Національна академія наук України
ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України»

УДК 330.341.4:[332/135:339.9] **На правах рукопису**

Александер Прокопюк

РЕГІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА СТРУКТУРНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Спеціальність 08.00.05 – розвиток продуктивних сил і регіональна економіка

Дисертація
на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

Науковий консультант:
доктор економічни наук, професор
Сторонянська І.З.

Львів 2017

Зміст

ВСТУП 4

Розділ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ СТРУКТУРНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ 15
1.1. Еволюція наукових підходів до дослідження структурних змін в економіці регіону 15
1.2. Наукові засади регулювання структурних трансформацій соціально-економічних систем 35
1.3. Регіональна політика структурної модернізації економіки: цілі, завдання, принципи формування 49
1.4. Інституційно-економічні основи реалізації регіональної політики структурної модернізації економіки 63
Висновки до першого розділу 75

Розділ 2. ОЦІНЮВАННЯ СТРУКТУРНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ ЕКОНОМІКИ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ 80
2.1. Аналіз еластичності (чутливості) трансформації регіональної структури економіки 80
2.2. Оцінка інтенсивності секторальних структурних змін економіки регіонів 94
2.3. Ефективність структурних трансформацій у прикордонних регіонах України та Польщі 113
Висновки до другого розділу 137

Розділ 3. ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ СТРУКТУРНИХ ЗМІН В ЕКОНОМІЦІ РЕГІОНІВ ПОЛЬЩІ ТА УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ 141
3.1. Тенденції розвитку економіки Польщі та України під впливом інтеграції в ЄС 141
3.2. Інституційні трансформації в економіці Польщі на макро- та мезорівнях 162
3.3. Аналіз структурних пропорцій і їх динаміки в економіці регіонів Польщі 176
3.4. Структурні зрушення в промисловості регіонів Польщі 190
3.5. Порівняння секторальних структурних трансформацій економік України та Польщі 205
Висновки до третього розділу 229

Розділ 4. МЕХАНІЗМИ СТРУКТУРНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ РЕГІОНІВ: ДОСВІД ПОЛЬЩІ В УМОВАХ ІНТЕГРАЦІЇ В ЄС ТА МОЖЛИВОСТІ ЙОГО ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ В УКРАЇНІ 235
4.1. Стратегічні пріоритети та інституційні засади регіональної політики структурної модернізації Польщі 235
4.2. Вплив механізмів регіональної політики ЄС на структурні реформи в економіці регіонів Польщі 251
4.3. Програмні інструменти структурної модернізації економіки Східної Польщі 269
Висновки до четвертого розділу 284

Розділ 5. СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ ТА НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ СТРУКТУРНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ У СВІТЛІ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ 289
5.1. Концептуальна модель регіонального розвитку на засадах структурних трансформацій 289
5.2. Інструментарій реалізації регіональної політики структурної модернізації економіки України в контексті активізації євроінтеграційних процесів 305
5.3. Неоіндустріальна модернізація економіки регіонів України як чинник підвищення їх конкурентоспроможності 324
Висновки до п’ятого розділу 334

ВИСНОВКИ 341

Перелік використаних джерел 345

Додатки 394

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Необхідність удосконалення політики регіонального розвитку в Україні обумовлена зміною глобальних трендів економічного розвитку та вичерпанням потенціалу традиційних чинників зростання конкурентоспроможності регіонів у національному та світовому масштабах. В цих умовах діючі механізми регулювання регіонального розвитку виявились неспроможними вирішити проблеми соціально-економічного розвитку окремих територій, а також подолати структурні дисбаланси економіки регіонів.

Зазначене доводить необхідність вироблення нової моделі регіонального розвитку, яка спрямована на вдосконалення структури економіки регіонів. Така модель має базуватись на засадах розумної спеціалізації та неоіндустріалізації регіонів, ефективного використання власного соціально-економічного та геополітичного потенціалу, інклюзивності (задіяння усіх суб'єктів економіки регіону задля досягнення результату) розвитку регіонів, а також враховувати найкращі зразки світового досвіду щодо забезпечення ефективності структурних процесів в економіці регіонів.

У високорозвинених країнах світу одним з визначальних чинників подолання наявних структурних диспропорцій та забезпечення стійкого економічного зростання є обґрунтована регіональна політика структурної модернізації. Європейський досвід реалізації такої політики доводить необхідність формування стратегічного бачення перспектив розвитку кожного регіону, ролі держави та регіональної влади у регулюванні структурних процесів. Сучасна регіональна політика структурної модернізації передбачає відмову від патерналістських інструментів прямої підтримки окремих видів економічної діяльності чи підприємств, використання горизонтальних інструментів, дія яких спрямована на формування ефективного середовища взаємодії між бізнесом, владою та

суспільством для формування ефективної структури економіки, адекватної внутрішнім і зовнішнім викликам.

Проблематика структурних змін в економіці завжди була в центрі уваги як зарубіжних, так і вітчизняних учених. Зокрема, цим питанням присвячені праці Д. Белла, Е. Домара, К. Ерроу, Ф. Кене, Дж. Б. Кларка, В. Леонтьєва, У. Льюїса, А. Маршалла, Д. Норта, В. Паретто, Р. Рейча, Д. Рікардо, А. Сміта, Р. Солоу, Р. Стоуна, Й. Шумпетера. Серед вітчизняних учених, які займались дослідженням проблематики структурної трансформації економіки регіонів, впливу структурних чинників на економічний розвиток слід відзначити праці Я. Базилюка, Б. Буркинського, І. Вахович, О. Власюка, В. Гейця, Я. Жаліла, В. Захарченка, Ю. Іванова, С. Іщук, М. Кизима, М. Мельник, А. Мокія, В. Сіденка, О. Собкевич, А. Сухорукова, І. Сторонянської, Л. Шаблистої, Л. Шинкарук та інших. Проблемам розвитку регіональної структурної політики присвячені роботи: С. Білої, М. Бутка, П. Дудкіна, М. Кобзистого, М. Максимчука, Ю. Макогона, А. Мельник, В. Паппа, Т. Шинкоренко, О. Шевченко, С. Шульц та інших.

Водночас сучасні виклики, пов’язані з активізацією процесів європейської інтеграції, зокрема практичної імплементації Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, поглибленням глобалізації, проривними технологічними зрушеннями та утвердженням моделі мережевої економіки, обумовлюють необхідність їх врахування при виробленні концепції регіональної політики структурної модернізації економіки України. В цьому контексті вирішення потребують завдання розробки дієвих механізмів реалізації такої політики на державному, регіональному рівнях, а також обґрунтування пропозицій щодо неоіндустріальної модернізації економіки регіонів України, що дозволить підвищити їх конкурентоспроможність. Зважаючи на результативність структурних процесів в економіці країн-членів ЄС та Польщі зокрема, доцільним є дослідження механізмів реалізації регіональної політики

структурної модернізації цих країн та формування пропозицій для України щодо імплементації кращих зразків європейського досвіду у цій сфері.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Проведене дослідження пов’язане з виконанням науково-дослідних тем ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України»: «Фінансові механізми формування конвергентної моделі регіонального розвитку» (номер державної реєстрації 0112U000460) – автором здійснено порівняльний аналіз секторальних структурних трансформацій економік України та Польщі, зокрема регіонів українсько-польського прикордоння; «Формування та реалізація регіональної структурної політики в умовах модернізації національної економіки» (номер державної реєстрації 0113U00108) – досліджено досвід країн-членів ЄС щодо нівелювання структурних трансформацій в економіці на регіональному рівні; «Фінансове забезпечення розвитку територіальних громад Карпатського регіону в умовах реформування місцевого самоврядування» (номер державної реєстрації 0115U000018) – розроблено пропозиції щодо удосконалення фінансових механізмів активізації економічного розвитку регіонів та зниження його диспропорційності.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є обґрунтування теоретико-методологічних засад формування регіональної політики структурної модернізації економіки України в умовах активізації євроінтеграційних процесів та визначення стратегічних імперативів і механізмів її реалізації з врахуванням досвіду країн-членів ЄС.

Для досягнення означеної мети у роботі поставлені та розв’язані такі завдання:

– обґрунтувати концептуальний базис формування регіональної політики структурної модернізації економіки на основі дослідження вітчизняних та зарубіжних моделей регулювання структурних трансформацій на регіональному рівні;

– з’ясувати особливості, структуру, принципи та цільові функції механізмів реалізації регіональної політики структурної модернізації в умовах посилення викликів, пов’язаних з активізацією євроінтеграційних процесів;
– визначити місце регіональної політики структурної модернізації в системі цілей і завдань структурної трансформації національної економіки;
– здійснити оцінку процесів структурної трансформації на регіональному рівні в Україні на предмет еластичності (чутливості) трансформації регіональної структури економіки та інтенсивності секторальних структурних змін економіки регіонів України;
– провести порівняльний аналіз ефективності структурних трансформацій в регіонах Польщі та України в умовах євроінтеграції;
– оцінити структурні зміни в економіці регіонів Польщі та в українсько-польському транскордонному просторі в умовах євроінтеграції на макро- та мезорівнях, виявити позитивні та негативні екстерналії впливу інтеграції в ЄС на структуру економіки регіонів;
– проаналізувати механізми структурної модернізації економіки регіонів Польщі та розробити пропозиції щодо використання цього досвіду в реалізації структурної політики в економіці регіонів України;
– запропонувати концептуальну модель регіонального розвитку на засадах структурних трансформацій економіки в умовах активізації євроінтеграційних процесів;
– обґрунтувати напрями удосконалення механізмів реалізації політики структурної модернізації економіки України на державному та регіональному рівнях;
– розробити пропозицій щодо неоіндустріальної модернізації економіки регіонів України, що дозволить підвищити їх конкурентоспроможність.

Об’єктом дослідження є процеси структурних трансформацій в економіці регіонів в умовах активізації євроінтеграції.

Предметом дослідження виступають теоретико-методологічні засади формування регіональної політики структурної модернізації економіки та прикладні положення щодо механізмів її реалізації в контексті використання можливостей і нівелювання викликів поглиблення євроінтеграції.

Методи дослідження. В основу методології дослідження покладено фундаментальні положення і принципи теорії економічної інтеграції, регіональної економіки, просторового розвитку. У роботі для розробки теоретико-методологічних і прикладних засад модернізації економіки регіонів використано системний підхід, що дозволяє врахувати динамічну функціональну залежність між станом цілого та розвитком і збалансованістю його складових елементів, а також сукупність методів пізнання суспільних процесів і явищ, які забезпечують його реалізацію, зокрема:

- логічного узагальнення, аналізу, порівняння та синтезу – для визначення сутності, змісту і принципів регіональної політики структурної модернізації економіки, закономірностей та етапів структурних трансформацій на регіональному рівні, розробки методики оцінки результативності структурних процесів в економіці регіонів;
- структурного, факторного, економіко-статистичного аналізу, метод декомпозиції – для виявлення тенденцій структурних трансформацій в економіці України та Польщі, детермінації бар'єрів модернізації економічної структури регіонів, оцінки масштабів і динаміки структурних асиметрій на регіональному рівні;
- економіко-математичного моделювання, прогнозування – для розробки моделі оцінювання еластичності та ефективності структурних трансформацій в економіці регіонів в різних специфікаціях;
- стратегічного і структурно-функціонального аналізу – для вироблення механізмів регулювання структурних процесів на державному та регіональному рівнях, розробки концептуальних засад формування регіональної політики структурної модернізації економіки України;
- графічні та картографічні методи – для наглядного зображення

результатів оцінки процесів структурних зрушень в економіці регіонів України, Польщі та інших країн-членів ЄС.

Інформаційною базою дослідження є законодавчі та нормативні акти органів влади України, Польщі, ЄС; наукові праці провідних вітчизняних та зарубіжних учених; статистичні матеріали; інтерактивні таблиці Євростат; аналітичні розрахунки автора, виконані у процесі дослідження.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в обґрунтуванні теоретико-методологічних засад формування регіональної політики структурної модернізації економіки в умовах активізації євроінтеграційних процесів та визначення стратегічних імперативів і механізмів її реалізації з врахуванням досвіду країн-членів ЄС. До найбільш вагомих наукових результатів, які розкривають особистий внесок автора у розробку проблеми, що досліджується, та характеризують новизну роботи, належать такі:

вперше:

– обґрунтовано концептуальні засади формування регіональної політики структурної модернізації економіки в контексті активізації євроінтеграційних процесів, в основі якої лежать імперативи «розумної спеціалізації», сталого ендогенноорієнтованого розвитку; інклюзивності розвитку регіонів. Цільовими функціями регіональної політики структурної модернізації економіки детерміновано подолання просторових диспропорцій соціально-економічного розвитку; збалансування діяльнісно-видових та секторальних пропорцій; ефективне використання природного, геополітичного, соціально-економічного потенціалу регіону; підвищення конкурентоспроможності регіону, зростання продуктивності праці та виробництва;
– розроблено індикативний методичний підхід до оцінювання структурних трансформацій економіки регіонів, який включає аналіз еластичності (чутливості) трансформації регіональної структури економіки, оцінку інтенсивності секторальних структурних змін економіки регіонів, порівняння секторальних структурних трансформацій в економіці регіонів

різних країн. Запропонований підхід дозволяє визначити взаємозалежність обсягів виробництва, інвестування та зайнятості в контексті їх впливу на діяльнісно-видову структуру економіки регіонів;

– запропоновано матрицю ринкових драйверів і чинників зростання в розрізі виділених груп секторів економіки України за критеріями їх конкурентоспроможності та інноваційності (високотехнологічна промисловість, послуги, масове виробництво, переробна промисловість, а також виробництво товарів і послуг, які не беруть участі у глобальній торгівлі, але мають важливе значення для формування регіональних і локальних ринків). Формування такої матриці дозволяє визначати оптимальні механізми регіональної політики структурної модернізації економіки для підвищення конкурентоспроможності окремих секторів економіки України в умовах активізації євроінтеграційних процесів.

удосконалено:

– методологічні положення щодо дуальності регіональної політики структурної модернізації економіки, яка одночасно є складовою державної структурної та державної регіональної політики України, а також виступає самостійною політикою, яка здійснюється окремими регіонами в межах наданих їм прав і повноважень і відповідає цільовим пріоритетам стратегії розвитку регіону. Такий підхід, на відміну від існуючих, забезпечуватиме узгодження цілей і завдань регіональної політики структурної модернізації економіки з регіональною політикою, яка реалізується на національному та регіональному рівнях;

– засади формування нової парадигми регіонального розвитку, яка, на відміну від існуючої, передбачає: забезпечення «дифузії зростання» (а не лише точок зростання); спрямованість механізмів вирівнювання на підтримку проектів економічного розвитку в депресивних регіонах, що дозволить їм підвищити власну конкурентоспроможність і самостійно забезпечувати себе ресурсами для розвитку у перспективі (а не фінансову підтримку споживання); розробку та реалізацію комплексних програм

стимулювання розвитку депресивних регіонів (а не точкове втручання); розширення кола суб'єктів регулювання регіонального розвитку за рахунок включення інститутів громадянського суспільства, бізнес-структур та налагодження їх ефективної взаємодії. Виокремлені детермінанти дозволять наблизити інструментарій регулювання процесів регіонального розвитку в Україні до механізмів регіональної політики ЄС;

– організаційно-економічні підходи до формування неоіндустріальної моделі трансформації економіки регіонів України, яка базується на активізації дії драйверів зростання високотехнологічної промисловості (виробництво фармацевтичних препаратів, медичного і оптичного обладнання, літакобудування тощо): кластеризації і консолідації високотехнологічних виробництв, придбанні іноземних технологій, просуванні високотехнологічної вітчизняної продукції на зовнішній ринок (спрямовані на досягнення ефекту у короткотерміновому періоді); інтенсифікації міжнародного співробітництва, підтримці науково-дослідницької діяльності (дозолить підвищити конкурентоспроможність вітчизняної високотехнологічної промисловості у середньостроковій перспективі);

набули подальшого розвитку:

– програмний інструментарій реалізації регіональної політики структурної модернізації економіки на макрорегіональному рівні, який, на відміну від існуючих, передбачає посилення міжрегіональних взаємодій та інтегрованого розвитку макрорегіону на основі смарт-спеціалізації та чіткої детермінації ролі кожного з регіонів у забезпеченні економічного зростання та активізації тих секторів економіки, які працюють із новими технологіями і моделями виробництва в промисловості та генерують мережеві зв'язки;

– теоретичні засади структурних трансформацій економічних систем шляхом систематизації концептуальних підходів до їх дослідження, що дозволило визначити відповідність підходів сучасному етапу суспільного

розвитку та обґрунтувати доцільність застосування їх положень для формування регіональної політики структурної модернізації економіки, а також сформувати вимоги до механізмів та інструментарію регулювання таких процесів на регіональному рівні;

– рекомендації щодо імплементації досвіду країн-членів ЄС в частині формування регіональної політики структурної модернізації економіки. Зокрема встановлено доцільність переходу від вертикальних механізмів вирішення виробничо-галузевих проблем до горизонтальних механізмів, спрямованих на стимулювання промислового експорту, застосування пільгових інвестиційних режимів, спрощення процедур комерціалізації інноваційних технологій, фінансового сприяння інноваційно-технологічному поступу економіки, забезпечення стабільності фінансового сектора і високої інноваційності фінансових послуг для підприємств, постійної адаптації адміністративного регулювання до потреб підприємницького сектора та полегшення умов ведення бізнесу шляхом розвитку сервісних електронних систем.

Практичне значення одержаних результатів. Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає у розробці науково-прикладних положень, які дозволяють сформувати ефективні механізми структурної модернізації економіки регіонів України, спрямовані на використання переваг процесів євроінтеграції та уникнення ризиків, які виникають в цих умовах.

Отримані результати реалізовані в практиці управління на державному та регіональному рівнях. Найважливішими серед них є пропозиції, використані державними органами влади України, зокрема підкомітетом з питань регіонального та транскордонного співробітництва між Україною та країнами ЄС Комітету Верховної Ради України з питань європейської інтеграції (довідка №315-3/12 від 13.02.2017 р.), Міністерством регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України (довідка №7/31-9789 від 05.08.2016 р.); регіональними органами

влади при розробці стратегій, середньострокових та щорічних, а також цільових програм економічного розвитку Львівської області (довідка департаменту економічної політики Львівської ОДА №5/15-2773/7-11 від 01.11.2016 р.), при формуванні механізмів структурної модернізації прикордонних територій Львівської області (довідка відділу з питань реалізації проектів місцевого розвитку, міжнародної технічної допомоги та зовнішньоекономічних зв'язків Львівської обласної ради №02-вих-146 від 10.02.2017 р.). Окрім цього, розробки, отримані в дисертації, отримали позитивні висновки у Європейському парламенті (лист від 2.03.2017 р.); реалізовані урядом Підляського воєводства Польщі (довідка №27/B-01 від 26.01.2017 р.); використані при підготовці науково-методичного забезпечення та викладання навчальних дисциплін у Вищій школі економічній в Білостоку (Польща) (довідка №PE-850.42 від 23.02.2017 р.).

Особистий внесок здобувача. Усі наукові результати, викладені у дисертації, отримано автором особисто, а з наукових праць, опублікованих у співавторстві, у дисертаційному дослідженні використані лише ті ідеї та положення, що є результатом особистих напрацювань.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні положення та практичні результати дисертаційної роботи оприлюднено на 24 конференціях, серед яких Науково-практична інтернет-конференція «Проблеми регіоналістики: минуле, сучасне, майбутнє (м. Київ, 2017 р.)», Міжнародна науково-практична конференція «Пріоритетні напрями соціально-економічного розвитку держави та регіонів» (м. Дніпро, 2016 р.), Всеукраїнська науково-практична конференція «Сучасні міжнародні економічні відносини: становлення та особливості розвитку» (м. Одеса, 2016 р.), Всеукраїнська науково-практична конференція «Конкурентоспроможність національної економіки: показники, фактори впливу та шляхи підвищення» (м. Київ, 2016 р.), Міжнародна науково-практична конференція «Сучасні механізми реалізації конкурентної політики

України в умовах глобалізації» (м. Ужгород, 2016 р.), VII Всеукраїнська науково-практична конференція «Сучасний стан та пріоритети модернізації фінансово-економічної системи України» (м. Львів, 2016 р.), Всеукраїнська науково-практична конференція «Трансформація національної моделі фінансово-кредитних відносин: виклики глобалізації та регіональні аспекти» (м. Ужгород, 2016 р.), II Міжнародна науково-практична конференція «Фінансові аспекти розвитку держави, регіонів та суб'єктів господарювання: сучасний стан та перспективи» (Черкаси, 2016), Międzynarodowa Konferencja Naukowo-Praktycznej nt. «Problemy Współczesnej Ekonomii: Globalny, Narodowy i Regionalny Konspekt» (Grodno, 2015), Міжнародна науково-практична конференція «Фінанси в умовах модернізації регіональної економіки» (м. Київ, 2015 р.), IV Międzynarodowa Konferencja Naukowa nt. «Aktywność podmiotów gospodarczych w zmieniających się warunkach ekonomicznych» (Jarosław, 2015), «Konferencja Naukowa nt. Restrukturyzacja w obliczu wyzwań gospodarki globalnej» (Krakow, 2014), Międzynarodowa Konferencja Naukowa «Problemy współczesnej Europy – społeczeństwo, gospodarka, polityka, kultura» (Jarosław, 2013), VI Міжнародна науково-практична конференція «Україна у європейському просторі: проблеми бізнесу, політики, права» (м. Львів, 2012 р.).

Публікації. За результатами досліджень опубліковано 62 наукові праці, з яких: 7 монографій (3 одноосібних); 18 статей у наукових фахових виданнях України, 20 статей у періодичних виданнях інших держав. Загальний обсяг публікацій - 105,92 д.а., з яких 65,2 д.а. належать особисто автору.

Обсяг і структура роботи. Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Повний обсяг дисертації становить 404 сторіноки з яких 345 сторінок основного тексту. Робота містить 31 аналітичну таблицю та 46 рисунків. Список використаних джерел включає 471 найменування.

Розділ 1.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ СТРУКТУРНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

1.1. Еволюція наукових підходів до дослідження структурних змін в економіці регіону

Процеси структурних трансформацій є невід'ємним чинником модернізації економіки регіонів України та формування їх економічного простору. Від глибини, характеру і динаміки трансформацій безпосередньо залежить, наскільки швидко сформуються передумови переходу до стійкого економічного зростання держави.

Враховуючи всеохоплюючу глобалізацію економічного розвитку, потребу включення України у світогосподарську діяльність за рахунок активізації використання внутрішніх джерел економічного зростання, необхідним є оптимізація трансформацій економічного простору та його регіональних систем задля утворення нової моделі економіки, що забезпечить як довгострокове зростання, так і підвищення добробуту населення. Реалізація цього шляху потребує раціоналізації трансформаційних процесів економічного простору країни та його регулювання, прогресивних зрушень у розвитку продуктивних сил країни та її регіонів, рівень активності яких не відповідає сучасним вимогам [126].

Економічний розвиток є багатоплановим процесом, що включає економічне зростання, підвищення якості та рівня життя, комплексні структурні зрушення. Цей процес пов'язаний із серйозними протиріччями і не завжди демонструє прямолінійне зростання, та характеризується нерівномірністю (має складну структуру фаз спаду і підйому). Тенденції розвитку можуть набувати позитивних і негативних проявів. Відбуваються кількісні і якісні зміни. Така суперечлива динаміка чітко простежувалась у

90-х роках у вітчизняній економічній системі, коли трансформаційні процеси супроводжувалися і обумовлювалися вагомими структурними зрушеннями: реформуванням структури відносин власності, істотними зрушеннями в структурах фаз відтворення на мега-, макро-, мезо-, мікро- і нано- рівнях її функціонування, у структурах реального і фінансового секторів економіки, у структурах традиційних і інноваційних сфер економічних відносин, у структурі цілей і завдань економічного розвитку, у структурах традиційного та інноваційного стратегування економічного зростання. Істотні зміни відбувалися і в сегментах інфраструктури, що забезпечують функціонування і розвиток економічної системи. Загалом можна стверджувати, що успішність і стійкість динамічного економічного розвитку суспільства залежить від досконалості і якості його структур і інфраструктури, які характеризують специфіку і конкурентоспроможність національної економічної системи.

Сучасний економічний розвиток регіону передбачає оновлення техніко-технологічних, організаційно-управлінських, соціально-економічних і інституційних відносин економічної системи регіону. Він протікає по-різному залежно від конкретних історично сформованих технологічних укладів, відносин власності, виробництва, обміну, розподілу і споживання. Економічна система становить собою взаємодію сукупності елементів і зв’язків між ними. Структура – це спосіб взаємодії між елементами економічної системи через певні форми і зв’язки.

Економічна система регіону має властивість стійкості, яка забезпечується її фракталами, тобто традиціями і властивістю динамічності, яка забезпечується її оновленням, тобто інноваціями. Стійкість її розвитку залежить від досконалості, якості і динамічності структур і механізмів їх взаємодії. Традиції конкретної економічної системи виступають фундаментальними інноваціями, їх генетичним середовищем, оновлення якої залежить від динаміки «творчих руйнувань» (Й. А. Шумпетер) [208], тобто власне інновацій, забезпечених інвестиціями.

На підставі цього методологічного положення вважаємо за доцільне виділити основні групи взаємодіючих структур економічного розвитку регіону, які типологізуємо за такими критеріями:

- форма власності. Це базисна архітектоніка структури економічного розвитку регіону, яка включає сукупність форм суспільного виробництва і форм привласнення на основі визначеної власності. Пануюча форма власності, взаємодія суб'єктів власності та інтересів у межах регіону визначають принцип і спосіб привласнення благ;
- спосіб взаємодії виробників благ із засобами виробництва. Визначає конкретну форму взаємодії продуктивних сил і виробничих відносин (фазу відтворення) в регіоні;
- інституційне забезпечення. Характеризує сукупність інститутів, правил і норм, що регулюють взаємозв'язки суб'єктів структур економічної системи (сфери відносин);
- комунікативно-синергетична взаємодія структур економічної системи регіону. Характеризує взаємозв'язок традиційних, фрактальних та інноваційних властивостей, які забезпечують сталий розвиток регіональної економічної системи. Визначає ступінь стійкості системи;
- роль в економічній системі регіону: основна або допоміжна;
- визначальний сектор економічної системи регіону, що характеризує її спеціалізацію (реальну і фінансову);
- рівень функціонування: мезо-, мікро- і нано- економіка.

Крім цієї типологізації структур економічного розвитку регіону можливим є їх укрупнений поділ на економічні ендогенні структури (господарюючі одиниці), у взаємозв'язку яких розкривається зміст економічної системи, і неекономічні екзогенні структури (освіта, наука, культура). Останні в теорії і господарській практиці належать до категорії інфраструктури, яка впливає на зміст національної економічної системи.

Якщо економіка розглядається у вигляді системного утворення, то відповідно вона набуває форми економічної системи і економічний розвиток набуває вигляду трансформаційних системних змін структури залежно від умов сучасного технологічного укладу. При цьому існує не простий набір елементів структур системи, а ієрархічна побудова її системоутворюючих елементів.

Характерною особливістю системи є наявність функцій, які може реалізувати лише цілісний об'єкт, а елементи виконати цього не спроможні. Структура економічної системи регіону – це її найважливіша характеристика. Спираючись на структурні особливості економічних систем, слід зазначити, що кожна економічна система регіону має малі підсистеми: домашні господарства, підприємства, галузі, економіко-політичні системи, техніко-економічні та інші, засновані на поділі і кооперації праці. Джерелом економічного розвитку є суспільний поділ праці, що призводить до його спеціалізації і до формування нових економічних зв'язків, перетворюючи економіку в єдину систему. У сучасних умовах продуктивні сили становлять собою складну структуру виробництва і галузей. Кожен етап економічного розвитку має у своїй основі певну технологію виробництва, співвідношення сфер і галузей народного господарства і виражається в специфічній структурі суспільного виробництва. Розглядаючи економічну систему з позиції формаційного підходу як поступальний розвиток, заснований на конкретному способі виробництва, структури розвитку представлятимуть внутрішню організацію суспільного виробництва.

Структурний аналіз дозволяє зробити більш детальне вивчення економічних процесів. Структурування вимагає виділення пропорцій складових частин щодо один одного. Відносини реалізуються через стійкі зв'язки між елементами структури і здатні до зміни або збереження за допомогою інфраструктури. Проведення структурного аналізу дозволяє визначити сутність і спрогнозувати майбутній стан і розвиток економічної системи: 1) повніше пояснити процеси, які відбуваються в національній

економіці; 2) виробити найбільш ефективну, актуальну, гнучку національну політику.

Успіх в економічному розвитку регіону багато в чому зумовлений істотними структурними змінами і, отже, для забезпечення динамічного розвитку слід переглянути наявні структури економічного розвитку з врахуванням зростаючого впливу і поширення інноваційного компонента, тобто інноватизації. Результати, яких досягнули більшість країн Заходу, безпосередньо залежать від реалізації глибоких структурних змін, забезпечили високу динаміку і якісні трансформації виробництва. Найбільш швидкі темпи зростання країн Південно-Східної Азії пояснюються форсуванням реформування і розвитку нетрадиційних секторів, тобто – це також результат різкої, стрибкоподібної зміни господарської структури.

Структура економіки регіону, а отже і економічного розвитку, дуже багатопланове поняття, розкривається з позиції різних точок зору і відображає співвідношення на всіх рівнях господарської системи. Прийнятим у науці і практиці є виділення таких структур:

1. Галузева структура економіки. Галузева структура характеризує співвідношення, взаємозв'язки і пропорції між різними галузями і підгалузями в системі національного господарства чи економіки регіону. Формування галузевої структури економіки відбувається на основі суспільного поділу праці. Галузева структура складна, динамічна і піддається кількісним і якісним змінам, перебуваючи під впливом науково-технічного прогресу, суспільно-історичних умов, циклічного розвитку економіки і низки інших чинників. Виділення в системі господарства основних сфер економіки (сільського та лісового господарства, промисловості та будівництва, транспорту, торгівлі та інших галузей сфери послуг) обумовлює загальний поділ праці. Під час конкретизації в кожній з цих сфер виділяють самостійні галузі на основі поділу праці. І, нарешті, відображенням внутрішньогалузевого поділу праці є підгалузі.

У процесі функціонування суспільного відтворення формуються тісні міжгалузеві взаємозв'язки, вивчення яких дозволяє здійснювати прогнозування розвитку економіки регіону та країни загалом. Необхідність аналізу цих взаємозв'язків була покладена в основу моделі міжгалузевого балансу, розробленої в 30-х рр. минулого століття В. В. Леонтьєвим [83]. Модель В. В. Леонтьєва «витрати – випуск» відображає кількісні співвідношення між витратами ресурсів і випуском продукції в кожній галузі національного господарства чи окремої території, показує рух товарів і послуг з однієї галузі економіки в усі інші [87].

Історично, упродовж XX ст., галузева структура економіки постійно змінювалась. На початку XX ст. у формуванні суспільного продукту західних країн переважали природоексплуатуючі сфери діяльності (галузі первинної переробки природної сировини), сільське господарство; було покладено початок розвитку машинобудуванню. Далі, у середині XX ст. спостерігається стрімке зниження питомої ваги сировинних галузей і сільського господарства в загальному обсязі виробленого ВВП і різке зростання частки сфери послуг. Перехід до постіндустріального суспільства в кінці XX ст. призвів до кардинальних змін у галузевій структурі розвинених країн, що знайшло своє відображення в таких аспектах:

- у формуванні загального обсягу ВВП тривало скорочення частки сільського та лісового господарств, усіх видобувних галузей і важкої промисловості;
- одночасно спостерігалося зростання випереджаючими темпами цілої низки наукомістких галузей виробничої сфери, таких як електронне машинобудування, електротехніка, робототехніка, ракето-космічна галузь, контрольно-вимірювальне та аналітичне приладобудування тощо;
- відбувається зростання питомої ваги сфери послуг, зокрема таких її підсистем, як охорона здоров'я, наука, освітні послуги, соціальне страхування і забезпечення [209].

2. Відтворювальна структура. Вона відображає співвідношення складових елементів суспільного продукту на основі їх функціонального призначення. В економічній теорії при аналізі суспільного продукту в ролі основних виділяються такі відтворювальні пропорції: пропорції між обсягом виробництва засобів виробництва і обсягом виробництва предметів споживання – вони описують натурально речовий склад виробленого валового суспільного продукту; пропорції між необхідним і додатковим продуктом, що характеризують структуру розподілу виробничого національного доходу між працею і капіталом; пропорції між фондами витрат і заощаджень, що показують структуру розподілу валових заощаджень; пропорції між фондами заощаджень і споживання в складі використаного національного доходу, що відображають структуру його розподілу залежно від тієї функціональної ролі, яку виконують у задоволенні поточних потреб (фонд споживання), або беруть участь у формуванні продукту для задоволення майбутніх потреб (фонд заощаджень).

Галузева структура виробництва дозволяє проаналізувати сформовану систему розподілу виробничих ресурсів за основними видами діяльності, а також характеризує частку окремих галузей (і їх роль) у формуванні загального обсягу національного продукту. Виходячи з різних умов економічного розвитку суспільства, галузева структура може зазнавати трансформацій, динаміка яких характеризується ступенем і інтенсивністю здійснення структурних та інституційних змін [49].

В. Леонтьєв запропонував таку відтворювальну структуру, коли всі галузі розподіляються на дві групи: I – «контрактні» галузі; II – «субконтрактні» галузі [83].

Г. Кан, У. Браун, Л. Мартел [170] розділили економіку на три сектори (або типи діяльності): первинний (видобувний), вторинний (промисловий), третинний (обслуговування і самообслуговування первинного і вторинного секторів). На етапі переходу до інформаційного суспільства первинний і вторинний сектори економіки потребують усе меншої кількості робочої сили,

а їх продукція займає все меншу частку валового національного продукту. Водночас значно збільшується частка сфери обслуговування (галузей інфраструктури, транспорту, засобів зв'язку, телекомунікацій, торгівлі, бізнес-послуг, банківської справи, страхування тощо.)

3. Регіональна структура становить собою сукупність пропорцій, що характеризують розміщення продуктивних сил по регіонах країни. Вона дозволяє виявити особливості територіального поділу праці в межах окремої країни. Регіональна структура виражається часткою кожного регіону у виробленому ВВП держави. В умовах глибокого суспільного поділу праці необхідна горизонтальна і вертикальна інтеграція, виникають стійкі зв'язки у виробництві конкретних видів продукції, тобто відбувається формування виробничої кооперації. Як правило, кооперативні зв'язки відповідають і співвідносяться з географічним розміщенням продуктивних сил території країни і забезпечують мінімізацію транспортних витрат. При наявності в країні депресивних регіонів регіональна політика має бути спрямована на подолання кризових явищ у них, на вирівнювання їх соціально-економічного розвитку, забезпечення відповідного рівня життя населення в кожному регіоні, а також стабільності соціально-економічної ситуації в усіх регіонах.

4. Зовнішньоторговельна структура визначається пропорціями між різними товарними групами в експорті та імпорті продукції. По суті, вона відображає структуру національного господарства як з позицій її зовнішніх економічних зв'язків, так і з позицій рівня розвитку національної економіки. Наприклад, якщо розглядати зовнішньоторговельну структуру економіки промислово розвинених держав, то можна відзначити в структурі експорту високу питому вагу продукції кінцевого споживання, у тому числі високотехнологічної, наукомісткої та інноваційної продукції. У структурі експорту більшості країн, що розвиваються, висока питома вага сировинних товарів, енергоносіїв, продукції екологічно шкідливих виробництв. У структурі імпорту таких держав спостерігається переважання обладнання, зокрема високотехнологічного, машин, транспортних засобів. Таке

співвідношення дозволяє активно використовувати переваги міжнародного поділу праці.

Економічна структура не є незмінною і піддається перетворенням, наприклад результаті змін у нормі прибутку окремих галузей, а також завдяки застосуванню інструментів державної та регіональної політики для прискорення прогресивних структурних зрушень. Структурні перетворення в регіоні – це зміна економічних відносин задля модифікації структури економіки регіону. Значною мірою вони обумовлені трансформацією відносин власності (зокрема, через приватизацію), а також проведенням заходів, спрямованих на підвищення ефективності розподілу і використання ресурсів. Економічна політика як національного, так і регіонального рівня має враховувати можливі наслідки таких перетворень, оскільки різкі, тим більше економічно необґрунтовані, а лише політично мотивовані зміни структури можуть призводити до глибоких і гострих наслідків, навіть криз, що охоплюють не тільки регіональну, а й національну економіку. При цьому регіональні органи влади мають виходити з міркувань доцільності, сприяти перебудові структури економіки, сприяти формуванню оптимальних співвідношень попиту і пропозиції на продукцію різних галузей. Очевидно, що перетворення структури економіки не може бути і не має здійснюватися виключно ринковими методами. Необхідна грамотна економічна політика, цілеспрямована і мотивована. Зауважимо, що трансформація економіки регіону не може відбуватись відособлено від економічної ситуації в державі. Тобто зміни у структурі економіки регіону безпосередньо залежать від політики структурних зрушень, яка реалізовується на національному рівні. При цьому зміна структури економіки в принципі не може відбуватись виключно за допомогою ліберальних методів та інструментів в процесі розвитку інститутів ринку. Це вимагає розробки і реалізації ефективної промислової політики в межах державної економічної політики [40].

Різкі структурні трансформації можуть обумовити неоднозначні наслідки для економіки регіону, держави або навіть для

зовнішньоекономічних зв'язків та спровокувати формування структурних криз. Структурні кризи проявляються в окремих сферах економічної системи, що істотно відрізняє їх від циклічних криз, що виявляються в зміні кон'юнктури економіки. Сутність структурної кризи передбачає її вплив на галузі господарства регіону та держави впродовж тривалого періоду. Структурні кризи мають характер тривалого нециклічного явища і проявляються в порушенні загальноекономічних пропорцій, що може спричинити занепад окремих галузей чи видів діяльності. Нерівномірність економічного розвитку в територіальному масштабі є однією з основних причин структурних криз. Галузева структура економіки зазнає змін нерівномірно в різних регіонах, що може призвести до поглиблення міжрегіональних диспропорцій у країні. Техніко-економічною причиною структурних криз є зростання невідповідності щодо технологічного способу виробництва внаслідок використання нових технологій, революційних і еволюційних змін у межах виробництва.

З огляду на це, чим структура економіки регіону є динамічніша і чим вища еластичність суспільних і соціально-економічних умов розвитку регіону, тим ефективнішу структуру економіки можна отримати на виході модернізації.

Економічний розвиток регіональної системи слід розглядати як складний процес, що включає економічне зростання, структурні зрушення в економіці, удосконалення соціально-економічних і політичних умов, якість життя населення, інфраструктурні зміни.

У теорії і на практиці виникають труднощі, пов'язані з оцінюванням процесу економічного розвитку в мезоекономіці. Найчастіше вдаються до аналізу економічного зростання як одного з найважливіших критеріїв економічного розвитку. Економічне зростання є базовим показником економічного розвитку. Головним цільовим показником соціально-економічного розвитку країни є валовий внутрішній продукт (ВВП), а на регіональному рівні валовий регіональний продукт (ВРП). Однак лише за

одним параметром не можна оцінювати тенденції, що мають місце у структурі економіки. Для оцінки успішності проведених реформ використовується низка показників, таких як темпи економічного зростання, зміна галузевої структури промислового виробництва, частка інноваційної продукції, структура експорту та імпорту, розвиток сфери послуг. Важливою умовою досягнення стратегічних цілей є підвищення конкурентоспроможності – як бізнесу, так і державних інститутів і людини. Для цього економічна система має стати гнучкою і швидко реагувати на зміни зовнішнього середовища.

Для оцінки ефективності сучасних трансформаційних процесів в економічних структурах, їх розвитку і динаміки визначимося з категоріями, у яких відбивається послідовність цих перетворень і розглянемо їх специфіку. Так, структурна трансформація визначається нами як поєднання (комбінація) процесів трансформаційних перетворень і розвитку (в основному це позитивна зміна), які виражаються у вигляді якісного ривка в стані економіки країни чи регіону.

Існує також потреба у встановленні сутнісної межі між поняттями «структурні трансформації» та «структурні зрушення». Враховуючи типізацію структур економіки регіону розглянуту вище, зіставними структурними елементами та зрізами економічної структури є: галузі (галузева структура), регіони (регіональна структура), технологічні уклади (технологічна структура), форми власності (структура власності), підприємства (структура конкуренції), групи виробничих фондів (структура виробничих фондів), споживання і нагромадження (структура розподілу національного доходу), макроекономічні пропорції (структура споживання, заощадження та інвестицій), експорт та імпорт (структура зовнішньої торгівлі) тощо. Як наслідок, будь-яке структурне зрушення є тим чи іншим перерозподілом ресурсів між зазначеними елементами економічної структури. У кожному конкретному випадку можна виділити межі, коли зміна у структурі економіки переростає у структурне зрушення.

Структурне зрушення становить собою трансформацію співвідношення різних секторів економіки з подальшим мультиплікаційним ефектом (оскільки складові елементи цієї структури взаємопов'язані). Перед тим як відбудуться структурні зміни, відбувається накопичення різних перетворень у структурі співвідношення певних секторів економіки, які згодом переходять у структурне зрушення. Ті протиріччя, які виникають між елементами цієї структури, призводять до появи структурної кризи, що виражається в порушенні оптимального, раціонального співвідношення певних секторів економіки.

Критеріями виділення структурних зрушень є:

– у галузевій структурі економіки – виникнення галузевих диспропорцій і деформацій міжгалузевих взаємозв'язків;

– у технологічній структурі – зміна взаємозв'язків між технологічними укладами внаслідок зростання частки передових технологічних укладів;

– у структурі виробничих фондів – перевищення частки обладнання, що вибуває, над уведеним у виробництво, що обумовлює загальне старіння виробничих фондів [176].

Одним із способів продукування структурних зрушень у просторовому аспекті є санація (оздоровлення) території, під якою слід розуміти систему заходів щодо вирішення проблеми депресивності або відсталості того чи іншого територіального утворення. Ідеологія санації депресивних територій у перехідний період ґрунтується на апріорних уявленнях про недостатність ресурсів для повсюдного і більш-менш рівномірного підйому територій, а також про перевагу концентрації коштів у точках найбільшої депресії з попередніми запуском спеціально розроблених системних механізмів санації. При цьому потребують вирішення завдання обґрунтованого вибору таких екстремальних точок і системних механізмів.

Шляхи санації депресивних регіонів дуже індивідуальні. Водночас найбільш застосовуваним методом є реструктуризація, формами якої є трансформація економічного потенціалу, соціальне розвантаження території,

усунення причин екологічних катастроф тощо. Вона є одним з ефективних способів санації, особливо депресивних територій.

Широке розуміння реструктуризації відстоює Р. Дзєжва [260]. На його думку, реструктуризація – сукупність заходів, що застосовуються на рівні підприємства, регіону, галузі та всієї економіки, які приводили б до утворення конкурентоспроможних промислових комплексів, що розвиваються за рахунок підвищення рівня зайнятості, реальних доходів і інвестицій в умовах контрольованого державою і достатнього для забезпечення зазначених параметрів конкурентного пресингу як з боку вітчизняних виробників, так і з боку іноземних конкурентів.

На думку Н. Райковської [397], реструктуризація це «зміна способу побудови чого-небудь». У цьому сенсі цей процес співзвучний з поняттями реорганізації, реформування, які можуть означати зміну організаційно-правової форми ведення бізнесу, організаційної структури управління або перетворення окремих елементів економічної системи (економіки країни, регіону, підприємства).

Однак реструктуризація має постійний характер, виходячи за межі зміни структури капіталу. У цей час існує тенденція поступової відмови від одностороннього розуміння реструктуризації як синоніма реорганізації і відбувається перехід до усвідомлення її дійсного призначення [397].

Істотна відмінність реструктуризації від інших ринкових інструментів підвищення конкурентоспроможності, на нашу думку, полягає в тому, що реструктуризація – це комплексний і безперервний процес перетворення діяльності регіону, спрямований на формування та підтримку його конкурентних переваг у всіх сферах.

Наведені визначення дозволяють виділити низку основних характеристик реструктуризації:

1. Зміна, перетворення, трансформація як революційного, радикального, так і еволюційного, поступального характеру.

2. Зачіпає всі сфери діяльності, рівні управління економічною системою і види активів.

3. Направлена як на подолання кризових явищ, так і на їх своєчасне попередження шляхом адаптації системи управління до мінливих умов зовнішнього середовища.

4. Кінцевою метою реструктуризації є підвищення ефективності, конкурентоспроможності та прибутковості економічної системи.

В. Орловскі [362] дійшов висновку, що для досягнення поставлених цілей необхідний певний набір інструментів і методів реструктуризації: удосконалення структури і функцій управління, подолання відставання в техніко-технологічному аспекті діяльності, удосконалення фінансово-економічної політики і досягнення на цій основі підвищення ефективності виробництва, конкурентоспроможності продукції (послуг), зростання продуктивності праці, зниження витрат, поліпшення фінансово-економічних результатів діяльності, усі методи фінансового, кадрового, виробничого, інвестиційного менеджменту, логістики, управлінського обліку, контролінгу і маркетингу. Оскільки реструктуризація має комплексний, фундаментальний, всеохоплюючий характер, то і спектр можливих методів реструктуризації надзвичайно широкий.

Спільними для всіх об’єктів реструктуризації, як і для будь-якої економічної системи, є такі основні характеристики: певний набір ресурсів на вході і результатів на виході; наявність підсистеми розподілу ресурсів і підсистеми управління; люди як найважливіший елемент економічної системи; відкритість системи щодо зовнішнього середовища.

Розрізняють також дві форми проведення реструктуризації: оперативну та стратегічну. Оперативна передбачає реструктуризацію матеріальних активів і боргових зобов’язань, під час якої потрібна розробка схем поставок сировини, визначення методів збільшення обсягів продажів, зниження вартості залученого капіталу, оптимізація основних виробничих процесів і організаційної структури. На думку Т. Марковскі [339], оперативна

реструктуризація спрямована на поліпшення результатів діяльності території в короткостроковому періоді і створення передумов для реалізації стратегічної реструктуризації.

Натомість, змістом стратегічної реструктуризації є аналіз сфер діяльності; створення необхідної інформаційної системи; розробка маркетингової стратегії та організація маркетингового дослідження; вироблення стратегії закупівель сировини; планування бізнесу на основі найбільш ефективного варіанту розвитку. Виходячи з цього, реалізація стратегічної реструктуризації – це комплексний процес, результатом якого є зростання обсягів доходів, збільшення конкурентоспроможності та ринкової вартості компанії в довгостроковому періоді.

Залежно від того, яка сфера діяльності регіону піддається реформуванню, реструктуризація може бути управлінською, виробничою, маркетинговою, фінансовою, кадровою. Зміни в стратегії, виробничих процесах, структурі фірми можуть здійснюватися поступово або радикально. Для революційного методу управління змінами характерним є радикальне перетворення виробничо-господарських процесів. Еволюційні зміни здійснюються як довгостроковий безперервний процес розвитку організації задля підвищення ефективності її діяльності.

Розрізняють також наступальну і оборонну стратегію реструктуризації. Оборонна стратегія виражається в тому, що регіон, відчуваючи впродовж певного часу труднощі з реалізацією своєї продукції, прагне скоротити обсяг діяльності, відмовляється від збиткової продукції, скорочуючи чисельність працівників, закриваючи зайві виробничі потужності для поліпшення свого фінансового становища. Наступальна стратегія реструктуризації включає диверсифікацію діяльності, продукції, ринку збуту. За ознакою рівня факторів, що викликають проведення реструктуризації, вона може бути зовнішньої (фактори макросередовища) і внутрішньої (фактори мікросередовища).

Визначальними трансформаційними факторами, які викликають зміни

в структурі економіки країни чи регіону, є технологічні зміни, обумовлені науково-технічним зростанням і прогресом. Однак слід розуміти, що перш ніж матиме місце структурне зрушення, відбувається накопичення змін у структурі співвідношення секторів економіки, які згодом переходять у структурне зрушення.

Сучасні трансформаційні процеси спрямовані на формування і розвиток інноваційної структури економіки регіону. Економіка, яка базується на знаннях, дозволяє здійснити структурну трансформацію в стислі терміни і домогтися глобальної конкурентоспроможності у світовому високотехнологічному секторі. Саме ця мета висувається як пріоритетна і формує основу сучасної національної стратегії розвитку України. Водночас перехід на інноваційний шлях економічного розвитку потребує суттєвої зміни механізмів і структур економічного розвитку.

Великомасштабна світова інформаційно-технологічна революція істотно впливає на розвиток світової спільноти і вітчизняна економіка не є винятком. Розвиток і поширення нових технологій дозволяє підвищити продуктивність праці і обсяги випуску продукції, відіграючи таким чином головну роль у формуванні ефективної структури економіки.

Оскільки структура становить собою сформовані зв’язки між елементами, що складають систему, відповідно процеси інноватизації структури економіки регіону призводять до формування регіональної інноваційної системи. Регіональна інноваційна система є сукупністю взаємозалежних традиційних та інноваційних структур, що беруть участь у виробництві та комерційній реалізації наукових знань, результатів досліджень, технологій у межах регіону (підприємці, великі компанії дослідницькі центри та університети, лабораторії, технопарки і бізнес-інкубатори). З іншого боку, регіональна інноваційна система представлена комплексом інститутів соціально-правового, фінансового, інформаційного змісту, які забезпечують інноваційні процеси і мають стійку основу, традиції, політичні та культурні особливості. Формування

регіональної інноваційної системи відбувається під впливом великої кількості чинників, об'єктивно властивих для певного регіону (обумовлених його розмірами, наявністю природних і трудових ресурсів, історичним розвитком форм підприємницької діяльності та управлінських інститутів).

Водночас для дослідження означених процесів на регіональному рівні вкрай важливо з'ясувати вплив інноваційних процесів у просторовому аспекті. На основі наявних у вітчизняній і зарубіжній літературі підходів до розуміння сутності економічного простору та спираючись на трактування П. Бурдьє [18], О. Антонова [5], Л. Вардомського [29] під трансформацією простору можна розуміти істотні зміни у фізичній локалізації економіки і населення регіону, а також зміни властивостей економічного і соціального середовища, що впливають на ефективність життєдіяльності та конкурентні якості економіки регіону. Властивості економічного простору – це характеристики, які можуть змінюватися в часі внаслідок процесів розвитку, у тому числі зміни інноваційності та конкурентоспроможності, і за якими можна відрізнити економічний простір одного регіону від економічного простору іншого [28]. Отже, під трансформацією слід розуміти зміну сукупності властивостей економічного простору і (або) зміну фізичної локалізації розподілу економіки і населення на певній території.

Вплив інноваційного розвитку на економічний простір регіону можна розглядати у двох напрямах – вплив інноваційного розвитку на локалізацію економіки і населення та вплив інноваційних процесів на зміну властивостей економіки і умов життя в просторі регіону (рис. 1.1).

Відповідно до запропонованої схеми, оцінювати трансформацію економічного простору регіону у зв'язку або під впливом інноваційного розвитку можна також за двома напрямами: дослідження змін локалізаційного характеру, що відбуваються значною мірою під впливом загального розвитку економіки, інфраструктури, міграції або зростання населення; вивчення зміни властивостей економічного і соціального середовища під впливом інноваційних процесів на певній території. Перший

напрям для аналізу змін вимагає спеціальних досліджень стосовно кожного регіону або групи регіонів: необхідно відокремити вплив інноваційних процесів на фізичну локалізацію економіки і населення від інших соціально-економічних і політичних чинників. Можна апріорі припустити, що другий напрям більшою мірою чутливий до підвищення інноваційності, оскільки властивості середовища змінюються швидше під впливом науково-технічних змін, аніж локалізація виробництва, демографічні зрушення, істотні інфраструктурні зміни на тій чи іншій території.

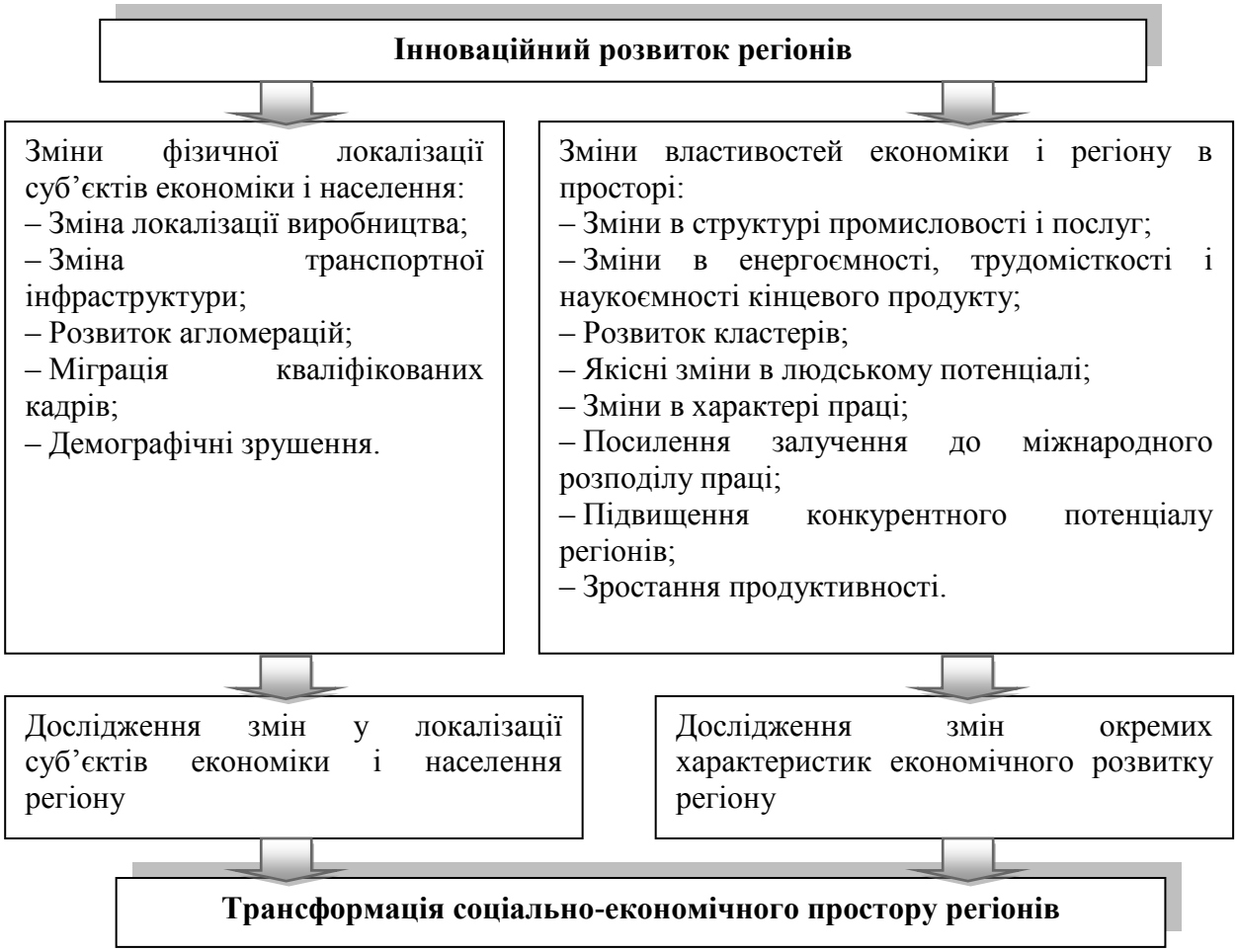

Рис. 1.1. **Вплив процесів інноваційного розвитку на трансформацію соціально-економічного простору регіону***

Джерело: розроблено автором на основі [470].

Включаючись у полеміку щодо первинності чи вторинності модернізації та інноваційного розвитку в системі соціально-економічного розвитку регіонів досить повну відповідь дає Б. Доманскі: «Модернізація та інноваційна економіка дійсно знаходяться в пересічних площинах. Питання

послідовності ніякої ролі не відіграє ... Модернізація не стосується, наприклад, лише зміни обладнання, вона не може носити лише технологічний характер. Це, перш за все, створення системи передумов для формування повноцінної інноваційної економіки ... Це зовсім нове завдання. І воно вимагає колосальних зусиль, граничної мобілізації сил усіх сил регіональної економіки» [258].

У національному вимірі диверсифікація економіки може трактуватися двояко: з одного боку, як випереджальний розвиток і підвищення частки «більш інноваційних» регіонів у загальнонаціональних макроекономічних параметрах, а з іншого, – як підвищення частки інноваційних галузей усередині регіонів. Однак ці процеси мають супроводжуватися використанням сильних сторін різних груп регіонів і окремих територій, пов'язаних з вигідним географічним розташуванням, сприятливими природно-кліматичними умовами, наявністю сировинних ресурсів, кваліфікованих кадрів тощо. Узагальнення розглянутих наукових підходів до дослідження структурних трансформацій та їх впливу на соціально-економічний розвиток регіону дозволяє стверджувати про їх спрямованість переважно на зовнішні чинники економічного розвитку з відповідними структурними змінами (рис. 1.3).

Зазначене значною мірою обмежує можливості їх практичного застосування для України як країни з перехідною економікою, зокрема в умовах суттєвого зниження економічної активності у світовому масштабі. Водночас аналіз теоретичних підходів, а також досвіду трансформацій економік низки європейських країн, дозволяє сформувати схему трансформаційних і, зокрема, структурних реформ і стверджувати про доцільність їх реалізації не одночасно, а впродовж двох етапів: на першому етапі реалізовуються реформи, спрямовані на формування основ ринкової економіки, а на другому – реформи, спрямовані на зростання ефективності функціонування економічної системи.

Рис. 1.2. **Загальна схема процесу реформ у перехідній економіці***

Джерело: розроблено автором на основі [48].

Перший етап передбачає проведення лібералізаційних змін щодо функціонування внутрішнього та зовнішнього ринків, формування та імплементацію фінансової стабілізації в країні, а також активізацію процесів приватизації державних підприємств. Слід зазначити, що саме ці реформи є

базовими, тобто такими, які роблять можливим перехід до реалізації структурних реформ. В умовах відкритої економіки і високого рівня глобалізованості господарських систем важливо наголосити на тому, що мета структурних реформ, яка полягає в посиленні конкурентоспроможності національної економіки (галузі, сектору, регіону) на глобальних чи мегарегіональних ринках, ускладнюється в частині необхідності приведення структури вітчизняної національної чи регіональної економічних систем до зовнішніх стандартів досконалої і конкурентоспроможної структури.

Зазначене слід розглядати як критеріальну умову успішності реалізовуваних реформ загалом.

1.2. Наукові засади регулювання структурних трансформацій соціально-економічних систем

Здійснення структурних реформ в економіці України є основою проблемою процесу міжнародної інтеграції. Ефективна структура економіки, що відповідає соціально-орієнтованій моделі економіки ринкового типу і базується на використанні як конкурентних, так і економічних переваг, є гарантом незалежності будь-якої країни і запорукою її динамічного розвитку. Формування ефективної структури економіки є особливо нагальними у контексті стратегічних завдань макроекономічної стабілізації та економічного зростання в Україні. У розвинутих країнах одним з визначальних чинників подолання кризових явищ в економіці, забезпеченні стійкого економічного зростання і його соціальної спрямованості стала структурна трансформація економіки як на національному, так і на регіональному рівнях.

Сучасна структура економіки України зберігає ознаки деформованості, що виникли ще в 70-ті роки, і у середині 90-х років стали перешкодою для економічного розвитку країни. За 25 років незалежності України структурні

диспропорції не тільки не подолані, а навпаки – поглибились і гальмують проведення ринкових реформ. Як свідчить світовий досвід, здійснити ефективну структурну перебудову економіки і до того ж у стислі строки лише зусиллями ринку неможливо. Головною причиною зволікання зі структурною перебудовою є послаблення регулюючого та координуючого впливу держави на її хід. Необхідність структурної перебудови є офіційно задекларованою, але комплексних заходів щодо її практичного здійснення у належному обсязі фактично не проводиться. Досі структурні зрушення здійснюються стихійно, відсутня єдина державна структурна політика. Науково-технічна, податкова, бюджетна, зовнішньоекономічна та інші елементи структурної політики держави, що розробляються різними відомствами, не скоординовані між собою [199].

В економічній думці концептуальні основи державного регулювання економіки розвивались під впливом реальних проблем відтворення і ролі держави в економічних процесах. Погляди вітчизняних учених формувалися під впливом альтернативних теорій, що існували у світовій економічній науці, на основі яких сформувалися два напрями такого переходу [135]:

– перший напрям виник під впливом ліберальної (монетаристської або ортоліберальної) концепції, яка сформувалася на основі відкидання або суттєвого обмеження державного регулювання економіки, у тому числі й структурної політики. Цей підхід базується на визнанні переваг ринкового механізму над економічною політикою держави, яка, як вважають представники цих течій, не враховує інформаційне обґрунтування і в багатьох випадках виступає як однобока, лобістська та підпорядкована політичним амбіціям керівництва довгострокова програма дій. Перший напрям також пов’язаний з монетарною теорією М. Фрідмена, одним з найважливіших постулатів якої є зменшення втручання держави в економічні процеси і стимулювання приватної ініціативи й підприємництва;

– другий напрям в основі має кейнсіанську та неокейнсіанську методологію з її теорією державного регулювання економіки. Вона цілком

позитивно оцінює структурну політику, яку здійснює держава у напрямі трансформації національного господарства, що дозволяє сформувати теоретичні основи для розробки відповідної економічної політики держави як альтернативи недосконалості ринку.

Однак уже в останні десятиріччя XX ст. окреслився певний консенсус між прибічниками різних теоретичних шкіл і напрямів щодо необхідності регулювання структурних трансформацій в економіці. Ті перші наукові праці, що з'явились і були присвячені перехідному процесу, не мали чіткої програми цих перетворень.

Саме в контексті необхідності виваженого державного втручання в процеси економічного розвитку розглядається проблема структурної модернізації економіки на усіх рівнях управління. При цьому державне регулювання структурних змін має здійснюватись на основі аналізу сформованої структури, прогнозних оцінок, що дозволяють визначити необхідні напрями зміни наявної структури і співвідношення елементів нової структури, а також вироблення методів сприяння досягненню орієнтирів. Правильне вирішення означених завдань лежить не лише в площині практики управління, а також вимагає вироблення наукового підґрунтя для розроблення стратегічних напрямів структурних трансформацій економіки. Важливим кроком у цьому процесі є вивчення еволюції наукових підходів до структурного трансформування економіки на різних рівнях управління.

Проведені дослідження дозволяють говорити про значний науковий інтерес до процесів структурних трансформацій економічних систем різних рівнів на різних етапах суспільного розвитку. Водночас можна виокремити низку підходів, які пояснюють роль, завдання та методологічне підґрунтя структурних трансформацій у різних соціально-економічних системах (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Еволюція наукових підходів до дослідження структурних трансформацій економічних систем*

Підхід	Суть	Автори, послідовники
1	2	3
Інституціональний підхід	Пов'язаний із дослідженням формальних і неформальних інститутів, структур і організацій, що породжуються та управляються цими інститутами. Довготривалі зміни в господарстві досліджуються в межах кліометрії – економічної історії.	Д. Норт і Р. Фогель, О. Вільямсон, Р. Познер, Г. Демсец, О. Фавор, Ф. Емар-Дюверне, К. Менар
Еволюційний підхід	Базується на принципах американського інституціоналізму. Надалі еволюційний підхід трансформувався у макроекономічні моделі динаміки, теорії систем при розробленні моделей системної динаміки. Такий підхід використаний в моделі еволюції фірми. Він розвиває чотири типи моделей систем різного рівня складності: селекційні, ігрові, що враховують ефект навчання, і моделі типу «нейромережі». Застосування таких моделей дозволяє створювати моделі структурної динаміки.	Дж. Форрестор, Р. Нельсон і С. Уінтер, Дж. Меткалф, Дж. Сілверберг, Д. Ленерт і Б. Верспаген
Кібернетичний підхід	Запропонований С. Біром, відображає системний зв'язок інвестування та структурних змін.	С. Бір
Синергетичний підхід	Розглядає поведінку нестійких нелінійних систем і станів, припускає розвиток рівнянь динаміки економічних систем і розширення принципу відповідності П. Самуельсона, який описує стійкі системи. Зміни структури виробництва, характеру праці, суспільних інститутів викликані повільними змінами у структурі просторових систем, що забезпечують просування товарів, інформації, людей, грошей тощо.	А. Андерсон, Д. Баттен
Структуралістський підхід	Базується на методології структурного аналізу. В основі цього підходу – історико-описовий метод і соціологічний аналіз взаємодії різних суб'єктів сучасного господарства, одним із завдань якого є встановлення причин розвитку економічних структур.	Ф. Перру, Р. Буайе, А. Липец, М. Агльєтта, Ж. Бенассі
Неокласичні моделі	Пропонують пояснення економічного розвитку господарської системи через опис зміни станів її мікрорівня. Вони відштовхуються від наявності рівноваги в економіці та необхідності її досягнення, покладаються на принцип «методологічного індивідуалізму». В основі цього підходу лежить принцип відповідності П. Самуельсона, рівняння рівноваги Ерроу-Дебре, уявлення про економічну ефективність за М. Аллі, моделі зростання Р. Солоу, Р. Лукаса, П. Ромера. Неокласичний підхід почав методологічно трансформуватися за рахунок привнесення неоінституціонального аналізу, який не заперечує його базисні методологічні принципи, які становлять основу інтелектуальної конструкції цього напряму економічної думки. Вінцем еволюційного методу аналізу структурних змін є інноваційно-технологічна школа.	Р. Солоу, Р.Лукас, П.Ромер, Р.Нельсон і С. Уінтер

Джерело: сформовано автором на основі [224, 16, 114, 115, 176, 210, 187, 191].

Нині, на наш погляд, нагальним є формування принципово нової концепції управління процесами відтворення, наповнення економічної та соціальної функцій держави новим змістом, встановлення межі й вибір методів, важелів (інструментів) державної структурної політики з урахуванням особливостей інтеграційного процесу в державі.

Адже як зазначав А. С. Гальчинський: «Найскладніші проблеми системних перетворень доводилось... вирішувати, як то кажуть, на марші, з чистого аркуша, без належної наукової та експериментальної підготовки» [38].

Тому починаючи з чистого листа, потрібно вирішити, а що ж таке структурна політика?

Слід зазначити, що нині немає єдиного розуміння змісту поняття структурної політики. В економічній літературі структурна політика має різні визначення залежно від економічного об’єкта, до якого вона застосовується. Зокрема, економічними об’єктами можуть бути елементи відтворювальної структури економіки, галузевої, регіональної, соціальної структури та структури зовнішньої торгівлі.

На думку О. А. Лебедєвої, структурна політика – це загальна стратегія максимізації економічного зростання шляхом реалізації пріоритетних державних програм і проектів на основі визначення цілей і характеру структурних перетворень, а також комплексу заходів щодо підтримки розвитку окремих елементів економічної системи, що забезпечують економічне зростання [82]. З точки зору галузевої структури економіки країни структурна політика – це комплекс заходів щодо забезпечення економічного зростання шляхом оптимального співвідношення первинного, вторинного і третинного секторів економіки.

На думку Ю. В. Яременко, головною метою структурної політики є запобігання довгостроковій розбалансованості економіки, що є результатом тривалої інвестиційної паузи та негативних зрушень у виробничому потенціалі окремих галузей [212]. Структурна політика має спрямовуватись

на подолання міжгалузевих і міжрегіональних диспропорцій.

В. О. Луцков під структурною політикою держави розуміє сукупність наукових методів і практичних заходів, спрямованих на оптимізацію внутрішніх пропорцій економічної системи та ефективну сукупну пропозицію, або комплекс заходів щодо розвитку тих елементів економічної системи, які сприяють вирішенню актуальних проблем суспільства, забезпечують економічний розвиток і конкурентоспроможність економіки [85].

Натомість В. Г. Бодров у своїй праці [14] визначає, що мета структурної політики направлена на досягнення сталого економічного зростання шляхом структурної перебудови національного виробництва, підвищення його продуктивності та конкурентоспроможності. Характерними її ознаками є те, що вона може використовувати інші види економічної політики у ролі інструментів для досягнення своїх цілей, наприклад інвестиційну, інноваційну, фінансову тощо. Структурна політика також є циклічною і потребує постійного коригування, оскільки наявні структурні зрушення змінюють економічне середовище та умови господарювання.

Підводячи підсумок з наведених визначень, бачимо, що завданнями структурної політики є встановлення оптимальних економічних пропорцій, розвиток конкуренції та обмеження монополізму, диспропорцій між секторами економіки, регіонами, територіями, ліквідація диспропорцій технічного рівня виробництв різних видів економічної діяльності, раціональне розміщення виробництва та збалансований розвиток держави, зниження матеріало- та енергоємності виробництва, підвищення технічного рівня та конкурентоспроможності продукції як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках.

Розрізняють два типи структурної політики: активна та пасивна, головною відмінністю яких є ступінь втручання держави у проблеми структурної трансформації її економіки. За визначенням Є. Г. Ясіна, пасивна структурна політика (ліберальна позиція) означає, що держава не втручається

в інвестиційні процеси окремих видів економічної діяльності, але при цьому створює дієздатну правову базу, яка сприяє перетоку капіталу з одного виду економічної діяльності до іншого [214]. Механізм реалізації пасивної структурної політики полягає у тому, що на основі закону ринкової економіки попиту та пропозиції, у разі перевищення попитом пропозиції, зростає норма прибутку виду економічно діяльності, і капітал переходить з виробництва з низькою нормою прибутку у виробництво з підвищеною нормою прибутку, що, своєю чергою, забезпечує зниження норми прибутку. Тому позитивними результатами пасивної структурної політики є створення конкурентного середовища та підвищення ефективності суспільного виробництва, а негативні сторони полягають у тому, що ліберальна позиція держави занадто тривала за часом і потребує значних соціальних втрат.

Натомість, активна структурна політика передбачає широке використання державних важелів для прискорення прогресивних структурних зрушень [82]: зростання виробництва у видах економічної діяльності, що забезпечують значну частку експорту країни; зростання виробництва у видах економічної діяльності, спроможних замінити імпортну продукцію; розвиток видів економічної діяльності, що виробляють конкурентоспроможні на світовому ринку товари та послуги; підтримку виробництв, що впроваджують ресурсозберігаючі технології задля скорочення попиту на дефіцитні для країни ресурси; зростання виробництва у видах економічної діяльності, спроможних підвищити науково-технічний рівень і якість продукції, особливо це стосується виробництв з високотехнічною та наукоємною продукцією, що забезпечують підвищення ефективності інших видів економічної діяльності; розвиток конкуренції шляхом реструктуризації та диверсифікації виробництва; розвиток виробництва сировини, напівфабрикатів і комплектуючих для заміни імпортованих для збільшення товарності кінцевої продукції; скорочення виробництва в депресивних видах економічної діяльності, де знижується ефективність ресурсів чи зменшується попит на продукцію.

Для реалізації активної структурної політики передбачається здійснення

таких кроків: розробка та реалізація комплексу заходів, що включають стимулювання перетікання капіталу з менш пріоритетних видів економічної діяльності в більш пріоритетні; розвиток виробництв, що прискорюють упровадження досягнень НТП; захист і надання фінансової допомоги виробництвам, що потребують реструктуризації; ліквідація частини виробництв у депресивних секторах; вирішення проблем, пов'язаних з концентрацією капіталу в капіталомістких секторах [133].

Практика свідчить про те, що наслідками активної структурної політики є сприяння випереджальному розвитку виробництва й експорту готової продукції, високих технологій, створення сприятливих умов для впровадження досягнень НТП, підтримка неспроможних видів економічної діяльності, що, з одного боку, приводить до послаблення гостроти соціальних проблем, а з іншого, – не сприяє підвищенню ефективності «проблемних» виробництв.

Однак, оцінюючи теоретичні аспекти активної та пасивної структурної політики, слід зазначити, що вони не тільки не можуть будуватися за якоюсь однією теоретичною схемою, а мають передусім відповідати реальним обставинам і особливостям конкретного етапу розвитку країни. Водночас структурна політика не має суперечити розвитку вільної ринкової економіки, модернізації шляхом активізації приватної ініціативи. Саме це зумовлює необхідність пошуку нестандартних, гнучких методів, котрі мають виключати будь-які індивідуальні пільги, масові державні субсидії та інвестиції, що потребують збільшення податкового тиску, у тому числі субсидіювання через ціни, що регулюються, встановлення будь-яких офіційних видових пріоритетів, закріплених бюджетним фінансуванням.

При цьому роль держави має полягати в оздоровленні фінансової ситуації, стимулюванні пожвавлення інвестиційної та інноваційної діяльності, підвищенні ефективності функціонування державного апарату на основі модернізації механізмів управління економікою, підтримці створенню сприятливого інвестиційного клімату тощо.

Тобто метою державної структурної політики має бути приведення структури національних секторів економіки у відповідність до ринкової моделі господарювання; досягнення високого ступеня відкритості національної економіки й необхідності у зв'язку з цим забезпечення конкурентоспроможності вітчизняного виробництва як на зовнішньому, так і на внутрішньому ринках. У цьому контексті основним напрямом державної структурної політики є підвищення конкурентних переваг економіки країни через досягнення певних цілей (рис. 1.3).

Цілі структурної політики

1. Сприяння зростанню конкурентоспроможності вітчизняних товарів і послуг на внутрішньому та світовому ринках і забезпечення структурного маневру у бік підвищення частки видів економічної діяльності, що виробляють продукцію з високим ступенем переробки і часткою ВДВ.
2. Виправлення накопичених структурних деформацій – реструктуризація збиткових видів економічної діяльності, штучно підтримуваних системою бюджетних субсидій.
3. Завершення трансформації наявних малоефективних інститутів економіки «перехідного типу» (структури державної власності та товарних і фінансових ринків тощо) в інститути, що відповідають європейським стандартам.
4. Прискорений розвиток і перебудова економічної системи, підприємств і ринків у процесі загальносвітової економічної трансформації, що відбувається на базі нових інформаційних технологій, посилення глобальних і регіональних інтеграційних процесів.

Рис. 1.3. **Основні цілі державної структурної політики**

Джерело: розроблено автором.

Проте є низка проблем, які доцільно розглядати в контексті оцінки наявних структурних пропорцій, зокрема у секторальній, галузевій, організаційній, технологічно-інноваційній, територіальній та імпортно-експортній структурах, що поглиблюють структурні диспропорції відтворювального процесу національної економіки, які, своєю чергою, є стримуючими чинниками впровадження цих напрямів у розвиток економіки держави (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Структурні диспропорції відтворювального процесу економіки та завдання структурної політики щодо їх усунення

Структурні диспропорції відтворювального процесу національної економіки	Завдання державної структурної політики щодо усунення диспропорцій у національній економіці
– розбалансованість розвитку економіки держави й дедалі більший відрив фінансової сфери від реального сектору економіки; – нерівномірність структури економіки в розрізі регіонів; – нерівномірність розміщення виробничих потужностей у регіонах; – непідготовленість України до інтеграції продукції вітчизняних видів економічної діяльності на європейські ринки, що визначається не тільки низькою конкурентоспроможністю, а й інституційними чинниками; – незабезпеченість вітчизняних виробників інноваційним технологічним обладнання; – недостатність залучення інвестицій у розвиток п'ятого і шостого технологічних укладів; – нестійкість співвідношення між нагромадженням і споживанням товарів і послуг, зростання диспропорцій на внутрішньому ринку; – нераціональний рівень управління на підприємствах, пов'язаний як з невеликим досвідом функціонування в умовах ринкової економіки, так і зі слабкою підготовкою менеджерів; – невідповідність якості вітчизняної продукції потребам споживачів і їх можливостям, що призводить до нівелювання політик імпортозаміщення та експортоорієнтації; – нерозвиненість інфраструктури, що забезпечує комерціалізацію та освоєння інновацій і недостатній розвиток інфраструктури: ринку, автошляхів, телекомунікацій тощо; – недостатня гнучкість ринку праці, пов'язана з бар'єрами на шляху міжрегіональної міграції робочої сили та недоліками системи професійної освіти й перекваліфікації.	– підвищення інноваційної активності й випереджальний розвиток високотехнологічного сектору економіки; – створення сучасної системи державних гарантій захисту інвесторів і врегулювання комерційних спорів між суб'єктами інвестиційного процесу; – забезпечення пріоритетного розвитку високотехнологічних виробництв промисловості, продукція яких має високу частку валової доданої вартості; – зниження трансакційних витрат діяльності підприємств за рахунок розвитку інститутів ринків товарів, послуг, праці й капіталу, формування інфраструктури забезпечення підприємницької діяльності; – розвиток на високотехнологічній основі конкурентоспроможних виробництв, орієнтуючись на збут не сировинної, а переробленої екологічно чистої конкурентної продукції; – припинення прямого і непрямого субсидіювання неефективних видів економічної діяльності, ефективна селекція працездатних підприємств, підвищення дієвості інституту банкрутств; – стимулювання процесів реструктуризації та реформування підприємств, підвищення їх ефективності, сприяння процесам інтеграції та утворення великих ефективних і конкурентоспроможних компаній при всебічному сприянні розвитку малого та середнього бізнесу; – реалізація цільових програм розвитку інфраструктури транспорту, зв'язку та телекомунікацій, формування конкурентного середовища, створення рівних і передбачуваних умов економічної діяльності у державі як у масштабі всієї економіки, так і на конкретних галузевих ринках.

Джерело: сформовано автором на основі [163].

Саме ґрунтовне дослідження наведених видів структури економіки, на наш погляд, дає можливість визначати ті структурні зрушення, які є основою

реалізації структурної політики.

Для реалізації структурної політики органам влади спільно з бізнесовими структурами необхідно сформувати механізм, який включатиме сукупність методів і засобів впливу на економічні процеси задля реформування видів економічної діяльності на інноваційній основі, що забезпечить модернізацію конкурентоспроможної економічної системи держави.

Багато дослідників також вважають за доцільне формування механізму здійснення структурних трансформацій, що в кінцевому результаті є передумовою і результатом реалізації структурної політики держави. Так, зокрема, О. Ю. Красильніков пропонує визначати його як протиріччя у взаємодії елементів економічної структури, за допомогою якого здійснюються відповідні структурні зміни [78]. Натомість С. М. Панчишин визначає його як «певні методи розподілу виробничих ресурсів між різними галузями і видами діяльності, способи узгодженості руху ресурсів і виготовлених економічних благ на різних стадіях суспільного виробництва» [123]. На думку О. П. Кавтиш, механізм структурних зрушень – це механізм узгодження зрушень у структурі виробництва, розподілу, обміну і споживання з урахуванням зрушень у структурі потреб. Він охоплює основні елементи продуктивних сил і виробничих відносин. А структурне зрушення – це зрушення у структурі системи інтересів держави і потреб господарюючих суб’єктів (показник змін у економічних відносинах і взаємозв’язках) або їх груп (держави, корпорації, домогосподарств тощо) [64].

Найбільш комплексним можна вважати підхід, згідно з яким механізм реалізації структурної політики має становити собою систему взаємодій суб’єктів управління органів влади та бізнес-середовища, що визначають формування конкурентоспроможної економіки на основі комплексу засобів (інструментів) і дій (програм), виходячи зі стратегічних цілей і завдань, а також узгодження інструментів і програм і подальший моніторинг реалізації державної структурної політики, що забезпечує зворотний зв’язок зі

системою. Він має поєднувати в собі засоби та контроль за діями усіх рівнів управління і бізнес-середовища, що акумулюють у собі реалізацію закону синергії, що дозволяє забезпечити найбільш ефективний, збалансований, інноваційний розвиток економіки з дотриманням інтересів комплексного розвитку території.

Загалом у сучасних умовах структурна політика має реалізовуватися на основі застосування таких базових принципів: конкурентний ринок як головний регулятор економічного розвитку; мінімізація та оптимізація державного втручання в економіку; відкритість економіки; лібералізація економічної діяльності на мікрорівні.

Необхідність забезпечити вирішення основних економічних завдань, а саме таких, як досягнення стійких темпів економічного зростання при позитивних зрушеннях у структурі економіки та забезпечення зростання реальних доходів населення робить економічно раціональною (тому її й часто використовують) стратегію структурного маневру, заснованого на сценарії «активного позиціонування на ринках» [428]. Ця стратегія базується на поступовій зміні сформованої структури економіки за рахунок наявних переваг видів економічної діяльності, конкурентоспроможних на світовому ринку, при послідовному поширенні імпульсів зростання на суміжні виробництва промисловості та інші сфери економічної діяльності.

Структурна політика має бути спрямована на випереджальний розвиток тих секторів економіки, продукція і послуги яких користуються попитом на внутрішньому та світовому ринках. У межах такого підходу можна виділити «традиційні» експортні галузі (насамперед у сировинному секторі та переробній промисловості), а також «нові» експортні галузі у сфері послуг. Розвиток у такому напрямі структурної політики можливий за рахунок формування цілісної інвестиційної та інноваційної політики.

Обмеженість важелів структурної політики, пов’язана з макроекономічними обмеженнями інвестиційних вкладень та інновацій в інфраструктуру і сферу послуг, різко обмежує коло можливих пріоритетів

державної діяльності у цих сферах.

Політика щодо забезпечення структурних зрушень має бути доповнена заходами інноваційного впливу. У сучасних умовах очевидно, що саме інноваційний характер відтворювальної моделі має стати основою структурної трансформації при становленні ефективної ринкової економіки України.

Можна виділити кілька етапів інноваційної модернізації економіки.

Перший етап. Відтворення технологічної бази галузей, продукція яких користується стабільним попитом на ринках. При цьому ринкові «ніші» можуть бути розширені за рахунок активного імпортозаміщення. Інновації мають бути орієнтовані насамперед на модернізацію наявних виробництв на основі ресурсозберігаючих технологій і поліпшення споживчих властивостей продукції. На цьому етапі вирішуються такі завдання: зміцнення науково-технічного потенціалу економіки; поліпшення умов для розвитку легального підприємництва та підтримки добросовісної конкуренції; розвиток внутрішнього попиту; впровадження світових стандартів якості продукції та захисту навколишнього середовища.

Другий етап. Основним завданням є створення виробництв, що реалізують новітній технологічний розвиток, і вихід на внутрішній і зовнішній ринки з наукомісткою продукцією. Результатом реалізації цього етапу має стати забезпечення конкурентних позицій у перспективних секторах ринку, де вітчизняна продукція не була раніше представлена, а в окремих випадках – формування нових сфер попиту, у задоволенні якого вітчизняна наукомістка продукція відігравала б домінуючу роль.

Дії держави на цьому етапі мають бути спрямовані на залучення у великих масштабах приватних інвестицій; упорядкування захисту та використання об’єктів інтелектуальної власності; створення й підтримку необхідної інфраструктури інноваційного розвитку; взаємодію науки та виробника.

Третій етап. Основними завданнями та заходами на цьому етапі є

державна підтримка інноваційної інфраструктури, створення передумов для зміни попиту на вітчизняні інновації, інформаційна підтримка промислового виробництва, зміцнення зв'язків науки з виробництвом.

Головним результатом реалізації структурної політики має бути реформування всіх складових економічної системи, що впливають на основні макроекономічні пропорції та структурні зв'язки, а також формують структурні взаємодії національної економічної системи зі системою світового господарства.

Відзначимо, що для реалізації основних напрямів державної структурної політики в сучасних умовах необхідно досягнути таких цілей: розвиток нових видів економічної діяльності, що сприяють загальному підвищенню ефективності виробництва; стимулювання інвестиційної, інноваційної та підприємницької активності виробництв; сприяння розвитку видів економічної діяльності, що забезпечують значну частину експортної продукції; удосконалення системи державного управління інноваційною діяльністю, забезпечення моніторингу й контролю за їх виконанням; забезпечення сприятливих економічних і фінансових умов для активізації виробничої діяльності, розвитку добросовісної конкуренції; розширення місткості внутрішніх ринків на основі стимулювання інвестиційного та споживчого попиту, а також підтримки розвитку вітчизняного виробництва, насамперед імпортозаміщення; поліпшення бізнес-клімату й залучення інвестицій (дерегуляція та розвиток підприємництва, розвиток науково-технічної та інноваційної сфери, міжнародна інтеграція та співпраця); стимулювання кредитування комерційними банками реального сектору економіки через надання їм пільгового рефінансування; згортання чи реструктуризація частини виробництв у депресивних видах економічної діяльності.

Отже, в умовах глобалізації завданням структурної політики може бути не лише досягнення структурного балансу та стабілізації в економіці, а й створення інструментів і механізмів адаптації до постійних

світогосподарських змін. Структурна політика має базуватися на довгостроковій стратегії структурних змін суспільного відтворення на основі оптимізації темпів зростання різних секторів економіки. Основним джерелом структурних змін має стати внутрішнє економічне зростання на основі перерозподілу капіталу й робочих місць у види економічної діяльності з більшою доданою вартістю, високотехнологічні виробництва.

1.3. Регіональна політика структурної модернізації економіки: цілі, завдання, принципи формування

У суспільному та економічному житті країн світу регіональна політика перетворилася на один з найважливіших факторів економічного і соціального розвитку країни. Практично у всіх розвинених країнах спостерігається чітко окреслене прагнення створити умови, що дозволили б регіонам повністю реалізувати наявний потенціал, максимально збільшити їх вклад у національну економіку, здобути конкурентні переваги на внутрішньому та світовому ринках.

Одним з завдань регіональної політики є застосування дієвих механізмів структурної модернізації економіки. Їх практичне запровадження сприятиме виходу з кризи та активізації економічного зростання на місцевому та регіональному рівнях. Без досягнення позитивних тенденцій розвитку економіки окремих регіонів практично немає надії на макроекономічну стабілізацію національної економіки та перехід до конкурентного рівня соціально-економічного розвитку. У процесі вирішення цього стратегічного завдання для України доцільно врахувати світовий досвід структурних змін і структурної перебудови економіки регіонів, формуючи конкурентоспроможну регіональну політику структурної модернізації.

Актуалізація ролі структурної складової у регіональній економічній політиці сьогодні визначається тим фактом, що з початку XXI ст. остання стала менше орієнтуватися на перерозподіл доходів і зайнятості і більше на стимулювання структурних змін.

Визначальну роль під часі реалізації структурних трансформацій економіки регіону відіграє регіональна політика структурної модернізації. З огляду на розглянуті наукові підходи до регулювання структурних процесів, регіональну структурну політику можна визначити як комплекс заходів, спрямованих на підвищення ефективності структурних процесів, які відбуваються всередині регіональної соціально-економічної системи, задля раціонального використання її потенціалу та конкурентних переваг території, залучення інноваційних технологій, підтримки розвитку тих елементів, які забезпечують економічне зростання та розв'язання актуальних проблем функціонування її економіки.

У цьому контексті уточнення вимагає місце регіональної політики структурної модернізації в системі регулювання регіонального розвитку, з'ясування її цільових імперативів і завдань. Блок проблем, пов'язаних з визначенням нових пріоритетів регіонального розвитку та формуванням регіональної політики структурної модернізації, є предметом дослідження багатьох учених. Так, на думку М. І. Долішнього, «найважливішим завданням регулювання регіонального розвитку є пошук співвідношення між обсягом та інструментарієм державного впливу та забезпеченням ринкових свобод» [50]. Він також зазначав, що регіональну економічну політику доцільно розглядати як конгломерат бюджетної, податкової, кредитної, цінової, структурної, інвестиційної та інституційної політики.

Авторами монографії «Механізми реалізації регіональної структурної політики» [95] зазначено, що виокремлення регіональної політики структурної модернізації у складі регіональної економічної політики пов'язано: по-перше, з деформаціями структурного розвитку окремих регіонів, які не дозволяють на сьогодні забезпечити ефективну

децентралізацію управління і фінансову децентралізацію; по-друге, регіональними відмінностями і асиметрією регіонального розвитку регіонів країни; по-третє, внутрішньою розбалансованістю економіки регіонів, структурними дисбалансами різного типу.

З огляду на необхідність імплементації інноваційної моделі розвитку очевидною є необхідність аналізу на регіональному рівні технологічної структури економіки. Цей висновок підкріплюється тим, що реальна економічна політика всіх успішних країн базується на шумпетерівських концептуальних засадах [208]. Неошумпетерівські теорії сьогодні в центрі аналізу ставлять структурні зміни в економіці, які відбуваються під впливом технологічних змін. Іншими словами, головним стрижнем неошумпетерівської концепції економічного розвитку став технологічний імператив економічного розвитку. Відповідно, сучасним інструментом аналізу стає бачення структурної динаміки виробництва крізь призму закономірностей розвитку технологічних систем. В основі дослідження зазвичай лежить розгляд структури економіки регіонів через призму технологічних укладів [189], яких сьогодні здебільшого нараховують сім. З них шість реалізувалися, а сьомий утверджується. Тобто різні варіанти пошуку ресурсного забезпечення для реалізації стратегії структурної перебудови економіки регіону на основі інвестиційно-інноваційного розвитку розглянуті в працях О. М. Луцків [84], Н. Ю. Буги, Л. І. Федулової [190]. З. В. Герасимчук і Н. С. Куцай також зробили акценти на проблемах і перспективах використання інноваційного потенціалу регіонів України [41].

Методологічні аспекти моделювання взаємозв’язків структурних змін та економічного зростання, визначення впливу структурних деформацій на ефективність національної економіки досліджені науковцями Інституту економіки та прогнозування НАН України [104].

В. І. Захарченко, досліджуючи процеси формування і трансформації промислових регіональних систем України в доіндустріальну, індустріальну

та постіндустріальну епохи, підкреслював важливість перебудови організації структури промислових регіональних систем [57].

Дослідженню фінансово-бюджетних стимулів структурної модернізації регіонального розвитку присвячено дослідження І. З. Сторонянської [172]. Вплив аспектів глобалізації та європейської інтеграції на зміну структури економіки регіонів України розглянуто в наукових працях В. В. Паппа [124].

На необхідності врахування інтернаціональних і національних проблем розвитку регіональної структурної політики та регіональних систем у сучасній регіоналістиці наголошував В. С. Будкін [17].

Шляхи вдосконалення інституційного забезпечення структурних трансформацій розвитку регіональної економіки, зокрема впровадження договірних засад у державне і регіональне управління, запропоновано П. Д. Дудкіним [51]. На його думку, регіональна політика структурної модернізації має виконувати роль сполучної ланки між мікроекономічним рівнем, що характеризується ефективним функціонуванням окремих підприємств, і макроекономічними пріоритетами розвитку загальнодержавної структурної політики

Вирішення проблем глибокої економічної детінізації розвитку країни у регіональному розрізі та формування конкурентоспроможної структури економіки шляхом проведення ефективної політики детінізації бізнес-сектору бачить В. А. Предборський [136]. Стратегічне управління соціально-економічним розвитком регіону та формування ефективної структурної політики розвитку регіону суто ринковими методами з мінімальними утручаннями держави розглядає О. В. Черевко [194].

Автор регіональну політику структурної модернізації розглядає на двох рівнях її реалізації, а саме: на національному та регіональному. У першому випадку це означає, що держава в межах загальної структурної політики провадить політику структурних зрушень на національному рівні і остання, своєю чергою, зводиться винятково до дій держави щодо регіонів. У цьому випадку мова йде про державну економічну структурну політику в контексті

її регіональної складової. У другому випадку регіональна структурна політика – це політика, яка здійснюється окремими регіонами в межах наданих їм прав і повноважень, і вона реалізується в межах регіональної економічної політики. Тобто регіональну політику структурної модернізації слід визначати як складову державної структурної та державної регіональної політики України, що є засобом впливу на здійснення структурних змін в економіці регіонів, а також сукупність цілей, завдань, напрямів і механізмів діяльності органів державної та регіональної влади щодо формування оптимальної структури економіки регіонів для раціонального використання потенціалу та конкурентних переваг територій.

Під регіональною структурною політикою О. В. Касьяненко [67] розуміє систему соціально-економічних цілей і засобів їх досягнення, що взаємопов'язані, взаємоузгоджені між суб'єктами управління регіональним розвитком (державними та регіональними органами влади, органами місцевого самоврядування, міжрегіональними асоціаціями, бізнесом) у межах структурної диверсифікації економіки регіону та ініціюються органами регіональної влади.

При розгляді поняття регіональної політики структурної модернізації виникає питання про визначення її місця в системі державного регулювання розвитку економіки на регіональному та національному рівнях. На основі аналізу і узагальнення різних точок зору науковців доходимо висновку, що досі не склалося чіткого однозначного підходу до структуризації державної регіональної політики і, зокрема, визначення місця політики структурної модернізації в загальній структурі державної регіональної політики.

Одні вчені вважають, що головними завданнями регіональної політики структурної модернізації є подолання диспропорцій, що виникають між окремими сферами, галузями економіки країни, а також регіонами та інституціями, і формування на цій основі збалансованої структури національного господарства [209]. Відтак вони розглядають структурну політику держави у галузевому, регіональному та інституціональному

аспектах (зрізах) і зазначають, що «регіональна складова структурної політики – це комплекс різних заходів (законодавчих, адміністративних, економічних), здійснюваних як центральними, так і місцевими органами влади, метою яких є усунення диспропорцій у соціально-економічному розвитку, більш повне використання потенціалу регіонів, сприяння розвитку депресивних районів країни». А «виокремлення регіонального аспекту в структурній політиці зумовлено об'єктивною нерівномірністю в розміщенні природних ресурсів, продуктивних сил і населення, а також потребою забезпечення прийнятного рівня і якості життя в кожному регіоні» [45].

Не заперечуючи тези про виокремлення структурної політики складової частини економічної політики (рис. 1.4), вважаємо за доцільне водночас наголосити на необхідності взаємоузгодження її завдань і принципів з регіональною політикою, яка реалізується державними та регіональними органами влади.

Розробка та реалізація регіональної політики ґрунтується на дотриманні низки принципів, зокрема [95]:

– принцип програмування, який означає, що регіональна економічна політика здійснюється на основі взаємопов'язаних довгострокових стратегій, планів і програм розвитку як на державному, так і на адміністративно-територіальному рівні;

– принцип концентрації, який передбачає концентрацію ресурсів на певних територіях, встановлення ієрархічності пріоритетів, вимог до ефективності їх використання;

– принцип субсидіарності – максимального наближення громадських і державних послуг, що надаються органами місцевого самоврядування та державними органами, до безпосередніх споживачів;

– принцип ефективності, який передбачає, що мобілізація капіталу, робочої сили, землі в неблагополучних регіонах може підвищити конкурентоспроможність цих регіонів і національної економіки загалом;

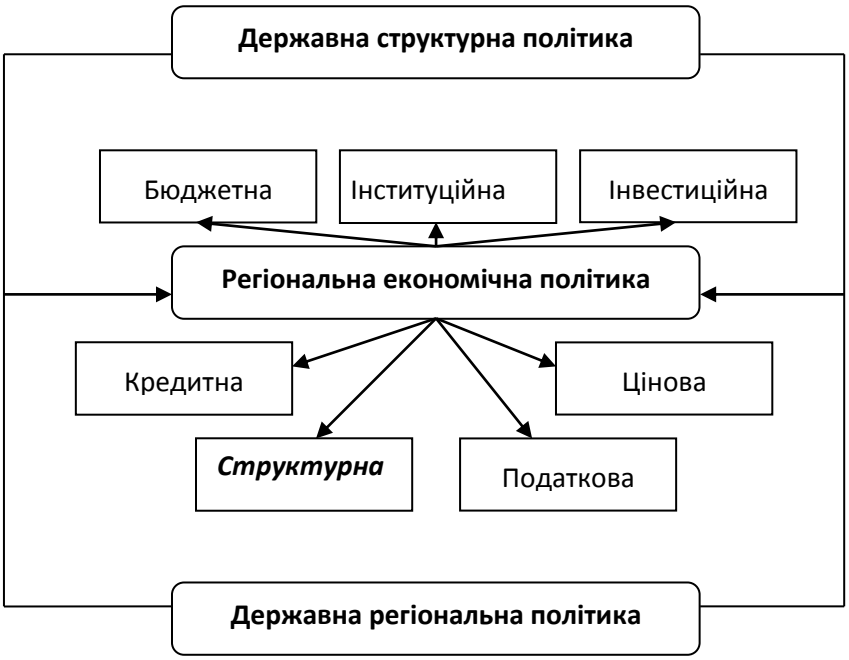

Рис. 1.4. **Місце регіональної політики структурної модернізації в системі регулювання регіонального розвитку**

Джерело: розроблено автором.

– принцип поляризованого розвитку, який передбачає формування «опорних регіонів» (полюсів, локомотивів зростання), у яких концентруються фінансові, адміністративно-управлінські ресурси з подальшим посиленням інноваційної активності в інших регіонах;

– принцип унітарності – забезпечення територіальної цілісності, включаючи єдність економічного простору на всій території держави, її грошово-кредитної, фінансово-бюджетної, податкової і митної систем;

– принцип додатковості, який означає, що фінансова підтримка регіонального економічного розвитку здійснюється за рахунок державного та місцевого бюджетів;

– принцип диференційованості надання державної підтримки регіонам відповідно до умов, критеріїв і строків, визначених законодавством;

– принцип системності, тобто забезпечення комплексного підходу у вирішенні питань збалансування державних, регіональних і місцевих інтересів, створенні відповідної інфраструктури, механізмів узгодження і координації;

– принцип партнерства, який реалізується через налагодження співпраці між органами виконавчої влади різного рівня, органами місцевого самоврядування, громадськими організаціями, бізнесовими структурами у розробленні та реалізації заходів щодо регіонального економічного розвитку.

Фактично ці принципи визначають рамкові умови формування і реалізації регіональної політики структурної модернізації.

Очевидно, що сам термін «регіональна політика структурної модернізації» свідчить про те, що вона покликана регулювати структурні процеси та зміни, які відбуваються в межах регіональних систем. Тому, з одного боку, варто акцентувати на економічній політиці, у межах якої відбувається реалізація структурної політики в регіональних системах. З іншого, – виділення регіональної політики структурної модернізації як складової загальнодержавної структурної політики обґрунтоване насамперед тим, що існує залежність відтворювального процесу в масштабах країни від специфічних відтворювальних умов окремих регіонів.

Сучасну регіональну політику не можна зводити лише до забезпечення зайнятості, регулювання фінансових потоків і ринкового попиту. Особливістю регіональної політики структурної модернізації є її спрямованість на управління складними галузевими зрушеннями в регіонах, які сприяють прогресивним трансформаціям галузевої структури економіки регіону в напрямі формування високих технологічних укладів, підвищення диверсифікації виробництва шляхом стимулювання інновацій [163].

В умовах посилення і підтвердження євроінтеграційних прагнень України орієнтиром для встановлення векторів удосконалення інституційного базису регіональної структурної політики є положення економічної частини Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, які охоплюють основні сфери та галузі економіки і формують інституційний простір наближення економічної системи України до економічної системи ЄС на основі взаємної лібералізації, передусім руху товарів, капіталів і

послуг, гармонізації підходів і принципів, на яких будуються галузеві політики та системи регулювання виробничо-комерційної діяльності.

Для формування інституційного середовища структурних перетворень економіки регіонів України визначальними є також домовленості між Україною і ЄС в питаннях транскордонного та регіонального співробітництва, закріплені у 27 главі Угоди про асоціацію [185].

У контексті зазначеного окреслимо концептуальні засади формування регіональної структурної політики (рис. 1.5).

Регіональна політика структурної модернізації, з огляду на досвід ЄС, має бути зорієнтована на раціоналізацію відносин між центром і регіоном. Адже максимальне сприяння освоєнню та використанню власного економічного потенціалу регіонів та активізації їх саморозвитку, усунення суттєвих диспропорцій регіонального розвитку, покращення його інституціонального забезпечення, підвищення рівня конвергенції регіональних соціально-економічних підсистем є пріоритетом такої політики.

Вектор пріоритетів регіональної політики структурної модернізації має бути спрямований на вирішення стратегічних, а не поточних проблем регіональної економіки, попри на їх гостроту. Політика, спрямована на пом’якшення наслідків кризових ситуацій, що виникають в економічно слабших регіонах, і що реалізовується через надання економічно слабким регіонам значних фінансових дотацій, що дозволяють штучно підвищити рівень їх бюджетної забезпеченості, а не спрямовуються на усунення причин цих кризових ситуацій і формування передумов для сталого зростання регіональних економік за рахунок внутрішніх джерел і можливостей, що відкриваються на національному і світовому ринках, забезпечує умови для відтворення негативних явищ регіональної відсталості і депресивності. Загалом така політика приречена на неефективність у тривалому проміжку часу [95].

РЕГІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА СТРУКТУРНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

Цілі

- Подолання просторових диспропорцій соціально-економічного розвитку
- Збалансування галузевих пропорцій
- Ефективне використання природного, геополітичного, соціально-економічного потенціалу території
- Підвищення конкурентоспроможності регіону, товарів, послуг, вироблених у регіоні

Завдання

- Підвищення економічної і соціальної ефективності регіонального суспільного виробництва
- Формування стратегії структурних зрушень, орієнтованої на раціональне використання потенціалу регіону, залучення інновацій, використання конкурентних переваг території
- Швидке реагування на зміни структури регіональної економічної системи, темпів її економічного зростання та забезпечення реалізації необхідних реформ
- Активне включення регіону у світогосподарські взаємозв'язки на засадах конкурентоспроможного партнера
- Зміцнення міжрегіональних та внутрішньорегіональних економічних зв'язків

Об'єкти

Регіональна соціально-економічна система та її структура (види економічної діяльності, регіональні інноваційні кластери, ТНК, технопарки, технополіси, національні проекти, спеціальні економічні зони, туристично-рекреаційні зони, транспортно-логістичні вузли, інші мережеві структури)

Суб'єкти

Державні органи влади; регіональні органи влади; органи місцевого самоврядування; бізнес-структури; наукові установи; громадські об'єднання

Функції

Забезпечення, регуляторна, розподільна, інтеграційна, контрольна, стимулювання, стратегічного планування

Принципи

Програмування, концентрації, субсидіарності, ефективності, поляризованого розвитку, унітарності, додатковості, диференційованості, системності, партнерства.

Рис. 1.5. **Концептуальні засади формування регіональної політики структурної модернізації економіки***

*Розроблено автором

Серед пріоритетів регіональної політики структурної модернізації слід виокремити такі: активізація участі держави в регулюванні міжрегіональних зв'язків; пожвавлення інвестиційної діяльності у регіонах; удосконалення інституційного забезпечення структурної трансформації національної економіки в регіональному вимірі [171]. Відповідно до стратегії «Європа 2020», виникає потреба у визначенні оновлених пріоритетів регіональної політики структурної модернізації (табл. 1.3).

Таблиця 1.3

Імперативи формування регіональної політики структурної модернізації в умовах сучасних викликів

Пріоритети	Провідні ініціативи
1	2
Розумне зростання та розумна спеціалізація: зростання економіки, що ґрунтується на знаннях та інноваціях	Переспрямування науково-дослідної та інноваційної діяльності на вирішення суспільних проблем, таких як зміна клімату, енергоефективність та ефективність використання ресурсів, охорона здоров'я та демографічні зміни.
	Підвищення якості вищої освіти в Європі та зростання її привабливості для світової громадськості, а також підвищення загальної якості професійної підготовки в ЄС на всіх рівнях шляхом ефективного використання досвіду, ідвищення мобільності студентів і стажерів, а також працевлаштування молодих людей.
	Отримання сталих економічних і соціальних переваг від єдиного ринку цифрових технологій, високошвидкісного Інтернету.
Стале зростання: сприяння ефективнішому використанню ресурсів, розвитку більш екологічної та конкурентоспро-можної економіки	Підтримка переходу до низьковуглецевої економіки з ефективним використанням усіх ресурсів, зменшення зв'язку між економічним зростанням і використанням ресурсів та енергії, а також у скорочення викидів CO_2, підвищення конкурентоспроможності й забезпечення енергетичної безпеки.
	Формування сучасної промислової політики, спрямованої на підтримку підприємництва, підвищення конкурентоспроможності високотехологічних галузей, ефективності видобувної та обробної галузей промисловості та сфери послуг, а також сприяння використання можливостей глобалізації та зеленої економіки.
Інклюзивне (всеохоплююче) зростання: стимулювання економіки з високим рівнем зайнятості, що сприятиме соціальній і територіальній згуртованості	Створення умов для модернізації ринків праці в світлі підвищення рівня зайнятості та забезпечення соціальноорієньованої моделі розвитку.
	Продовження боротьби проти з бідністю та соціальною ізоляцією, забезпечення економічної, соціальної та територіальної згуртованості для підвищення обізнаності і визнання основних прав людей, які живуть в умовах бідності та соціальної ізоляції для надання їм можливості жити гідним життям та брати активну участь у житті суспільства.

Джерело: сформовано на основі [261].

На наш погляд, вибір пріоритетів структурної модернізації економіки регіонів має включати такі вимоги сьогодення: ефективне використання наявної в регіоні ресурсної бази; упровадження технологій, що відповідають сучасним світовим стандартам; усебічне врахування економічних, екологічних, соціально-демографічних умов і факторів регіону; формування конкурентного середовища, ринкової інфраструктури та ринкових механізмів саморегулювання економічних процесів.

Регіональна політика структурної модернізаціївиконує низку важливих функцій, зокрема: забезпечуючу, регуляторну, розподільну, інтеграційну, контрольну, стимулюючу, а також функцію стратегічного планування (табл. 1.4).

Таблиця 1.4

Функції регіональної політики структурної модернізації

Функція	Характеристика
Забезпечуюча	Полягає у формуванні умов безперервного функціонування господарських взаємозв'язків і взаємодії елементів регіональної економічної системи.
Регуляторна	Реалізується шляхом впливу держави на основні параметри галузевої структури економіки і стимулювання інноваційної активності.
Розподільна	Полягає у розподіленні природних, матеріальних, фінансових і трудових ресурсів між видами економічної діяльності регіону.
Інтеграційна	Проявляється у формуванні інтеграційних зв'язків між видами економічної діяльності, галузями, територіальними громадами регіону, регіонами.
Контрольна	Здійснюється шляхом контролю за використанням природних, матеріальних, фінансових і трудових ресурсів у межах регіону.
Стимулююча	Виражається у стимулюванні розвитку суб'єктів економічної діяльності і регіональної соціально-економічної системи загалом.
Стратегічного планування	Передбачає розробку і реалізацію стратегій розвитку видів економічної діяльності регіону, а саме формування стратегічних рішень та їх узгодження з бізнесом і громадськістю.

Джерело: розроблено автором.

Реалізація наведених функцій здатна створити основу оптимального використання регіонального потенціалу, і на цій основі – підґрунтя

оптимізації структури всієї регіональної економіки. Це дозволить зреалізувати таку важливу управлінську функцію як цілеспрямування структурної трансформації регіональної економіки.

Загострення проблеми пошуку нових джерел розвитку за умови обмеженості природних ресурсів, варіантів зменшення залежності економічного зростання від споживання ресурсів, шляхів запобігання деградації екосистем зумовило розвиток та уточнення концепції сталого розвитку, яка пов'язує благополуччя нинішнього покоління людей з благополуччям майбутніх поколінь, а отже, з особливою гостротою актуалізувались питання удосконалення структури економіки на основі використання ресурсно-ефективних і еколого-орієнтованих технологій та інновацій.

З огляду на те, що структурне оновлення економіки регіонів має забезпечити прорив у підвищенні її ефективності та нову якість економічного зростання, на особливу увагу заслуговує питання інноватизації економіки, яка реалізується у формі регіональних інноваційних кластерів, ТНК, технопарків, технополісів, національних проектів, особливих економічних зон, туристично-рекреаційних зон, транспортно-логістичних вузлів.

У контексті інноватизації структури економіки регіонів у світовій практиці склалися основні форми підтримки інноваційних підприємств, у тому числі і в межах кластерних промислових систем. До числа таких форм входять: пряме фінансування (субсидії, позики), які досягають 50% видатків на створення нової продукції й технологій (Франція, США й інші країни); надання позичок, у тому числі без виплати відсотків (Швеція); цільові дотації на науково-дослідні розробки (практично у всіх розвинених країнах); створення фондів впровадження інновацій з врахуванням можливого комерційного ризику (Англія, Німеччина, Франція, Швейцарія, Нідерланди); безоплатні позики, що досягають 50% витрат на впровадження нововведень (Німеччина); зниження державних мит для індивідуальних винахідників (Австрія, Німеччина, США й ін.); відтермінування сплати мит або звільнення

від них, якщо винахід стосується економії енергії (Австрія); безкоштовне ведення діловодства за заявками індивідуальних винахідників, безкоштовні послуги патентних повірених, звільнення від сплати мит (Нідерланди, Німеччина) [176].

Реалізація інноваційної політики, спрямованої на технологічну реструктуризацію економіки на регіональному рівні, вимагає цілеспрямованих заходів, спрямованих на збільшення питомої ваги наукових кадрів у структурі зайнятих, програм підготовки наукових кадрів, запровадження програм розвитку інноваційного бізнесу, посилення співробітництва між підприємствами і науково-дослідними інститутами. У цьому контексті актуалізується проблема підвищення ролі регіональної складової національної інноваційної системи. Це вимагає: глибокого аналізу галузевих циклів інноваційного розвитку в економіці регіонів, концентрації секторальних пріоритетів масових структурних зрушень на інноваційній основі в сільськогосподарському виробництві, ресурсозбереженні, у комунальному господарстві, транспорті, промисловості; визначення пріоритетів структурно-інноваційної перебудови регіональної економіки; формування інфраструктури регіонального ринку інновацій [95].

Таким чином, можна констатувати, що: по-перше, за відсутності реальних структурних реформ відбулась консервація структурно-технологічної деформації економіки регіонів; по-друге, об’єктивною необхідністю є посилення технологічної складової регіонального розвитку, яка б опиралась на механізм інноваційної політики; по-третє, в умовах військової агресії з боку Росії в Україні важко говорити про дію законів ринкової економіки і позитивну динаміку структурування економіки в багатьох регіонах. Військові дії в Донецькій і Луганській областях обумовили руйнацію інфраструктури та виробничого потенціалу цих регіонів, водночас, якби це не звучало цинічно, це створило шанс для модернізації технологічної структури цих регіонів; по-четверте, питання аналізу, моніторингу структурно-технологічних змін має бути в центрі

функціональної діяльності місцевих органів виконавчої влади, у контексті чого можуть бути використані запропоновані методологічні і методичні підходи.

Відповідно, реалізація регіональної політики структурної модернізації, здійснення структурних перетворень у регіональній економіці та усунення критичних загроз можливі за умови інституційного забезпечення, що включає систему нормативно-правового врегулювання структурних зрушень, відповідну організаційну та функціональну структуру державного і регіонального управління, систему відносин, взаємозв'язків, засадничих принципів і комунікацій з приводу забезпечення адекватних динамічному екзогенному та ендогенному середовищу структурних змін у розвитку регіональної системи.

1.4. Інституційно-економічні основи реалізації регіональної політики структурної модернізації економіки

Формування і реалізація регіональної політики структурної модернізації з урахуванням зарубіжного досвіду та відповідно до принципів регіональної структурної політики європейських держав є важливим кроком на шляху входження національної економіки в європейський економічний простір. Питання формування і реалізації відповідної політики стає особливо актуальним у зв'язку з наближенням кордонів ЄС до України, а також прагнення України вступити до цього інтеграційного утворення. Це підвищує вимоги до конкурентоспроможності регіонів в умовах відкритої економіки й висуває нові стандарти щодо здатності центральних і місцевих органів влади здійснювати регіональну політику структурної модернізації.

Формування регіональної політики структурної модернізації в Україні за європейськими стандартами вимагає створення відповідного інституційного середовища. Започаткування якісних змін у його формуванні розпочалося з

прийняття Концепції державної регіональної політики, схваленої Указом Президента України [147], який дав поштовх створенню нормативно-правового забезпечення механізмів реалізації регіональної політики та формування системи регіонального й місцевого управління. Документом, що визначав доручення різним державним органам з реалізації положень Концепції стало розпорядження Кабінету Міністрів України «Про заходи щодо реалізації Концепції державної регіональної політики» [146], яким затверджено план заходів з її реалізації.

Визначальні підходи до принципів державної регіональної політики на конституційному рівні закладені у кількох статтях Конституції України [74], зокрема в ст. 132 і ст. 95. У них визначено, що «територіальний устрій України ґрунтується на засадах єдності та цілісності державної території, збалансованості соціально-економічного розвитку регіонів, з урахуванням їх історичних, економічних, екологічних, географічних і демографічних особливостей, етнічних та культурних традицій» і що «бюджетна система України будується на засадах справедливого і неупередженого розподілу суспільного багатства між громадянами і територіальними громадами» [75].

Базовими законами, які складають правове підґрунтя здійснення структурних трансформацій розвитку регіонів, є Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів» [150], яким визначено правові, економічні й організаційні засади подолання депресивності територій і детально регламентовано порядок укладення угод щодо регіонального розвитку та встановлено основні вимоги до них; Закон України «Про засади державної регіональної політики» [140], що спрямований на активізацію процесів розвитку регіонів і країни загалом.

Упродовж багатьох років було прийнято низку базових законодавчих і нормативних документів, які складають правове підґрунтя здійснення структурних трансформацій на базовому рівні. Зокрема, ухвалено Закони України «Про місцеві державні адміністрації» [149]; «Про Генеральну схему планування території України» [138]; «Про затвердження Загальнодержавної

програми розвитку малих міст» [144]; «Про державні цільові програми» [139]; «Про транскордонне співробітництво» [151]; «Про місцеве самоврядування в Україні» [148], у якому передбачений достатній набір повноважень в управлінні, що стосується первинної території і її потенціалу, якісне і повне виконання яких спроможне забезпечити її системний розвиток. Однак територіально-просторові, соціально-економічні, кліматичні і ресурсні характеристики регіонів відрізняються і потребують врахування їх специфіки при розробці управлінських механізмів.

Прийнято важливі документи стосовно розвитку транскордонного співробітництва і єврорегіонів, діяльності спеціальних економічних зон і територій пріоритетного розвитку, а також стану та перспектив депресивних регіонів, міст, селищ. З прийняттям Бюджетного кодексу було зроблено значні кроки у врегулюванні міжбюджетних відносин, у напрямі законодавчого забезпечення та сприяння розвитку місцевого самоврядування.

Відбулися певні позитивні зрушення у розвитку інституційної бази державної регіональної політики. Завдання координації питань, пов’язаних з регіональним розвитком, покладено на Міністерство економіки та з питань європейської інтеграції України. Указом Президента від 13 грудня 2000 р. було створено Національну Раду з узгодження діяльності загальнодержавних і регіональних органів і місцевого самоврядування. До органів, що опікуються проблемами регіонального і місцевого розвитку, належали також створені при Президентові України Фонд сприяння розвитку місцевого самоврядування України і Міжвідомча комісія з питань місцевого самоврядування при Кабінеті Міністрів України.

Водночас загострення соціально-економічних проблем у розвитку регіонів через значні структурні диспропорції свідчить про потребу подальшого розвитку законодавчої бази в напрямі створення відповідних інституційних умов для структурних перетворень в економіці регіонів, адекватних викликам сьогодення.

Тому для врегулювання діяльності між регіональними органами влади та Кабінетом Міністрів України було прийнято постанови: «Про затвердження Порядку підготовки, укладення та виконання угоди щодо регіонального розвитку і відповідної типової угоди» [145], «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року» [142] і «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року» [143] тощо.

Підвалини розвитку інституційного забезпечення регіональної політики структурної модернізації також має скласти ініційована Президентом України П. Порошенком «Стратегія реформ – 2020» [137], метою якої визначено досягнення європейських стандартів життя та гідного місця України у світі, через окреслення таких векторів руху, як: розвиток, що першочергово стосується інфраструктури, інвестицій, економіки, конкуренції; безпека – країни, людини, власності, бізнесу; відповідальність, що стосується самоврядування, соціальних програм, енергоефективності, охорони здоров'я; гордість – через гарантування свободи особистості, розвиток громадянського суспільства, формування бренду «Україна». Досягнення основних показників за визначеними векторами руху передбачається шляхом реалізації понад 60 реформ і програм на засадах нового суспільного договору між владою, громадянським суспільством і бізнесом [95].

Значення «Стратегії – 2020» в інституціоналізації регіональної політики структурної модернізації полягає в тому, що на підставі об'єктивної оцінки зміни зовнішніх і внутрішніх умов розвитку регіонів України, врахування впливу світових тенденцій просторового розвитку, яких не уникнути Україні, прорахунків політики регіонального розвитку нею визначається інтегрований підхід до формування і реалізації регіональної політики структурної модернізації, яка передбачатиме поєднання секторальної (галузевої), територіальної (просторової) і управлінської складових частин.

Реалізація визначених у цій Стратегії цілей сприятиме інституціоналізації як вироблення, так і реалізації регіональної політики структурної модернізації. На це також зорієнтовані визначені в ній завдання та інструменти для розв'язання соціальних проблем, підвищення рівня економічного потенціалу територій, продуктивності їх економіки, прибутковості бізнесу та доходів населення і, як наслідок, створення умов для загального підвищення соціальних стандартів, якості життя та розвитку бізнес-середовища [95]. Адже Стратегія певною мірою формує передумови інституціоналізації фінансового механізму здійснення структурних перетворень економіки регіонів через визначення пріоритетів розподілу державних ресурсів і концентрації їх на тих територіях, що можуть забезпечити найвищий результат у найкоротший строк і матимуть довготривалий і комплексний вплив на їх розвиток.

Однак у Стратегії можна також спостерігати недостатню узгодженість з іншими стратегічними документами, що призводить до того, що розробка механізмів реалізації регіональної політики структурної модернізації формується без існування офіційних науково-обґрунтованих заяв регіонів щодо необхідності включення їх у стратегічні заходи розвитку і відбувається здебільшого «згори-донизу». Практично відсутній механізм горизонтальної координації заходів в окремих галузях і сферах регіонів. Тобто головним недоліком реалізації регіональної політики структурної модернізації є неузгодженість дій і належних механізмів координації. Тому серед головних механізмів, які застосовуються державою для регулювання регіонального розвитку, мають бути: запровадження програмування розвитку регіонів, удосконалення міжбюджетних відносин, поліпшення умов інвестування, розвиток транскордонного і прикордонного співробітництва тощо. Запровадження цих механізмів дало б змогу суттєво зменшити темпи поглиблення соціально-економічних регіональних диспропорцій. Однак неузгодженість і недостатня обґрунтованість надання підтримки регіонам

спричиняє зростання територіальної диференціації за умовами економічної діяльності.

В основі визначення цілей регіональної політики структурної модернізації та механізмів її реалізації має лежати нова парадигма розробки та впровадження державної регіональної політики, складовими якої є [30]:

– перехід від регіональної політики «єдиного центру» до політики врахування багатоієрархічних інтересів суб'єктів господарювання на регіональному рівні та інших регіональних гравців, усвідомлення «мультицентриської» сутності природи регіонального управління, врахування принципів вертикальної та горизонтальної координації управлінських заходів щодо стимулювання регіонального розвитку;

– поступова відмова від політики перерозподілу ресурсів, «вирівнювання» та мінімізації соціально-економічних диспропорцій регіонального розвитку до політики створення рівних можливостей та сприятливих інституційних передумов для комплексного розвитку регіонів України, підвищення їх конкурентоспроможності;

– перехід від застосування прямих інструментів стимулювання розвитку регіонів (субсидування, надання податкових пільг) до комплексного регуляторного впливу, застосування гібридних інструментів і механізмів стимулювання регіонального розвитку;

– удосконалення системи середньострокового та довгострокового стратегічного планування регіонального розвитку на засадах секторального територіально-просторового та управлінського підходу.

У такому випадку до основних напрямів аналізу передумов структурної трансформації економіки регіонів належать [390]:

1. Визначення економічного потенціалу регіону:

– трудовий (статево-віковий склад, освітній рівень і рівень кваліфікації);

– природний (земельні ресурси, корисні копалини, можливість і ступінь розробки їх родовищ і рослинні масиви);

– капітальний (наявність і стан виробничих фондів).

2. Розподіл усіх діючих галузей на групи за сировинною ознакою:

– базуються на місцевих ресурсах;

– базуються на місцевих і привізних ресурсах. Тут слід виділити окремо групу галузей, що мають можливість часткового переходу з привізних ресурсів на місцеві, і галузі, що не мають такої можливості;

– базуються на привізних ресурсах.

3. Виявлення взаємозв'язків між галузями та регіонами для виділення блоків пріоритетного розвитку (точок економічного зростання). Особливу увагу слід приділити взаємозв'язкам галузей, що працюють на місцевих ресурсах і частково на привізних, а також традиційно сформованим напрямам діяльності регіону.

Для реалізації цих напрямів регіональна політика структурної модернізації має передбачити інноваційний шлях розвитку провідних галузей економіки, що враховують інтереси великого, середнього і малого бізнесу в регіонах. Розвиток наявних виробництв і розміщення нових має здійснюватися з урахуванням соціального та фінансово-економічного потенціалу регіонів.

Оскільки регіональна політика структурної модернізації є складовою регіональної економічної політики і реалізується з використанням інструментарію управління, то методологічні підходи до побудови її механізмів слід розглядати, виходячи з врахування цілей структурування регіональної економічної системи через призму поєднання економічного і управлінського механізмів. При цьому необхідно враховувати, що економічний механізм – це «сукупність форм і методів впливу на економічні процеси, їхнього регулювання» [160], а управлінський механізм доцільно розглядати з використанням суб'єктно-об'єктного підходу як процес формування цілеспрямованої взаємодії суб'єкта й об'єкта управління задля досягнення соціально значимих результатів.

У науковій літературі механізми реалізації регіональної політики структурної модернізації розглядаються різними авторами як «набір або

сукупність організаційних, економічних, нормативно-правових інструментів, засобів і дій, що визначають економічні процеси реформування соціально-економічної системи та забезпечують реалізацію структурної політики регіону» [73] або як «сукупність методів і засобів впливу на економічні процеси задля реформування галузей та окремих виробництв на інноваційній основі, що забезпечить модернізацію конкурентоспроможної економічної системи регіону» [133], або «система способів, форм, методів, інструментів, що виробляються і застосовуються суб'єктами державного і регіонального управління спільно з бізнесовими та громадськими інституціями з метою приведення структури регіональної економіки у відповідність до вимог середовища її функціонування та розвитку, окреслених у цілях і завданнях регіональної структурної політики» [95].

Колективом авторів монографії «Механізми реалізації регіональної структурної політики» [95] розглянуто різні механізми регіональної політики структурної модернізації (механізм інноваційно-технологічної реструктуризації; стратегування та програмування; переорієнтація інвестиційних потоків у процесі управління проектами; механізми кластеризації та публічно-приватного партнерства; механізм укладання угод щодо регіонального розвитку між урядом і місцевими органами влади у процесі реалізації регіональної політики структурної модернізації; формування бренду території; механізми усунення непрозорості регіонального економічного простору; формування «зеленої» економіки регіону), які підлягають модернізації, з врахуванням: перманентних змін інституційного середовища; завдань економічного розвитку в межах виконання Угоди про асоціацію з ЄС; нових інструментів впливу центральної та місцевої влади, що з'явились і з'являться під час здійснення економічних реформ в Україні. Тобто ці механізми регіональної економічної політики є недостатньо дієвими і недостатньо враховують фактор структури економік регіонів.

Слід зауважити, що дієвість кожного з наведених функціональних механізмів залежатиме від оптимального поєднання і використання в їх межах методів адміністративного та економічного впливу, стратегічних і тактичних заходів, правових та організаційних форм прийняття управлінських рішень, точкових і комплексних важелів.

Ефективність регіональної політики структурної модернізації значною мірою перебуває в прямій залежності від рівня організаційного забезпечення її реалізації, яке, виходячи з системних засад побудови управлінських механізмів, має формуватись в орієнтації на відповідність реалізації функціональних механізмів структурного реформування і базуватись на організаційній структурі управління структурними перетвореннями, яка, своєю чергою, є відображенням сукупності владних структур, функціональна діяльність яких пов'язана з регулюванням структурних зрушень, і між якими налагоджені організаційні взаємозв'язки.

Тому при розробці будь-якого механізму реалізації регіональної політики структурної модернізації важливим етапом є дослідження економіки регіону за такими напрямами:

– на основі чинників, що характеризують положення регіону, аналізу конкурентоспроможності галузей економіки, розташованих на території суб'єкта регіону, визначаємо стратегічні зони господарювання (бажано в кожній територіальній громаді) регіонального значення, що приймаються в ролі найбільш бажаних для регіону об'єктів обслуговування базовими (традиційними) галузями економіки регіону;

– визначаємо потенційно конкурентоспроможні базові галузі господарської системи регіону, а також підприємства виробничої та соціальної інфраструктури, необхідні для задоволення попиту на товари і послуги як для населення, так і для новостворюваного бізнесу;

– вивчаємо зони ресурсів усіх видів, якими володіє регіон, і є доступними для використання задля забезпечення ефективного функціонування потенційно конкурентоспроможних базових (традиційних)

галузей регіональної економіки та галузей виробничої та соціальної інфраструктури [164];

– для забезпечення обраних галузей (виробництв) при нестачі власних ресурсів визначаємо зовнішні доступні зони стратегічних ресурсів, наявних у сусідніх регіонах;

– вивчаємо індикативні стратегічні плани розвитку базових (традиційних) та інфраструктурних підприємств, галузей регіональної господарської системи і визначаємо взаємодію з внутрішніми і зовнішніми агентами-постачальниками ресурсів [51];

– досліджуємо можливі ризики впливу на економічну політику регіону зовнішнього середовища;

– визначаємо необхідні заходи (програми) економічної і законодавчої підтримки органами управління регіону процесу структурної трансформації економіки регіону.

Диференціація завдань механізмів забезпечення реалізації регіональної політики структурної модернізації полягає в: оптимізації структури системи регіонів, орієнтованої на інтенсифікацію використання регіонального економічного потенціалу (регіональних і міжрегіональних кластерів, індустріальних парків тощо) як основи інноваційно-інвестиційних структурних зрушень, створення нових робочих місць; мобілізації та використанні наявних у регіонах ресурсів на потреби примноження потенціалу розвитку та надання стимулів для економічного зростання; провадженні механізмів взаємовідносин із усіма зацікавленими сторонами на основі інституту регіонального партнерства і згуртованості; створенні стимулів для формування на регіональному рівні економічних «точок зростання» та посилення їх взаємозв’язків з периферією, залучення до цього процесу наявних місцевих матеріальних, фінансових і людських ресурсів; обґрунтування і узгодження спільності цілей розвитку регіонів з державною політикою; формуванні регіональних систем галузевої і міжгалузевої співпраці; покращенні інвестиційного клімату в регіонах; розробці галузевих

регіональних стратегій розвитку як складових стратегій розвитку економіки регіону; формуванні на регіональному рівні розвинутої інфраструктури (транспортної, виробничої, інвестиційної, соціальної, комунікаційної); створенні системи міжрегіональних зв'язків, необхідних для посилення інтегрованості внутрішнього соціально-економічного простору країни; створення моніторингу процесів трансформації регіонального розвитку.

Інститути управління, висловлюючи інтереси розвитку економічного потенціалу регіону, підвищення рівня добробуту населення, спільно з експертним середовищем визначають стратегічні орієнтири структурної політики та через законодавчі, фінансові та інші інститути з урахуванням інтересів бізнесу можуть організовувати розроблення та впровадження інноваційних технологій на основі інвестицій [203]. Бізнес розвиватиме та забезпечуватиме випуск конкурентоспроможної продукції та надаватиме якісні послуги для задоволення попиту різних споживачів, одночасно формуючи стійку бюджетну складову регіону. Для стимулювання активності бізнесу центральні органи влади через відповідні підрозділи мають формувати ефективну фінансово-кредитну і податкову політику, що забезпечуватиме структурну трансформацію регіону. Для цього необхідне:

– створення ефективної фінансово-кредитної системи з наданням кредитів з відсотковою ставкою, що застосовується в розвинутих державах, тобто що не перевищує 1-2%, а по найбільш значущих програмах – безвідсоткові кредити. На наш погляд, це набагато ефективніше практики субсидування відсоткових ставок (ця практика більше провокує на корупційні відносини між владою і бізнесом);

– зниження податкового тягаря в частині сплати ПДВ і податку на прибуток до мінімуму, а в низці пріоритетних, стратегічних програм зняти повністю податкові бар'єри. За згодою суб'єктів вивільняються кошти і спрямовуються на розвиток бізнесу, що впроваджує науково-технічні розробки, забезпечує зайнятість населення, формує конкурентоспроможну економіку;

– пріоритетними в умовах економічної кризи для першочергових вкладень в проекти розвитку регіону варто виділити галузі економіки, що виробляють засоби виробництва (обладнання, техніка). Це вирішить у найкоротші терміни проблему оновлення техніки заміною сучасного обладнання для прискореного розвитку галузей, що виробляють предмети споживання і різні послуги для економічного сектору і населення.

Успішна реалізація механізмів реалізації регіональної політики структурної модернізації забезпечується на основі цільового стратегічного управління розвитком області, що припускає наявність різних інструментів з модернізації та розвитку господарської системи.

Кожний механізм реалізується через набір різних інструментів, що забезпечують виконання регіональної політики структурної модернізації. Ми вважаємо, що найбільш доцільно використовувати такі інструменти реалізації структурної політики, роль і значення яких на певних етапах трансформації економіки регіонів може істотно змінюватись:

– бюджетні (трансфертні) інструменти, включають у себе механізми формування і використання фінансових ресурсів, їх перерозподілу на регіональному і муніципальному рівнях, а також між галузями господарської системи;

– цінові (тарифні) інструменти – принципи визначення регулювання цін і тарифів, способи і форми цього регулювання;

– інвестиційні інструменти – заходи підтримки інвестиційної активності суб’єктів господарювання у регіонах, критерії та методи розподілу бюджетних капіталовкладень;

– інноваційні інструменти – програми впровадження науково-технічних досягнень у територіально-галузеву господарську систему регіону, що забезпечує конкурентоспроможність економіки;

– грошово-кредитні інструменти – сукупність кредитних відносин і методів надання кредитів у грошовій чи іншій формі на умовах вигідності і зворотності;

– екологічні інструменти – збереження і поліпшення природно-ресурсного потенціалу, зниження рівня забруднення територій регіонів, створення екологічно чистих виробництв.

Усі перелічені інструменти спрямовані на забезпечення модернізації економіки регіону в сучасних умовах.

Регіональна структурна політика сьогодні стає вагомим інструментом регулювання соціально-економічного розвитку регіональних систем, особливо, коли інститут ринкового саморегулювання втрачає свою потугу. Лише завдяки механізмам реалізації регіональної структурної політики можна досягнути активізації внутрішнього потенціалу та розв'язання сутнісних проблем розвитку регіональної системи задля соціально-економічного зростання території та підвищення життєвого рівня населення регіону. Саме така політика покликана стати засобом ефективного використання резервів регіональної соціально-економічної системи, на відміну від галузевих (локальних) методів управління. Отже, регіональна структурна політика як елемент внутрішньої соціально-економічної політики регіону не може бути явищем тимчасовим, але навпаки, випливаючи з конкретних завдань розвитку регіону, є неперервним процесом синтезу мети, конкретних завдань, цілей та напрямів, які можуть коригуватися у часі. При цьому незмінними залишаються принципи її реалізації.

Висновки до першого розділу

У першому розділі розглянуто еволюцію наукових підходів до дослідження структурних змін в економіці регіонів, вивчено наукові засади регулювання структурних трансформацій економіки на національному та регіональному рівнях, окреслено цілі, завдання, принципи формування регіональної політики структурної модернізації економіки та інституційно-економічні основи її реалізації.

Структурна трансформація економіки є імпліцитною характеристикою процесів розвитку господарських систем усіх рівнів, оскільки обумовлена як

впливом ринкових факторів розвитку, так і механізмів регулювання економіки. В роботі структурна трансформація розглядається як процес функціонально-видової реструктуризації економіки пов'язаний із змінами у виробництві та споживанні ресурсів, який має комплексний, фундаментальний, всеохоплюючий характер. При цьому наголошено, що структурна модернізація передбачає зміни позитивного характеру, які призводять до інтенсивного зростання економіки за рахунок підвищення продуктивності, технологічності, інноваційності виробничих процесів та раціонального використання ресурсів. Результатом структурної модернізації економіки регіону має стати забезпечення його конкурентоспроможності як на внутрішньонаціональному, так і на світовому рівнях.

Здійснене вивчення еволюції існуючих теорій та моделей економічного зростання дозволило виокремити низку концепцій дослідження структурних трансформацій економічних систем: інституціональна концепція пов’язана із дослідженням впливу інститутів, структур і організацій, що породжуються та управляються цими інститутами, на структуру економіки та її якість; еволюційна концепція базується на принципах неоінституціоналізму та включає макроекономічні моделі динаміки, теорії систем та системної динаміки, модель еволюції фірми, моделі типу «нейромережі», застосування яких дозволяє створювати моделі структурної динаміки; кібернетична концепція відображає системний зв’язок інвестування та структурних змін; синергетична концепція розглядає поведінку нестійких нелінійних систем, доводить, що зміни у структурі виробництва, зайнятості, суспільних інститутів обумовлені змінами у структурі просторових систем, що забезпечують просування товарів, інформації, людей, капіталу тощо; структуралістська концепція базується на методології структурного і соціологічного аналізу, серед завдань якого є встановлення чинників розвитку економічних структур; неокласична концепція обґрунтовує структурні зрушення на мікроекономічному рівні із застосуванням принципів економічної рівноваги та економічної ефективності; інноваційно-технологічна концепція пояснює

швидкість структурних змін через взаємозв'язок суспільних інститутів та технологій.

В роботі доведено необхідність застосування дворівневого регулювання процесів структурної модернізації регіонів: на макро- та на мезорівні. У першому випадку це означає, що держава в межах державної структурної політики реалізує сукупність методів та механізмів тотального або вибіркового впливу на структурні трансформації в регіонах. Тобто йдеться про регіональну складову державної структурної політики. У другому випадку регіональна структурна політика – це сукупність заходів, які реалізуються суб'єктами економіки регіону задля досягнення поточних та стратегічних цілей економічного розвитку регіону, тобто розглядається як складова регіональної економічної політики. Отже, регіональну політику структурної модернізації економіки слід визначати як складову державної структурної та державної регіональної політики України, що є засобом впливу на здійснення структурних змін в економіці регіонів, а також сукупність цілей, завдань, напрямів і механізмів діяльності органів державної та регіональної влади щодо формування оптимальної структури економіки регіонів для раціонального використання потенціалу та конкурентних переваг територій.

Автором розроблено концептуальні засади формування регіональної політики структурної модернізації економіки в контексті активізації євроінтеграційних процесів.

Вибір пріоритетів структурної модернізації економіки регіонів обумовлений вимогами сьогодення, серед яких: ефективне використання наявної в регіоні ресурсної бази; впровадження технологій, що відповідають сучасним світовим стандартам; всебічне врахування економічних, екологічних, соціально-демографічних умов розвитку регіону; формування конкурентного середовища, ринкової інфраструктури та ринкових механізмів саморегулювання економічних процесів. Водночас в умовах реалізації євроінтеграційних прагнень імперативами формування регіональної політики

структурної модернізації економіки України мають стати пріоритети, визначені у Стратегії «Європа 2020». Основними з них є:

- *розумне зростання та розумна спеціалізація*: зростання економіки, що ґрунтується на знаннях та інноваціях;
- *стале зростання*: сприяння ефективнішому використанню ресурсів, розвитку екологічної та конкурентоспроможної економіки;
- *інклюзивне (всеохоплююче) зростання*: залучення усіх суб'єктів економіки регіону до реалізації завдань регіональної політики структурної модернізації та стратегії розвитку регіону, стимулювання економіки з високим рівнем зайнятості, що сприятиме соціальній згуртованості.

З огляду на те, що структурна модернізація економіки регіонів має забезпечити прорив у підвищенні її продуктивності та нову якість економічного зростання, особливу увагу приділено питанню інноватизації економіки, яка реалізується у формі регіональних інноваційних кластерів, транснаціональних корпорацій, технопарків, технополісів, національних проектів, особливих економічних зон, туристично-рекреаційних зон, транспортно-логістичних вузлів.

Здійснений аналіз інституційного середовища дозволяє стверджувати, що реалізація регіональної політики структурної модернізації економіки, здійснення структурних перетворень у економіці регіонів та усунення критичних загроз можливі за умови удосконалення інституційного забезпечення, що включає систему нормативно-правового врегулювання структурних зрушень, відповідну організаційну та функціональну структуру державного і регіонального управління, систему взаємозв'язків і комунікацій з приводу забезпечення адекватних динамічному екзогенному та ендогенному середовищу структурних змін у розвитку регіональної системи.

В умовах посилення і підтвердження євроінтеграційних прагнень України орієнтиром для встановлення векторів удосконалення інституційного базису регіональної структурної політики є положення

економічної частини Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, які охоплюють основні сфери та галузі економіки і формують інституційний простір наближення економічної системи України до економічної системи ЄС на основі взаємної лібералізації, передусім руху товарів, капіталів і послуг, гармонізації підходів і принципів, на яких будуються галузеві політики та системи регулювання виробничо-комерційної діяльності.

Розділ 2.

ОЦІНЮВАННЯ СТРУКТУРНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ ЕКОНОМІКИ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

2.1. Аналіз еластичності (чутливості) трансформації регіональної структури економіки

Однією з системовизначальних проблем, яка не дозволяє підвищити ефективність економічних реформ в Україні, є структурна асиметричність, яка спостерігається як в структурі економіки загалом, так і на міжрегіональному та внутрішньорегіональному рівнях. Проблеми зумовлені повільними прогресивними структурними зрушеннями в економіці країни, доповнюється комплексом невирішених питань у сфері регіонального розвитку. На сьогодні проблеми регіонального розвитку, такі як: надмірна диспропорційність і структурна розбалансованість, перерозподіл ресурсів і капіталу на користь одних і тих самих територій посилюють дисбаланс просторово-економічних процесів і надалі залишаються неврегульованими. Відсутність системних структурних реформ в Україні та наявність тенденції до посилення структурних дисбалансів в економіці українських регіонів доводить низьку ефективність традиційної для України загальнонаціональної структурної політики та державної регіональної політики щодо усунення структурних диспропорцій на регіональному та локальному рівнях [163].

В роботі розроблено методичний підхід до аналізу структурних трансформацій економіки регіонів, який спрямований на виявлення особливостей та закономірностей структурних зрушень в економіці регіонів, їх відповідності тенденціям структурної трансформації економік європейських держав, а також оцінювання потенціалу підвищення конкурентоспроможності вітчизняних регіонів у світогосподарській

системі. В межах запропонованого підходу здійснено аналіз за такими напрямками:

- аналіз взаємозалежності структурних трансформацій в економіці регіонів України (за основними показниками виробництва, інвестування та зайнятості) шляхом оцінки еластичності структурних зрушень з використанням коефіцієнтів чутливості темпів зміни показників;
- оцінювання динаміки та інтенсивності секторальних структурних змін економіки регіонів України з використанням показників швидкості структурних зрушень у розрізі видів економічної діяльності на національному та регіональному рівнях;
- порівняльна оцінка впливу структурних трансформацій у сфері зайнятості та капітальних інвестицій (за видами економічної діяльності) на ефективність економіки прикордонних регіонів з метою встановлення тенденцій конвергенції у транскордонному просторі України та Польщі;
- порівняння секторальних структурних зрушень в економіці України та Польщі в умовах активізації євроінтеграційних процесів.

Вивчення взаємозалежності структурних трансформацій основних показників розвитку економіки регіонів України (валовий регіональний продукт, капітальні інвестиції, чисельність зайнятих працівників) у контексті регіональної структури (табл. 2.1, 2.2, 2.3) дає змогу оцінити структурні зміни в розрізі всіх регіонів України та дослідити ефективність економічних процесів у регіонах шляхом оцінки еластичності структурних зрушень між основними показниками виробництва, інвестування та зайнятості.

Трансформація регіональної структури в Україні протягом 2004-2015 рр. за обсягами валового регіонального продукту свідчить, що найбільш ефективними були процеси економічного розвитку в м. Київ (на користь міста зміна структури становила +5,58 в.п., що супроводжувалось приростом ВРП у 272790 млн грн), Дніпропетровській (+2,33 в.п. – 127787 млн грн),

Київській (+1,89 в.п. – 64416 млн грн), Львівській (+0,75 в.п. – 54701 млн грн) і Черкаській (+0,66 в.п. – 30266 млн грн) областях (див. табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Трансформація регіональної структури за обсягами валового регіонального продукту

2015 р. щодо 2000 р.

Регіони	2004		2015		Відхилення		
	млн грн	частка регіону, у %	млн грн	частка регіону, у %	млн грн	Швидкість зміни, у в.п.	Інтенсивність зміни, у %
Україна	**345113**	**100**	**1430302**	**100**	**1085189**	**x**	**x**
Вінницька	8123	2,35	41834	2,92	33711	0,57	124,3
Волинська	4994	1,45	22622	1,58	17628	0,13	109,3
Дніпропетровська	30040	8,70	157827	11,03	127787	2,33	126,8
Донецька	45617	13,22	68270	4,77	22653	-8,44	36,1
Житомирська	5947	1,72	28444	1,99	22497	0,27	115,4
Закарпатська	5297	1,53	21515	1,50	16218	-0,03	98,0
Запорізька	15255	4,42	62802	4,39	47547	-0,03	99,3
Івано-Франківська	7311	2,12	35159	2,46	27848	0,34	116,0
Київська	11883	3,44	76299	5,33	64416	1,89	154,9
Кіровоградська	5594	1,62	26486	1,85	20892	0,23	114,2
Луганська	14672	4,25	20186	1,41	5514	-2,84	33,2
Львівська	13992	4,05	68693	4,80	54701	0,75	118,5
Миколаївська	7934	2,30	33638	2,35	25704	0,05	102,3
Одеська	17029	4,93	69089	4,83	52060	-0,10	97,9
Полтавська	13983	4,05	66689	4,66	52706	0,61	115,1
Рівненська	5599	1,62	27058	1,89	21459	0,27	116,6
Сумська	6275	1,82	30215	2,11	23940	0,29	116,2
Тернопільська	3948	1,14	19855	1,39	15907	0,24	121,3
Харківська	20524	5,95	89641	6,27	69117	0,32	105,4
Херсонська	5200	1,51	23018	1,61	17818	0,10	106,8
Хмельницька	6344	1,84	29750	2,08	23406	0,24	113,2
Черкаська	6623	1,92	36889	2,58	30266	0,66	134,4
Чернівецька	3277	0,95	14161	0,99	10884	0,04	104,3
Чернігівська	6181	1,79	26016	1,82	19835	0,03	101,6
м. Київ	61357	17,78	334147	23,36	272790	5,58	131,4

Джерело: побудовано за даними http://www.ukrstat.gov.ua/.

Таблиця 2.2

Зміни регіональної структури за обсягами капітальних інвестицій

2015 р. щодо 2004 р.

	2004		2015		Відхилення		
	млн грн	частка регіону, у %	млн грн	частка регіону, у %	млн грн	Швидкість зміни, у в.п.	Інтенсивність зміни, у %
Україна	**109335,9**	**100**	**251154,3**	**100**	**141818,4**	**х**	**х**
Вінницька	1705,5	1,56	6989,9	2,78	5284,4	1,22	178,4
Волинська	1471,7	1,35	5527,1	2,20	4055,4	0,85	163,5
Дніпропетровська	8165,2	7,47	24330,6	9,69	16165,4	2,22	129,7
Донецька	10578,8	9,68	6640,7	2,64	-3938,1	-7,03	27,3
Житомирська	1364,6	1,25	3755	1,50	2390,4	0,25	119,8
Закарпатська	1703,2	1,56	3634,8	1,45	1931,6	-0,11	92,9
Запорізька	3808,8	3,48	7123,3	2,84	3314,5	-0,65	81,4
Івано-Франківська	2454,8	2,25	9285	3,70	6830,2	1,45	164,7
Київська	5088,9	4,65	22936,1	9,13	17847,2	4,48	196,2
Кіровоградська	2031,8	1,86	3800,4	1,51	1768,6	-0,35	81,4
Луганська	4179,9	3,82	1826,5	0,73	-2353,4	-3,10	19,0
Львівська	5057,5	4,63	11845,4	4,72	6787,9	0,09	102,0
Миколаївська	2728,5	2,50	5761,5	2,29	3033,0	-0,20	91,9
Одеська	7470,8	6,83	8408,7	3,35	937,9	-3,48	49,0
Полтавська	4048,8	3,70	7606,1	3,03	3557,3	-0,67	81,8
Рівненська	3061,4	2,80	4176,9	1,66	1115,5	-1,14	59,4
Сумська	1565,0	1,43	3508,8	1,40	1943,8	-0,03	97,6
Тернопільська	875,4	0,80	3536,5	1,41	2661,1	0,61	175,9
Харківська	7268,4	6,65	10520,5	4,19	3252,1	-2,46	63,0
Херсонська	1364,3	1,25	2926,5	1,17	1562,2	-0,08	93,4
Хмельницька	2603,9	2,38	6523,9	2,60	3920,0	0,22	109,1
Черкаська	3520,8	3,22	4196,2	1,67	675,4	-1,55	51,9
Чернівецька	929,0	0,85	2607,8	1,04	1678,8	0,19	122,2
Чернігівська	1664,6	1,52	3469,3	1,38	1804,7	-0,14	90,7
м. Київ	19966,5	18,26	80216,8	31,94	60250,3	13,68	174,9

Джерело: побудовано за даними http://www.ukrstat.gov.ua/.

Військові події, що відбуваються на сході України, звичайно, негативно вплинули на зниження частки валового регіонального продукту Донецької (-8,44 в.п.) і Луганської (-2,84 в.п.) областей у структурі національної економіки. Проте Одеська (-0,1 в.п.), Запорізька та Закарпатська (-0,03 в.п.) області в процесі трансформації регіональної структури протягом 2004-2015 рр. за обсягами валового регіонального продукту показали незначну негативну динаміку зниження свого економічного потенціалу в масштабі України.

Зміна регіональної структури в Україні протягом 2004-2015 рр. за обсягами капітальних інвестицій показала, що найбільш сприятливими та ефективними були інвестиційні процеси в м. Київ (на користь міста зміна структури становила +13,68 в.п., що характеризувалось приростом капітальних інвестицій в сумі 60250,3 млн грн), Київській (+4,48 в.п. – 17847,2 млн грн), Дніпропетровській (+2,22 в.п. – 16165,4 млн грн), Івано-Франківській (+1,45 в.п. – 6830,2 млн грн) і Вінницькій (+1,22 в.п. – 5284,4 млн грн) областях (табл. 2.2). Той факт, що в м. Києві концентрується значна частка капітальних інвестицій країни, а також її зростання в загальнонаціональному масштабі за останні 12 років, зумовило неефективність трансформації регіональної структури в 14 регіонах України за цим показником. Зокрема, найбільше зниження частки капітальних інвестицій в економіці країни в 2015 р., порівняно з 2004 р., відбулося в Донецькій (-7,03 в.п.), Одеській (-3,48 в.п.), Луганській (-3,10 в.п.) та Харківській (-2,46 в.п.) областях, що підтверджує той факт, що «інвестиції люблять тишу».

Трансформація регіональної структури в Україні впрдовж 2004-2015 рр. за чисельністю зайнятого населення в економіці регіону показує, що найбільш ефективними були процеси на ринку праці в м. Київ (на користь міста зміна структури становила +1,61 в.п.), Дніпропетровській (+1,34 в.п.), Харківській (+1,15 в.п.), Львівській (+1,13 в.п.) та Одеській (+1,06 в.п.) областях (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Зміни регіональної структури за показником зайнятості населення

2015 р. щодо 2004 р.

	2004		2015		Відхилення		
	тис. осіб	частка регіону, у %	тис. осіб	частка регіону, у %	тис. осіб	Швидкість зміни, у в.п.	Інтенсив-ність зміни, у %
1	2	3	4	5	6	7	8
Україна	**20295,7**	**100**	**16 443,2**	**100**	-3852,5	**х**	**х**
Вінницька	720,8	3,55	674,9	4,10	-45,9	0,55	115,6
Волинська	423,9	2,09	397,3	2,42	-26,6	0,33	115,7
Дніпропетровська	1554,7	7,66	1 479,60	9,00	-75,1	1,34	117,5

Продовження табл. 2.3

1	2	3	4	5	6	7	8
Донецька	2086,0	10,28	756,3	4,60	-1329,7	-5,68	44,8
Житомирська	561,6	2,77	506,6	3,08	-55,0	0,31	111,3
Закарпатська	537,8	2,65	519,3	3,16	-18,5	0,51	119,2
Запорізька	824,8	4,06	745,1	4,53	-79,7	0,47	111,5
Івано-Франківська	513,5	2,53	558,3	3,40	44,8	0,87	134,2
Київська	764,4	3,77	739,9	4,50	-24,5	0,73	119,5
Кіровоградська	444,5	2,19	386,8	2,35	-57,7	0,16	107,4
Луганська	1019,8	5,02	306,3	1,86	-713,5	-3,16	37,1
Львівська	1057,0	5,21	1 042,00	6,34	-15,0	1,13	121,7
Миколаївська	534,7	2,63	508,7	3,09	-26,0	0,46	117,4
Одеська	1039,4	5,12	1 016,20	6,18	-23,2	1,06	120,7
Полтавська	670,3	3,30	583,6	3,55	-86,7	0,25	107,5
Рівненська	437,4	2,16	487,7	2,97	50,3	0,81	137,6
Сумська	534,4	2,63	470,5	2,86	-63,9	0,23	108,7
Тернопільська	387,7	1,91	406,2	2,47	18,5	0,56	129,3
Харківська	1285,7	6,33	1 230,80	7,49	-54,9	1,15	118,2
Херсонська	477,6	2,35	445,8	2,71	-31,8	0,36	115,2
Хмельницька	573,6	2,83	500,5	3,04	-73,1	0,22	107,7
Черкаська	561,1	2,76	523,5	3,18	-37,6	0,42	115,2
Чернівецька	353,4	1,74	367,2	2,23	13,8	0,49	128,2
Чернігівська	506,1	2,49	432,3	2,63	-73,8	0,14	105,4
м.Київ	1348,9	6,65	1 357,80	8,26	8,9	1,61	124,2

Джерело: побудовано за даними http://www.ukrstat.gov.ua/.

Загострення військових подій на сході України дало негативний результат щодо зниження частки зайнятого населення Донецької (-5,68 в.п.) та Луганської (-3,16 в.п.) областей у загальнонаціональній структурі зайнятості, що, безумовно, спричинило зниження їх економічного потенціалу, порівняно з іншими регіонами України.

Наступним етапом аналізу є дослідження ефективності економічних процесів в регіонах шляхом оцінки еластичності структурних зрушень між основними показниками регіонального виробництва, інвестування та зайнятості. Адже збільшення питомої ваги капіталовкладень підприємств окремого регіону має паралельно супроводжуватись підвищенням частки в регіональній структурі зайнятості населення та ВРП з відповідним темпом росту, що буде підтвердженням результативності капіталовкладень у цьому

регіоні. Наприклад, приріст питомої ваги в структурі капітальних інвестицій м. Київ (темп зміни склав 174,7%) не супроводжувався необхідними паралельними змінами в структурі зайнятості (124,2%), що свідчить про зниження ефективності відповідних трансформацій регіональної структури. Натомість, наприклад, в Одеській області зниження питомої ваги в структурі капітальних інвестицій (зниження частки становило 3,48 в.п. – темп зміни 49%) не вплинуло негативно на зайнятість у регіоні, навпаки, відбулися позитивні зміни в структурі зайнятості – темп росту якої становив 120,7%.

Тому для більш якісного аналізу ефективності структурних трансформацій основних показників розвитку економіки регіонів України доцільно провести дослідження показників еластичності (чутливості) [97], що допоможе оцінити взаємозв'язок між швидкістю структурних змін щодо валового регіонального виробництва, капіталовкладень і зайнятості в розрізі регіонів (3.1):

$$E_i^1 = \frac{\Delta P_i}{\Delta I_i}; \qquad E_i^2 = \frac{\Delta З_i}{\Delta I_i}; \qquad E_i^3 = \frac{\Delta P_i}{\Delta З_i}, \qquad (2.1)$$

де: E_i^1, E_i^2, E_i^3 – коефіцієнти чутливості темпів зміни одного показника до іншого в *i*-му регіоні за 2004-2015 рр.; ΔI_i – середньорічний темп зміни частки капітальних інвестицій підприємств *i*-го регіону за відповідний період; $\Delta З_i$ – середньорічний темп зміни частки зайнятості *i*-го регіону за відповідний період; ΔP_i – зміна частки обсягів валового регіонального продукту *i*-го регіону за відповідний період. Показники еластичності структурних змін базових показників соціально-економічного розвитку регіонів України за 2004-2015 рр., зокрема між трансформаціями в сфері зайнятості (З), капітальних інвестицій (КІ) та валового регіонального продукту (ВРП) представлено в табл. 2.4.

Коефіцієнти еластичності характеризують чутливість або щільність зв'язку між параметрами в розрізі регіонів. Наприклад, показник 2,59 показує,

що на зміну структури капітальних інвестицій за 2004-2015 рр. у Черкаській області на 1 в.п. структурні перетворення за обсягами валового регіонального продукту відреагували зміною в 2,59 в.п.

Таблиця 2.4

Коефіцієнти еластичності структурних змін базових показників соціально-економічного розвитку регіонів України за 2004-2015 рр.

Регіони	Коефіцієнти еластичності			Регіони	Коефіцієнти еластичності		
	ВРП до КІ	З до КІ	ВРП до З		ВРП до КІ	З до КІ	ВРП до З
Черкаська	2,59	2,22	1,17	Чернігівська	1,12	1,16	0,96
Одеська	2,00	2,46	0,81	Миколаївська	1,11	1,28	0,87
Рівненська	1,96	2,32	0,85	Закарпатська	1,05	1,28	0,82
Луганська	1,75	1,95	0,90	Хмельницька	1,04	0,99	1,05
Харківська	1,67	1,88	0,89	Дніпропетровська	0,98	0,91	1,08
Полтавська	1,41	1,31	1,07	Житомирська	0,96	0,93	1,04
Кіровоградська	1,40	1,32	1,06	Чернівецька	0,85	1,05	0,81
Донецька	1,32	1,64	0,81	Київська	0,79	0,61	1,30
Запорізька	1,22	1,37	0,89	Івано-Франківська	0,70	0,81	0,86
Сумська	1,19	1,11	1,07	Вінницька	0,70	0,65	1,08
Львівська	1,16	1,19	0,97	Тернопільська	0,69	0,74	0,94
Херсонська	1,14	1,23	0,93	Волинська	0,67	0,71	0,94

Джерело: розраховано автором на базі даних табл. 2.1, 2.2, 2.3 і формули (2.1).

Тобто всі коефіцієнти чутливості < 1 свідчать про нееластичність (низьку ефективність) структурних змін за обраними показниками, натомість коефіцієнт чутливості (еластичності) ≥1 – про ефективність структурних трансформацій у сфері капіталовкладень, яка детермінує позитивні зміни структури валового регіонального продукту та зайнятості, що супроводжуються розвитком економіки регіонів і створенням нових робочих місць [97].

Ефективними за аналізовані 12 років були структурні трансформації капітальних інвестицій у більшості регіонів країни, за винятком Житомирської, Дніпропетровської, Чернівецької, Київської, Івано-Франківської, Вінницької, Тернопільської та Волинської областей (рис. 2.1).

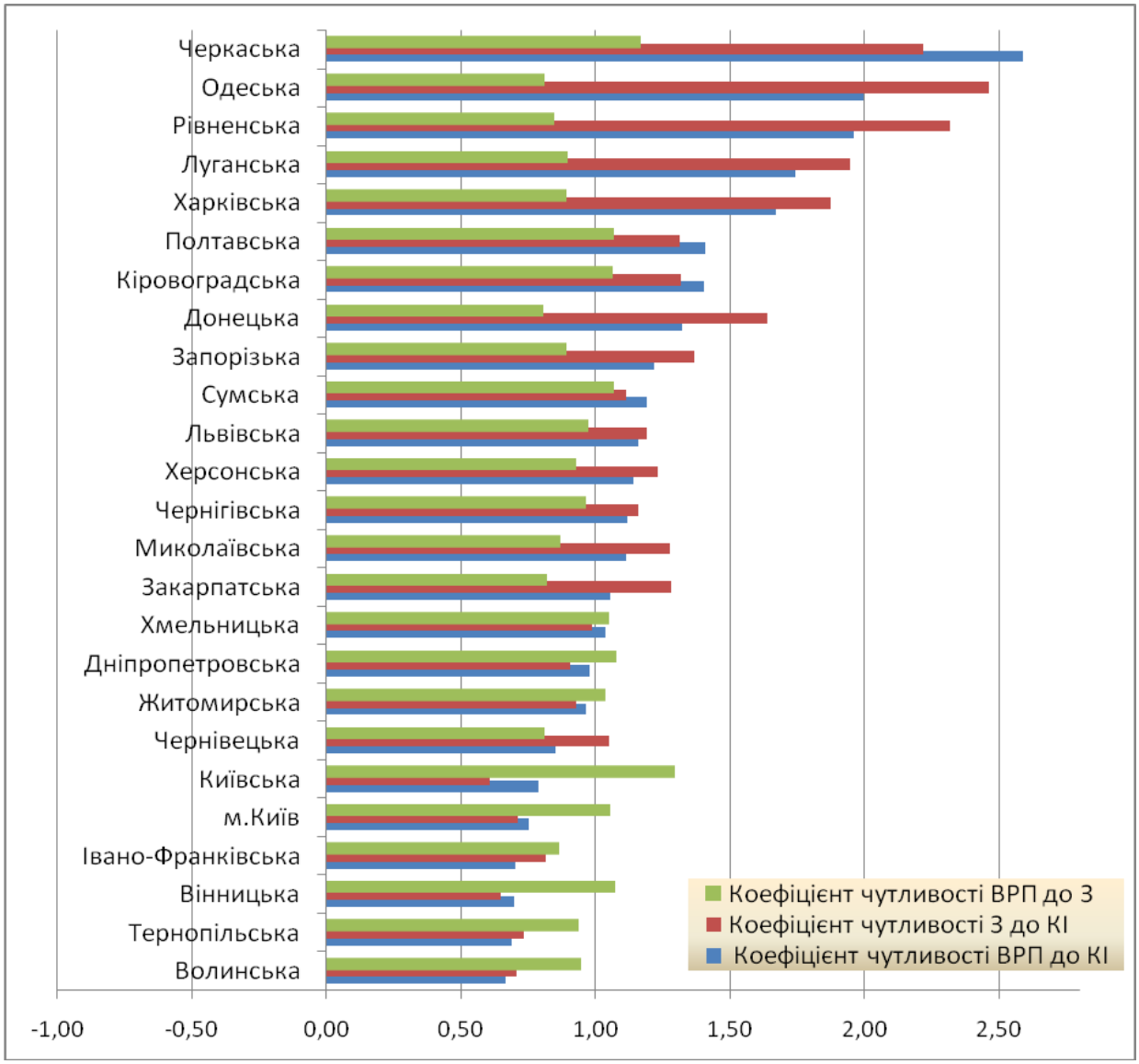

Рис. 2.1. **Коефіцієнти еластичності структурних трансформацій регіонів України за 2004-2015 рр.**

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України.

Проте найбільш ефективно відбулись структурні перетворення щодо капіталовкладень у Черкаській та Одеській областях, а саме, наприклад, їх зміна в Одеській області за 2004-2015 рр. на 1 в.п. зумовила позитивні структурні зрушення валового регіонального продукту на 2 в.п., а структура зайнятості регіону найбільше відреагувала позитивною трансформацією у 2,46 в.п. – що в 3,5 разу перевищує показник Волинської та Тернопільської областей. А з іншого боку, наприклад, у Дніпропетровській області структурні перетворення щодо капіталовкладень негативно вплинули на

структурні зрушення як щодо ВРП (0,98 в.п.), так і щодо зайнятості – 0,91 в.п., проте зміни зайнятості зумовили підвищення питомої ваги цього регіону в регіональній структурі ВРП (1,08 в.п.). Наприклад, у Чернівецькій області приріст питомої ваги регіону в регіональній структурі капіталовкладень за 2004-2015 рр. на 1 в.п. зумовив позитивні структурні зрушення в показниках зайнятості на 1,05 в.п., проте позитивних змін валового регіонального продукту не відбулося.

Для м. Київ і Київської області прослідковується висока залежність позитивних структурних перетворень щодо валового регіонального продукту від приросту регіону за показником зайнятості населення (1,06 в.п. та 1,3 в.п.), що підтверджує вплив на їх економічний розвиток концентрації в центрі країни працересурсного потенціалу та людського капіталу. Позитивною є еластичність між цими показниками також у Черкаській, Дніпропетровській, Полтавській, Кіровоградській, Сумській, Хмельницькій, Житомирській і Вінницькій областях.

Щодо Луганської та Донецької областей, то критерії еластичності структурних змін у цих регіонах (див. рис. 2.1) свідчать про паралельні процеси зниження всіх аналізованих у дослідженні показників з високою чутливістю. Трансформації регіональної структури економіки є результатом якісного процесу адаптації регіонів до змін і сучасних вимог ринкового суспільства, умов конкуренції, інституціалізації підприємницького середовища та застосування політики підтримки певних галузей, виробників і видів діяльності. Але з іншого боку, ефективність економічного розвитку регіонів України також є залежною від структурних зрушень у різних сферах.

Зокрема, результати оцінки впливу структурних зрушень у сфері зайнятості та капітальних інвестицій на ефективність економічного розвитку регіонів України за 2004-2015 рр. представлені у табл. 2.5. Найбільший приріст валового регіонального продукту відзначається в м. Київ, Дніпропетровській, Харківській, Київській і Львівській областях і це є свідченням позитивних тенденцій у розвитку економіки цих регіонів.

Таблиця 2.5

Вплив на ефективність економічного розвитку регіонів України структурних зрушень у сфері зайнятості та капіталовкладень за 2004-2015 рр.

	Зміна структури за 2004-2015 рр., %		ВРП, млн.грн.		Приріст ВРП, млн.грн.	Обсяг капітальних інвестицій, млн.грн.		Приріст капітальних інвестицій за 2004-2015 роки, млн.грн.	Індекс ефективності економічного розвитку	(Е-Есер) Есер= 11,9	Вплив на ефективність економічного розвитку структурних зрушень у сфері:	
	зайнятості	капітальних інвестицій	2004	2015		2004	2015				зайнятості	інвестицій
Вінницька	0,55	1,22	8123	41834	33711	1705,5	6989,9	5284,4	6,4	-5,3	-2,9	-6,5
Волинська	0,33	0,85	4994	22622	17628	1471,7	5527,1	4055,4	4,3	-7,3	-2,4	-6,2
Дніпропетровська	1,34	2,22	30040	157827	127787	8165,2	24330,6	16165,4	7,9	-3,8	-5,1	-8,4
Донецька+В86	-5,68	-7,04	45617	68270	22653	10578,8	6640,7	-3938,1	-5,8	-17,4	99	122,7
Житомирська	0,31	0,25	5947	28444	22497	1364,6	3755	2390,4	9,4	-2,3	-0,7	-0,6
Закарпатська	0,51	-0,11	5297	21515	16218	1703,2	3634,8	1931,6	8,4	-3,3	-1,7	0,4
Запорізька	0,47	-0,64	15255	62802	47547	3808,8	7123,3	3314,5	14,3	2,7	1,3	-1,7
Івано-Франківська	0,87	1,45	7311	35159	27848	2454,8	9285	6830,2	4,1	-7,6	-6,6	-11
Київська	0,73	4,48	11883	76299	64416	5088,9	22936,1	17847,2	3,6	-8,1	-5,9	-36,2
Кіровоградська	0,16	-0,35	5594	26486	20892	2031,8	3800,4	1768,6	11,8	0,1	0	0
Луганська	-3,16	-3,09	14672	20186	5514	4179,9	1826,5	-2353,4	-2,3	-14	44,3	43,3
Львівська	1,13	0,09	13992	68693	54701	5057,5	11845,4	6787,9	8,1	-3,6	-4,1	-0,3
Миколаївська	0,46	-0,21	7934	33638	25704	2728,5	5761,5	3033	8,5	-3,2	-1,5	0,7
Одеська	1,06	-3,48	17029	69089	52060	7470,8	8408,7	937,9	55,5	43,8	46,5	-152,5
Полтавська	0,25	-0,67	13983	66689	52706	4048,8	7606,1	3557,3	14,8	3,1	0,8	-2,1
Рівненська	0,81	-1,14	5599	27058	21459	3061,4	4176,9	1115,5	19,2	7,6	6,1	-8,6
Сумська	0,23	-0,03	6275	30215	23940	1565	3508,8	1943,8	12,3	0,6	0,1	0
Тернопільська	0,56	0,61	3948	19855	15907	875,4	3536,5	2661,1	6	-5,7	-3,2	-3,5
Харківська	1,16	-2,46	20524	89641	69117	7268,4	10520,5	3252,1	21,3	9,6	11,1	-23,5
Херсонська	0,36	-0,08	5200	23018	17818	1364,3	2926,5	1562,2	11,4	-0,3	-0,1	0
Хмельницька	0,21	0,22	6344	29750	23406	2603,9	6523,9	3920	6	-5,7	-1,2	-1,3
Черкаська	0,42	-1,55	6623	36889	30266	3520,8	4196,2	675,4	44,8	33,1	13,9	-51,4
Чернівецька	0,49	0,19	3277	14161	10884	929	2607,8	1678,8	6,5	-5,2	-2,5	-1
Чернігівська	0,14	-0,14	6181	26016	19835	1664,6	3469,3	1804,7	11	-0,7	-0,1	0,1
м.Київ	1,61	13,68	61357	334147	272790	19966,5	80216,8	60250,3	4,5	-7,2	-11,5	-97,9

Але найвищий індекс ефективності економічного розвитку з огляду на вкладений капітал (приріст капітальних інвестицій за цей же період) в Одеській (55,5%), Черкаській (44,8%), Харківській (21,3%), Рівненській (19,2%), Полтавській (14,8%) і Запорізькій (14,3%) областях. Адже саме у цих регіонах відбувся найвагоміший приріст валового регіонального продукту на одиницю приросту капіталовкладень. Проте в 17 регіонах ця ефективність була нижчою за середню по Україні (табл. 2.5).

Щодо впливу на ефективність економічного розвитку регіонів України структурних зрушень у сфері зайнятості та капіталовкладень за 2004-2015 рр., то тут спостерігається діаметрально інша картина. Для прикладу, проаналізуємо Одеську область: найвищий рівень ефективності економічного розвитку на вкладений капітал не супроводжувався необхідними структурними змінами щодо капітальних інвестицій (-3,48 в.п.). Схожі процеси характерні також і для Харківської та Черкаської областей.

Якщо розглянути для прикладу Київську область, то попри позитивні зміни регіональної структури зайнятості (+0,73 в.п.) та капітальних інвестицій (+4,48 в.п.), ефективність економічного розвитку (приріст ВРП на вкладений капітал) була однією з найнижчих, порівняно з іншими регіонами (2,6), що і знизило валову віддачу регіональних структурних змін за показниками зайнятості та капіталовкладень у процесах економічного розвитку на 5,9% та 36,2% відповідно. Такі ж тенденції, але зі значно меншим впливом характерні для Івано-Франківської та Вінницької областей, м. Київ.

В окремих регіонах на ефективність економічного розвитку за аналізований період зміни регіональної структури щодо зайнятості можуть мати позитивний вплив, а щодо капітальних інвестицій негативний і навпаки. Наприклад, стосується Запорізької, Закарпатської, Миколаївської, Харківської, Чернігівської, Рівненської, Полтавської областей. Зокрема, приріст у регіональній структурі за показником зайнятості в Одеській (+1,06

в.п.), Черкаській (+0,42 в.п.), Рівненській (+0,81 в.п.) і Запорізькій (+0,47 в.п.) областях підвищив ефективність економічного розвитку на 46,5%; 13,9%; 6,1% та 1,3% відповідно. Підвищення питомої ваги капітальних інвестицій, наприклад в Івано-Франківській (+1,45 в.п.) і Київській (+4,48 в.п.) областях, м. Київ (+13,68 в.п.) не дало позитивного ефекту, враховуючи нижчу за середню ефективність економічного розвитку в цих регіонах, що знизило її ще на 11%, 36,2% та 97,9% відповідно.

Чим вищою є інтенсивність структурних зрушень, тим більшу структуроутворюючу роль в економіці вони відіграють. Протягом 2005-2015 рр. інтенсивність регіональних структурних зрушень у залученні прямих іноземних інвестицій (акціонерного капіталу) становила від 235,8% (м. Київ), 234,1% (Івано-Франківська область) до 36,8% (Чернігівська область), що є свідченням значної диспропорції структурних змін у регіонах України та концентрації іноземного капіталу в столиці країни (рис. 2.2).

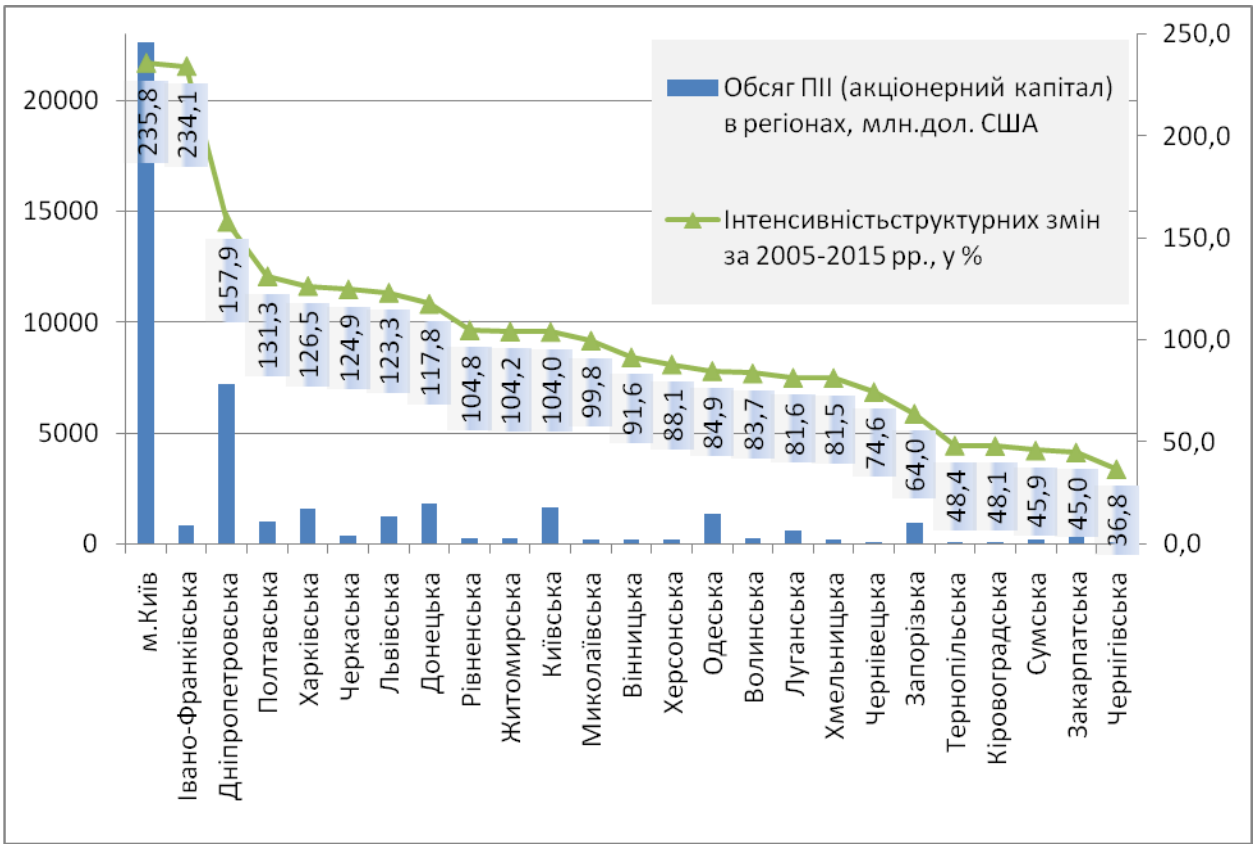

Рис. 2.2. **Інтенсивність регіональних структурних зрушень у залученні прямих іноземних інвестицій (акціонерного капіталу) за 2005-2015 рр.**

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України.

За цей час найбільш інтенсивно відбулися зміни в регіональній структурі залучення прямих іноземних інвестицій м. Київ (235,8%), частка якого становила на кінець 2015 р. 52,11% (22600,4 млн дол. США) в загальній величині залучених іноземних інвестицій в Україну. Івано-Франківська область перебуває на другому місці в Україні за інтенсивністю структурних трансформацій щодо залучення прямих іноземних інвестицій (234,1%), попри те, що частка регіону в Україні за цим показником є невисокою 1,93%, або 836,6 млн дол. США. Високою є інтенсивність регіональних структурних зрушень у залученні прямих іноземних інвестицій (акціонерного капіталу) за останні 11 років у Дніпропетровській області – 157,9% при високій питомій вазі регіону в Україні за цим показником (16,56%, або 7182,9 млн дол. США). Позитивно, що на підприємствах промисловості зосереджено 74,1% загального обсягу ПІІ цього регіону (5376,9 млн дол. США), у т.ч. переробної – 5075,4 млн дол. США (70%).

Найнижчим є показник інтенсивності структурних зрушень у залученні прямих іноземних інвестицій у Чернігівській області (36,8%), що зумовлено не стільки низькою часткою регіону в Україні за цим показником (0,21%, або 92,2 млн дол. США), оскільки недостатньо сприятливим інвестиційним кліматом у регіоні для залучення іноземних інвесторів. Адже, наприклад, за рейтингом конкурентоспроможності за даними Всесвітнього економічного форуму, Чернігівська область перебуває на 23 позиції серед регіонів України. А крім того, попри те, що у всіх регіонів країни низькі оцінки за доступністю новітніх технологій: оцінка аутсайдера – Чернігівської області – найнижча у світі. Регіон також відстає за передачею новітніх технологій за допомогою прямих іноземних інвестицій. Оцінки за цим показником одні з найгірших у світі.

2.2. Оцінка інтенсивності секторальних структурних змін економіки регіонів

Аналіз інтенсивності та ефективності зміни секторальної структури економіки регіонів України дозволить оцінити специфіку динаміки цих процесів, особливості змін у діяльнісно-видовій і секторальній структурі економіки регіонів, ефективності та результативності зміни структурних пропорцій в окремих сферах економічної діяльності.

Основними чинниками структурних зрушень в економіці регіонів України сьогодні є [180]:

- штучний рух капіталів внаслідок періодичного перерозподілу сфер політичного та економічного впливу еліт;
- значна диференціація інвестиційної активності у різних галузях промисловості;
- зниження ролі іноземного інвестування у створенні нових підприємств, що змінює структурні пропорції економіки регіонів;
- ситуативна орієнтація споживчого попиту;
- загрозливий стан ринку праці та зростання рівня безробіття, а також наявність дешевої робочої сили;
- недосконала кон'юнктура на традиційних ринках експортної продукції металургії, добувної та хімічної промисловості;
- втрата деякими галузями міжнародної конкурентоспроможності через значні виробничі витрати та високу собівартість продукції;
- орієнтація бізнесу на отримання швидких прибутків за умов незначних капіталовкладень у модернізацію виробництва;
- наявність бар'єрів у розвитку малих підприємств, діяльність яких здебільшого сконцентрована у сфері нефінансових послуг;
- обмеженість фінансових можливостей для розвитку інноваційних видів економічної діяльності;

– недостатність інвестиційних ресурсів у підприємств, які можуть спрямовуватись на розширення та модернізацію виробництва;
– низька ефективність державної структурної політики щодо проведення структурних реформ, стимулювання підприємництва та інвестиційної активності, а також підтримки національного виробника;
– недостатня підтримка регіональними та місцевими органами влади реалізації структурної політики на цих рівнях.

Динаміку структурних процесів в економіці України за 2001-2015 рр. розкривають показники швидкості структурних зрушень у розрізі різних видів економічної діяльності, як за кумулятивним випуском товарів і послуг у країні, так і обсягом валового внутрішнього продукту (рис. 2.3).

Як показав аналіз, упродовж 2001-2015 рр. найбільш негативні тенденції зміни структури характерні для переробної промисловості: від'ємне значення показника свідчить, що її частка у загальному випуску товарів і послуг у країні за аналізований період зменшилась на 6,99 в.п., а у величині ВВП на – 4,11 в.п. Ці процеси характерні і для сільського господарства, будівництва, транспорту, розвиток яких супроводжується зниженням частки в структурі економіки країни.

Структура економіки України за видами економічної діяльності (див. рис. 2.3) показує, що на кінець 2015 р. переробна промисловість, оптова та роздрібна торгівля, ремонт автотранспортних засобів, сільське, лісове та рибне господарство на сьогодні є пріоритетними в структурі економіки країни. Слід відзначити, що за останні 15 років у структурі економіки країни найбільше зросла частка оптової та роздрібної торгівлі, приріст у величині кумулятивного випуску становив 4,5 в.п. (на кінець 2015 р. її питома вага становила 12,45%), а у ВВП – 4,07 в.п. (14,73%).

Позитивною тенденцією структурних трансформацій є розвиток сфери послуг, серед яких найвищими темпами розвиваються операції з нерухомим майном (швидкість зміни становить – 2,04 в.п.), фінансова та страхова діяльність (1,8 в.п.). Ці структурні зміни української економіки відбувається з

доволі низькою швидкістю, але все ж вони є одночасно і результатом, і чинником процесів модернізації, сервізації, диверсифікації та софтизації економічної діяльності, активізації високотехнологічних виробництв з високою доданою вартістю при зниженні в структурі економіки сировинних галузей.

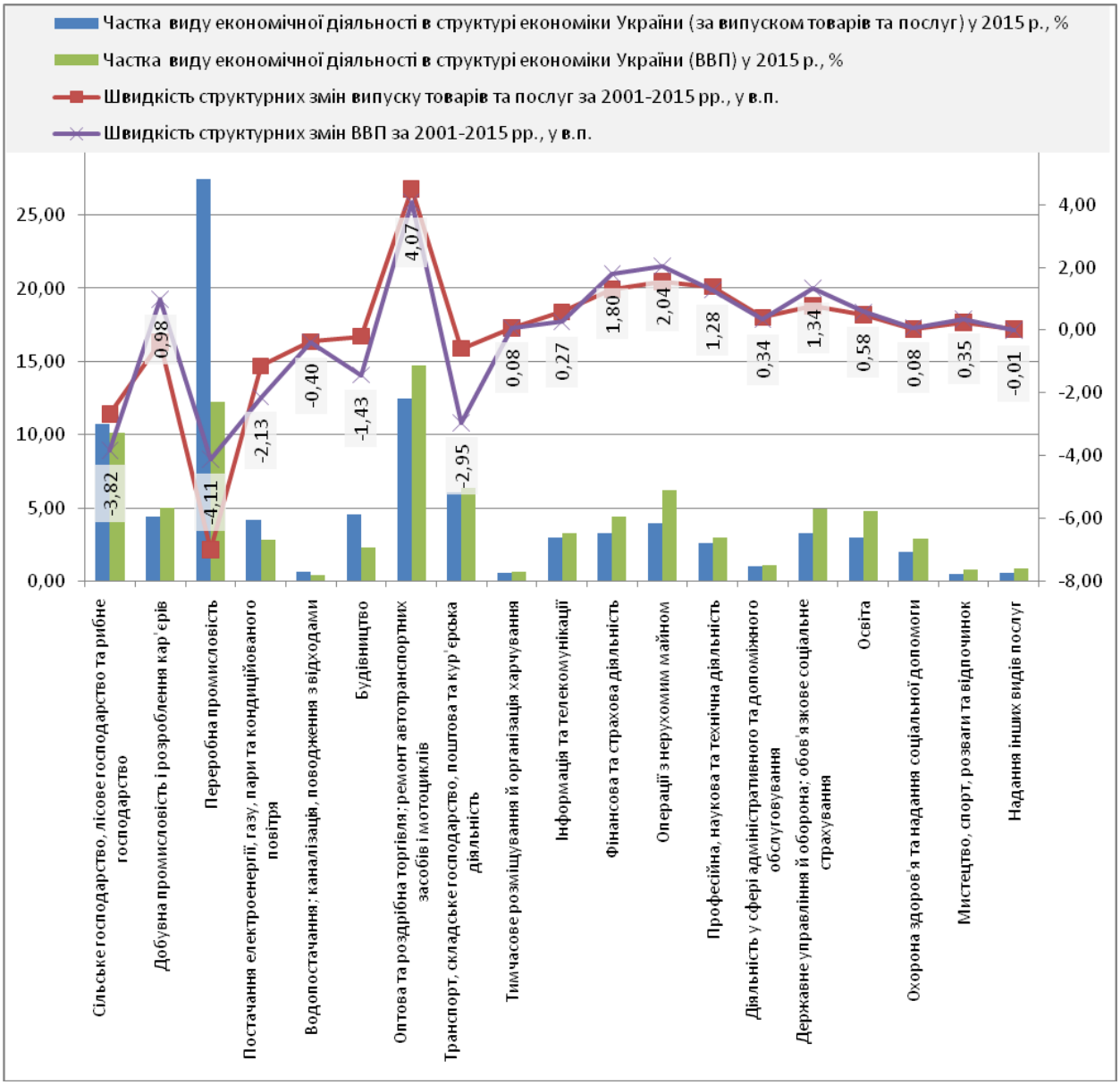

Рис. 2.3. **Швидкість секторальних структурних зрушень в економіці України за 2001-2015 рр.**

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України.

Оцінку інтенсивності та ефективності секторальних трансформацій структури економіки України та її регіонів варто вивчати в контексті оцінки

конкурентоспроможних структурних пропорцій, зокрема у секторальній, діяльнісно-видовій, організаційно-інституційній, інвестиційній, технологічно-інноваційній, просторовій структурах економіки регіонів. Важливо провести оцінку характерних особливостей структурних зрушень на основі різних соціально-економічних показників як в окремому регіоні країни, так і в контексті міжрегіональних порівнянь.

Зміни пропорційності між обсягами первинного, вторинного та третинного секторів економіки регіонів України на сьогодні суттєво не вплинули на їх спеціалізацію та рівень розвитку. Негативний вплив військових дій на сході країни та фінансово-політичної дестабілізації зумовили зміни як соціально-економічних показників і секторальних пропорцій окремих регіонів країни, так і територіальних пропорцій щодо розвитку різних секторів, видів економічної діяльності, інфраструктурних трансформацій у національному масштабі.

Зокрема, дослідження структурних змін випуску продукції в переробній промисловості регіонів України за 2001-2015 рр. (рис. 2.4) показало, що найвищою є маса структурної зміни в Кіровоградській (+8,5 в.п.), Закарпатській (+5,3 в.п.) і Волинській (+2,2 в.п.) областях. Причому в структурі економіки регіонів зі спеціалізацією промислового виробництва в Україні, а саме у Запорізькій (питома вага переробної промисловості в економіці регіону станом на початок 2015 р. становить 49,6%), Дніпропетровській (42%), Донецькій (42,6%), Полтавській (36,8%), Луганській (36,7%) областях, частка переробної промисловості знизилась на 5,2 в.п., 10,4 в.п., 8,3 в.п., 10,4 в.п. та 13,8 в.п. відповідно. Крім названих, вищою за середню по Україні (29,1%) є також частка переробної промисловості в структурі валового регіонального випуску продукції 2015 р. у Закарпатській (31,1%), Кіровоградській (29,8%), Черкаській (38,4%), Київській (31,6%) і Харківській (31,3%) областях.

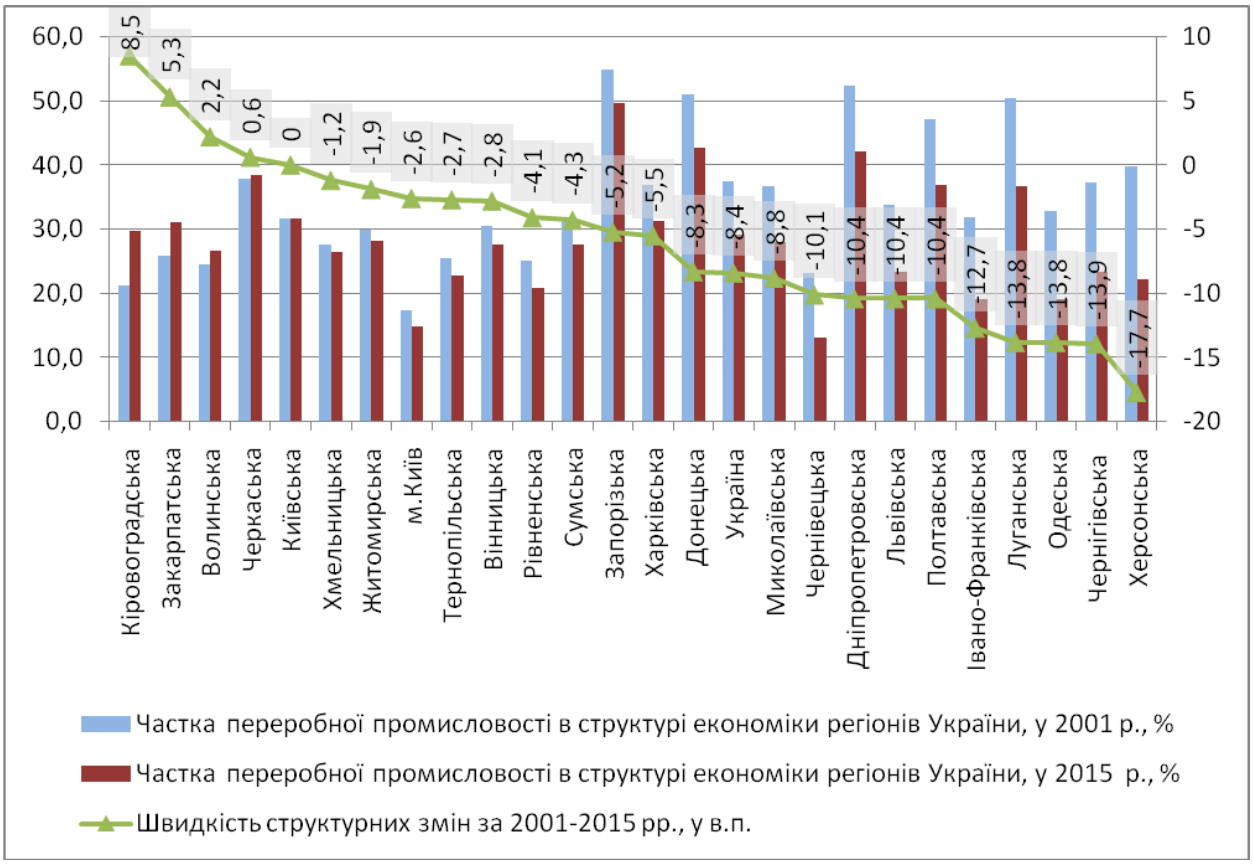

Рис. 2.4. **Швидкість структурних змін випуску продукції в переробній промисловості регіонів України за 2001-2015 рр.**

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України.

На фоні загального скорочення обсягів промислового виробництва у більшості регіонів України втрата промислового потенціалу у Донецькій і Луганській областях зумовлена відкритою російською військовою агресією, яка спричинила руйнування виробничих потужностей, високотехнологічних підприємств і матеріальних ресурсів, у тому числі і шляхом вивезення злочинним шляхом на територію Російської Федерації сировини, виробничого обладнання, технологій. Це зумовило незворотний процес розриву виробничих зв’язків між підприємствами різних регіонів країни. У результаті не лише переробна промисловість зазнала нищівного удару, а ще більші втрати відбулися в добувній промисловості цих регіонів. Так, у загальнонаціональному масштабі частка добувної промисловості Донецької області зменшилась з 25,7% у 2012 р. до 14% у 2015 р., а Луганської області –

з 10,3% до 3%, а в структурі економіки цих регіонів частка галузі зменшилась на 1,7 в.п. та 4,8 в.п. відповідно.

Найбільш вагомим за 2001-2015 рр. є зменшення питомої ваги переробної промисловості в структурі економіки Херсонської та Чернігівської областей (на 17,7 в.п. та 13,9 в.п. відповідно). Загалом лише в чотирьох регіонах України (Кіровоградській, Закарпатській, Волинській і Черкаській областях) відбувся додатній приріст частки переробної промисловості в структурі їх регіонального випуску продукції. У структурі промисловості більшості регіонів і надалі переважають сировинно-добувні та низькотехнологічні виробництва. До регіонів, у структурі валового регіонального випуску яких значну питому вагу займає добувна промисловість, станом на початок 2015 р. належать Дніпропетровська (16,8%), Полтавська (17,4%), Донецька (7,7%), Івано-Франківська (6,6%), Луганська (6,6%), Житомирська (5,9%), Сумська (5,5%) та Чернігівська (5,5%) області.

Понад 40% виробництва харчових продуктів у структурі промисловості сконцентровано у Вінницькій, Кіровоградській, Тернопільській, Херсонській, Черкаській і Чернігівській областях. У Волинській та Івано-Франківській областях вагому частку в структурі промисловості займає деревообробна та поліграфічна діяльність – 15,2%, а у Одеській (16%), Рівненській (14,6%), Сумській (10,5%) і Черкаській (17%) областях – хімічна промисловість. Регіонами – лідерами по металургійному виробництву традиційно є Дніпропетровська, Донецька, Запорізька та Луганська області з частками від 35% до 38%. Полтавська область виділяється з-поміж інших регіонів за обсягами виробництва коксу та продуктів нафтопереробки (22,9%). Слід відзначити, що Луганська область суттєво втратила свій потенціал у розвитку цієї галузі. Якщо у 2010 р. її питома вага в структурі промисловості регіону становила 26,1%, то вже у 2014 р. – 0,01% [180].

Розподіл обсягу реалізованої продукції добувної та переробної промисловості; постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого

повітря; забору, очищення та постачання води за основними промисловими групами за регіонами у 2015 р. представлено в додатку А, рис. А.1.

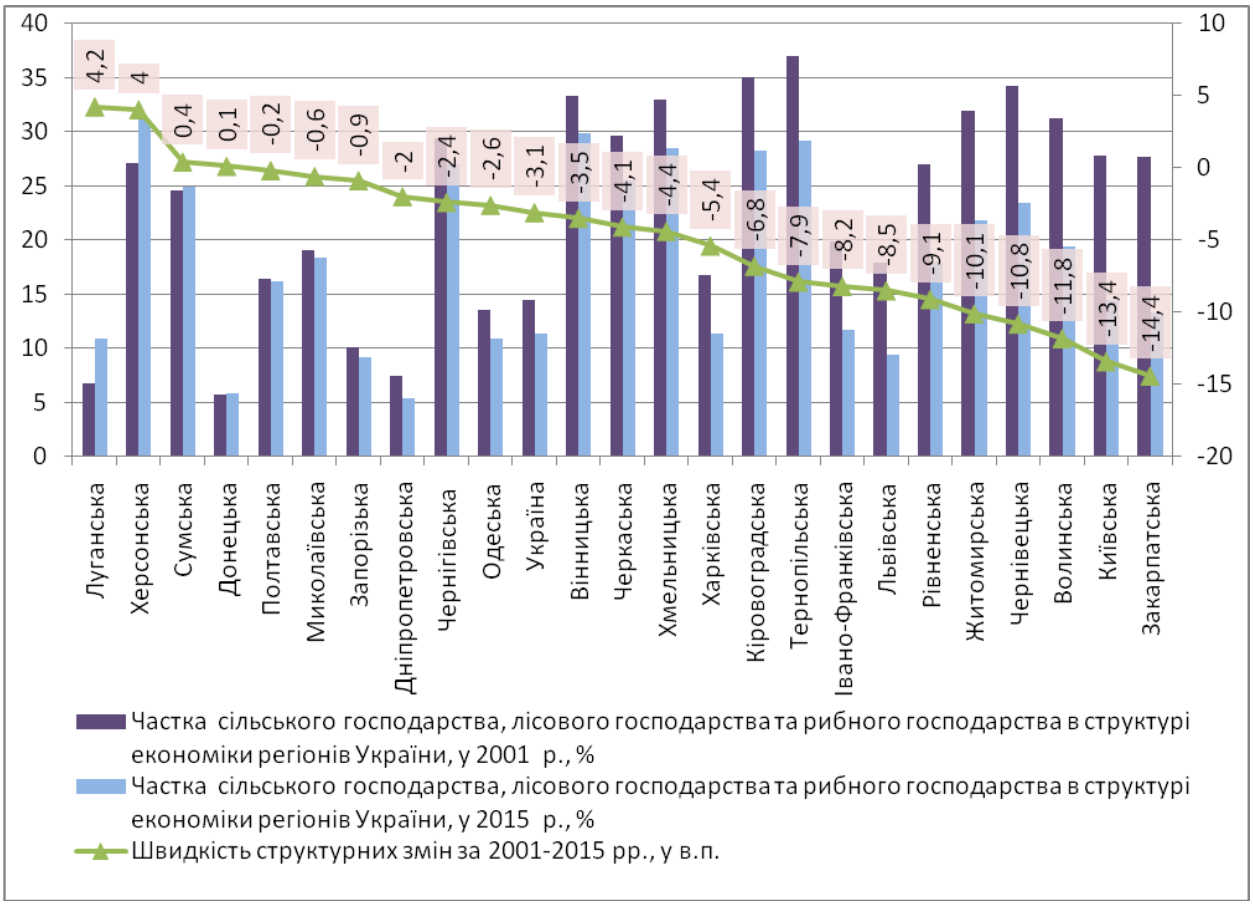

Рис. 2.5. **Швидкість структурних змін випуску продукції в сільському, лісовому та рибному господарстві регіонів України за 2001-2015 рр.**

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України.

Проблеми розвитку машинобудування в Україні, які негативно впливають на фінансово-економічний стан підприємств машинобудування, пов’язані з низьким рівнем платоспроможності товаровиробників, зменшенням виробництва та попиту на товари довготривалого використання українського виробництва, неконкурентоспроможністю багатьох видів машинобудівної продукції через низький рівень впровадження інновацій, зниженням внутрішніх і зовнішніх інвестицій. Найбільша частка машинобудування в структурі промисловості належить Закарпатській, Волинській, Запорізькій, Сумській і Харківській областям. Проте для забезпечення конкурентоспроможної кінцевої продукції машинобудівної

галузі найперше необхідним є впровадження інноваційних технологій у розробку, виробництво та просування продукції, диверсифікація виробництва для виходу на нові ринки чи групу споживачів, перегляд та оптимізація основних складових собівартості виробництва тощо. Загалом машинобудування має розвиватись на засадах експортної орієнтації, підвищення частки у його структурі виробництва споживчих товарів, високотехнологічних машин для різних секторів національної економіки, кластеризації та кооперування на регіональному, національному та міжнародному рівнях.

Зношеність основних фондів у промисловості, технологічна відсталість, низькі темпи нарощення випуску високотехнологічної та інноваційної продукції, а, крім того, значні коливання ринкової кон'юнктури на внутрішньому та зовнішньому ринках знижують у перспективі конкурентоспроможний потенціал як регіонів, так і країни загалом.

У структурі економіки регіонів України аграрне виробництво як історично сформований сектор займає досить вагому частку. Сільськогосподарська спеціалізація в структурі економіки регіонів характерна для Херсонської (питома вага випуску продукції сільського, лісового та рибного господарства в загальній його величині в економіці регіону станом на початок 2015 р. становить 31,1%), Вінницької (29,8%) Тернопільської (29,1%), Хмельницької (28,5%), Кіровоградської (28,2%), Чернігівської (27%), Черкаської (25,5%), Сумської (24,9%), Чернівецької (23,4%) областей. Щодо інтенсивності структурних змін випуску продукції в сільському, лісовому та рибному господарстві регіонів України за 2001-2015 рр. (рис. 2.5), то тільки Луганська, Херсонська і Сумська області зберегли зростаючу динаміку структури (+4,2 в.п., +4 в.п. та + 0,4 в.п. відповідно). В інших регіонах країни за останні 15 років частка аграрного сектору в структурі їх економік скоротилась, починаючи від найвищої швидкості спаду в Закарпатській (-14,4 в.п.) та Київській областях (-13,4 в.п.), до найнижчої в Полтавській (-0,2 в.п.) та Миколаївській (-0,6 в.п.) областях.

Загалом становлення нових організаційно-правових форм господарювання в Україні, починаючи з 2000 р., сприяло підвищенню рівня продуктивності праці в цій сфері, зокрема, за 1990-2015 рр. продуктивність праці в сільському господарстві зросла у 5,3 разу. Також на структурні зміни вплинула зростаюча врожайність основних культур, а саме за 1990-5015 рр. урожайність зернових і зернобобових культур зросла на 16,9%, цукрових буряків – на 57,8%, соняшнику – на 37,1%, картоплі – на 38,4%, овочів – на 37,9%, плодів і ягід – близько у 2,5 разу.

Структура виробництва сільськогосподарської продукції за категоріями господарств з початку земельної реформи змістилася у бік господарств населення. Так, якщо у 1990 р. сільськогосподарські підприємства виробили 70,4% валової продукції сільського господарства, а господарства населення – 29,6%, то у 2014 – 55,3% і 44,7% відповідно. При цьому у 2015 р. господарствами населення утримувалося 66,1% усього поголів'я великої рогатої худоби, у т.ч. 76,7% корів, 85,9% усього поголів'я овець і кіз. Господарствами населення у 2015 р. вирощено 98% загального врожаю картоплі, 86% овочів, 81% плодів та ягід [119]. На сьогодні фермерські господарства є основною організаційно-правовою формою господарювання на сільських територіях України – на початок 2015 р. їх кількість становить 38740, або 74,6% від загальної кількості діючих сільськогосподарських підприємств.

Сформована протягом останніх років в агарному секторі модель сировинного характеру не відповідає ні внутрішнім потребам населення у якісних, безпечних і доступних продуктах харчування, ні тенденціям світового продовольчого ринку, адже хронічними проблемами розвитку цієї сфери є [119]:

– перебування капіталу землі поза економічним обігом – перманентне продовження мораторію на купівлю-продаж сільськогосподарських угідь унеможливлює повноцінне використання фінансових інструментів залучення інвестицій через кредитний механізм, оскільки іпотека дозволяє здійснювати

відчуження заставного майна (земельної ділянки), що неможливо здійснити при оренді;

- екологічна незбалансованість сільськогосподарського землекористування – понад третину сільськогосподарських угідь піддані згубній дії ерозійних процесів, а високе техногенне та антропогенне навантаження на ґрунти, монокультурне землеробство призводять до погіршення якісного стану ґрунту;

- неефективне використання потенціалу українських земель, адже за показником забезпеченості сільськогосподарськими угіддями населення (90 га на 100 осіб) Україна поступається лише Канаді, Росії, Білорусії та США (за забезпеченістю ріллею – лише Канаді та Росії); 56% українських сільгоспугідь характеризуються вмістом гумусу, вищим за середній; високий рівень придатності для вирощування всіх традиційних для України зернових культур мають 93,8% загальної площі орних земель. Водночас на сьогодні цей потенціал використовується недостатньо і у результаті за показником урожайності основних культур Україна значно поступається провідним світовим виробникам аналогічної продукції;

- збереження незбалансованості у виробництві окремих видів сільгосппродукції – зосередження трудомісткого виробництва в особистих селянських господарствах, неспроможних забезпечувати потреби ринку високоякісними стандартизованими товарами, формує загрозу погіршення забезпечення населення продовольством;

- відсутність державної підтримки виробництва та інфраструктури реалізації плодоовочевої продукції, неналежне регулювання внутрішнього продовольчого ринку, що призводить до непрогнозованих цінових сплесків на продукти харчування;

- недостатність фінансових ресурсів для стабільного ведення сільськогосподарськими виробниками господарської діяльності;

- недостатній рівень розвитку соціальної інфраструктури на селі та низька якість життя сільського населення порівняно з міським, що зумовлює

втрату працюючими інтересу до ефективної праці та отримання стабільних і достатніх доходів за місцем проживання тощо.

На фоні скорочення в загальноукраїнському масштабі валового випуску в будівництві за 2001-2015 рр. переважаючою була і тенденція зменшення питомої ваги будівельної галузі в структурі економіки 16 регіонів (від -0,1 в.п. у Черкаській області до -3,2 в.п. – у Сумській). Зростання у цій сфері спостерігалося тільки в Івано-Франківській (+8 в.п.), Чернівецькій (+2,3 в.п.), Одеській (+2,2 в.п.), Харківській (+0,6 в.п.), Львівській (+0,5 в.п.) областях та у м. Києві (+2,8 в.п.).

У 2015 р. питома вага будівництва в економіці Івано-Франківської області склала 14,1% (рис. 2.6). Таке різке зростання було зумовлене збільшенням обсягів інвестицій, спрямованих у туристичний бізнес регіону, який став причиною активізації розвитку будівельної галузі. У розвиток економіки області у 2015 р. за рахунок усіх джерел фінансування залучено 9284,9 млн грн капітальних інвестицій (за обсягами освоєння капітальних інвестицій регіон займає 6 позицію в Україні, на одну особу – 4), з яких найбільшу частку спрямовано у розвиток будівництва (29,5%). Підприємствами будівельного комплексу області у 2015 р. виконано будівельно-монтажних робіт на суму 1307,8 млн грн або 104,7%, порівняно з 2014 р.

Структурна конфігурація економіки регіонів України за величиною валового випуску сформувалась упродовж 2001-2015 рр. значною мірою під впливом активізації розвитку невиробничих секторів економіки. Структурні трансформації в Україні за останні 15 років на користь зростання ролі сектору послуг зумовили, що на кінець 2015 р. його питома вага в економіці регіонів становила від 27% до 58%. У розвинених країнах світу частка сфери послуг в економіці є вищою і сягає 70-80%, виступаючи базовою основою функціонування та розвитку економіки, розв’язання проблем зайнятості, підтримки соціальних і загальнодержавних пріоритетів.

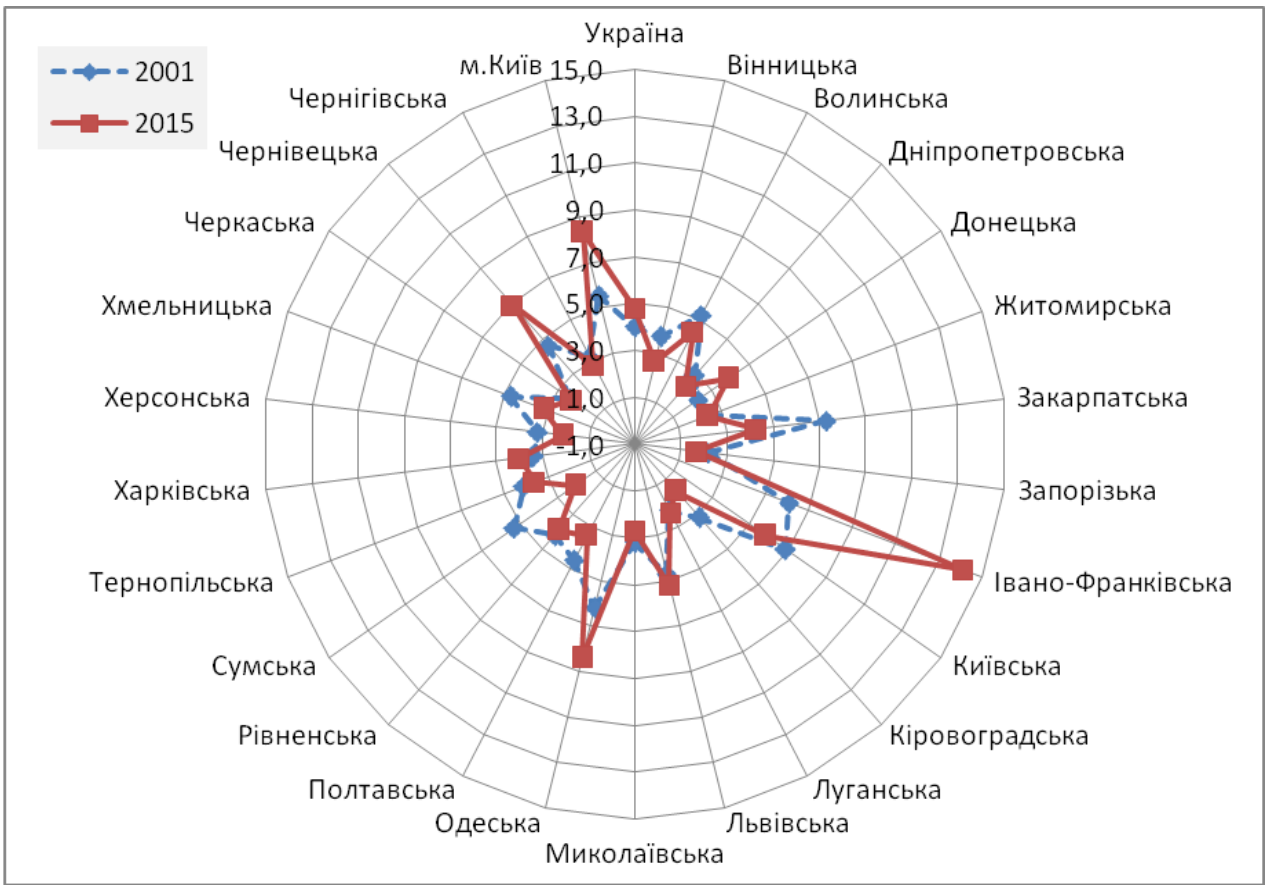

Рис. 2.6. **Питома вага будівництва в структурі економіки регіонів України за показником валового випуску у 2001р. та 2015 р., %**

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України.

Розвиток сфери послуг в Україні сьогодні відбувається в умовах впливу як позитивних, так і негативних тенденцій і процесів. До позитивних слід віднести: збільшення кількості малих і середніх підприємств недержавної форми власності та нарощення обсягів виробництва сфери послуг, розширення асортименту та підвищення якості деяких видів послуг, появу на українському ринку іноземних суб'єктів господарювання, які мають досвід організації сфери послуг у своїх країнах і виступають конкурентами для українських підприємств тощо. До негативних: збитковість фінансово-господарської діяльності підприємств сфери послуг і невисокий рівень конкуренції між ними, недостатність інвестування, невисока заробітна плата працівників – нижча за її рівень у промисловості та середній рівень в економіці загалом, недосконалість регуляторного забезпечення діяльності організацій сфери послуг тощо.

Питома вага сфери послуг у ВВП є значно нижчою за необхідний для постіндустріального рівня розвитку економіки. Найвищою є частка сфери послуг у структурі економіки 7 регіонів України: Одеської (питома вага наданих послуг у загальній величині випуску в економіці регіону станом на початок 2015 р. становить 57,5%), Львівської (54,5%), Чернівецької (51,8%), Закарпатської (48,6%), Волинської (47%) та Київської (41,3%) областей, м. Київ – 74,8% (табл. 2.6). Саме в цих регіонах спостерігається суттєва інтенсифікація розвитку цього виду діяльності, свідченням чого є збільшення частки наданих послуг у загальній величині випуску товарів і послуг в економіці регіону впродовж 2001-2015 рр.

Так швидкість структурних змін на користь сфери послуг за цей період була найвищою в Київській (+19,2 в.п.), Чернівецькій (+17,9 в.п.), Львівській (+17,5 в.п.), Сумській (+14,9 в.п.), Рівненській (+14 в.п.), Луганській (+14,6 в.п.), Херсонській (+13,9 в.п.), Одеській (+13,3 в.п.), Закарпатській (+12,5 в.п.) і Хмельницькій (+11,7 в.п.) областях. Позитивно, що в жодному регіоні країни за останні 15 років частка сектору послуг у структурі їх економік не знизилась.

Слід зазначити, що в структурі наданих послуг показники Донецької та Луганської областей у 2015 р., порівняно з 2001 р., покращились, проте за останні три роки, як і в інших сферах, зазнають вагомого зниження через окупацію частини території, військові дії і, відповідно, соціально-економічний спад. Так, лише за останній рік у Донецькій і Луганській областях знизились темпи розвитку всіх видів наданих послуг за показником валової доданої вартості, а саме темпи спаду у сфері: оптової та роздрібної торгівлі цих областей склали 47,9% та 40,7% відповідно, транспорту – 68% та 61,4%, тимчасового розміщування й організації харчування – 38,9% та 36,4%, інформації та телекомунікації – 69,3% та 70,9%, фінансової та страхової діяльності – 81,2% та 81,8%, операцій з нерухомим майном – 69,5% та 72,%, професійної, наукової та технічної діяльності – 68,4% та 50,1%, освіти – 71,8% та 63,3%, охорони здоров’я та надання соціальної допомоги – 69,6% та 59,4% відповідно.

Таблиця 2. 6

Швидкість структурних змін сфери послуг в економіці регіонів України за 2001-2015 рр.

%

	Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів			Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність			Тимчасове розміщування й організація харчування			Освіта		
	2001	2015	зміна, у в.п.	2001	2015	зміна, у в.п.	2001	2015	зміна, у в.п.	2001	2015	зміна, у в.п.
Україна	**8,5**	**13,2**	**4,7**	**9,0**	**6,5**	**-2,5**	**0,6**	**0,6**	**0,0**	**2,7**	**3,2**	**0,5**
Вінницька	5,0	6,9	**1,9**	7,9	4,0	**-3,9**	0,3	0,8	**0,5**	3,0	4,0	**1,0**
Волинська	16,3	15,3	**-1,0**	6,8	6,4	**-0,4**	0,6	0,7	**0,1**	3,2	5,0	**1,8**
Дніпропетров-ська	3,8	9,1	**5,3**	5,3	4,1	**-1,2**	0,4	0,4	**0,0**	1,9	2,1	**0,2**
Донецька	7,6	8,1	**0,5**	7,4	9,1	**1,7**	0,3	0,3	**0,0**	1,8	2,1	**0,3**
Житомирська	7,2	8,5	**1,3**	8,2	4,4	**-3,8**	0,8	0,6	**-0,2**	3,6	4,7	**1,1**
Закарпатська	8,9	14,2	**5,3**	11,3	7,3	**-4,0**	0,7	1,3	**0,6**	4,0	5,8	**1,8**
Запорізька	5,1	7,8	**2,7**	4,3	2,8	**-1,5**	0,6	0,5	**-0,1**	2,1	2,6	**0,5**
Івано-Франківська	5,3	11,2	**5,9**	10,0	4,7	**-5,3**	0,4	1,0	**0,6**	3,2	3,8	**0,6**
Київська	6,2	15,8	**9,6**	6,3	7,8	**1,5**	0,7	0,6	**-0,1**	2,5	2,2	**-0,3**
Кіровоградська	6,4	8,6	**2,2**	11,2	7,7	**-3,5**	0,3	0,3	**0,0**	3,5	3,6	**0,1**
Луганська	4,6	6,1	**1,5**	4,9	6,0	**1,1**	0,3	0,4	**0,1**	2,0	4,1	**2,1**
Львівська	7,2	15,0	**7,8**	11,8	7,8	**-4,0**	0,8	1,2	**0,4**	3,9	4,9	**1,0**
Миколаївська	6,8	11,2	**4,4**	9,0	8,1	**-0,9**	0,8	0,7	**-0,1**	2,7	3,7	**1,0**
Одеська	5,6	11,9	**6,3**	23,5	16,0	**-7,5**	0,6	1,2	**0,6**	3,0	4,2	**1,2**
Полтавська	4,3	5,1	**0,8**	4,7	4,9	**0,2**	0,3	0,4	**0,1**	2,0	2,1	**0,1**
Рівненська	6,9	15,6	**8,7**	8,2	5,4	**-2,8**	0,8	0,7	**-0,1**	3,4	4,4	**1,0**
Сумська	5,6	10,5	**4,9**	5,6	4,9	**-0,7**	0,3	0,4	**0,1**	2,7	4,1	**1,4**
Тернопільська	7,3	9,8	**2,5**	7,7	7,0	**-0,7**	0,4	0,7	**0,3**	4,6	5,5	**0,9**
Харківська	5,3	9,9	**4,6**	9,1	6,3	**-2,8**	0,4	0,6	**0,2**	3,4	4,5	**1,1**
Херсонська	8,3	10,1	**1,8**	5,9	5,0	**-0,9**	0,5	1,0	**0,5**	3,4	5,3	**1,9**
Хмельницька	5,6	8,9	**3,3**	5,4	4,0	**-1,4**	0,2	0,5	**0,3**	3,4	4,6	**1,2**
Черкаська	6,3	7,6	**1,3**	6,7	4,4	**-2,3**	0,5	0,4	**-0,1**	3,3	3,2	**-0,1**
Чернівецька	10,4	11,5	**1,1**	5,9	6,1	**0,2**	0,6	1,1	**0,5**	5,1	6,8	**1,7**
Чернігівська	5,4	9,0	**3,6**	5,9	3,8	**-2,1**	0,5	0,5	**0,0**	2,9	3,9	**1,0**
м. Київ	22,8	25,6	**2,8**	15,4	6,9	**-8,5**	1,0	0,8	**-0,2**	2,7	2,1	**-0,6**

Продовження табл. 2.6

%

	Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги			Фінансова та страхова діяльність			Надання інших видів послуг			**Загальний обсяг наданих послуг**		
	2001	2015	зміна, у в.п.	2001	2001	2015	зміна, у в.п.	2001	2001	2015	зміна, у в.п.	2001
Україна	**2,2**	**2,1**	**-0,1**	**1,8**	**2,2**	**2,1**	**-0,1**	**1,8**	**2,2**	**2,1**	**-0,1**	**1,8**
Вінницька	2,5	2,6	**0,1**	0,8	2,5	2,6	**0,1**	0,8	2,5	2,6	**0,1**	0,8
Волинська	2,2	2,5	**0,3**	1,1	2,2	2,5	**0,3**	1,1	2,2	2,5	**0,3**	1,1
Дніпропетров-ська	1,6	1,5	**-0,1**	1,1	1,6	1,5	**-0,1**	1,1	1,6	1,5	**-0,1**	1,1
Донецька	1,5	1,8	**0,3**	1,0	1,5	1,8	**0,3**	1,0	1,5	1,8	**0,3**	1,0
Житомирська	2,8	2,7	**-0,1**	0,7	2,8	2,7	**-0,1**	0,7	2,8	2,7	**-0,1**	0,7
Закарпатська	3,3	3,7	**0,4**	1,2	3,3	3,7	**0,4**	1,2	3,3	3,7	**0,4**	1,2
Запорізька	1,7	2,0	**0,3**	1,6	1,7	2,0	**0,3**	1,6	1,7	2,0	**0,3**	1,6
Івано-Франківська	2,1	2,4	**0,3**	1,2	2,1	2,4	**0,3**	1,2	2,1	2,4	**0,3**	1,2
Київська	2,0	1,7	**-0,3**	0,7	2,0	1,7	**-0,3**	0,7	2,0	1,7	**-0,3**	0,7
Кіровоградська	2,6	2,2	**-0,4**	0,8	2,6	2,2	**-0,4**	0,8	2,6	2,2	**-0,4**	0,8
Луганська	1,7	2,7	**1,0**	0,7	1,7	2,7	**1,0**	0,7	1,7	2,7	**1,0**	0,7
Львівська	3,3	3,2	**-0,1**	1,4	3,3	3,2	**-0,1**	1,4	3,3	3,2	**-0,1**	1,4
Миколаївська	2,1	2,1	**0,0**	1,2	2,1	2,1	**0,0**	1,2	2,1	2,1	**0,0**	1,2
Одеська	2,1	2,9	**0,8**	2,3	2,1	2,9	**0,8**	2,3	2,1	2,9	**0,8**	2,3
Полтавська	1,6	1,6	**0,0**	0,8	1,6	1,6	**0,0**	0,8	1,6	1,6	**0,0**	0,8
Рівненська	2,4	2,6	**0,2**	0,7	2,4	2,6	**0,2**	0,7	2,4	2,6	**0,2**	0,7
Сумська	2,0	2,4	**0,4**	0,6	2,0	2,4	**0,4**	0,6	2,0	2,4	**0,4**	0,6
Тернопільська	2,7	3,0	**0,3**	1,2	2,7	3,0	**0,3**	1,2	2,7	3,0	**0,3**	1,2
Харківська	2,1	2,3	**0,2**	2,6	2,1	2,3	**0,2**	2,6	2,1	2,3	**0,2**	2,6
Херсонська	2,6	3,0	**0,4**	0,7	2,6	3,0	**0,4**	0,7	2,6	3,0	**0,4**	0,7
Хмельницька	2,3	2,6	**0,3**	0,8	2,3	2,6	**0,3**	0,8	2,3	2,6	**0,3**	0,8
Черкаська	2,6	2,1	**-0,5**	0,8	2,6	2,1	**-0,5**	0,8	2,6	2,1	**-0,5**	0,8
Чернівецька	3,0	3,9	**0,9**	1,2	3,0	3,9	**0,9**	1,2	3,0	3,9	**0,9**	1,2
Чернігівська	2,3	2,4	**0,1**	0,9	2,3	2,4	**0,1**	0,9	2,3	2,4	**0,1**	0,9
м. Київ	2,3	1,8	**-0,5**	6,1	2,3	1,8	**-0,5**	6,1	2,3	1,8	**-0,5**	6,1

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України.

У 2015 р. обсяг реалізованих нефінансових послуг зріс, порівняно з 2011 р., на 10,1%. У середньому понад половину послуг в Україні за 2015 р. реалізовано підприємствами м. Києва, зокрема у сфері: оптової та роздрібної

торгівлі 40% від загальної величини наданих послуг у країні, транспорту – 21,9%, тимчасового розміщування й організації харчування – 24,4%, інформації та телекомунікації – 63,7%, фінансової та страхової діяльності – 57,3%, операцій з нерухомим майном – 21,2%, професійної, наукової та технічної діяльності – 58,7%, освіти – 14%, охорони здоров'я та надання соціальної допомоги – 17,8%.

Загальний перерозподіл у структурі видів наданих послуг, який відбувся впродовж аналізованих 15 років, можна охарактеризувати спадною тенденцією в економіці регіонів України частки послуг транспорту та зв'язку (у середньому з 9% до 6,5%) на користь оптової та роздрібної торгівлі, ремонту автотранспортних засобів (у середньому з 8,5% до 13,2%) і надання нових видів послуг, у тому числі фінансових (приріст з 7,6% до 15,8%). Загалом сфера надання нефінансових послуг в Україні потребує пріоритетного залучення внутрішніх та іноземних інвестиційних ресурсів інноваційного спрямування для підвищення якості та диверсифікації структури експорту. Але при цьому, в умовах європейської інтеграції та активного розширення міжнародної торгівлі послугами слід використовувати обґрунтовані і прийнятні на сьогодні інструменти захисту українського виробника послуг на внутрішньому ринку від експансії більш конкурентоспроможних і досвідчених іноземних представників цієї сфери.

Суттєве зростання частки торгівлі в структурі регіональної економіки впродовж аналізованого періоду було характерно для Київської (приріст +9,6 в.п.), Рівненської (+8,7 в.п.), Львівської (+7,8 в.п.), Одеської (+6,3 в.п.) та Івано-Франківської (+5,9 в.п.) областей. Лише у Волинській області була спадна динаміка торгівлі у структурі економіки регіону (-1,0 в.п.). У результаті змін, що відбулись за цей період, найвищою у 2015 р. була питома вага торгівлі в структурі економіки м. Києва (25,6%), Київської (15,8%), Рівненської (15,6%), Волинської (15,3%), Львівської (15%), Закарпатської (14,2%) та Одеської (11,9%) областей.

За 2001-2015 рр. середня швидкість структурних трансформацій в освіті становила +0,5 в.п., фінансовій і страховій діяльності - +1,7 в.п. Також за цей період найбільш вагомим у міжрегіональному порівнянні є підвищення питомої ваги в структурі економіки регіонів наданих послуг у сфері готельного та ресторанного господарства в Івано-Франківській, Вінницькій, Закарпатській, Львівській, Чернівецькій і Херсонській областях (табл. 2.6), які, власне, спеціалізуються на туристичному, готельному та рекреаційному бізнесі.

Невідповідність пріоритетів реального інвестування пріоритетам, визначеним державними програмами, зумовлює стихійний, некерований характер структурних зрушень і не дозволяє спрогнозувати перспективи розвитку окремих галузей і видів економічної діяльності, особливо сьогодні, коли Україна підписала Угоду про асоціацію з ЄС. Останній факт, безумовно, вплине на зміни та становлення структурних пропорцій в економіці країни та її регіонів. Наведені недоліки структурної реформи в країні та чинний механізм реалізації державної структурної політики не сприяє також вирішенню проблем регіонального розвитку, зокрема депресивних територій, нарощенню виробничого потенціалу окремих територій. У світлі реалізації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС і розширення зони вільної торгівлі сфера послуг має дещо змінити свій вектор розвитку та стати експортоорієнтованою. Це, своєю чергою, накладає певні зобов'язання на виробників послуг, до яких вони можуть бути не готові. Тобто має відбутися планомірна переорієнтація українських виробників послуг на роботу для іноземних споживачів за рахунок більш чіткого регулювання їх якості [180].

Отже, проведений аналіз трансформації секторальної структури економіки регіонів за 2001-2015 рр. засвідчив збереження основних галузей спеціалізації регіонів, а також активізацію розвитку невиробничих секторів економіки, а саме підвищення ролі сектору послуг. До регіонів, які спеціалізуються на аграрному виробництві, належать Херсонська, Вінницька, Черкаська, Тернопільська, Кіровоградська, Хмельницька та Чернігівська

області; до регіонів з пріоритетом промислового виробництва належать Запорізька, Дніпропетровська, Луганська, Донецька та Полтавська області; до регіонів із високими темпами розвитку будівництва Івано-Франківська та Чернівецька області, м. Київ; до лідерів за питомою вагою сфери послуг у структурі економки належать м. Київ, Чернівецька, Одеська, Львівська, Закарпатська та Волинська області, що підтверджує полісекторальну структуру економіки регіонів України.

Сучасний стан і рівень розвитку економіки України та її регіонів обумовлені диспропорційністю її галузево-секторальної структури, яка є наслідком неефективних, повільних і водночас мало дієвих економічних реформ, а також політичної нестабільності та політико-економічної кризи в державі. В економіці українських регіонів протягом останніх років спостерігається низка негативних явищ, зумовлених втратою виробничого потенціалу, низькою інтенсивністю структурних змін, недостатнім рівнем підприємницької активності, невідповідністю наявної структури економіки регіонів потребам розбудови інноваційної та постіндустріальної економіки [207].

Проведений нами регресійний аналіз залежності економічного розвитку регіонів (приріст ВРП) від інтенсивності та швидкості структурних трансформацій в регіонах України за 2002-2015 роки представлено в табл. 2.7

Регресійний аналіз (табл. 2.7) і відповідна йому модель (2.2) побудовані на основі вихідних даних, які наведено в додатку А., табл. А.1. Проведена за низкою статистичних характеристик перевірка адекватності моделей підтвердила, що вони є якісно прийнятними і не потребують додаткового уточнення. Зокрема, коефіцієнти детермінації (R^2) вказують на адекватність відображення виражених тенденцій досліджуваних процесів, високу залежність між обраними чинниками і результуючими ознаками. Перевірка гіпотези про збіг рівнянь регресії для окремих спостережень за допомогою F-статистики Фішера довела невипадковість цього результату ($F_{кр.}$ у рівняннях

регресії < $F_{сп.}$). Статистики Дарбина-Уотсона *DW* вказали на правомірність опису досліджуваних процесів за допомогою лінійних зв'язків [96].

Таблиця 2.7

Регресійний аналіз (вплив на приріст ВРП регіонів України за 2002-2015 рр., млрд грн)

Регресійна статистика						
Множинний R	0,964324					
R-квадрат	0,92992					
Нормативний R-квадрат	0,919909					
Стандартна похибка	15,33418					
Спостереження	25					
Дисперсійний аналіз						
	df	*SS*	*MS*	*F*	*Значимість F*	
Регресія	3	65523,09	21841,03	92,88637	2,77E-12	
Остаток	21	4937,879	235,1371			
Всього	24	70460,97				
	Коефіцієнти	***Стандартна похибка***	***t-статистика***	***P-значення***	***Нижнє 95%***	***Верхнє 95%***
Y-перетин	-4,2502	12,19376	-0,34855	0,730894	-29,606	21,1081
Інтенсивність структурних змін за 2002-2015 рр. у торгівлі та ремонті автотранспортних засобів, у %	0,204011	0,081986	2,488361	0,021307	0,0335	0,3745
Приріст капітальних інвестицій за 2002-2015 рр., млрд грн	1,148292	0,974354	1,178516	0,251773	-0,8779	3,17457
Швидкість структурних трансформацій регіональної структури ПІІ за 2002-2015 рр., у в.п.	6,336239	1,972096	3,212947	0,004176	2,2350	10,4374

Джерело: розраховано автором.

Отже, залежність приросту ВРП від інтенсивності та швидкості структурних трансформацій у регіонах України за 2002-2015 рр. представлена моделлю (3.2):

$$У_1 = -4{,}25 + 0{,}20x_1 + 1{,}15x_2 + 6{,}34x_3, \qquad (2.2)$$

де: $У_1$ – приріст ВРП регіонів України за 2002-2015 рр., млрд грн; x_1 – інтенсивність структурних змін за 2002-2015 рр. у торгівлі та ремонті

автотранспортних засобів, у %; x_2 – приріст капітальних інвестицій за 2002-2015 рр., млрд грн; x_3 – швидкість структурних трансформацій регіональної структури ПІІ за 2002-2015 рр., у в.п.

Підвищення інтенсивність структурних змін за 2002-2015 рр. у торгівлі та ремонті автотранспортних засобів на 1% зумовило приріст ВРП регіонів України за цей період на 204 млн грн – це підтверджує той факт, що впродовж останніх 14 років підвищення економічного потенціалу розвитку регіонів України відбувалося здебільшого за рахунок розвитку сфери оптової та роздрібної торгівлі.

Приріст капітальних інвестицій за 2002-2015 рр. на 1 млрд грн забезпечив приріст ВРП регіонів України за цей період на 1,15 млрд грн, а підвищення швидкості структурних трансформацій регіональної структури ПІІ на 1 в.п. сприяє приросту ВРП на 6,34 млрд грн. Тобто, за аналізований період швидкість структурних трансформацій як щодо капітальних інвестицій, так і щодо прямих іноземних інвестицій, мала позитивний ефект на процеси прискорення економічного розвитку в регіонах України.

2.3. Ефективність структурних трансформацій у прикордонних регіонах України та Польщі

Ефективність структурних трансформацій обумовлюється адаптивністю діяльнісно-видової структури економічної системи як країни, так і регіонів до концентрації інноваційних, технологічних, інституційних, соціально-економічних, суспільно-політичних і культурних змін; активізації мобільності інвестицій, технологій, населення, інформації; використання просторових переваг і вимог до концентрації різних галузевих ринків та економічних об’єктів тощо.

Адаптивність діяльнісно-видової структури економіки в умовах

швидких змін пріоритетів економічного розвитку, чинників зовнішньої конкуренції та кон'юнктури, вимог інституційної трансформації стимулюватиме: зростання національної та регіональних економік, підвищення їх ефективності в контексті створення прибуткової структури економіки з переважанням виробництва і експорту з високими часткою валової доданої вартості та рівнем концентрації інвестицій, інновацій і споживання; забезпечення результативності інвестицій і відповідної конкурентоздатності системи економічних відносин загалом.

Аналіз ефективності структурних трансформацій у прикордонних регіонах України, таких як Львівська та Волинська області, є особливо цікавим, з огляду на вивчення впливу прикордонного розташування на структуру їх економіки та показники ефективності структурних змін для порівняння еластичності таких зрушень з прикордонними регіонами Польщі.

Вплив структурних трансформацій у сфері зайнятості та капітальних інвестицій за видами економічної діяльності на ефективність економіки прикордонних регіонів за 2012-2015 рр. було розраховано на основі таких формул:

$$\varphi_{KI} = \sum_{i=1}^{n} (E_i - E_{сер}) \times \Delta KI_i \,, \qquad (2.3)$$

$$\varphi_З = \sum_{i=1}^{n} (E_i - E_{сер}) \times \Delta З_i \,, \qquad (2.4)$$

$$\Delta KI_i = KI_1 - KI_0 \qquad \Delta З_i = З_1 - З_0 \,, \qquad (2.5)$$

$$E_i = \frac{B_1 - B_0}{\overline{KI_i}} \qquad E_i^{\,I} = \frac{ВДВ_1 - ВДВ_0}{\overline{KI_i}} \qquad (2.6)$$

де: φ_{KI} – вплив змін у структурі обсягів капітальних інвестицій за видами економічної діяльності на ефективність економіки прикордонного регіону;

$\varphi_З$ – вплив змін у структурі зайнятості за видами економічної діяльності на ефективність економіки прикордонного регіону;

E_i – ефективність економіки прикордонного регіону за видами економічної діяльності, розрахована як відношення приросту обсягів валового випуску (чи валової доданої вартості) за 2012-2015 рр. до середньорічного обсягу капітальних інвестицій регіону за цей період в *і*-му виді економічної діяльності;

$E_{сер}$ – середня ефективність економіки прикордонного регіону, розрахована як відношення загального приросту обсягів валового випуску (чи валової доданої вартості) за 2012-2015 рр. до середньорічного обсягу капітальних інвестицій регіону за цей період;

$КІ_0$, $КІ_1$ – частка капітальних інвестицій прикордонного регіону в *і*-й вид економічної діяльності в їх загальній величині відповідно у 2012 та 2015 рр.;

$З_0$, $З_1$ – частка зайнятого населення в *і*-му виді економічної діяльності в загальній величині зайнятості прикордонного регіону у 2012 та 2015 рр.

Розрахунок впливу структурних трансформацій у сфері зайнятості та капітальних інвестицій за видами економічної діяльності на ефективність економіки прикордонних регіонів за 2012-2015 рр. представлено в табл. 2.8, 2.10.

Дослідження секторальних структурних трансформацій економіки Львівської області (табл. 2.8) показало незначний негативний вплив структурних змін як за обсягами капітальних інвестицій (-2,81% і -4,96%), так і за показниками зайнятості населення за видами економічної діяльності (-1,09% і -0,3%) на валову ефективність економіки регіону за 2012-2015 рр. Найвищою є ефективність економіки цього регіону з огляду на приріст валового випуску (чи валової доданої вартості) щодо вкладених капітальних інвестицій у сфері надання фінансових і страхових послуг (коефіцієнти 7,06 за валовим випуском і 4,52 за ВДВ), послуг інформатизації та телекомунікації (5,22 і 3,72 відповідно), інших видів послуг (6,02 і 4,31), в освіті (5,81 і 4,76), в сільському, лісовому та рибному господарстві (5,26 і 2,29).

Таблиця 2.8

Вплив структурних трансформацій у сфері зайнятості та капітальних інвестицій на ефективність економіки Львівської області за 2012-2015 рр. (за видами економічної діяльності)

Види економічної діяльності	Зміна структури за 2012-2015 рр., в.п.		Валовий випуск, млн грн		Валова додана вартість, млн грн		Капітальні інвестиції, млн грн.	
	зайня-тості	кап. інвестицій	2015 р.	приріст за 2012-2015 рр.	2015 р.	приріст за 2012-2015 рр.	2015	середня за 2012-2015 рр.
Сільське, лісове та рибне господарство	-0,43	0,79	13430	2966	6150	1291	695,7	564,0
Добувна промисловість	0,02	0,85	3961	763	2231	408	259,5	182,9
Переробна промисловість	0,45	0,18	33303	3453	7314	1323	2484,5	2144,4
Будівництво	-0,64	4,42	7431	1057	1806	275	3754,9	3037,1
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	-0,03	0,86	21327	2750	11850	2218	967,6	796,4
Транспорт, складське господарство, поштова та кур`єрська діяльність	0,17	-1,49	11131	545	5438	421	822,9	786,3
Тимчасове розміщування й організація харчування	0,14	-0,84	1678	174	751	84	212,6	225,2
Інформація та телекомунікації	-0,01	0,18	5954	556	3126	396	132,9	106,4
Фінансова та страхова діяльність	-0,10	0,28	3864	971	2458	621	174,8	137,5
Операції з нерухомим майном	-0,22	-3,78	8135	1915	5761	1385	847,3	919,9
Професійна, наукова та технічна діяльність	-0,08	0,15	2653	605	1502	406	250,3	209,5
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	-0,02	2,81	1937	500	1089	342	548,3	337,2
Державне управління й оборона; обов`язкове соціальне страхування	0,09	4,14	7252	2057	4756	1173	956,2	625,3
Освіта	0,38	0,22	6912	489	4930	400	109,6	84,1
Охорона здоров`я та надання соціальної допомоги	0,41	0,41	4609	46	2938	-30	152,4	112,2
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	0,01	0,18	822	61	538	100	70,5	52,2
Надання інших видів послуг	-0,11	-0,03	1005	226	696	162	41,8	37,6
φ *(вплив структурних зрушень на індекс ефективності економіки)*								

Продовження табл. 2.8

Види економічної діяльності	Ефективність економіки (за валовим випуском)		Ефективність економіки (за ВДВ)		Вплив на ефективність економіки (за випуском)		Вплив на ефективність економіки (за ВДВ)	
					структурних зрушень у сфері:			
	коеф.	(E_{2015}-$E_{сер}$)	коеф.	(E_{2015}-$E_{сер}$)	зайня-тості	кап. інвестицій	зайня-тості	кап. інвести-цій
Сільське, лісове та рибне господарство	5,26	2,22	5,26	2,22	-0,94	1,76	-0,12	0,22
Добувна промисловість	4,17	1,13	4,17	1,13	0,03	0,96	0,01	0,19
Переробна промисловість	1,61	-1,43	1,61	-1,43	-0,65	-0,26	-0,63	-0,25
Будівництво	0,35	-2,70	0,35	-2,70	1,72	-11,93	1,23	-8,50
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	3,45	0,41	3,45	0,41	-0,01	0,35	-0,02	0,66
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	0,69	-2,35	0,69	-2,35	-0,41	3,50	-0,26	2,20
Тимчасове розміщування й організація харчування	0,77	-2,27	0,77	-2,27	-0,32	1,90	-0,23	1,37
Інформація та телекомунікації	5,22	2,18	5,22	2,18	-0,02	0,39	-0,02	0,31
Фінансова та страхова діяльність	7,06	4,02	7,06	4,02	-0,39	1,14	-0,24	0,71
Операції з нерухомим майном	2,08	-0,96	2,08	-0,96	0,22	3,64	0,11	1,92
Професійна, наукова та технічна діяльність	2,89	-0,16	2,89	-0,16	0,01	-0,02	0,01	-0,01
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	1,48	-1,56	1,48	-1,56	0,03	-4,39	0,02	-2,81
Державне управління й оборона; обов`язкове соціальне страхування	3,29	0,25	3,29	0,25	0,02	1,02	-0,01	-0,56
Освіта	5,81	2,77	5,81	2,77	1,05	0,61	1,04	0,61
Охорона здоров`я та надання соціальної допомоги	0,41	-2,63	0,41	-2,63	-1,09	-1,07	-0,94	-0,93
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	1,17	-1,88	1,17	-1,88	-0,02	-0,34	0,00	-0,02
Надання інших видів послуг	6,02	2,97	6,02	2,97	-0,32	-0,08	-0,25	-0,06
φ *(вплив структурних зрушень на індекс ефективності економіки)*					-1,09	-2,81	-0,30	-4,96

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України.

Проте найвищою є ефективність структурних трансформацій капіталовкладень Львівської області в операціях з нерухомим майном (-3,78

в.п.), діяльності транспорту, складського господарства, поштової та кур`єрської служб (-1,49 в.п.) відповідно до їх нижчої за середню ефективність в економіці регіону як за валовим випуском (2,08 і 0,69 відповідно), так і за ВДВ (1,51 і 0,54 відповідно). Але висока ефективність цих структурних змін є лише «розрахунковою» («технічною»), яка обумовлена зниженням частки капітальних інвестицій у види економічної діяльності з нижчими показниками приросту валового випуску чи ВДВ на вкладений капітал.

Тому найбільш ефективними можна вважати структурні зміни за величиною капітальних інвестицій у сфері надання фінансових і страхових послуг (приріст ефективності економіки за валовим випуском склав +1,14 в.п., а за ВДВ +0,71 в.п.), у сільському, лісовому та рибному господарстві (приріст ефективності економіки за валовим випуском становив +1,76 в.п., а за ВДВ +0,22 в.п.) за рахунок збільшення питомої ваги капітальних інвестицій у ці види економічної діяльності з вищою за середню ефективність в економіці регіону як за валовим випуском (коефіцієнт 7,06 і 5,26 відповідно), так і за ВДВ (4,52 і 2,29 відповідно). Протилежна ситуація прослідковується в діяльності підприємств з тимчасового розміщування й організації харчування, де зниження частки неефективних капітальних інвестицій за 2012-2015 рр. (-0,84 в.п.) певною мірою підвищило позитивний вплив структурних трансформацій на загальний індекс ефективності економічного розвитку як за валовим випуском (+1,9 в.п.), так і за ВДВ (+1,37 в.п.).

За 2012-2015 рр. для структури економіки Львівській області менш ефективними були структурні зрушення за величиною капітальних інвестицій у добувній промисловості (+0,96 в.п. за валовим випуском і +0,19 в.п. за ВДВ), оптовій і роздрібній торгівлі, ремонті автотранспортних засобів і мотоциклів (+0,35 в.п. і +0,66 в.п. відповідно), освіті (+0,61 в.п.), державному управлінні та обов`язковому соціальному страхуванні (+1,02 в.п. лише за валовим випуском) за рахунок підвищення питомої ваги капітальних

інвестицій у ці види економічної діяльності з більшою за середню по економіці регіону ефективністю валового виробництва. Попри зростання частки капітальних інвестицій у будівництві, неефективними були структурні трансформації в цій сфері (зниження ефективності економіки за валовим випуском становило -11,93 в.п., а за ВДВ – -8,5 в.п.), адже найнижчою в економіці регіону є ефективність розвитку саме будівельної сфери.

При вивченні структурних трансформацій у структурі зайнятості за видами економічної діяльності та їх впливу на ефективність економіки Львівської області за 2012-2015 рр. варто відзначити такі тенденції:

– найбільшою економічною ефективністю структурних змін характеризувалась сфера будівництва (приріст ефективності економіки за валовим випуском склав +1,72 в.п., а за ВДВ +1,23 в.п.) – за рахунок зниження питомої ваги зайнятих у цій сфері (-0,64 в.п.) з низькою ефективністю розвитку будівельної галузі – приросту валового випуску чи ВДВ на вкладений капітал (коефіцієнти 0,35 за валовим випуском та 0,09 за ВДВ). Такі ж процеси характерні для структурних змін у сфері операцій з нерухомістю, професійної, науково-технічної діяльності, адміністративного обслуговування;

– ефективними були також структурні зміни в освіті (приріст ефективності склав +1,05 в.п. і +1,04 в.п.) на тлі високої ефективності капіталовкладень у цю сферу (коефіцієнти 5,81 і 4,76) та підвищення частки зайнятого населення (+ 0,38 в.п.);

– попри на зростання питомої ваги зайнятих у переробній промисловості (+0,45 в.п.), транспортній сфері, складському господарстві, поштовій та кур`єрській діяльності (+0,17 в.п.), охороні здоров`я і наданні соціальної допомоги (+0,41 в.п.), ефективність їх розвитку з огляду на приріст валового випуску (чи валової доданої вартості) щодо вкладених капітальних інвестицій була нижчою за середню по економіці регіону (коефіцієнти 1,61; 0,69 та 0,41 відповідно за валовим випуском та 0,62; 0,54 та -0,27 за ВДВ), тому кумулятивний ефект впливу структурних

трансформацій був негативним;

– у сферах з надання фінансових і страхових послуг, послуг інформатизації та телекомунікації, інших видів послуг, у яких найвища ефективність розвитку з огляду на приріст валового випуску (чи валової доданої вартості) відносно вкладених капітальних інвестицій, – зменшення питомої ваги зайнятих у цих секторах економіки пояснює неефективність структурних трансформацій у плані зниження ефективності економіки за валовим випуском та ВДВ (табл. 2.8).

Отже, здійснене дослідження показало, що у Львівській області за 2012-2015 рр. найвищою є ефективність структурних трансформацій капіталовкладень в операціях з нерухомим майном; діяльності транспорту, складського господарства, поштової та кур`єрської служб; у сфері надання фінансових і страхових послуг, у сільському, лісовому та рибному господарстві. А за показником зайнятості – у сфері освіти, будівництва, операцій з нерухомим майном, професійної, наукової та технічної діяльності, адміністративного та допоміжного обслуговування.

Показники чутливості структурних змін базових показників соціально-економічного розвитку Львівської області за 2012-2015 рр., зокрема між трансформаціями у сфері випуску, капітальних інвестицій, ВДВ і зайнятості представлено в табл. 2.9.

Аналіз структурних трансформацій економіки Львівської області показав, що чутливими до зміни структури капіталовкладень є трансформації структури наданих послуг в операціях з нерухомим майном (1,79), у сфері з тимчасового розміщування й організації харчування (1,46), діяльності громадських і професійних організацій, профспілок, об’єднань промисловців і підприємців, а також надання послуг ремонту комп`ютерів, обладнання зв`язку, побутових виробів і предметів особистого вжитку (1,20), у сфері послуг транспорту, складського господарства, поштової та кур`єрської служби (1,12), професійної, наукової та технічної діяльності (1,02). Тобто, наприклад, коефіцієнт 1,79 засвідчує, що зміна структури капіталовкладень в

операціях з нерухомим майном за аналізований період на 1 в.п. зумовила позитивні структурні зрушення валового випуску (наданих послуг) у цій сфері на 1,79 в.п.

Таблиця 2.9

Коефіцієнти чутливості структурних трансформацій основних соціально-економічних показників Львівської області за 2012-2015 рр.

Вид економічної діяльності	Коефіцієнт чутливості показників				
	випуску до капітальних інвестицій	ВДВ до капітальних інвестицій	випуску до зайнятості	ВДВ до зайнятості	зайнятості до капітальних інвестицій
Сільське, лісове та рибне господарство	0,93	0,89	1,13	1,07	0,83
Добувна промисловість	0,59	0,57	1,05	1,00	0,57
Переробна промисловість	0,95	1,00	0,92	0,96	1,04
Будівництво	0,84	0,82	1,10	1,07	0,77
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	0,87	0,90	0,99	1,02	0,88
Транспорт, складське господарство, поштова та кур`єрська діяльність	1,12	1,11	0,88	0,87	1,28
Тимчасове розміщування й організація харчування	1,46	1,42	0,90	0,88	1,62
Інформація та телекомунікації	0,78	0,77	0,95	0,95	0,81
Фінансова та страхова діяльність	0,90	0,87	1,24	1,19	0,73
Операції з нерухомим майном	1,79	1,74	1,34	1,30	1,34
Професійна, наукова та технічна діяльність	1,02	1,04	1,15	1,18	0,88
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	0,36	0,38	1,17	1,22	0,31
Державне управління й оборона; соціальне страхування	0,50	0,46	1,18	1,08	0,43
Освіта	0,67	0,66	0,89	0,87	0,76
Охорона здоров`я та надання соціальної допомоги	0,56	0,53	0,82	0,77	0,68
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	0,61	0,67	0,92	1,00	0,66
Надання інших видів послуг	1,20	1,17	1,17	1,13	1,03

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України.

Нееластичними були структурні трансформації випуску щодо капітальних інвестицій у всіх інших видах економічної діяльності, зокрема у добувній промисловості (0,59), діяльності у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування (0,36), інформатизації та телекомунікації (0,78), охороні здоров`я та наданні соціальної допомоги (0,56). Подібні залежності показують показники еластичності структурних трансформацій валової доданої вартості щодо капітальних інвестицій (див. табл. 2.9).

Структура зайнятості позитивно відреагувала на структурні перетворення щодо капіталовкладень також у сфері операцій з нерухомим майном (1,34), тимчасового розміщування й організації харчування (1,62), транспорту, складського господарства, поштової та кур`єрської служби (1,28), переробної промисловості (1,04), наданні інших видів послуг (1,03).

Еластичність структурних трансформацій валового випуску і ВДВ Львівської області від зміни структури зайнятості обумовлюється серед інших чинників впливом показників продуктивності праці і трудомісткості виробництва. А саме чутливими до зміни структури зайнятості були трансформації структури валового випуску (наданих послуг) у сфері операцій з нерухомим майном (1,34), фінансової та страхової діяльності (1,24), державного управління й оборони; обов`язкового соціального страхування (1,18), діяльності у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування та надання інших видів послуг (по 1,17 відповідно), сільського, лісового та рибного господарства (1,13), будівництва (1,1), професійної, наукової та технічної діяльності (1,15), добувної промисловості (1,05). Подібні залежності показують показники еластичності структурних трансформацій ВДВ щодо відносно зайнятості, проте за цим показником чутливими є структурні зміни у сфері торгівлі.

Дослідження секторальних структурних трансформацій економіки Волинської області (табл. 2.10) показало значно вищий негативний вплив структурних змін як за обсягами капітальних інвестицій (-3,16% і -23,92%),

так і за показниками зайнятості населення за видами економічної діяльності (-50,61% і -26,3%) на валову ефективність економіки регіону за 2012-2015 рр.

Таблиця 2.10

Вплив структурних трансформацій у сфері зайнятості та капітальних інвестицій на ефективність економіки Волинської області за 2012-2015 рр. (за видами економічної діяльності)

Види економічної діяльності	Зміна структури за 2012-2015 рр., в.п.		Валовий випуск, млн грн		Валова додана вартість, млн грн		Капітальні інвестиції, млн грн	
	зайня-тості	кап. інвестицій	2015 р.	приріст за 2012-2015 рр.	2015 р.	приріст за 2012-2015 рр.	2015	середня за 2012-2015 рр.
Сільське, лісове та рибне господарство	-3,29	5,56	9794	2461	3923	1006	851,8	563,1
Добувна промисловість	-0,23	-1,89	127	-85	69	-53	9,5	38,7
Переробна промисловість	0,84	22,97	13504	1919	2719	319	2589,8	1611,3
Будівництво	-0,31	-1,46	2205	126	508	43	1399,8	1101,9
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	0,50	-3,32	7704	2648	4125	1433	241,8	241,3
Транспорт, складське господарство, поштова та кур`єрська діяльність	0,43	-0,65	3213	-172	1555	-69	86,0	77,0
Тимчасове розміщування й організація харчування	0,15	-0,18	374	63	170	30	5,1	6,8
Інформація та телекомунікації	-0,01	-0,09	420	75	217	48	2,0	3,0
Фінансова та страхова діяльність	-0,14	-0,001	1128	84	721	50	0,3	0,2
Операції з нерухомим майном	0,11	-15,87	2703	655	2023	594	332,2	519,8
Професійна, наукова та технічна діяльність	0,11	-0,19	951	-189	497	-40	4,6	6,7
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	0,02	-0,08	234	-57	127	-20	20,8	17,3
Державне управління й оборона; обов`язкове соціальне страхування	0,55	-3,11	2589	938	1686	529	360,5	329,2
Освіта	0,89	0,08	2541	373	1816	241	29,5	21,4
Охорона здоров`я та надання соціальної допомоги	0,46	-0,67	1282	-36	826	-53	53,9	52,6
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	0,10	-0,04	273	31	181	27	5,2	4,7
Надання інших видів послуг	-0,01	-1,40	368	104	251	67	2,2	25,0
φ *(вплив структурних зрушень на індекс ефективності економіки)*								

Продовження табл. 2.10

Види економічної діяльності	Ефективність економіки (за валовим випуском)		Ефективність економіки (за ВДВ)		Вплив на ефективність економіки (за випуском)		Вплив на ефективність економіки (за ВДВ)	
					структурних зрушень у сфері:			
	коеф.	(E_{2015}-$E_{сер}$)	коеф.	(E_{2015}-$E_{сер}$)	зайня-тості	кап. інвестицій	зайня-тості	кап. Інвести-цій
Сільське, лісове та рибне господарство	4,37	-20,45	1,79	-13,74	67,23	-113,76	45,17	-76,42
Добувна промисловість	-2,19	-27,01	-1,37	-16,89	6,11	50,97	3,82	31,87
Переробна промисловість	1,19	-23,63	0,20	-15,32	-19,79	-542,80	-12,84	-352,06
Будівництво	0,11	-24,70	0,04	-15,48	7,76	36,13	4,86	22,65
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	10,97	-13,84	5,94	-9,58	-6,96	45,97	-4,82	31,82
Транспорт, складське господарство, поштова і кур`єрська діяльність	-2,23	-27,05	-0,90	-16,42	-11,73	17,54	-7,12	10,65
Тимчасове розміщування й організація харчування	9,20	-15,61	4,38	-11,14	-2,30	2,77	-1,64	1,97
Інформація та телекомунікації	24,66	-0,16	15,78	0,26	0,00	0,01	0,00	-0,02
Фінансова та страхова діяльність	375,84	351,02	223,71	208,19	-49,39	-0,38	-29,29	-0,22
Операції з нерухомим майном	1,26	-23,56	1,14	-14,38	-2,68	373,87	-1,63	228,21
Професійна, наукова та технічна діяльність	-28,40	-53,21	-6,01	-21,53	-6,10	9,99	-2,47	4,04
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	-3,29	-28,10	-1,15	-16,68	-0,67	2,27	-0,39	1,34
Державне управління й оборона; обов`язкове соціальне страхування	2,85	-21,97	1,61	-13,91	-12,02	68,24	-7,61	43,22
Освіта	17,44	-7,38	11,27	-4,25	-6,60	-0,59	-3,80	-0,34
Охорона здоров`я та надання соціальної допомоги	-0,68	-25,50	-1,01	-16,53	-11,77	16,98	-7,63	11,01
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	6,62	-18,19	5,77	-9,75	-1,91	0,72	-1,02	0,39
Надання інших видів послуг	4,16	-20,65	2,68	-12,84	0,19	28,90	0,12	17,97
φ *(вплив структурних зрушень на індекс ефективності економіки)*					-50,61	-3,16	-26,30	-23,92

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України.

Найвищою є ефективність економіки цього регіону з огляду на приріст валового випуску (чи валової доданої вартості) відносно вкладених

капітальних інвестицій у сфері надання фінансових і страхових послуг (коефіцієнти 375,84 за валовим випуском та 351,02 за ВДВ), послуг інформатизації та телекомунікації (24,66 та 15,78 відповідно), освіті (17,44 та 11,27), оптовій і роздрібній торгівлі, ремонті автотранспортних засобів і мотоциклів (10,97 та 5,94).

Проте найвищою є ефективність структурних трансформацій капіталовкладень Волинської області в операціях з нерухомим майном (-15,78 в.п.), у сфері державного управління й обов`язкового соціального страхування (-3,11 в.п.) та добувної промисловості (-1,89 в.п.) відповідно до їх нижчої за середню ефективності в економіці регіону як за валовим випуском (1,26; 2,85 та -2,19 відповідно), так і за ВДВ (1,14; 1,61 та -1,37 відповідно). Але це швидше «штучна» ефективність структурних змін, яка пояснюється зниженням частки капітальних інвестицій у види економічної діяльності з нижчими показниками приросту ВДВ на вкладений капітал.

Така ж ситуація, проте з меншою силою впливу спостерігається в будівництва, оптовій і роздрібній торгівлі, транспортній сфері, складському господарстві, поштовій і кур`єрській діяльності (див. табл. 2.10). Попри зростання в структурі економіки регіону частки капітальних інвестицій у переробну промисловість (+22,97 в.п.) та сільське, лісове та рибне господарство (+5,56 в.п.), найнижча ефективність розвитку саме цих видів економічної діяльності обумовила негативний вплив структурних трансформацій на загальний індекс ефективності економічного розвитку як за валовим випуском (-542,8 % та -113,76 % відповідно), так і за ВДВ (-352,06 % та 76,42% відповідно).

Структурні трансформації в структурі зайнятості за видами економічної діяльності та їх вплив на ефективність економіки Волинської області за 2012-2015 рр. характеризуються такими особливостями:

– найбільшою економічною ефективністю структурних змін характеризувалась сфера сільського, лісового та рибного господарства (приріст ефективності економіки за валовим випуском склав +67,23 в.п., а за

ВДВ +45,17 в.п.) та будівництва (+7,76 в.п. та +4,86 в.п.) – за рахунок зниження питомої ваги зайнятих у цих сферах (-3,29 в.п. та -0,31 в.п. відповідно) з низькою ефективністю їх розвитку – приросту валового випуску чи ВДВ на вкладений капітал (коефіцієнти 4,37 та 0,11 за валовим випуском; 1,79 та 0,04 за ВДВ). Такі ж процеси характерні для структурних змін у добувній промисловості, сфері надання різних послуг;

– у сферах з надання фінансових і страхових послуг, послуг інформатизації та телекомунікації, у яких найвища ефективність розвитку з огляду на приріст валового випуску (чи валової доданої вартості) щодо вкладених капітальних інвестицій, – зменшення питомої ваги зайнятих у цих секторах економіки пояснює неефективність структурних трансформацій у плані зниження ефективності економіки за валовим випуском і ВДВ;

– попри зростання питомої ваги зайнятого населення в переробній промисловості (+ 0,84 в.п.), ефективність її розвитку з огляду на приріст валового випуску (чи валової доданої вартості) щодо вкладених капітальних інвестицій була нижчою за середню по економіці регіону (коефіцієнти 1,19 та 0,2), тому кумулятивний ефект впливу структурних трансформацій у цій сфері був негативним (спад ефективності складав за валовим випуском -19,79 в.п., а за ВДВ -12,84 в.п.). Відповідні процеси характерні і для сфери транспорту, тимчасового розміщування й організації харчування, операцій з нерухомим майном, професійної, наукової та технічної діяльності, державного управління, адміністративного та допоміжного обслуговування, охорони здоров`я та надання соціальної допомоги (див. табл. 2.10).

Таким чином, у Волинській області за 2012-2015 рр. найбільш ефективними були структурні трансформації капіталовкладень в операціях з нерухомим майном, сфері державного управління й обов`язкового соціального страхування, добувної промисловості, оптової та роздрібної торгівлі, будівництва; а за показником зайнятості – у сфері сільського, лісового та рибного господарства, будівництва та добувної промисловості.

Показники еластичності, або чутливості структурних змін основних

показників соціально-економічного розвитку Волинської області за 2012-2015 рр., а саме трансформацій в сфері випуску, капітальних інвестицій, ВДВ і зайнятості представлено в табл. 2.11.

Таблиця 2.11

Коефіцієнти чутливості структурних трансформацій основних соціально-економічних показників Волинської області за 2012-2015 рр.

Вид економічної діяльності	Коефіцієнти чутливості показників				
	випуску до капітальних інвестицій	ВДВ до капітальних інвестицій	випуску до зайнятості	ВДВ до зайнятості	зайнятості до капітальних інвестицій
Сільське, лісове та рибне господарство	0,65	0,65	1,25	1,24	0,52
Добувна промисловість	6,47	6,01	0,64	0,59	10,17
Переробна промисловість	0,43	0,41	0,87	0,83	0,50
Будівництво	0,92	0,94	0,97	0,98	0,96
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	2,31	2,28	1,22	1,21	1,89
Транспорт, складське господарство, поштова та кур`єрська діяльність	1,14	1,13	0,71	0,71	1,59
Тимчасове розміщування й організація харчування	3,11	3,09	0,88	0,88	3,52
Інформація та телекомунікації	3,65	3,79	1,00	1,04	3,64
Фінансова та страхова діяльність	1,11	1,08	0,99	0,97	1,12
Операції з нерухомим майном	4,27	4,50	0,98	1,03	4,36
Професійна, наукова та технічна діяльність	2,41	2,63	0,63	0,69	3,81
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	0,82	0,86	0,65	0,68	1,26
Державне управління й оборона; обов`язкове соціальне страхування	1,97	1,80	1,17	1,07	1,68
Освіта	0,80	0,78	0,89	0,86	0,90
Охорона здоров`я та надання соціальної допомоги	1,40	1,33	0,74	0,71	1,89
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	1,36	1,39	0,84	0,86	1,62
Надання інших видів послуг	45,44	43,76	1,15	1,11	39,47

Аналіз структурних трансформацій економіки Волинської області показав, що найвищу чутливість до зміни структури капіталовкладень мають зміни структури в сфері: надання інших видів послуг, а саме з ремонту комп`ютерів, обладнання зв`язку, побутових виробів і предметів особистого

вжитку, а також в сфері діяльності громадських та професійних організацій, профспілок, об'єднань промисловців і підприємців (45,44); добувної промисловості (6,47), операцій з нерухомим майном (4,27), інформатизації та телекомунікації (3,65), тимчасового розміщування й організації харчування (3,11), професійної, наукової та технічної діяльності (2,41), оптової та роздрібної торгівлі (2,31), державного управління й оборони; обов`язкового соціального страхування (1,97), охорони здоров`я та надання соціальної допомоги (1,40), мистецтва, спорту, розваг та відпочинку (1,36), транспорту, складського господарства, поштової та кур`єрської служби (1,14), фінансової та страхової діяльності (1,11). Нееластичними були структурні трансформації випуску щодо капітальних інвестицій у переробній промисловості (0,43), сільському, лісовому та рибному господарстві (0,65), освіті (0,8), діяльності у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування (0,82) та будівництві (0,92). Така ж тенденція еластичності структурних трансформацій валової доданої вартості щодо капітальних інвестицій. Структура зайнятості найбільше відреагувала позитивною трансформацією на структурні перетворення щодо капіталовкладень у більшості видів економічної діяльності, за винятком лише сільського, лісового та рибного господарства (0,52), переробної промисловості (0,5), освіти (0,9) та будівництва (0,96) (табл. 2.11), ефективність структурних трансформацій у яких не супроводжувалась відповідним створенням нових суб'єктів економіки та нових робочих місць.

Натомість, чутливість структурних трансформацій валового випуску і ВДВ Волинської області від зміни структури зайнятості обумовлюється вищими показниками продуктивності і трудомісткості праці в оптовій і роздрібній торгівлі, ремонті автотранспортних засобів (1,22 та 1,21 відповідно), сільському, лісовому та рибному господарстві (1,25 та 1,24), у сфері надання послуг державного управління й оборони, обов`язкового соціального страхування (1,17 та 1,07), операцій з нерухомим майном (1,03 лише за ВДВ), інформатизації та телекомунікації (1 та1,04), наданні інших

видів послуг (1,15 та 1,11). Тобто, наприклад, показник 1,21 показав, що зміна структури зайнятості в торгівлі за аналізований період на 1 в.п. зумовила позитивні структурні зрушення щодо валової доданої вартості в цій сфері на 1,21 в.п. Відповідно нееластичними (з найнижчою ефективністю) були структурні трансформації випуску відносно зайнятості в інших сферах економіки (табл. 2.11), а саме щодо фінансової та страхової діяльності, будівництва та промисловості, транспорту, складського господарства, поштової та кур`єрської служби, адміністративного та допоміжного обслуговування; професійної, наукової та технічної діяльності та ін.

Для активізації соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів України необхідною є підтримка та сприяння розвитку базових і пріоритетних видів економічної діяльності та покращення соціальної підтримки населення. З огляду на прикордонне розташування, значним потенціалом конкурентоспроможності характеризуються транспорт і зв'язок, торговельно-посередницька та логістична сфера, переробна промисловість, готельно-ресторанний бізнес, туризм і рекреація. Регіональним і місцевим органам влади слід спільно розробити та реалізувати низку організаційно-економічних заходів, спрямованих на стимулювання розвитку суб'єктів господарювання цих видів економічної діяльності [108].

Для стимулювання пріоритетних напрямів економіки можна скористатися зарубіжним досвідом. І, зокрема, корисним є досвід Польщі щодо фінансування сільськогосподарських товаровиробників на місцевому рівні – здійснюється шляхом спільної участі цих суб'єктів господарювання в інвестиційних проектах. Так, отримання державної інвестиційної підтримки можливе за наявності у сільськогосподарського товаровиробника не менше 20 % необхідних інвестиційних ресурсів для реалізації проекту, решта потреби забезпечується за рахунок Державного бюджету та Європейського Союзу, інших інвесторів (як державних, так й іноземних). Якщо обсяг інвестицій перевищує 10 млн євро, з яких 0,5 млн євро спрямовується на капіталізацію, та передбачає створення 100 або більше нових робочих місць,

то підприємства отримують фінансові субсидії у розмірі до 50% від обсягу інвестицій, але не більше ніж 4 тис. євро за кожне нове робоче місце та 1,2 тис. євро – на підготовку й навчання кожного найманого працівника. Така практика реалізувалася завдяки Програмі розвитку сільських районів Республіки Польща на 2007-2013 рр., на яку було передбачено 72 млрд євро (14,8 % ВВП країни у 2013 р.), з них 29,5% спрямовувалося на розвиток територіальної інфраструктури, 22,2% – на реалізацію регіональних інвестиційних програм розвитку, 16,4% – розвиток інвестиційної привабливості сільських територій, 11,3% – розвиток людського капіталу [1].

Створенню нових і підтримці діючих суб'єктів інвестиційної інфраструктури та інвестиційного посередництва сприятимуть, по-перше, більш активна діяльність фахівців органів державної та місцевої влади зі створення і популяризації інвестиційних проектів та інформації про економіко-ресурсний потенціал прикордонних територій західних регіонів України серед українських і зарубіжних інвесторів; по-друге, заохочення інвестиційних фондів і компаній, що функціонують в обласних центрах і на економічно розвинених територіях західних регіонів, до поширення діяльності на прикордонні території; по-третє, ширше залучення агенцій регіонального розвитку та організацій з транскордонного співробітництва до діяльності з підвищення інвестиційної привабливості прикордонних територій [108]. Для цього слід запровадити практику реалізації програм розбудови пріоритетних об'єктів регіональної та місцевої інвестиційно-інноваційної інфраструктури.

Структурні трансформації в прикордонних регіонах Польщі дещо відрізняються від структурних змін в Україні, зокрема у структурі економіки Підкарпатського воєводства на кінець 2015 р. за показником зайнятості переважає сільське, лісове та рибне господарство (32,3% усього зайнятого населення регіону), промисловість (19,65%) та оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів (12,06%), а найбільш

привабливими видами економічної діяльності для капітальних інвестицій були промисловість (32,97% загальної величини по воєводству), транспорт, складське господарство, поштова та кур`єрська діяльність (21,34%), операції з нерухомим майном (13,5%) (рис. 2.7).

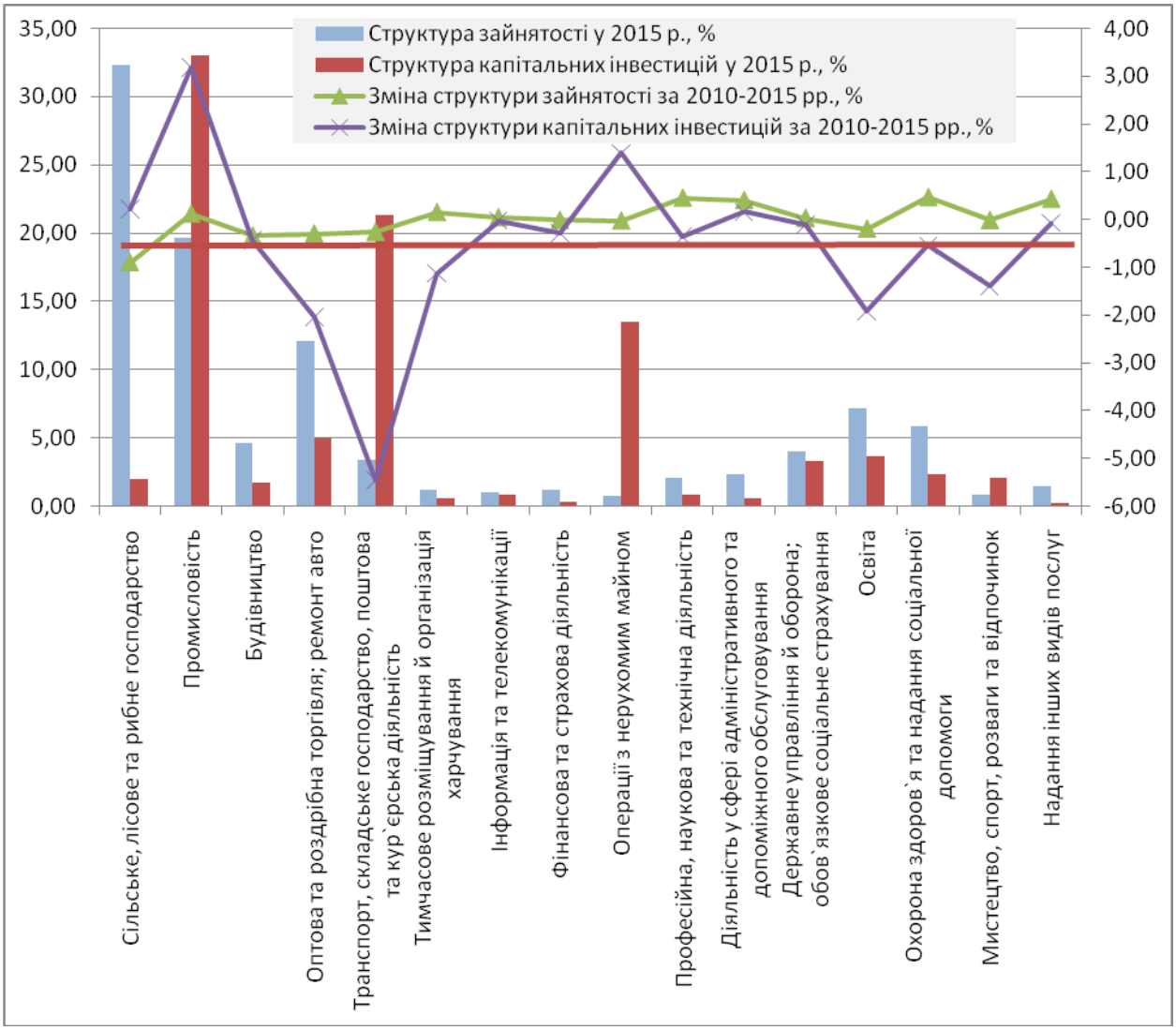

Рис. 2.7. **Структурні трансформації за видами економічної діяльності в Підкарпатському воєводстві за 2010-2015 рр.**

Проте структурні трансформації в економіці Підкарпатського воєводства за 2010-2015 рр. характеризуються позитивними змінами на користь підвищення зайнятості у сфері охорони здоров`я та надання соціальної допомоги (швидкість зміни +0,4 в.п.), професійної, наукової та технічної діяльності (+0,45 в.п.) та адміністративного та допоміжного

обслуговування (+0,4 в.п.), що пояснює ефективність соціально-економічного розвитку даного регіону на основі підтримки наукової сфери та технологічної модернізації. А переорієнтація капітальних інвестицій за аналізовані шість років на користь промисловості (швидкість зміни +3,18 в.п.) забезпечить у перспективі розвиток власного виробництва з відповідним сенергетичним ефектом на розвиток інших секторів економіки.

Для структури економіки Любельського воєводства станом на кінець 2015 р. за показником зайнятості характерною є сільськогосподарська спеціалізація, зокрема в сільському, лісовому та рибному господарстві зайнято 38,08% зайнятого населення регіону, тоді як в промисловості працює 13,04%, а в оптовій та роздрібній торгівлі – 11,81% (рис. 2.8). Проте в структурі капіталовкладень промисловість становить 32,24 % їх загальної величини по воєводству, у сферу транспорту, складського господарства, поштової та кур`єрської діяльності вкладено 19,45% капітальних інвестицій, а в операції з нерухомим майном – 15,04%.

Структурні зрушення в економіці Любельського воєводства за 2010-2015 рр. відбулися в напрямі незначного підвищення питомої ваги зайнятого населення у сфері надання інших послуг (швидкість зміни +0,32 в.п.), професійної, наукової та технічної діяльності (+0,26 в.п.), охорони здоров`я та надання соціальної допомоги (+0,25 в.п.), транспорту (+0,18 в.п.), адміністративного та допоміжного обслуговування (+0,18 в.п.), що свідчить про пріоритетний розвиток наукової сфери, технологічної модернізації для забезпечення відповідного інтелектуального супроводу виробництва продукції вищих технологічних укладів. За 2010-2015 рр. у Любельському воєводстві зміни структури капітальних інвестицій відбулись на користь сфери транспорту, складського господарства, поштової та кур`єрської діяльності (швидкість зміни +2,9 в.п.), освіти (+0,88 в.п.), мистецтва, спорту, розваг і відпочинку (+0,48 в.п.). Водночас знизилась частка інвестування в будівництво (-2,26 в.п.) та державне управління, оборону; обов`язкове соціальне страхування (-1,82%).

Розрахунки показали, що структурні трансформації (за видами економічної діяльності) протягом 2010-2015 рр. (табл. 2.12) за показником зайнятості населення зумовили зниження рентабельності обігу підприємств у Підкарпатському воєводстві на 3,03% (у Любельському – на 3,08%), а за обсягом капітальних інвестицій – позитивно вплинули на підвищення рентабельності обігу підприємств у Підкарпатському (+3,46%) та Любельському (+8,08%) воєводствах.

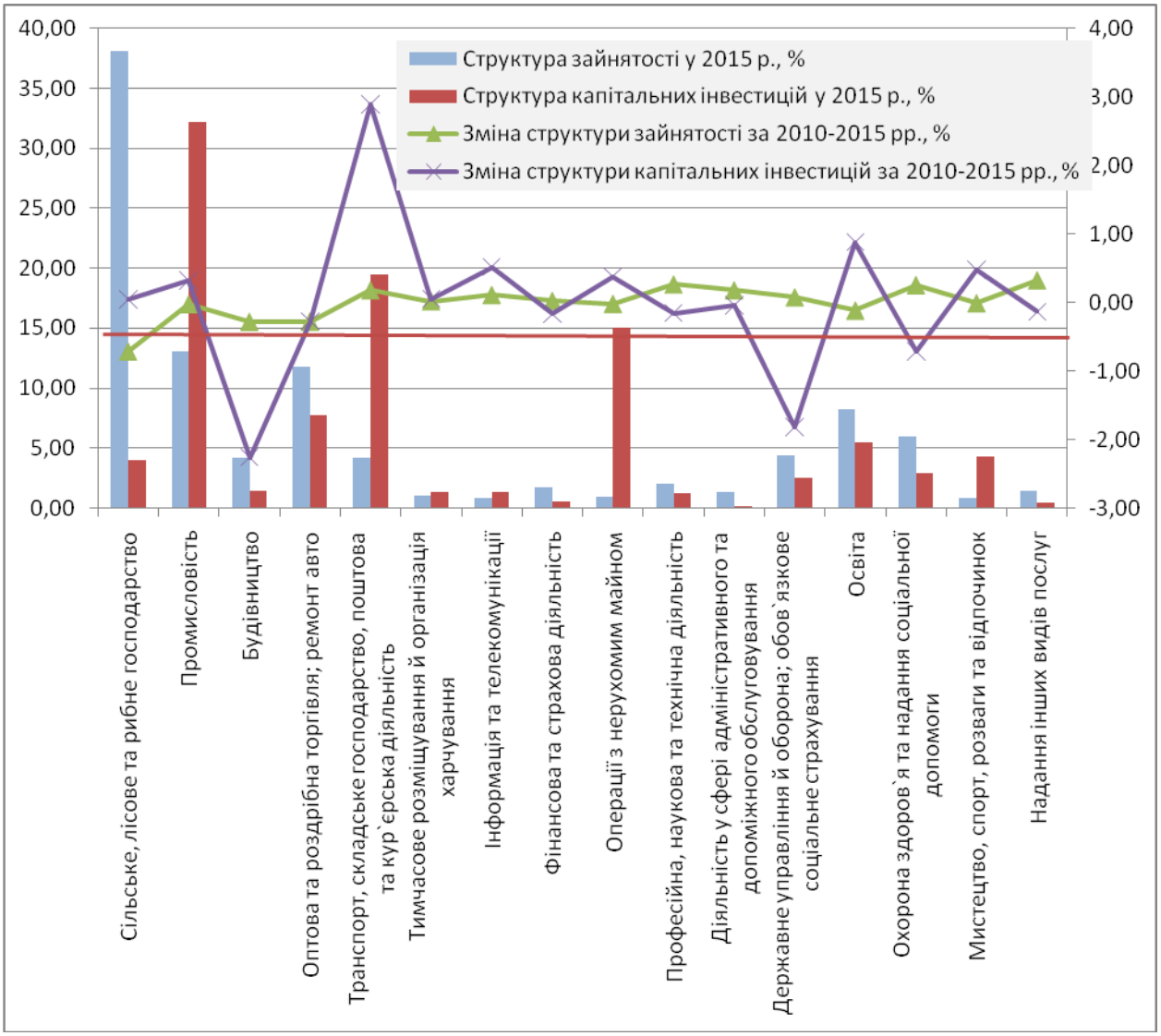

Рис. 2.8. **Структурні трансформації за видами економічної діяльності в Любельському воєводстві за 2010-2015 рр.**

Позитивний вплив структурних змін за величиною капітальних інвестицій в основному пояснюється як високою рентабельністю обігу

підприємств у сфері сільського, лісового та рибного господарства (у Підкарпатському воєводстві – 10,3%, а в Любельському – 9,1%), промисловості (в Підкарпатському воєводстві – 5,2%, а в Любельському – 8,7%), операцій з нерухомим майном (у Підкарпатському воєводстві – 7,5%, а в Любельському – 3,4%), а також зниженням частки в структурі капітальних інвестицій видів економічної діяльності з нижчою за середню рентабельність обігу, наприклад сфера будівництва (див. табл. 2.12).

Для Підкарпатського воєводства за аналізований період найбільш ефективними були структурні зміни за величиною капітальних інвестицій у промисловості (за 2010-2015 рр. приріст ефективності становив +16,51%) та операціях з нерухомим майном (приріст +10,42%) за рахунок як підвищення питомої ваги капітальних інвестицій у цих видах економічної діяльності на 3,18 в.п. та 1,39 в.п. відповідно, так і вищої за середню по регіону рентабельність обігу в цих видах діяльності (5,2% та 7,5% відповідно).

В економіці Любельського воєводства за 2010-2015 рр. найвищою була ефективність структурних зрушень у сфері транспорту, складського господарства, поштової та кур`єрської діяльності (приріст ефективності становив +13,9%) та промисловості (+2,79%) під впливом зростання частки капітальних інвестицій у цих видах економічної діяльності на 2,9 в.п. та 0,32 в.п. відповідно з вищою за середню по регіону рентабельністю обігу (4,8% та 8,7% відповідно).

Найбільш неефективними були структурні зміни зайнятості у сфері сільського, лісового та рибного господарства, адже попри найвищу рентабельність обігу, як в Підкарпатському воєводстві (10,3%), так і в Любельському (9,1%), частка зайнятого населення в цій сфері знизилась відповідно на -0,9 в.п. та -0,71 в.п., тому і найбільш негативний ефект впливу структурних змін (-9,29% та -6,46% відповідно).

Таблиця 2.12

Вплив структурних трансформацій у сфері зайнятості та капітальних інвестицій на рентабельність обігу в прикордонних регіонах Польщі за 2010-2015 рр. (за видами економічної діяльності)

Види економічної діяльності	Зміна структури зайнятості за 2010-2015 рр., %		Зміна структури капітальних інвестицій за 2010-2015 рр., %		Рентабельність обігу у 2015 р., %		Вплив на рентабельність обігу структурних зрушень у сфері:			
							зайнятості		капітальних інвестицій	
	Підкарпатське воєводство	Любельське воєводство	Підкарпатське воєводство	Любельське воєводство	Підкарпатське воєводство	Любельське воєводство	Підкарпатське воєводство	Любельське воєводство	Підкарпатське воєводство	Любельське воєводство
Сільське, лісове та рибне господарство	-0,90	-0,71	0,21	0,04	10,3	9,10	-9,29	-6,46	2,19	0,40
Промисловість	0,12	-0,02	3,18	0,32	5,2	8,7	0,60	-0,20	16,51	2,79
Будівництво	-0,35	-0,28	-0,44	-2,26	1,4	3	-0,48	-0,83	-0,62	-6,78
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	-0,30	-0,28	-2,05	-0,28	3,0	2,7	-0,89	-0,74	-6,14	-0,74
Транспорт, складське господарство, поштова та кур`єрська діяльність	-0,26	0,18	-5,46	2,90	2,8	4,8	-0,73	0,86	-15,29	13,9
Тимчасове розміщування й організація харчування	0,15	0,02	-1,13	0,05	-1,3	3	-0,19	0,06	1,46	0,15
Операції з нерухомим майном	-0,03	-0,02	1,39	0,38	7,5	3,4	-0,21	-0,06	10,4	1,29
Професійна, наукова та технічна діяльність	0,45	0,26	-0,36	-0,16	5,6	12,80	2,51	3,36	-2,03	-2,00
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	0,40	0,18	0,16	-0,04	5,7	3,7	2,27	0,66	0,91	-0,14
Охорона здоров`я та надання соціальної допомоги	0,46	0,25	-0,54	-0,71	7,3	1,1	3,39	0,28	-3,97	-0,79
φ *(вплив структурних зрушень на рентабельність обігу)*							-3,03	-3,08	3,46	8,08

Дослідження впливу структурних трансформацій (за видами економічної діяльності) у сфері зайнятості та капітальних інвестицій на ефективність економіки (яка розрахована як еластичність зміни чистого фінансового

результату на вкладений капітал) в Підкарпатському та Любельському воєводствах за 2010-2015 рр. представлена в додатку А, табл. А.3, А.4.

Зокрема, у Підкарпатському воєводстві за 2010-2015 рр. найвища еластичність темпів зростання чистого фінансового результату щодо темпів росту капітальних інвестицій спостерігалась у сфері тимчасового розміщування й організації харчування (коефіцієнт становить 77,7), оптової та роздрібної торгівлі (1,48), професійної, наукової та технічної діяльності (1,34). При цьому тенденція найбільш ефективного розвитку готельного і ресторанного бізнесу супроводжувалась і відповідними структурними трансформаціями в цій сфері (підвищення частки зайнятого населення на 0,15 в.п.), що і зумовило найвищий ефект цих змін (+10,32 в.п.). Натомість, зниження частки капітальних інвестицій (-1,13 в.п.) негативно вплинуло на кумулятивний ефект структурних трансформацій у цій сфері (спад ефективності становив 78,4 в.п.). За рахунок зниження питомої ваги капітальних інвестицій у транспортній сфері (-5,46 в.п.) з низькою еластичністю зміни чистого фінансового результату на вкладений капітал забезпечена найбільша відносна економічна ефективність структурних змін за показником капітальних інвестицій (приріст +66,88 в.п.).

Для Любельського воєводства за досліджуваний період характерна економічна ефективність структурних змін за обсягом капітальних інвестицій у сфері освіти (приріст +2,21 в.п.), охорони здоров`я та надання соціальної допомоги (+0,55 в.п.), промисловості (+0,17 в.п.), а за показником зайнятості – у сфері оптової та роздрібної торгівлі; ремонту автотранспортних засобів і мотоциклів, операцій з нерухомим майном, професійної, наукової та технічної діяльності.

Висновки до другого розділу

Аналіз еластичності трансформації регіональної структури економіки України допоміг оцінити взаємозв'язок між швидкістю структурних змін щодо валового регіонального виробництва, капіталовкладень та зайнятості в розрізі регіонів. Так, за аналізовані 12 років ефективними були структурні трансформації капітальних інвестицій з огляду на позитивні зміни структури валового регіонального продукту та зайнятості (що супроводжувалось розвитком економіки регіонів і створенням нових робочих місць) в більшості регіонів країни, за винятком Житомирської, Дніпропетровської, Чернівецької, Київської, Івано-Франківської, Вінницької, Тернопільської та Волинської областей. Найбільш ефективно відбулись структурні перетворення щодо капіталовкладень у Черкаській та Одеській областях. А в Дніпропетровській області структурні зміни зайнятості зумовили підвищення питомої ваги даного регіону в регіональній структурі ВРП. Характерні значні диспропорції структурних змін за обсягом прямих іноземних інвестицій в регіонах України та концентрація іноземного капіталу в столиці країни.

Структурна асиметричність та диспропорційність як на міжрегіональному, так і внутрірегіональному рівнях, пояснюється, з однієї сторони, різною адаптивністю регіонів до сучасних вимог економічного розвитку та умов конкуренції, інституціалізацією бізнес-клімату, реалізацією політики підтримки прогресивних видів діяльності, а з іншої сторони, перерозподілом ресурсів та капіталу на користь більш розвинених територій, відсутністю системних структурних реформ в Україні загалом.

Аналіз інтенсивності та ефективності зміни секторальної структури економіки регіонів України за останні 15 років дозволяє зробити наступні висновки:

- структурна конфігурація економіки регіонів України за величиною валового випуску сформувалась значною мірою під впливом активізації розвитку невиробничих секторів економіки (питома вага сектору послуг в

економіці регіонів становила від 27% до 58 %), що є одночасно і результатом, і чинником процесів сервізації, диверсифікації та софтизації економічної діяльності, зниження в структурі економіки сировинних галузей;

- швидкість структурних трансформацій, як щодо капітальних інвестицій, так і щодо прямих іноземних інвестицій позитивно вплинула на приріст ВРП регіонів України;

- зберігається секторальна спеціалізація регіонів: пріоритетне аграрне виробництво – Херсонська, Вінницька, Черкаська, Тернопільська, Кіровоградська, Хмельницька та Чернігівська області; промислове виробництво – Запорізька, Дніпропетровська, Луганська, Донецька та Полтавська області; високі темпами розвитку будівництва – Івано-Франківська та Чернівецька області, м. Київ; сфера послуг – м. Київ, Чернівецька, Одеська, Львівська, Закарпатська та Волинська області;

- однією з найбільших проблем залишається зношеність основних фондів в промисловості, технологічна відсталість, низькі темпи нарощення випуску високотехнологічної та інноваційної продукції, значні коливання ринкової кон'юнктури на внутрішньому та зовнішньому ринках, що загрожує зниженню конкурентоспроможного потенціалу як регіонів, так і країни загалом;

- хронічними проблемами розвитку аграрної сфери залишаються екологічна незбалансованість сільськогосподарського землекористування, неефективне використання потенціалу українських земель, збереження незбалансованості у виробництві окремих видів сільгосппродукції, недостатність фінансових ресурсів для стабільного ведення господарської діяльності, недостатній рівень розвитку соціальної інфраструктури на селі;

- невідповідність пріоритетів реального інвестування пріоритетам, визначених державними програмами, зумовлює стихійний, некерований характер структурних зрушень і не дозволяє спрогнозувати перспективи розвитку окремих видів економічної діяльності, особливо за умов недостатності інвестиційних ресурсів для їх інноваційного розвитку.

Проведений аналіз ефективності структурних трансформацій в прикордонних регіонах України та Польщі показав:

– найвищою є ефективність економіки Львівської області з огляду на приріст валового випуску та валової доданої вартості відносно вкладених капітальних інвестицій в сфері надання різних послуг, зокрема, фінансових, страхових, інформаційних, телекомунікаційних, освітніх, сільському, лісовому та рибному господарстві. У Волинській області також найбільш ефективно розвивались сфера надання фінансових, страхових, інформаційних, телекомунікаційних, освітніх послуг, а також оптової та роздрібної торгівлі, ремонту автотранспортних засобів і мотоциклів;

– найбільш ефективними для економіки Львівської області були структурні зміни капіталовкладень в сфері надання фінансових і страхових послуг, сільському, лісовому та рибному господарстві;

– незважаючи на зростання в структурі економіки Волинської області частки капітальних інвестицій в переробну промисловість та сільське, лісове та рибне господарство, найнижча ефективність розвитку саме цих видів економічної діяльності обумовила негативний вплив структурних трансформацій на загальний індекс ефективності економічного розвитку;

– для структури економіки Підкарпатського та Любельського воєводств за показником зайнятості характерною є сільськогосподарська спеціалізація (третина зайнятих), тоді як в промисловості працює близько 19% та 13% відповідно, проте найбільш привабливими для капітальних інвестицій були промисловість (третина загальної величини по воєводству), сфера транспорту – п’ята частина капіталовкладень;

– позитивний вплив структурних змін за величиною капітальних інвестицій в Підкарпатському та Любельському воєводствах в основному пояснюється як високою рентабельністю обороту підприємств в сфері сільського, лісового та рибного господарства, промисловості, операцій з нерухомим майном, а також зниженням частки в структурі капітальних інвестицій видів економічної діяльності з нижчою за середню

рентабельністю обороту, наприклад, сфери будівництва;

– в економіці Підкарпатського воєводства найбільш ефективними були структурні зміни обсягів капіталовкладень в промисловості та операціях з нерухомим майном, а Любельського – в сфері транспорту, складського господарства, поштової та кур`єрської діяльності;

– структурні зміни в економіці Підкарпатського та Любельського воєводств характеризуються найвищими темпами підвищенням зайнятості в сфері професійної, наукової та технічної діяльності, охорони здоров`я та надання соціальної допомоги, адміністративного та допоміжного обслуговування, що свідчить про пріоритетний розвиток наукової сфери, технологічної модернізації для забезпечення відповідного інтелектуального супроводу виробництва продукції вищих технологічних укладів.

Розділ 3.

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ СТРУКТУРНИХ ЗМІН В ЕКОНОМІЦІ РЕГІОНІВ ПОЛЬЩІ ТА УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

3.1. Тенденції розвитку економіки Польщі та України під впливом інтеграції в ЄС

Польща – країна з відносно великою і досить швидко зростаючою ринковою економікою і ємним внутрішнім ринком. У ЄС за розміром ВВП Польща посідає шосте місце. За даними Світового банку (World Development Indicators, 2014), у 2014 р. за показником валового національного доходу (ВНП) польська економіка займала 21 місце у світі, а в перерахунку за паритетом купівельної спроможності – 16.

Динаміка розвитку такої країни пострадянського простору як Польща впродовж двох останніх десятиліть була вражаючою не лише порівняно з іншими пострадянськими державами, а з усіма країнами Європи. Навіть під час фінансової кризи 2008-2009 рр., яка відобразилась на усіх європейських країнах, Польща виглядала як винятковий острів економічного успіху, місце, де компанії і приватні підприємці живуть у час економічного зростання, а не спаду. Слід наголосити, що впродовж 2008-2009 рр. (період світової кризи) Польща була єдиною економікою ЄС, яка не потонула в рецесії. Завдяки цьому у 2009 р., коли ВВП Європейського Союзу скоротився на 4,5%, Польща була єдиною країною в Євросоюзі, економіка якої зросла на 1,6%. Успіх розвитку польської економіки впродовж понад 20 років був, ймовірно, кращим в історії Польщі. З 1989 р. ВВП країни в розрахунку на одну особу населення зріс більше ніж у два рази, випереджаючи всі європейські країни постсоціалістичного табору (рис. 3.1).

Так, вступ Польщі до ЄС у 2004 р. фактично став вирішальним у загальному розвитку країни. За показниками соціологічних досліджень, всупереч економічним проблемам, які відчув ЄС під час світової фінансово-

економічної кризи, переважна частина польського населення продовжує вважати цей крок найбільш вагомим у процесі повернення Польщі до Європи [107].

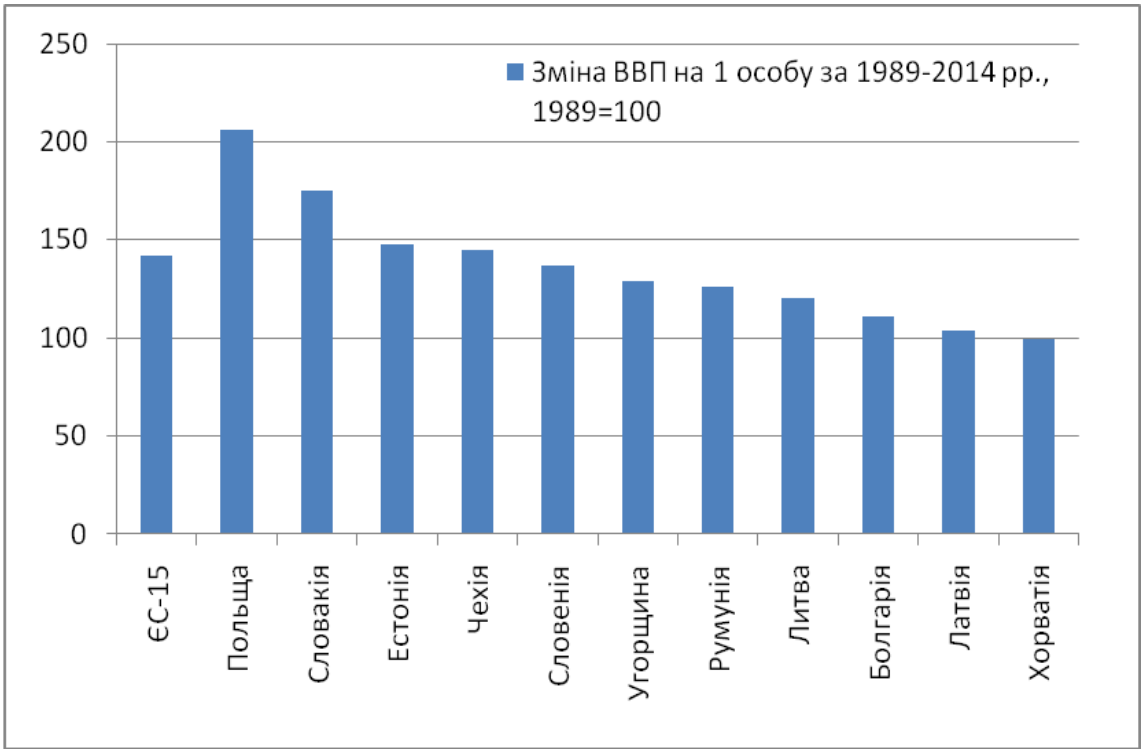

Рис. 3.1. **Зміна ВВП на 1 особу у період з 1989 по 2014 рр. для ЄС-15, ЄС-10 та Польщі, 1989=100**

Джерело: розраховано автором на основі даних : http://stat.gov.pl/

Безпосередньо перед початком світової фінансової кризи Польща пережила достатньо потужне підвищення як ділової, так і інвестиційної активності. Цей факт може слугувати поясненням, чому Польща виявилася стійкішою до кризи, ніж інші країни-члени ЄС та зуміла втримати зростання ВВП. Проте Польща все ж піддалася негативним наслідкам кризи, тому що: прямі іноземні інвестиції в країну швидко зменшилися; вартість зовнішнього фінансування зросла; зниження схильності до споживання в розвинених країнах мало негативний вплив на експорт польських товарів; знизилася доступність кредитів (через скорочення ліквідності на міжбанківському та фінансовому ринках).

Для протидії світовій фінансовій кризі у Польщі було прийнято 30 листопада 2008 р. «План стабільності і розвитку – зміцнення польської економіки в умовах світової фінансової кризи». План передбачав надання 91,3 млрд злотих для стимулювання інвестицій у польську економіку, а також для підтримки споживачів [223], а саме:

- підтримку стабільності державних фінансів;
- підтримку стабільності фінансової системи (у гарантуванні депозитів, міжбанківські кредити і створення комітету з фінансової стабільності);
- реалізацію «ТРАСТ пакету» Національним банком Польщі для збільшення ліквідності банківської системи.

Види економічної діяльності, перераховані в плані стабільності і розвитку, включали:

- підвищення доступності кредитів для компаній за рахунок більш високих кредитних лімітів і гарантій;
- підтримку інститутів фінансового ринку;
- зміцнення системи гарантій для малих і середніх підприємств (МСП);
- прискорення інвестицій, що спільно фінансуються з фондів ЄС;
- стимулювання створення нових компаній;
- зниження бар'єрів для інвестицій у телекомунікаційну інфраструктуру;
- підтримку інвестицій у відновлювані джерела енергії та тощо [223].

Очевидно, реалізація плану була успішною. Як результат того, що з 1992 р. і до сьогодні Польща не знала жодного року від'ємної динаміки ВВП, вона близька до побиття історичного рекорду зростання у світі.

Сталість зростання – головна відмінність польської економіки від української. У період 2005-2008 рр. середні темпи зростання української та польської економік були дуже близькими (5,1% в Україні та 5,4% у Польщі). Однак після 2009 р. розрив між динамікою розвитку цих економік постійно збільшується (рис. 3.2, рис. 3.3).

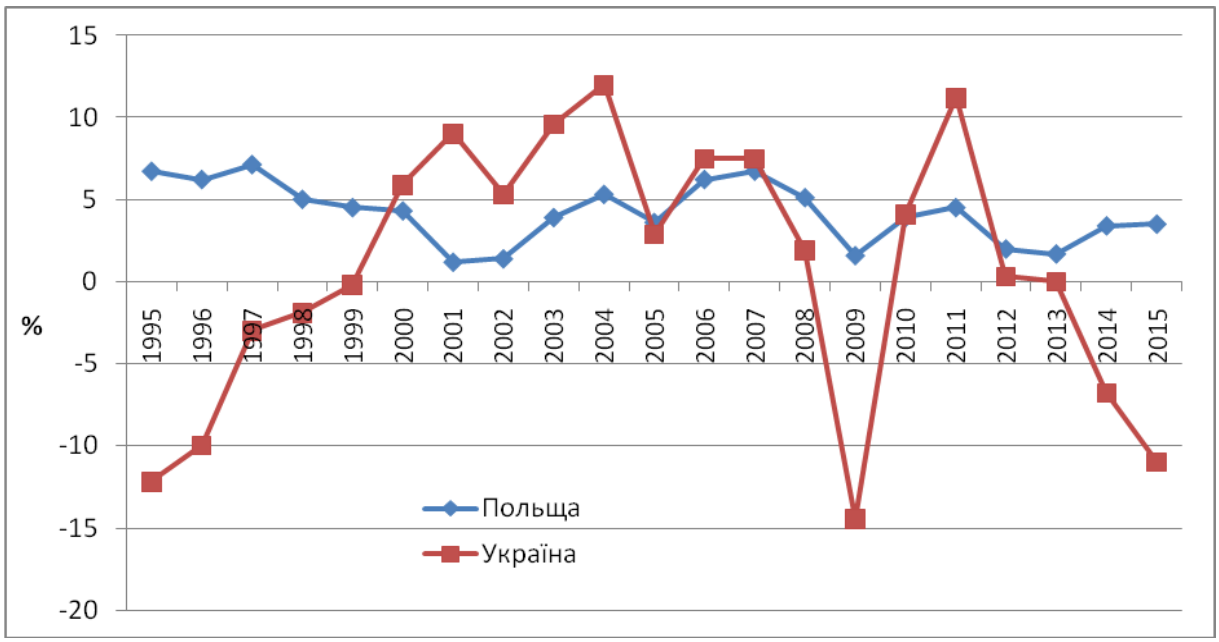

Рис. 3.2. ***Динаміка обсягів ВВП Польщі та України, 1995-2015 рр., %***

Джерело: розраховано автором на основі даних: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&plugin=1&language=en&pcode=tec00118.

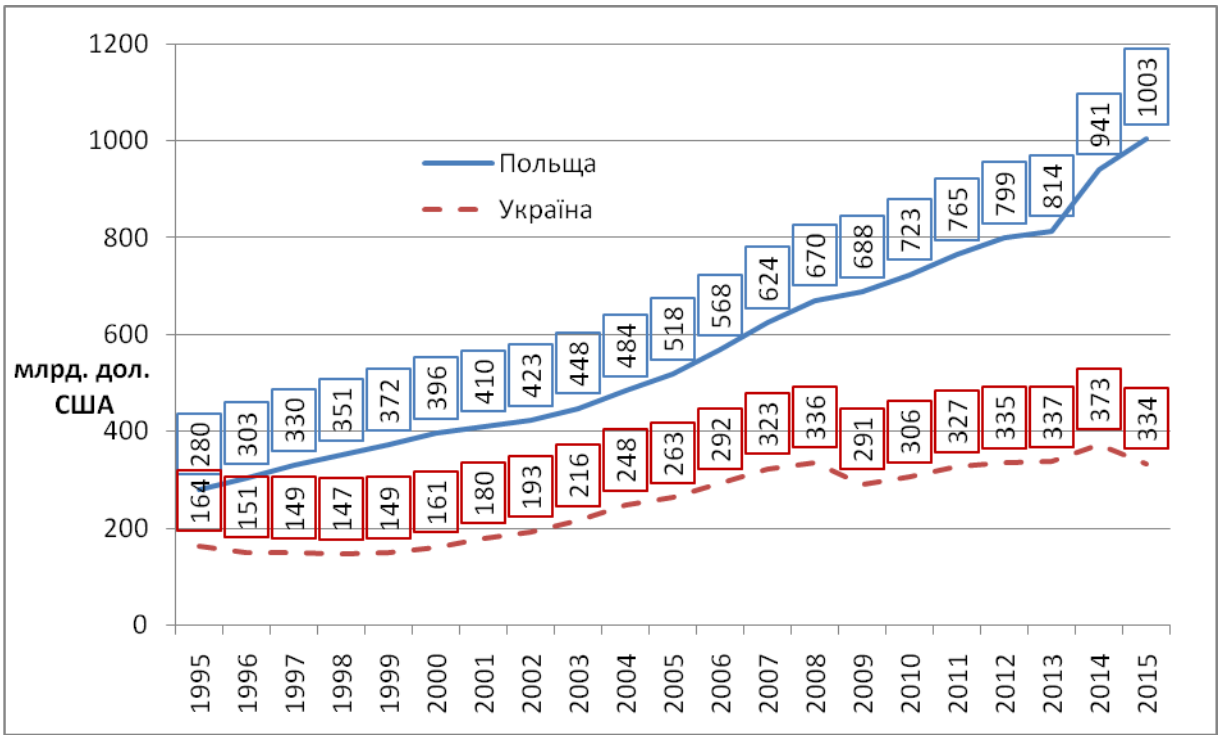

Рис. 3.3. ***Динаміка ВВП (за паритетом купівельної спроможності) Польщі та України, 1995-2015 рр., млрд. дол. США***

Джерело: розраховано автором на основі даних: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&plugin=1&language=en&pcode=tec00118

Ефективність польських реформ, порівняно з українськими, підтверджує і розрахунок динаміки ВВП за паритетом

купівельної спроможності Польщі та України впродовж двох останніх десятиліть. Якщо на старті реформ у 1995 р. за цим показником Польща переважала Україну у 1,7 разу, то вже у 2015 р. асиметрія складала більш як 3 рази. Показовим при цьому є й показник чисельності населення країни (рис. 3.4).

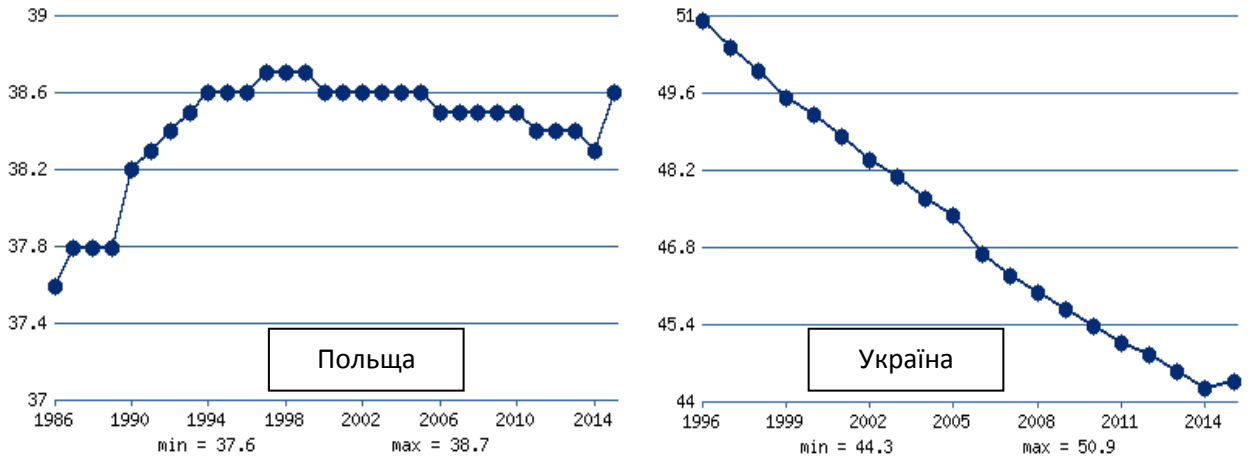

Рис. 3.4. ***Порівняння динаміки чисельності населення Польщі та України, млн осіб***

Джерело: розраховано автором на основі даних: http://data.worldbank.org/

Упродовж досліджуваного періоду країни характеризуються протилежними тенденціями щодо динаміки населення. На тлі суттєвого погіршення демографічної ситуації у більшості країн Європи Польща практично не зіткнулась з цією проблемою, а порівняно із 1986 р. їй навіть вдалось добитись приросту населення. На 1 січня 2015 р. чисельність населення Польщі склала 38,6 млн осіб. Натомість в Україні має місце стрімке зменшення чисельності населення: за останні 20 років кількість жителів України скоротилась на більш як 8 млн осіб. Причинами цього, поряд з природнім скороченням населення, слід вважати і високий рівень еміграції до країн з вищим рівнем економічного розвитку. Зазначене обумовлено макроекономічною ситуацією та проблемами, що склались в українській економіці, неефективністю економічних реформ у країні.

Стратегічною метою реформ було формування ефективної структури національного виробництва за допомогою органічного поєднання ринкових

механізмів та державного регулювання. Особливо важливим було питання приватизації. Великі підприємства приватизувались у два етапи: акціонуванням з подальшим продажем акцій через фондові біржі або відкриті тендери. У приватизації 514 акціонерних підприємств взяли участь 28 млн громадян, яким були надані приватизаційні бони. Малі і середні підприємства приватизувались через продаж, створення нових підприємств на базі фондів діючих, оренду з викупом (як правило, трудовими колективами). Був затверджений перелік стратегічно важливих підприємств – вугільної, оборонної промисловості та енергетики, які не підлягали приватизації.

Розвиток приватного підприємництва, поступове входження державних підприємств у ринкові відносини спричинились до формування ефективних виробництв, що випускають конкурентоспроможну продукцію на світових ринках. Особливу роль у виробництві високотехнологічної, експортно-орієнтованої продукції в Польщі відіграли іноземні інвестиції, обсяг яких на кінець 1999 р. перевищував 35 млрд дол. США. Понад 60% з них були спрямовані у будівництво, транспорт і зв'язок, машинобудування. Більшість інвестицій надходила з високорозвинених країн: Німеччини, США і Франції. У результаті здійснюваних реформ зростала роль приватного сектору. У 2000 р. його частка становила у ВВП 61,2%, у зайнятих – 72,1%, в інвестиційних видатках – 65,2%, у проданій промисловій продукції – 70%, в експорті – 83,6% [362]. Окрім цього, як стверджують Гросфілд і Хаши [282], від початкової фази трансформації польська влада зосереджена на розвитку фінансового ринку і приділяє велику увагу створенню правової системи та законодавства, що ефективно працюють і виконуються усіма суб'єктами економіки.

Після вступу в ЄС Польща перевела свою економіку на модель вільного ринку. Контроль над цінами був знятий, державні зарплати були обмежені, торгівля стала лібералізованою та польська валюта – злотий – стала конвертованою. Ця політика залишила мільйони населення безробітними, але створила передумови для старту оздоровлення економіки після десятиліть безгосподарності [221].

Післякризовий період розвитку Польщі характеризується переходом до сталого економічного зростання (середньорічні темпи зростання ВВП за 2009-2014 рр. склали 102,85%), позитивними змінами в структурі економіки, стабілізацією польської валюти – злотого, зменшенням державного боргу, зниженням інфляції тощо (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Динаміка основних макроекономічних показників Польщі, 2009-2014 рр.*

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	*2014 / 2009 р.*
ВВП (в поточних цінах), млрд. дол. США*	431,1	469,3	513,8	490	517,5	552,2	*121,1*
ВВП на 1 особу (в поточних цінах), тис дол. США	11,3	12,3	13,5	12,8	13,5	14,4	*3,1*
Приріст ВВП, %	101,7	103,9	104,5	101,9	101,6	103,5	*1,8*
Індекс виробництва в галузях обробної промисловості, %	96,1	109,9	108,7	101,2	102,3	102,6	*6,5*
Індекс сільськогосподарської продукції, %	102,4	97,3	102,1	100,7	101,5	101,8	*-0,6*
Інвестиції в основний капітал, млрд дол	70,1	72,1	82,1	73,4	73,2	73,0	*2,9*
Індекс споживчих цін, рік/рік %	103,5	102,6	104,3	103,7	100,9	100,1	*-3,4*
Рівень безробіття (у % до економічно активного населення)	12,1	12,3	12	13,4	13,4	12,3	*0,2*
Дефіцит консолідованого бюджету, % ВВП	7,3	7,9	5	3,9	4,3	4,0	*-3,3*
Міжнародні резерви, млрд дол. США**	79,6	93,5	97,9	108,5	106,2		
Середньорічний курс польського злотого до дол. США (злотих за 1 дол.)**	3,12	3,02	2,96	3,26	3,16	3,2	*0,08*
Середньорічний курс польського злотого до Євро (злотих за 1 євро)	4,33	3,99	4,2	4,19	4,2	4,23	*-0,1*
Державний борг, млрд. дол. США (на кінець року)	236,3	247,7	240	269	279,1	241,2	*4,9*
Державний борг, % ВПП	49,8	54,8	53,4	48,3	49,7	43,7	*-6,1*
Державний борг і борг органів місцевого самоврядування, % ВПП	50,9	54,8	56,2	55,6	57,1	52,0	*1,1*
Облікова ставка Національного банка Польщі (на кінець року), %	3,5	3,5	4,5	4,25	2,5	4,0	*0,5*
Кредити Світового банку, МВФ, млрд дол. США	0	0	0	0	0	0	*0*
Товарооборот, млрд дол. США	286,2	329,3	402,6	378,1	409,4	425,7	*139,5*
Експорт товарів, млрд дол. США	136,6	155,7	190,3	182,7	203,2	210,7	*74,1*
Імпорт товарів, млрд дол. США	149,6	173,6	212,3	195,4	206,2	215	*65,4*
Прямі іноземні інвестиції в Польщі, млрд дол. США**	185,2	201	190,9	233,6	235,0	252,1	*66,9*
Прямі інвестиції Польщі за кордоном млрд дол. США	29,3	39	44,4	177,1	102,6	69,7	*40,4*
Кредитний рейтинг (Standard&Poors, за зобов'язан-нями в іноземній валюті)	A-	A-	A-	A-	A-	A-	

*За даними Головного статистичного управління Республіки Польща

Водночас стійкість економіки Польщі у довгостроковому періоді має певну особливість, яка проявляється в тому, що на фазі підйому Польща поступається за темпами зростання іншим країнам-членам ЄС. Значною мірою це обумовлено певною консервативністю економічної структури країни з її порівняно низькою часткою сектору фінансових послуг і великою питомою вагою малого і середнього бізнесу (близько половини ВВП), який водночас проявляє високу життєздатність і стійкість.

На тлі більшості інших країн-членів ЄС Польща відрізняється відносно низькою часткою сектору послуг і, відповідно, підвищеною питомою вагою реального сектору (рис. 3.5).

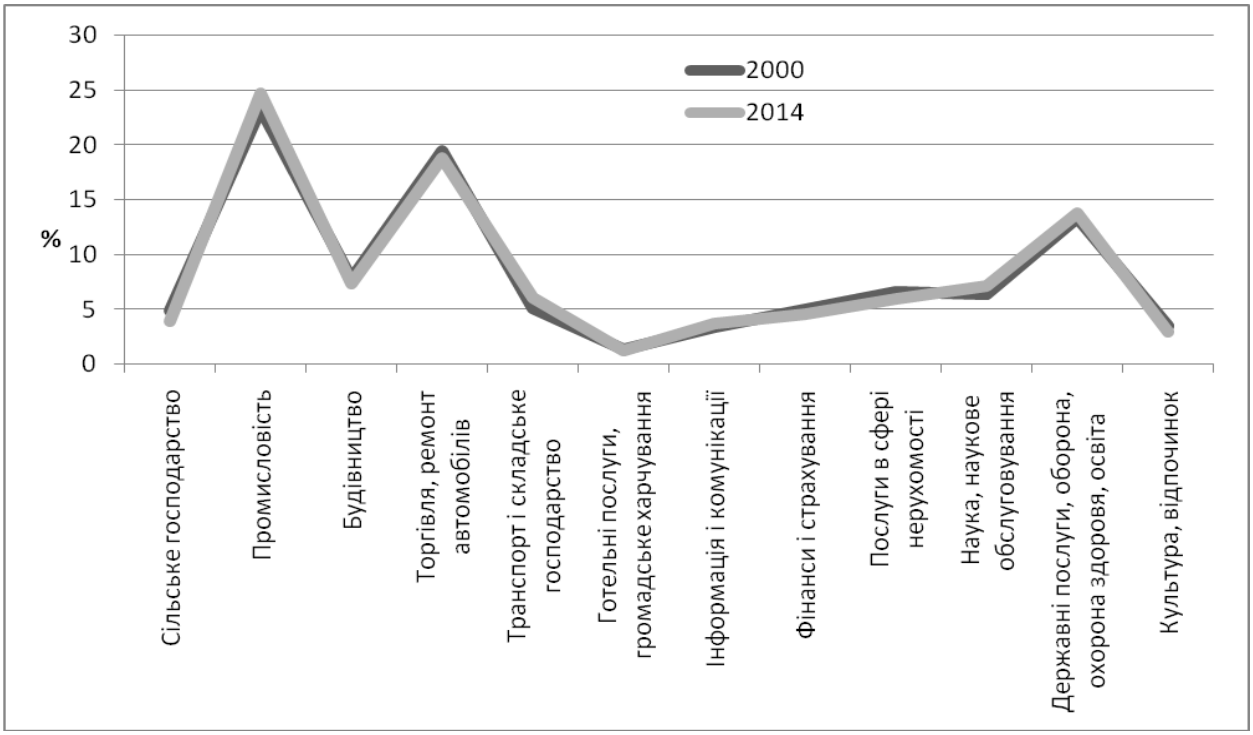

Рис. 3.5. **Секторальна структура доданої вартості в економіці Польщі, 2000, 2014 рр., %**

Джерело: National Accounts Division, CSO.

Слід акцентувати на тому, що реалізовані впродовж останніх десятиріч польським урядом реформи практично не вплинули на структуру польської економіки. У 2014 р., порівняно з 2000 р., дещо знизилась частка сільського господарства (на 1%), торгівлі (на 0,6%), зросла частка промисловості (на 1,4%), наукової діяльності (0,7%), послуг у сфері нерухомості (на 0,7%).

При деталізованому аналізі чинників економічного зростання впродовж останніх років і створення доданої вартості доходимо висновку, що найбільшу частку у створенні доданої вартості країни займали промисловість і будівництво, а вже з 2011 р. – транспортування та зберігання (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

Динаміка структури ВВП Польщі: темпи зростання окремих секторів економіки, 2002-2015 рр., %

	2003	2005	2007	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
попередній рік = 100%										
ВВП	103,9	105,3	103,6	106,2	106,8	105,1	101,6	103,9	104,3	102
у якому										
Валова додана вартість	103,6	105,2	103,3	106	106,7	105,1	101,8	103,7	104,3	101,9
у якій										
Промисловість	108,7	110,9	103,5	109,9	110	106	101,2	107,3	110	101,2
Будівництво	97,2	101.1	106,6	112,5	109,4	105,8	111,6	106,4	108,2	99,5
Торгівля, ремонт автотранспортних засобів	99,4	103,9	104,1	104,7	104,7	106,4	104,3	105,7	98,2	101,5
Транспортування та зберігання	104,5	103	108,6	109,9	104,2	98,5	96,3	100,9	112,1	107,9

Джерело: National Accounts Division, CSO.

Одним з факторів скорочення обсягів будівництва в країні стало завершення Євро-2012. Коли в 2008 р. Польща була оголошена країною проведення Євро-2012, в країні не було жодного сучасного стадіону, сучасних доріг, готелів. Однак за чотири роки вдалося суттєво модернізувати країну і зберегти темпи економічного зростання.

На сьогодні провідні сектори економіки Республіки Польща: машинобудування, чорна і кольорова металургія, хімічна, нафтохімічна, коксохімічна, текстильна промисловість, виробництво фарфору, фаянсу, виробництво спортивних товарів, а також продовольства і напоїв. Водночас стрімкі зміни відбулись у структурі промисловості Польщі. Поляки в 90-х були переконані, що вугільна галузь, важка промисловість, кораблебудування – це становий хребет економіки, там заробляються шалені гроші. З початком реформ виявилося, що це не так, усі ці гіганти соціалістичної індустрії – неконкурентоспроможні. Ставку було зроблено на

малий і середній бізнес. Тепер це рушійна сила польської економіки: сектор дає половину ВВП, і в якому працює 70% працездатного населення. Упродовж останніх десятиліть скоротилась кількість підприємств у всіх галузях, змінилась структура промисловості: з країни, де левову частку ВВП формували великі підприємства, Польща стала країною, у якій левову частку ВВП створює малий і середній бізнес. Такі глобальні реформи в промисловості обумовили певне падіння темпів розвитку промисловості в Польщі в перші роки XXI ст., однак дозволили нарощувати темпи зростання обсягів виробленої промислової продукції в післякризовий період (рис. 3.6).

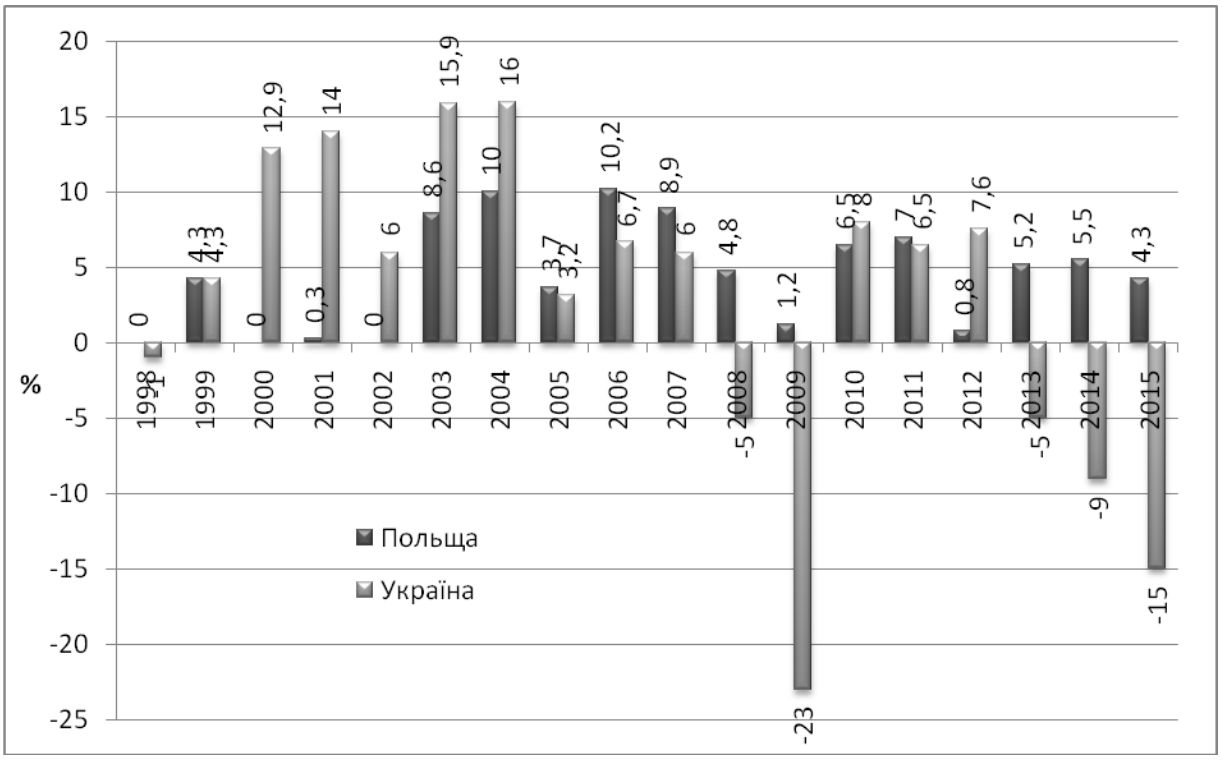

Рис. 3.6. **Динаміка темпів зростання обсягів промислового виробництва в Польщі та Україні, 1998-2015 рр., %**

Джерело: National Accounts Division, CSO.

Порівнюючи з Україною, можемо констатувати, що відсутність кардинальних реформ у таких галузях, як вугільна промисловість, машинобудування, важка промисловість (які реалізувала Польща), українська економіка втрачає можливість перемагати у конкурентній боротьбі.

Консервативною залишається і банківська система Польщі, що виражається, зокрема, в обережному використанні сучасних банківських

продуктів. Стійкість польської економіки підтримується і обережною поведінкою польських споживачів і підприємців. Рівень заборгованості домашніх господарств, а також малого та середнього бізнесу – один з найнижчих у Європі.

У різних рейтингах конкурентоспроможності національної економіки Польща поступається більшості країн Євросоюзу, хоча в останні роки в країні має місце поступове поліпшення низки економічних показників. Найбільш слабкими сторонами польської економіки вважаються несприятливі умови започаткування підприємницької діяльності, складна система оподаткування, погано розвинена інфраструктура, недостатня інноваційність економіки.

У рейтингу дослідження Світового банку Doing business – 2016 Польща зайняла 25 місце, тоді як в попередньому рейтингу вона була на 28-му. Найвищі позиції в рейтингу Польща зайняла в категоріях «Міжнародна торгівля» (1 місце), «Отримання кредитів» (19). Найнижчі місця в цьому рейтингу Польща посіла в категоріях «Оподаткування» (58), «Отримання дозволів на будівництво» (52), «Захист інтересів мінори тарних інвесторів» (49), «Доступ до електромереж» (49) і «Реєстрація підприємства» (85) (табл. 3.3). Для порівняння: Україна в рейтингу Doing business – 2016 посіла лише 83 місце (хоча й покращила свої позиції на 4 пункти). При цьому найгірші показники України за категоріями «Отримання дозволу на будівництво» (140), «Підключення до системи електропостачання» (137), «Вирішення неплатоспроможності» (141), «Міжнародна торгівля» (109), «Оподаткування» (107). Хоча зауважимо, що за простотою реєстрації підприємства Україна суттєво випередила Польщу, посівши 30 сходинку. А за простотою отримання кредитів обидві країни на одній позиції – 17.

У рейтингу глобальної конкурентоспроможності (The Global Competitiveness Index) за 2016 р., який формується Всесвітнім економічним форумом, Польща зайняла 41 місце серед 144 держав, випередивши при цьому 13 країн-членів ЄС. Серед 12 критеріїв найнижче в Польщі оцінене

інституційне середовище (58 місце), інфраструктура (56 місце), інноваційний розвиток (57), ринок праці (81), а найвищу оцінку отримала Польща за обсяг ринку (21 місце) і рівень розвитку вищої освіти (31). Україна у рейтингу глобальної конкурентоспроможності посіла 79 місце.

Таблиця 3.3

Порівняння Польщі та України за позиціями у рейтингу Doing business у розрізі складових, 2015-2016 рр.

	DB 2016		DB 2015	
	Польща	Україна	Польща	Україна
DB Рейтинг	**25**	**83**	**28**	**87**
Реєстрація підприємства	85	30	80	70
Отримання дозволу на будівництво	52	140	49	139
Підключення до системи електропостачання	49	137	54	138
Реєстрація власності	41	61	39	64
Отримання кредитів	19	19	17	17
Захист інтересів міноритарних інвесторів	49	88	46	87
Оподаткування	58	107	96	106
Міжнародна торгівля	1	109	1	109
Забезпечення і виконання контрактів	55	98	55	98
Вирішення неплатоспроможності	32	141	31	141

Джерело: складено автором на основі: www.doingbusiness.org/data/exploreeconomies/

В удосконаленні структури виробництва, її модернізації і нарощенні обсягів виробництва важливу роль відіграють інвестиції, які цілеспрямовано скеровуються у пріоритетні сфери виробництва, зокрема у промисловість і будівництво. В останні роки істотно зростають інвестиції у соціально значущі сфери – комунальне обслуговування, освіту і охорону здоров’я. Відповідно до секторів власності, починаючи з 2000 р., структура інвестиційних видатків не зазнала істотних змін: дві третини з них – приватні, решта – порівну – видатки державних і місцевих органів влади. Кошти з Державного бюджету забезпечують понад половину видатків у

країні на науку та науково-дослідні роботи. Проте загальна величина видатків на цю сферу є незначною, оскільки становить менше 1% ВВП. Забезпечення високотехнологічного рівня виробництва та зростання його обсягів значною мірою здійснюється за рахунок інвестицій із високорозвинених країн [309].

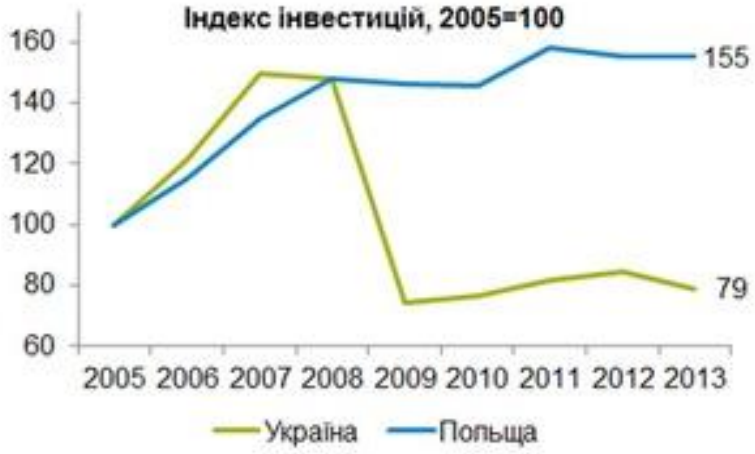

Рис. 3.7. **Динаміка прямих іноземних інвестицій у Польщі та Україні, 2005-2013 рр.**

Джерело: побудовано автором на основі статистики національних рахунків, Державна служба статистики України, Центральний статистичний офіс Польщі.

На кінець 2008 р., порівняно з 2005 р., польські прямі іноземні інвестиції зросли в 1,5 разу. Завдяки цим інвестиціям Польща змогла збільшувати експорт та підтримувати зростання економіки: експорт товарів і послуг зріс на кінець 2013 р., порівняно з 2008 р., в 1,6 разу, що перевищувало збільшення імпорту (у 1,5 разу).

У післякризові роки інвестиції у Польщі скорочувались на 1-1,5% щороку (за винятком 2011 р., коли було зафіксовано зростання на 8,5%). Зниження активності приватних інвесторів було частково компенсовано державними інвестиціями: до 2008 р. частка приватних інвестицій у загальних інвестиціях становила близько 70%, а після 2008 року знизилась в середньому до 63%. Зокрема, у 2011 р. приріст інвестицій обумовлений саме реалізацією державних проектів.

В Україні прямі іноземні інвестиції також швидко зростали у 2005-2008 рр. Однак це зростання не було сталим – після кризи 2008 року відбулося суттєве скорочення – на 50%. Щобільше, кількість і якість інвестицій не була достатньою, щоб повторити успіх Польщі та нарощувати обсяги експорту. Обсяг експорту України на кінець 2013 р. був на 28% нижчим за рівень 2005 р., а обсяг імпорту майже в 1,2 разу перевищував обсяг 2005 р. [169].

Ресурсами для інвестицій є загальні кошти, заощаджені в економіці, та запозичення. У Польщі заощадження (кошти, які залишились після всіх витрат, та які можуть бути використані для інвестицій) переважно зосереджені у секторі компаній. Частка заощаджень компаній у загальному обсязі валових заощаджень у 2012 р. у Польщі становила понад 80%, в Україні – лише 14%. В Україні понад 80% заощаджень закумульовано у секторі домашніх господарств, і ці кошти не перетікають у інвестиції [176]. Заощадження компаній в Україні різко скорочувались: частка заощаджень компаній у загальному обсязі заощаджень скоротилась з 38% у 2009 р. до 14% у 2012 р. Тобто вичерпувались власні ресурси компаній для інвестицій. Значною мірою це обумовлено особливостями системи оподаткування прибутків корпорацій у Україні та Польщі.

Розглянемо докладніше схему формування прибутку в Польщі та Україні. Приймемо за 100% валову додану вартість, створену в секторі компаній, у 2012 р.:

- у Польщі близько 50% доданої вартості піде на оплату праці, а 50% залишиться як прибуток. В Україні – 70% і 30% відповідно;
- з прибутку польські компанії 34% виплатять як дохід власнику (у вигляді дивідендів), в Україні – частка виплат власнику становитиме 72% від прибутку. Тобто польські компанії більшу частку прибутку спрямовують на інвестиції;
- зрештою, на останньому кроці розподілу українські компанії сплатять більшу частку у вигляді податків на доходи та майно (73% порівняно з 14% у Польщі) (рис. 3.8).

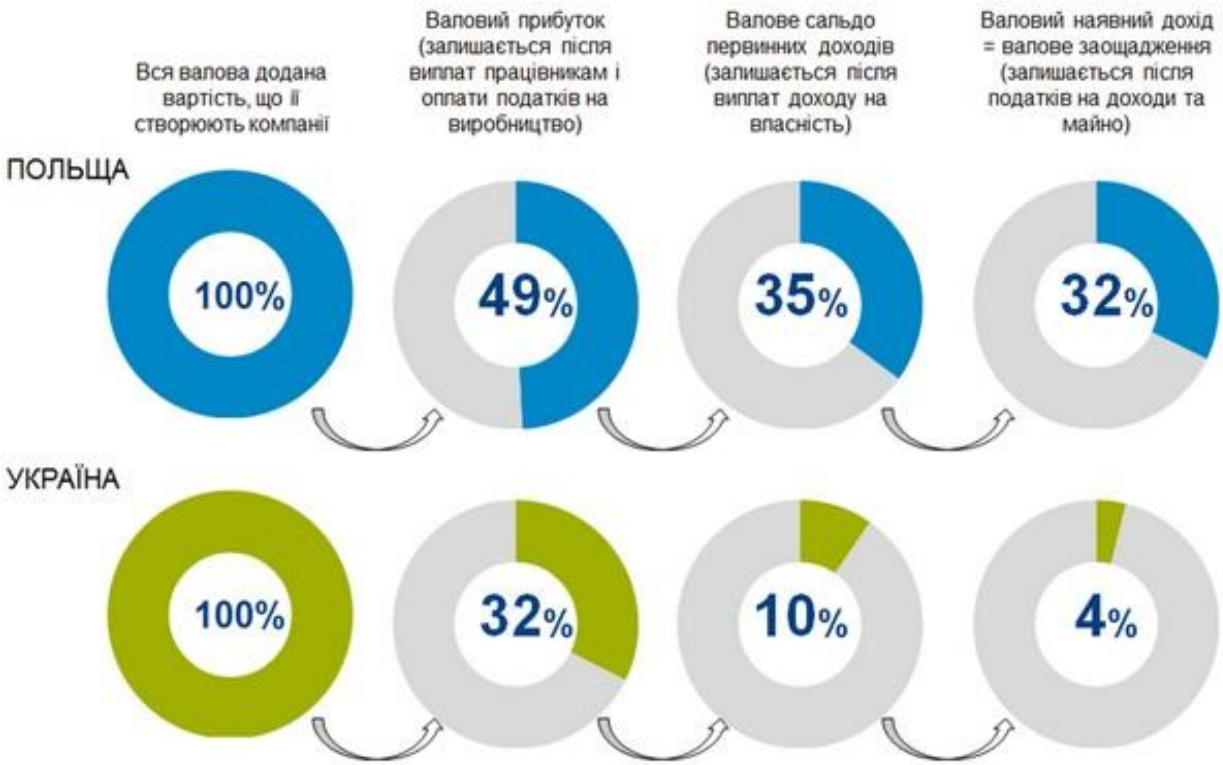

Рис. 3.8. **Розподіл доходу компаній в Україні та Польщі, 2012 р. (зведені національні рахунки за секторами)**

Джерело: [169].

Цей аналіз висвітлює одночасно кілька «вузьких місць» української економіки: і недостатню продуктивність праці, і неефективність податкової системи, але головне – небажання (та й, зрештою, відсутність можливості) бізнесу спрямовувати кошти на нові інвестиції.

Іншою перевагою, яка робить Польщу таким хорошим місцем для інвестицій, – це територіальна близькість до провідних економік Європи. Зокрема, це стосується Німеччини. Так, на території Польщі розміщено низку складальних виробництв німецьких автомобілебудівників. Таким чином Польща отримує німецькі інвестиції та ринки збуту своєї продукції, а Німеччина прибутки від можливості використовувати Польщу як нижчевартісну, високоякісну виробничу платформу для конкуренції зі східною Азією.

Оскільки на цей момент Польща є основною частиною ланцюга постачання Німеччини, вона стала великою експортною економікою – експорт зараз зріс до рівня 46% від ВВП. У недавньому дослідженні М. Стенлі [425] встановлено, що 30-40% експорту з Польщі до Німеччини є

експортом Німеччини, який вона відправляє далі закордон. Така інтерзалежність пояснює, чому Німеччина є одним з найбільших торгових партнерів Польщі, яка купує та продає в середньому 25% польського експорту та імпорту, що в загальному становить 12% від загального обсягу економіки Польщі. Жодного з наведеного могло б і не відбутися, якщо б польсько-німецькі стосунки не стикалися на кордоні ЄС.

Водночас зазначимо, що зовнішня торгівля в динаміці ВВП Польщі відіграє меншу роль, порівняно зі сусідніми країнами Центрально-Східної Європи та загалом з країнами ЄС. Польща відрізняється відносно невеликою залежністю від світового ринку. Експортна квота Польщі (співвідношення експорту товарів і ВВП) трохи перевищує 40%, що є одним з найнижчих показників у ЄС. Проте вплив кон'юнктури головних ринків ЄС (і передусім ринку Німеччини) на економічне зростання в Польщі дуже помітний. За обсягами експорту Польща в 2014 р. посідала 27 місце у світі, а серед найбільших ринків імпорту в світі вона займала 25 місце.

За даними Центрального статистичного офісу Польщі, у 2014 р. польський експорт виріс на 6,5% і склав 203,2 млрд дол. США, або 152,8 млрд євро. Одночасно імпорт зріс на 0,7%, склавши 206,3 млрд дол. США, або 155,1 млрд євро. У результаті, негативне сальдо зовнішньоторговельного балансу знизилося до 3,1 млрд дол. США (2,3 млрд євро). А вже у 2015 р. мала місце зміна тенденцій – обсяги експорту перевищили обсяги імпорту, що дозволило отримати позитивне сальдо зовнішньоторговельного балансу у 1,2 млрд євро (рис. 3.9).

Головними зовнішньоторговельними партнерами Польщі залишалися країни-члени ЄС, хоча їх питома вага в зовнішньоторговельному обігу, порівняно з попереднім роком: в експорті знизилася з 75,8% до 74,8%, а в імпорті зросла – з 57,0% до 58,1%.

Наступним показником, що заслуговує увагу при аналізі стану економічного розвитку, є темп інфляції. Як для всіх економік, що

розвиваються, інфляція була проблемою для Польщі впродовж усього періоду трансформації.

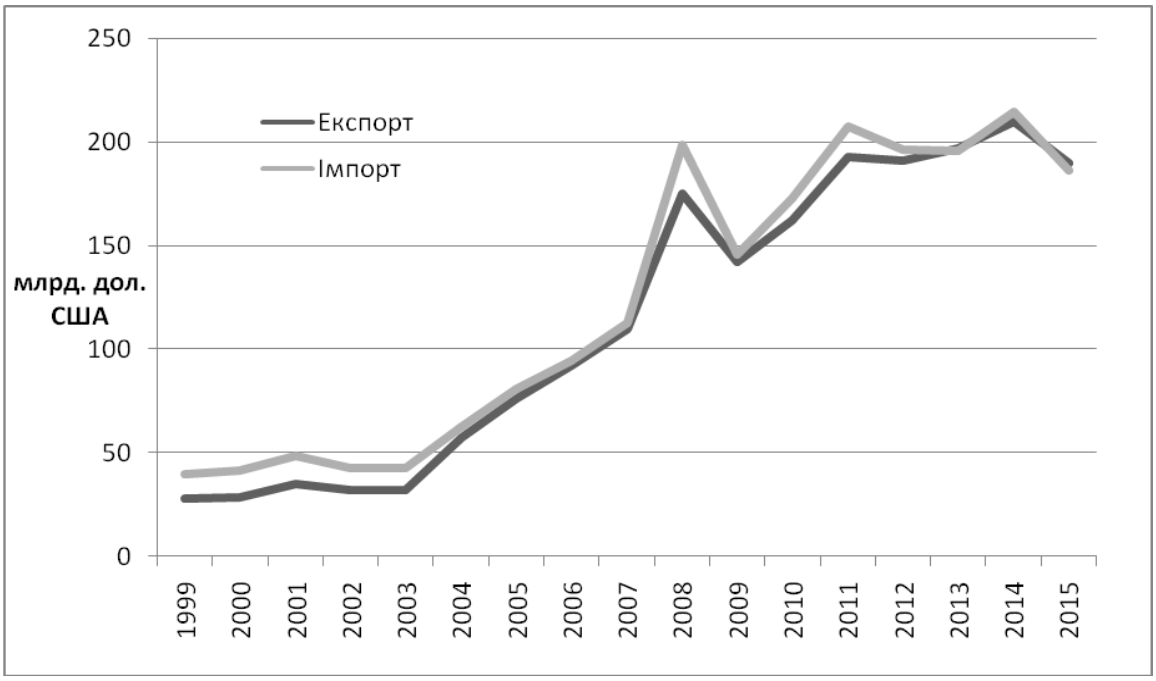

Рис. 3.9. **Динаміка обсягів експорту та імпорту Польщі, 1999-2015 рр., млрд. дол. США**

Джерело: National Accounts Division, CSO.

На щастя, індекс споживчих цін в останні кілька років постійно знижується. Так, у передкризові 2006 р. та 2007 р. темп інфляції становив 1,3% та 2,6% відповідно (практично ідентичний до середнього показника по ЄС у ці роки – 2,2% та 2,4%). Уже у 2008 р. відбулося різке зростання індексу споживчих цін як в середньому по ЄС, так і в Польщі – 3,7% та 4,2% відповідно. Якщо ж в подальші роки (2009-2012 рр.) відбулося незначне зниження темпів інфляції в Польщі, то в країнах-членах ЄС і країнах зони євро середньорічний темп інфляції знизився до 1% та 0,3% відповідно у 2009 р., з подальшим незначним зростанням до 3,1% та 2,7% у 2011 р. У 2013 р. ситуація нормалізувалася як у Польщі, так і країнах-членах ЄС – темп інфляції 0,8% та 1,5%. А вже у 2014-2015 рр. індекс інфляції в Польщі був близьким до 0 (рис. 3.10).

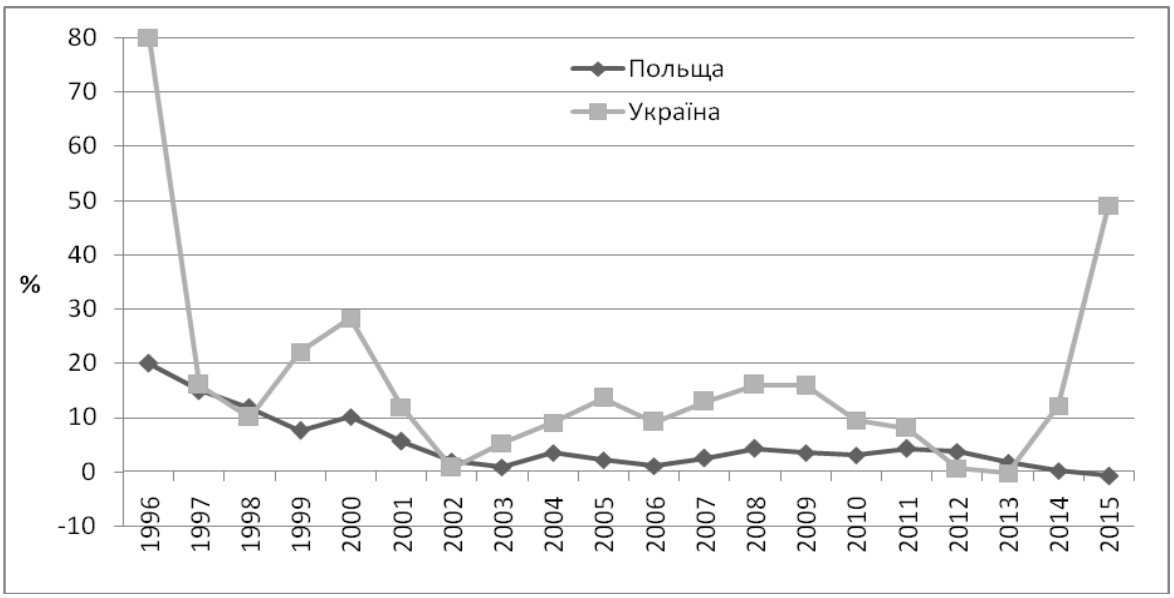

Рис. 3.10. **Порівнянльна динаміка індексу інфляції в Польщі та Україні, 1996-2015 рр., %**

Джерело: Державна служба статистики України, Центральний статистичний офіс Польщі.

На противагу Польщі в Україні проблеми з інфляцією впродовж останніх років не лише не вирішились, а ще й поглибились. У 2015 р. рівень інфляції в Україні сягнув 49%, що є рекордним значенням за два останніх десятиліття.

Зниження рівня інфляції в польській економіці позитивно відобразилось на рівні реальних доходів населення Польщі. Середня номінальна заробітна плата в 2014 р., порівняно з 2013 р., зросла на 2,9%, склавши приблизно 3837 злотих. У перерахунку за середньорічним курсом це становило близько 1 214 дол. США, або 914 євро. Реальна заробітна плата (купівельна спроможність середньої номінальної заробітної плати) у 2014 р. підвищилася на 2,0%, порівняно з 2013 р.

Середня номінальна пенсія (за винятком пенсій із системи соціального забезпечення селян) виросла на 5,5% (реальна – на 4,4%) до рівня 1921 злотого. Одночасно середня пенсія селян зросла номінально на 6,9% (реально – на 5,1%), склавши 1121 злотий. Таким чином, у 2014 р. вчергове відбулося зростання реальних пенсійних виплат.

Ситуація на ринку праці у посткризовий період теж поступово покращувалась, хоча рівень безробіття (за методологією МОП) все ж залишався достатньо високим – 12-13% (рис. 3.11). Особливістю польського безробіття є його довгостроковий характер.

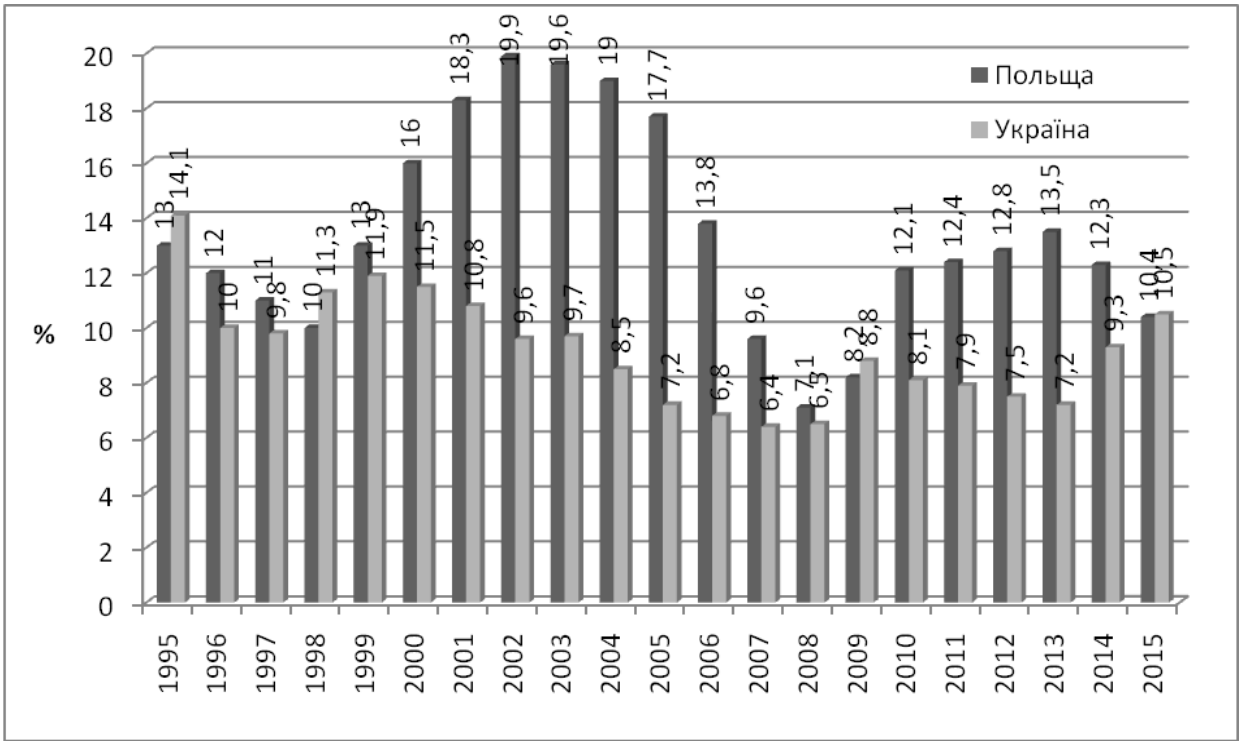

Рис. 3.11. **Динаміка рівня безробіття (за методологією МОП) в Польщі та Україні, 1995-2015, %**

Джерело: Державна служба статистики України, Центральний статистичний офіс Польщі.

У Польщі зберігається істотна диференціація регіонів за показниками безробіття. Максимальний її рівень протягом останніх років реєструється в прилеглому до Росії Вармінсько-Мазурському воєводстві з адміністративним центром у м. Ольштин (21,7%). Мінімальний рівень безробіття в грудні 2014 р. був зареєстрований у Великопольському воєводстві (адміністративний центр – м. Познань) – 9,6%.

Дані національних статистичних офісів Польщі та України показують порівняно нижчий рівень безробіття в Україні, що є досить дивним з огляду на стан української економіки. Таку ситуацію можна пояснити дещо викривленими даними української статистики, яка не враховує неповної зайнятості.

Покращення ситуації в економічній і соціальній сферах Польщі не дозволило досягти бездефіцитності Державного бюджету. Фіскальна ситуація в Польщі продовжує залишатися проблематичною. Враховуючи високу частку основних витрат у бюджеті і збільшення витрат на обслуговування боргу, дефіцит державного сектору є і буде надалі достатньо високим. Попри високий економічний ріст як до, так і під час економічної кризи, як уже згадувалося вище, державні витрати зростали значно швидше, ніж ВВП. У 2004 р., коли Польща вступила до ЄС, дефіцит Державного бюджету становив 5,4%, що значно перевищувало критерії членства. Упродовж наступних років цей показник покращувався – аж до -1,9% у передкризовий 2007 р. Світова фінансова криза виявила деякі структурні недоліки в державних фінансах Польщі. Втрата доходів у поєднанні з жорсткою структурою державних витрат призвела до сильного збільшення дефіциту Державного бюджету, який сягнув свого максимуму у 2010 р. – 7,9% від ВВП. У період 2011-2014 рр. дефіцит Державного бюджету знизився і не перевищував 4% (див. табл. 3.1).

Стабільно високі показники дефіциту бюджету Польщі викликали необхідність значних зовнішніх і внутрішніх запозичень. Державний борг Польщі з 2003 р. до 2012 р. зріс майже у три рази – з 78,6 млрд євро до 217,7 млрд євро. На кінець 2015 р. частка державного боргу у ВВП складала 43% (рис. 3.12). Однак зауважимо, що в посткризовий період Польщі вдалось досягнути зменшення рівня співвідношення державного боргу та ВВП: з одного боку, цьому сприяло зростання обсягів реального ВВП Польщі, з іншого, – зменшення боргового навантаження на польську економіку. У цей же час Україна, з 2007 р. до 2015 р. наростила борг з 12% до 94% ВВП.

Отже, за результатами проведеного дослідження можемо констатувати, що правильні і рішучі реформаторські дії польського уряду в поєднанні з значною підтримкою Європейського Союзу дозволили підвищити економічну активність і рівень життя у Польщі. З 1 травня 2004 р. Польща стала бенефіціаром структурних фондів і Фонду гуртування. У випадку

проектів ISPA, вони були додані до Фонду на момент вступу Польщі до ЄС. Сьогодні Польща отримує найбільшу допомогу від ЄС серед усіх держав-членів. У 2007-2013 рр. ЄС надав Польщі майже 68 млрд євро. Бюджет на 2014-2020 рр. передбачає для Польщі 105,8 млрд євро [416].

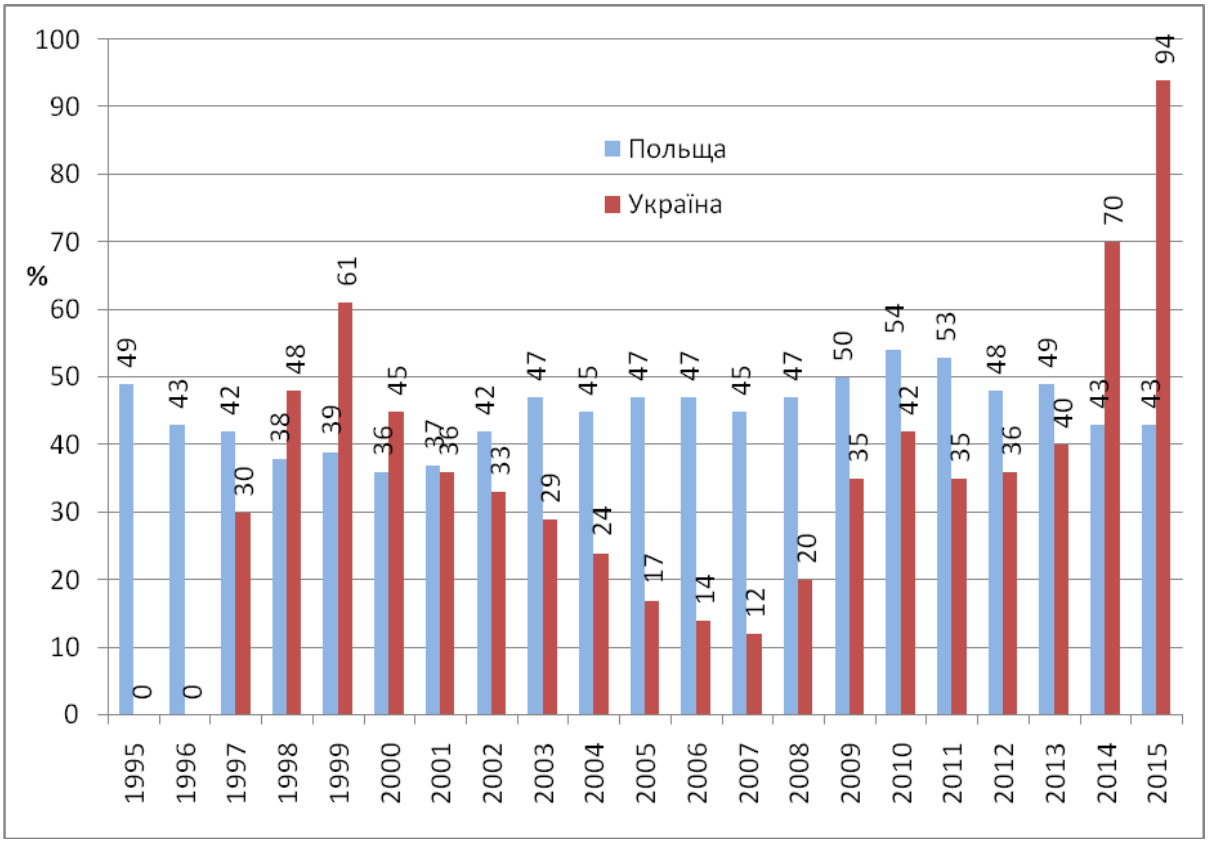

Рис. 3.12. **Динаміка державного боргу (як частки ВВП) Польщі та України, 1995-2015 рр., %**

Джерело: Державна служба статистики України, Центральний статистичний офіс Польщі.

Приклад Польщі показує, що інтегрування економіки до ЄС спроможне дати позитивний ефект для розвитку соціально-економічної системи країни за умови активних дій з боку країни, що інтегрується. Україна, як країна, що обрала євро інтеграційний вектор розвитку, має використати позитивний досвід реформування економіки Польщі. Водночас варто розуміти, що успіх лежить у площині практичної імплементації європейських норм щодо боротьби з корупцією, розробки та реалізації детального плану втілення національної антикорупційної стратегії; прозорої приватизації; налагодження співпраці та співвідповідальності за розвиток суспільства між урядом, бізнесом і населенням; реалізації судової реформи, спрямованої на зміцнення

незалежності, неупередженості та ефективності судової системи; створення конкурентного бізнес-середовища; формування середнього класу; підвищенні ролі місцевого самоврядування та децентралізації влади.

3.2. Інституційні трансформації в економіці Польщі на макро- та мезорівнях

Реформи у Польщі розпочалися у складніших, порівняно із сусідніми постсоціалістичними країнами, умовах. Макроекономічна розбалансованість, гіперінфляція, великий зовнішній борг, падіння обсягів виробництва – такою була ситуація до початку реформ, які офіційно розпочались на початку 1990 р. Визначальною особливістю реформування у Польщі було напрацювання стратегії розвитку країни. Першими документами, де визначались стратегічні для Польщі напрями розвитку, зокрема під час приготування до інтегрування до ЄС, стали Narodowa Strategia Integracji, 1997 [350], Narodowy Program Przygotowania do Członkostwa w UE, 1998 [353]. Відповідно до цих документів, цілями соціально-економічного розвитку країни визначалось:

– формування нового типу економічної системи, забезпечення стабільного та динамічного розвитку, виходу Польщі на світову арену. Метою реформ було створення ринкової системи господарювання;

– вибір адекватної економічної політики, яка б привела до формування такої системи, відповідних їй інструментів, послідовності реформ і їх часових меж.

У стратегії були визначені першочергові завдання:

– досягнення макроекономічної стабілізації через скорочення дефіциту Державного бюджету, становлення реальної відсоткової ставки, подолання дефіциту на національних ринках;

– мікроекономічна лібералізація – створення сприятливих умов для розвитку підприємництва, доступу в країну іноземних інвестицій, створення

конкурентного середовища, зокрема за рахунок відміни пільг, скорочення субсидій, лібералізації цін;

– інституційна структурна перебудова, проведення розукрупнення та приватизації основної частини державних підприємств, ліквідація вітчизняних монополій, незалежність національного банку, реформування фінансового сектору, впровадження нового бюджетного законодавства, відміна позабюджетних фондів.

Стратегією передбачалось швидке, радикальне, послідовне і всеохопне проведення реформ. Успішному проведенню реформ у Польщі сприяла структура національного виробництва, зорієнтована на задоволення потреб внутрішнього ринку і менш залежна від негативних зовнішніх чинників, домінування приватного сектору у сільському господарстві, частково – у сфері послуг, будівництві, ремеслах тощо. За період реформ Польща не втратила свого економічного потенціалу, обсяг виробництва ВВП упродовж останніх 20-ти років зріс майже у 4 рази – з 6,5 тис. дол. США в розрахунку на 1 особу у 1994 р. до 24,2 тис. дол. США у 2014 р. [273].

Дослідження дозволяють виокремити низку етапів, які пройшла Польща на шляху економічних трансформацій у пострадянський період:

- початкова фаза економічної трансформації (відома як «шокова терапія»): 1989-1993 рр. У цей період дослідники сфокусовані на аналізі наслідків функціонування держави в умовах централізовано-планованої економіка та результати вжитих заходів під час реалізації «шокової терапії» для промислових підприємств, а також на оцінці адаптації стратегій компаній у нових економічних умовах;
- найважливіший економічний перехідний період: 1994-2004 рр.; в цей період дослідження пов’язані, головним чином, з проблемами та результатами приватизації підприємств, зокрема припливом іноземного капіталу, процесами реструктуризації; крім того, з’являються дискусії, пов’язані з оцінкою наслідків «шокової терапії» в Польщі, порівняно з іншими країнами Центральної та Східної Європи, які надали перевагу

еволюційним стратегіям трансформації; аналізом створення спеціальних економічних зон для активізації змін у просторовій структурі економіки;

- основний етап європейської інтеграції: 2004-2007 рр. у цей період дослідники зосередили свою увагу на питаннях припливу іноземного капіталу в польську економіку, а також розширення присутності польських підприємств на європейському ринку, що було пов'язано з включенням Польщі в єдиний європейський ринок; інші дослідження, пов'язані з дезадаптацією структури ринку праці до проблем, що виникли під час реформ;
- період глобальної економічної кризи: 2008-2015 рр. (?); у цей період найбільш помітними стали питання про вплив імпульсів глобального характеру на розвиток національної економіки, особлива вага надається проблемі побудови знаннєвої економіки; постає питання необхідності нового витка індустріалізації національної і європейської економіки на засадах інноваційності, що дозволяє економічній системі легше переживати кризові явища.

Процес економічних реформ супроводжувався політичними змінами, розвитком громадянського суспільства, залученням робітничих рад до управління державними підприємствами, зокрема щодо впровадження справедливого розподілу виробленого продукту. Визначальною метою здійснюваних реформ було формування ефективної структури національного виробництва раціональним поєднанням державного регулювання з дією ринкових механізмів, які можуть спрацьовувати за умови усебічного розвитку приватного сектору. Тому сьогодні розуміємо, що найважливішою складовою здійснюваних реформ було проведення приватизації. Великі підприємства приватизовувались у два етапи: акціонуванням з подальшим продажем акцій через фондові біржі або відкриті тендери.

Світовий досвід засвідчує, що приватизація підприємств, які перебувають у державній власності, може характеризуватись позитивними наслідками як для самих підприємств, так і для регіонів і країни загалом. На

макрорівні має місце підвищення економічної ефективності та конкурентоспроможності компанії, що дозволяє залучити нові інвестиції для розвитку. Перевагами макрорівня є зменшення державних витрат (субсидування збиткової діяльності підприємства), збільшення доходів Державного бюджету (від продажу підприємств і від податкових платежів), і поліпшення якості товарів і послуг. Для регіонів ефектом від приватизації є активізація економічної активності в регіоні завдяки запуску діяльності великих підприємств, зростання рівня зайнятості, ефективне використання економічного потенціалу територій. Водночас приватизація сама по собі є недостатньою умовою структурних трансформацій в економіці регіону та країни загалом.

Активізація процесів приватизації в економіці Польщі безпосередньо пов'язана з формуванням відповідного законодавчого підґрунтя. Так, у 1989 р. серед іншого на національному рівні закріплено механізми підтримки розвитку малого підприємництва і знято обмеження щодо його розвитку. Одним з найвагоміших документів став Закон «Про приватизацію державних підприємств» (13 липня 1990 р.), який регулює порядок приватизації державних підприємств у початковий період трансформації (1990-1996 рр. і перший квартал 1997 р.).

Пізніше ці нормативні документи були доповнені новими законами, які регулюють приватизаційні процеси. У чинному польському законодавстві визначено три основних шляхи приватизації державних підприємств:

1. Комерціалізація – непряма приватизація, спрямована на перетворення підприємства в акціонерне, єдиним акціонером якого є Державне казначейство. При цьому частина акцій підприємства передавалась третім особам або кредитори ставали акціонерами підприємства при конверсії боргу в акції. Цей шлях приватизації, як правило, обирали великі та середні підприємства, які мали хороший фінансовий стан. Цей шлях вважається чи не найкращим методом приватизації для Державного бюджету (за рахунок зростання доходів від продажу акцій), а також для компаній, оскільки

стратегічний інвестор найчастіше приймає додаткові зобов'язання, що стосуються додаткових інвестицій, капіталу, рівня зайнятості тощо.

2. Пряма приватизація, яка полягає у продажу або здачі в оренду майна підприємства загалом або частково приватним особам. Такий спосіб приватизації використовувався передусім невеликими компаніями, а також підприємствами з відносно хорошим фінансовим станом.

3. Ліквідація компанії з економічних причин.

Попри численні проблеми, що виникали під час приватизації і відчувались особливо гостро щодо великих і стратегічних підприємств, а також помилки (зокрема щодо неправильного вибору стратегічних інвесторів), на сьогодні цей процес можна вважати практично закінченим, а його масштаби і наслідки є позитивними. У 1990-2014 рр. у процес приватизації включились 7561 компаній (у тому числі 1556 ферм, які були передані до сільськогосподарської власності Державного казначейства) із 8453 державних підприємств, діючих у 1990 р. (рис. 3.13, табл. 3.4).

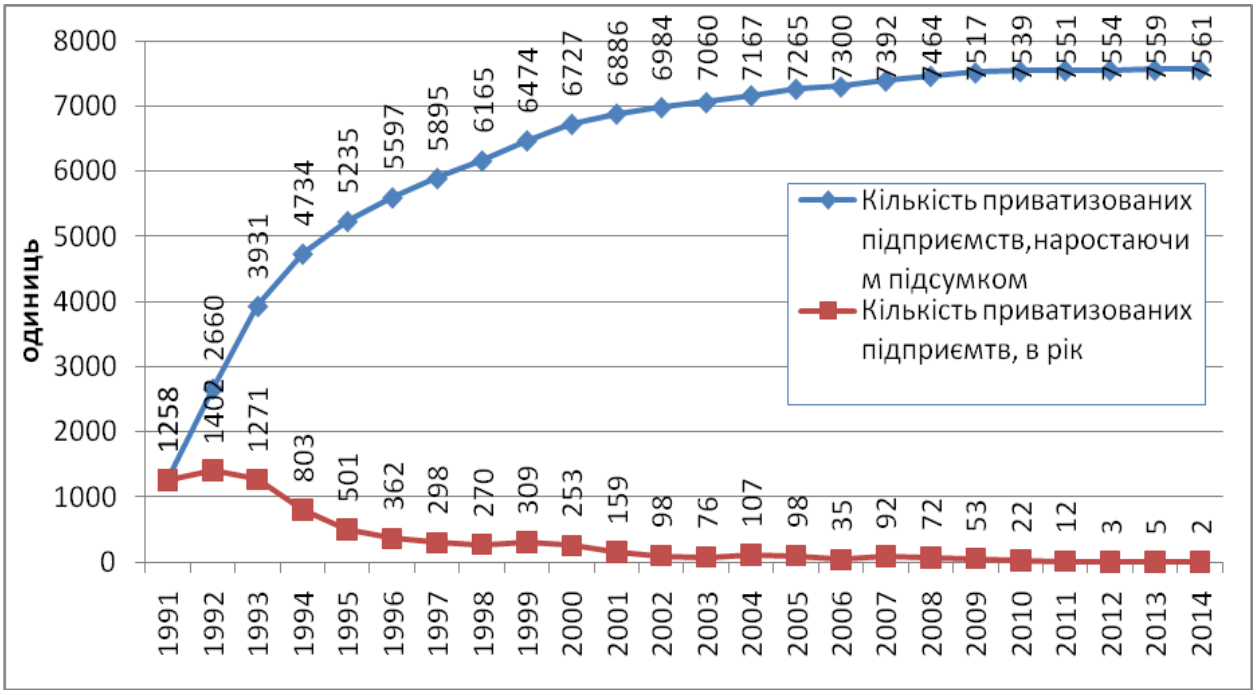

Рис. 3.13. **Динаміка кількості приватизованих підприємств у Польщі, 1991-2014 рр.**

Джерело: The Ministry of Treasury Privatisation lines for Treasury assets in 2014 // https://www.msp.gov.pl/en

Найбільше перетворень відбулось у 1990-1995 роках, коли понад 500 державних підприємств піддавались приватизації щорічно. За даними Міністерства фінансів Польщі, до кінця 2014 р., пряму приватизацію застосовано до 2308 державних підприємств, а 1939 підприємств ліквідовано. У результаті комерціалізації державних підприємств 1758 компаній перетворились на акціонерні товариства, в тому числі 59 за участю іноземного капіталу, а 1563 підприємства акціоновані співробітниками компаній. Решта підприємств – це ліквідовані державні сільськогосподарські підприємства, які спочатку перейшли у власність Державного казначейства. Станом на 31 грудня 2014 р., уряд Польщі реалізував права на акції 233 діючих компаній, з яких у 98 компаніях частка Державного казначейства становила 100%, у 33 компаніях Державному казначейству належав контрольний пакет акцій, в той час як в 102 компаніях Державне казначейство володіло міноритарним пакетом акцій.

Таблиця 3.4

Кількість підприємств, які зазнали зміни фори власності під час трансформаційних процесів у Польщі, 1990-2014 рр.

	Державні підприємства, які зазнали зміни форми власності				Доходи від приватизації, у млн злотих
	Загалом	шляхом комерціалізації	прямої приватизації	ліквідації	
1990-2014, в т.ч. у	6005**	1758	2308	1939	152.7
1990-1995	3619	1062	1174	1383	5,7
1996-2000	1597	444	838	315	57.9
2001-2005	499	72	241	186	27,9
2006-2010	260	165	51	44	33.6
2011-2014, в т.ч. у	27	12	4	11	27,6
2011	17	10	3	4	13,1
2012	3	0	1	2	9,1
2013	5	1	0	4	4
2014	2	1	0	1	1.0

Джерело: The Ministry of Treasury Privatisation lines for Treasury assets in 2014 // https://www.msp.gov.pl/en

*Без державних ферм, включених до сільськогосподарської власності Державного казначейства.

Приватному сектору в Польщі належить домінуюча роль у забезпеченні економічного зростання впродовж останніх десятиліть. Ринкові реформи дозволили приватному сектору зайняти 80% частку за трьома важливими економічними показниками: експорт, зайнятість і обсяги валової доданої вартості (ВДВ). У той час як польський державний сектор продовжує відігравати важливу роль у польському суспільстві та економіці, приватний сектор став основним двигуном зростання країни (рис. 3.14).

Рис. 3.14. **Інституційна структура та темпи зростання приватного сектору економіки у ВДВ, експорті та зайнятості населення Польщі, 2015 р.**

Джерело: [373].

Як результат, приватний сектор поглинув частину робочої сили з менш продуктивних сфер у державному секторі, а отже, відіграє вирішальну роль у стабілізації суспільства при запуску механізмів зростання економіки. До цього часу модель зростання Польщі базується на зростанні продуктивності, динамічного експорту, сильного внутрішнього попиту, фінансуванні з боку ЄС, і прямих іноземних інвестиціях (ПІІ). ПІІ допомогли поповнити польські економічні активи і вдосконалити управлінську практику шляхом обміну знаннями. Крім того, позитивні демографічні показники, зокрема бум

народжуваності у 1980-х роках, і стабілізація банківської системи залишаються визначальними факторами зростання Польщі [226].

Загалом можемо говорити, що процес приватизації до цього часу не можна вважати завершеним, оскільки майже 100 компаній представляє Державне казначейство. При цьому більшість з них буде передана приватному сектору. Відповідно до прийнятої політики приватизації, у кінцевому рахунку, Державне казначейство має володіти акціями лише деяких геополітично і економічно стратегічних для Польщі підприємств.

Постійні процеси, пов'язані зі змінами структури власності в економіці Польщі, супроводжуються одночасним створенням і ліквідацією великої кількості підприємств щорічно. Так, упродовж 2010-2015 рр. щороку в Польщі створюється створено 350-400 тис. нових підприємств. Зокрема, у 2015 р. зареєстровано 357 тис. підприємств різних масштабів і видів діяльності. Водночас у цьому ж році кількість підприємницьких структур, що припинила свою діяльність і була ліквідована, становить 304 тис. одиниць (рис. 3.15).

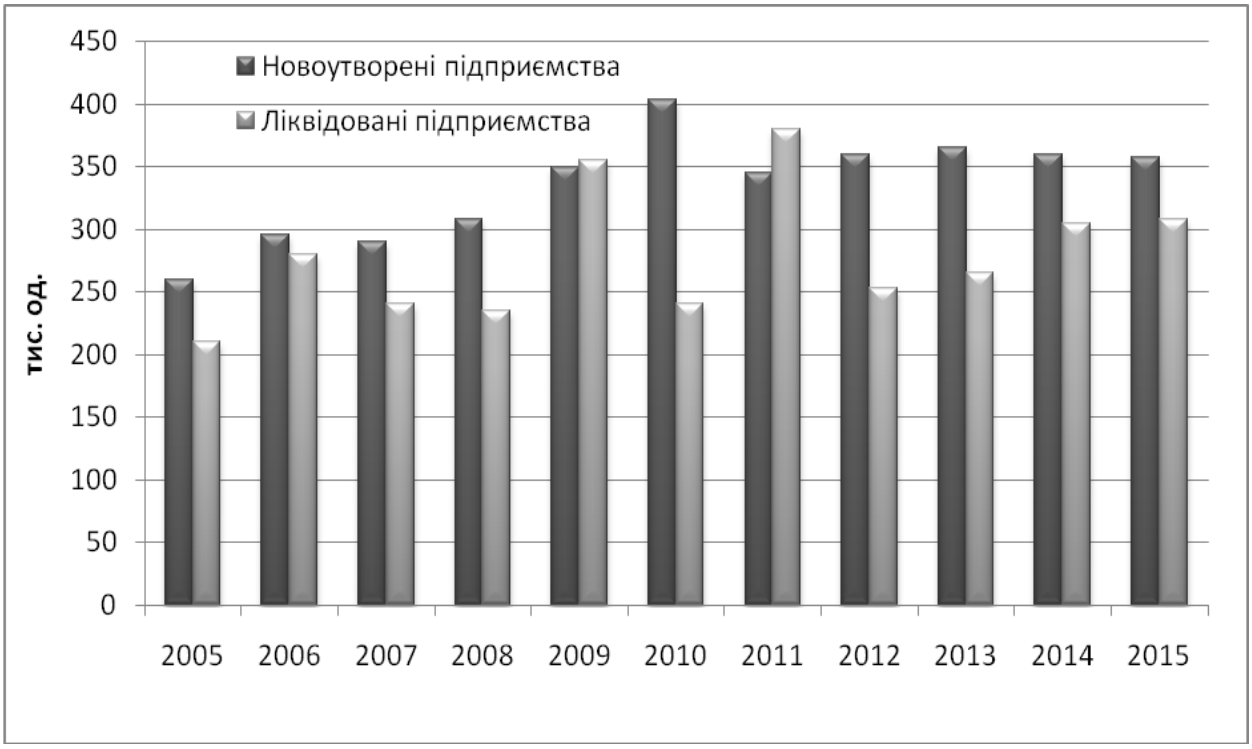

Рис. 3.15. **Динаміка реєстрації та ліквідації підприємств у Польщі, 2005-2015 рр.**

Джерело: Structural changes in groups of entities in the national economy, 2015, Central Statistical Office (GUS), Warsaw.

Найшвидше зростання кількості новозареєстрованих суб'єктів було зафіксовано у сфері транспортування і зберігання. Менша кількість суб'єктів ініціювали діяльність у генерування електроенергії і електропостачання та водопостачання, каналізації, управління відходами. Значні відмінності також спостерігалися в динаміці реєстрації новостворених суб'єктів у територіальному розрізі: так, у Підляському, Малопольському і Західнопоморському воєводствах зафіксовано зростання кількості новоутворених підприємств у 2013-2014 рр. У Поморському воєводстві кількість нових підприємств була такою ж, як і в 2013 р., у той час як в інших воєводствах ця динаміка була низхідною (найбільше зниження кількості новостворених підприємств спостерігалося в Нижньосілезькому, Опольському, Куявсько-Поморському і Свентокшиському воєводствах).

Порівняння кількості зареєстрованих суб'єктів господарювання в розрізі воєводств у розрахунку на 1 тис. осіб засвідчує існування таких тенденцій:

- існує суттєве переважання економічної активності у Мазовецькому, Поморському та Західнопоморському воєводствах над середніми по країні значеннями. Кількість зареєстрованих у цих воєводствах суб'єктів господарювання в розрахунку на 1 тис. осіб у 2014 р. становила 12,0, 11,2, 11,1 од. відповідно, тоді як середнє значення цього показника по раїні становило 9,3 од.;
- упродовж досліджуваного періоду (2005-2014 рр.) має місце збільшення відриву цих воєводств від інших. Так, якщо в середньому у 2014 р. в Польщі зареєстровано на 2,4 підприємства в розрахунку на 1 тис. осіб більше аніж у 2005 р., то у Мазовецькому воєводстві – на 4,2 од. більше, Поморському – на 2,8, Західнопоморському – на 2,7 (табл. 3.5).

Таблиця 3.5

Динаміка зареєстрованих підприємств у розрізі воєводств Польщі, 2005-2014 рр.

одиниць на 1 тис. населення

	Роки			2014/2005 рр.
	2005	2010	2014	
Республіка Польща	**6,9**	**10,4**	**9,3**	***2,4***
Нижньосілезьке	8,1	11,4	10,1	*2,0*
Куявсько-Поморське	6,7	9,3	8,2	*1,5*
Люблінське	5,1	8,1	7,1	*2,0*
Любуське	7,9	11,5	9,3	*1,4*
Лодзинське	6,4	9,9	8,5	*2,1*
Малопольське	6,3	10,9	9,5	*3,2*
Мазовецьке	7,9	12,6	12,0	*4,2*
Опольське	5,2	8,4	6,8	*1,7*
Підкарпатське	4,6	7,5	7,0	*2,4*
Підляське	5,9	8,5	7,7	*1,8*
Поморське	8,5	12,1	11,2	*2,8*
Сілезьке	6,1	10,0	8,0	*1,9*
Свентокшиське	5,3	8,2	7,1	*1,8*
Вармінсько-Мазурське	7,0	9,4	7,9	*0,9*
Великопольське	7,5	11,1	10,2	*2,7*
Західнопоморське	9,4	12,1	11,1	*1,6*

Джерело: розраховано автором на основі даних [409].

Якщо оцінювати структуру новоутворених підприємств у розрізі видів економічної діяльності, то найбільша частка з них зареєстровано у таких сферах як роздрібна та оптова торгівля, будівництво, промисловість, професійна і наукова діяльність (рис. 3.16).

Вагомим показником життєздатності новоствореного підприємства (який певною мірою можна вважати мірою легкості ведення бізнесу в країні) є коефіцієнт виживання підприємств, що показує, скільки підприємств продовжують працювати у наступному після реєстрації році. У 2014 р. такий коефіцієнт у Польщі склав 74,0% і показав незначне зниження, порівняно з попереднім роком.

Найвищий рівень виживання був зафіксований у таких сферах: охорона здоров’я та соціальні послуги (88,1%), інформація і зв’язок (85,9%), операції

з нерухомістю (84,8%), а також інші види послуг (83,3%). З іншого боку, підприємства, які функціонують у сферах громадського харчування, фінансової і страхової діяльності зустрічаються з найбільшими труднощами з точки зору виживання на ринку, їх коефіцієнт виживання у 2014 р. становив 58,2% і 57,9%, відповідно.

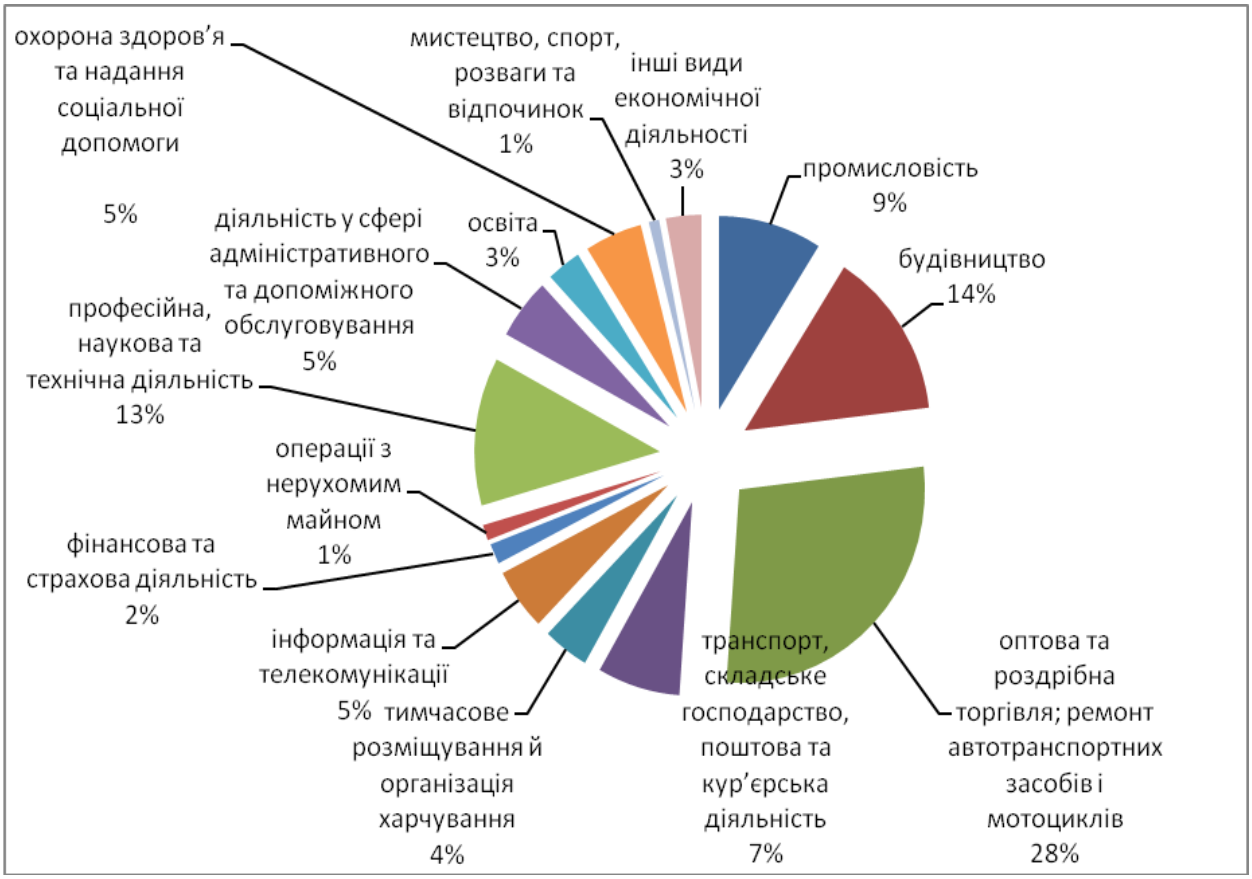

Рис. 3.16. **Структура новоутворених підприємств у Польщі, 2014 р.**

Джерело: розраховано автором на основі [409].

У структурі суб'єктів господарювання Республіки Польща за період 2009-2014 рр. найвагоміші зрушення торкнулись зниження частки підприємств, які працюють у сфері оптової та роздрібної торгівлі, з 41,1% до 38,3% та зростання частки підприємств, які функціонують у сфері послуг, у тому числі пов'язаних із фінансовою та страховою діяльністю (рис. 3.17, рис. 3.18).

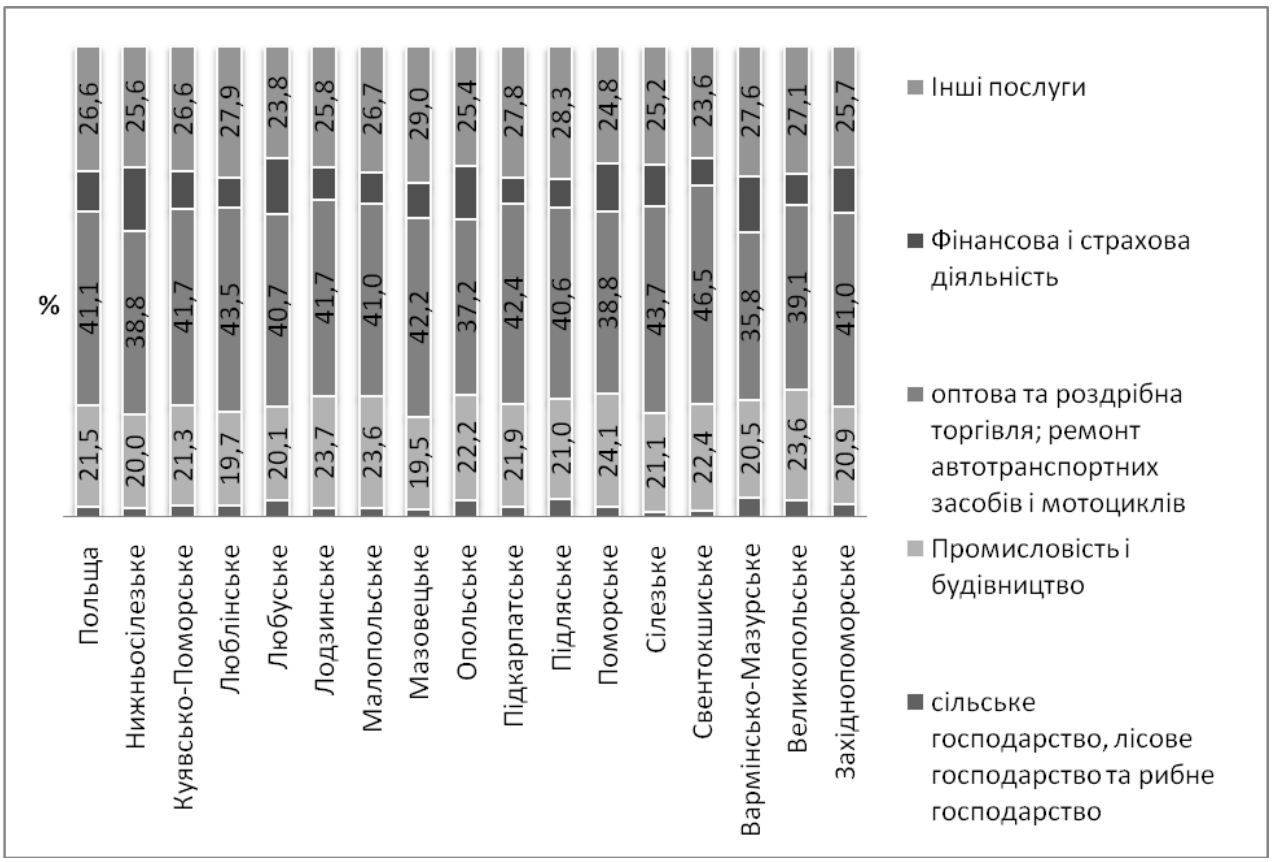

Рис. 3.17. **Структура суб'єктів господарської діяльності воєводств Польщі в розрізі видів економічної діяльності, 2009 р.**

Джерело: розраховано на основі даних [411].

Зауважимо, що у 2009 р. воєводства Польщі, які межують з Україною (Люблінське і Підкарпатське), характеризуються дещо вищою в порівнянні з іншими регіонами часткою підприємств, що працюють у сфері оптової та роздрібної торгівлі, ремонту автотрансортних засобів і мотоциклів. Одак, у 2014 р. частка підприємств цієї сфери у Підкарпатському воєводсті знизилась до середньопольського рівня. Натомість зросла частка сільськогосподарських підприємств, що свідчить про зростання цього виду діяльності в економіці воєводств Східної Польщі.

Темпи зростання кількості суб'єктів господарювання впродовж досліджуваного періоду становили 10,07% загалом у Польщі (табл. 3.6). При цьому такі воєводства, як Малопольське, Мазовецьке та Великопольське, продемонстрували вищі за середні темпи зростання суб'єктів господарювання: 13,6%, 14,7%, 12,5% відповідно. Найнижчі темпи зростання

кількості суб'єктів господарювання зареєстровані у Свентокшиському (4,2%), Західнопоморському (2,0%), Опольському (4,8%) і Куявсько-Поморському (5,5%) воєводствах.

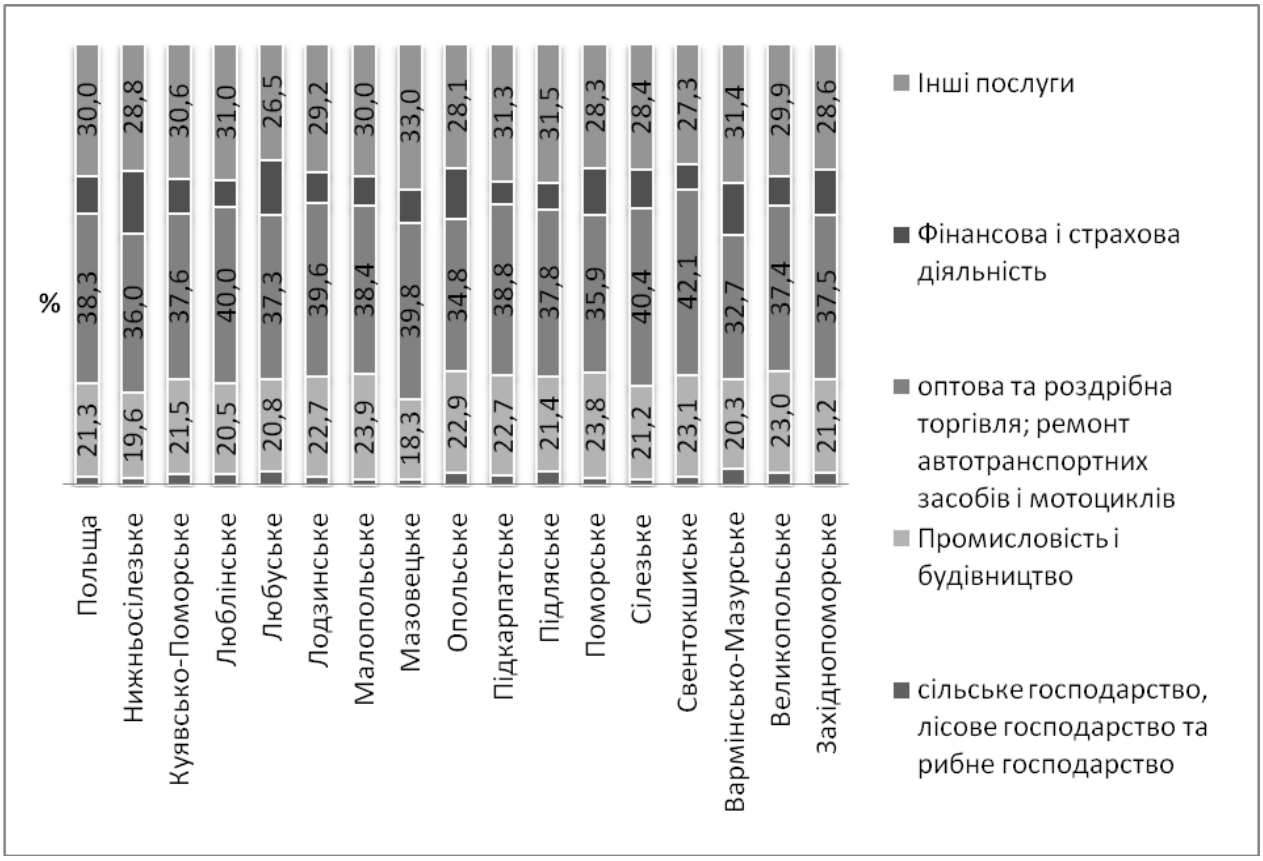

Рис. 3.18. **Структура суб'єктів господарської діяльності воєводств Польщі в розрізі видів економічної діяльності, 2014 р.**

Джерело: розраховано автором на основі даних [409].

Отже, тренди структурних трансформацій польської економіки загалом відповідають європейським тенденціям до зниження ролі послуг (це проявилось у зменшенні частки торгівлі). Однак, на відміну від європейських держав у Польщі не відбулось зростання частки промисловості в структурі суб'єктів господарської діяльності.

Таблиця 3.6

Динаміка кількості суб'єктів господарської діяльності в розрізі воєводств Польщі та видів економічної діяльності, 2009, 2014 рр. *(одиниць)*

	Загалом	Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	Промисловість і будівництво	Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	Фінансова і страхова діяльність	Інші послуги	**Загалом**	Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	Промисловість і будівництво	Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	Фінансова і страхова діяльність	Інші послуги
	2009 р.						**2014 р.**					
Польща	**3742673**	**87932**	**805215**	**1538808**	**315686**	**995032**	**4119671**	**75601**	**878383**	**1576214**	**353227**	**1236144**
Нижньосілезьке	**316811**	6121	63327	122785	43472	81106	**351121**	4890	68851	126257	49947	101143
Куявсько-Поморське	**182031**	4788	38736	75930	14102	48475	**192078**	4336	41369	72250	15348	58775
Люблінське	**156180**	4159	30762	67927	9825	43507	**171620**	4191	35225	68575	10460	53157
Любуське	**101405**	3603	20393	41226	12001	24182	**110084**	3314	22906	41042	13618	29204
Лодзинське	**220706**	4584	52224	92139	14926	56833	**239578**	4066	54323	95027	16209	69953
Малопольське	**314017**	6502	74111	128796	20635	83973	**356785**	4038	85302	136828	23544	107073
Мазовецьке	**646696**	12031	126239	272693	48314	187419	**742172**	9017	136032	295027	56916	245176
Опольське	**95481**	3584	21226	35495	10886	24290	**100077**	2722	22905	34804	11545	28093
Підкарпатське	**144999**	3352	31731	61539	8098	40279	**162556**	3198	36837	63019	8534	50965
Підляське	**89578**	3633	18828	36369	5421	25327	**98339**	3042	21066	37156	6078	30990
Поморське	**249262**	5396	60002	96641	25464	61759	**275990**	4529	65663	99127	28582	78088
Сілезьке	**430578**	4998	90776	188374	37860	108570	**461933**	4928	97937	186827	40957	131280
Свентокшиське	**105678**	1645	23694	49129	6246	24964	**110130**	1889	25495	46368	6377	30001
Вармінсько-Мазурське	**114821**	4951	23534	41124	13569	31643	**123361**	4493	24990	40289	14845	38743
Великопольське	**359350**	12782	84647	140445	24008	97468	**404419**	11215	93044	151346	28021	120765
Західнопоморське	**215080**	5803	44985	88196	20859	55237	**219406**	5733	46437	82261	22244	62731

Джерело: розрахунки автора на основі даних: Rocznik Statystyczny Województw 2010 / Główny urząd statystyczny. – Warszawa, 2010. – 677 s.; Rocznik Statystyczny Województw 2015 / Główny urząd statystyczny. – Warszawa, 2015. – 647 s.

3.3. Аналіз структурних пропорцій і їх динаміки в економіці регіонів Польщі

Отримані результати щодо динаміки кількості суб'єктів господарювання в розрізі воєводств Польщі прямо корелюють з динамікою зрушень у регіональній структурі виробництва ВРП. Так, воєводства, у яких був зафіксований найнижчий рівень приросту кількості суб'єктів господарювання, показали від'ємні результати щодо зміни власної частки у регіональній структурі виробництва ВРП (табл. 3.7).

Таблиця 3.7

Зміни регіональної структури Республіки Польща за показником валового регіонального продукту

2014 р. щодо 2009 р.

	2009		2014		Відхилення		
	млн злотих	частка регіону, у %	млн злотих	частка регіону, у %	млн злотих	Швидкість зміни, у в.п.	Інтенсив-ність зміни, у %
Польща	**1275 432**	**100,0**	**1656 341**	**100,0**	**380908**	**x**	**x**
Нижньосілезьке	103534	8,1	140142	8,5	36608	0,4	104,93
Куявсько-Поморське	59773	4,7	73848	4,5	14075	-0,2	95,74
Люблінське	50233	3,9	65738	4,0	15505	0,1	102,56
Любуське	28957	2,3	36564	2,2	7607	-0,1	95,65
Лодзинське	79457	6,2	101032	6,1	21575	-0,1	98,38
Малопольське	94790	7,4	128085	7,7	33295	0,3	104,05
Мазовецьке	274142	21,5	366431	22,1	92289	0,6	102,79
Опольське	29363	2,3	34868	2,1	5505	-0,2	91,30
Підкарпатське	48450	3,8	65088	3,9	16638	0,1	102,63
Підляське	29124	2,3	37525	2,3	8401	0	100
Поморське	70337	5,5	95004	5,7	24667	0,2	103,63
Сілезьке	167948	13,2	206182	12,4	38234	-0,8	93,93
Свентокшиське	34086	2,7	39866	2,4	5780	-0,3	88,88
Вармінсько-Мазурське	35394	2,8	44555	2,7	9161	-0,1	96,42
Великопольське	118471	9,3	159784	9,6	41313	0,3	103,22
Західнопоморське	51375	4,0	61628	3,7	10253	-0,3	92,50

Джерело: розраховано автором на основі даних [411, 409].

Для Польщі, як і для України, характерна наявність кількох економічно потужних регіонів, які продукують понад половину ВРП держави. У Польщі такими лідерами є чотири воєводства: Мазовецьке, Сілезьке, Великопольське та Нижньосілезьке, які у 2009 р. у сукупності виробляли 52,1% ВРП, а вже у 2014 р. – 52,6%.

Загалом упродовж 2009-2014 рр. вісім воєводств Польщі зменшили власну частку у структурі виробництва ВРП, сім регіонів збільшили її, а частка Підляського воєводства залишилась без змін. Такі тенденції вказують на посилення міжрегіональної диференціації та процесів асиметрії соціально-економічного розвитку у Польщі.

Водночас зазначимо, що рівень міжрегіональної асиметрії в Польщі є дещо нижчим, аніж в Україні. Якщо в Україні розрив між найбільш розвинутим (м. Кив і Київська область) і найменш розвинутим у соціально-економічному плані (Чернівецька область) регіоном склав 23,6 разу у 2014 р., то у Польщі цей розрив (між Мазовецьким і Опольським воєводствами) складає лише 10,4 разу. Значно вагомішою в Україні є й частка столиці (м. Києва) у створюваному ВРП країни – 18,2% (2014 р.), у той же час у Польщі (м. Варшава) вона дорівнює 12,9%.

Аналіз регіональної структури валового регіонального продукту на рівні NUTS-2 і NUTS-3 засвідчує, що традиційно більш розвинутими та з вищим рівнем ВРП у розрахунку на одну особу є центральні та західні воєводства (рис. 3.19, рис. 3.20).

Збереження таких тенденцій може результуватись у розширення ареалів депресивності, зокрема на північному та південно-східному кордоні Польщі. У цьому контексті до певної міри загрозливою виглядає низька інтенсивність змін у Свентокшиському (88,88%), Опольському (91,3%), Західнопоморському (92,5%), Сілезькому (93,9%), Любуському (95,65%) та Куявсько-Поморському (95,74%) воєводствах. Зазначимо, що інтенсивність змін нижче 100% свідчить про негативні процеси в економіці регіону.

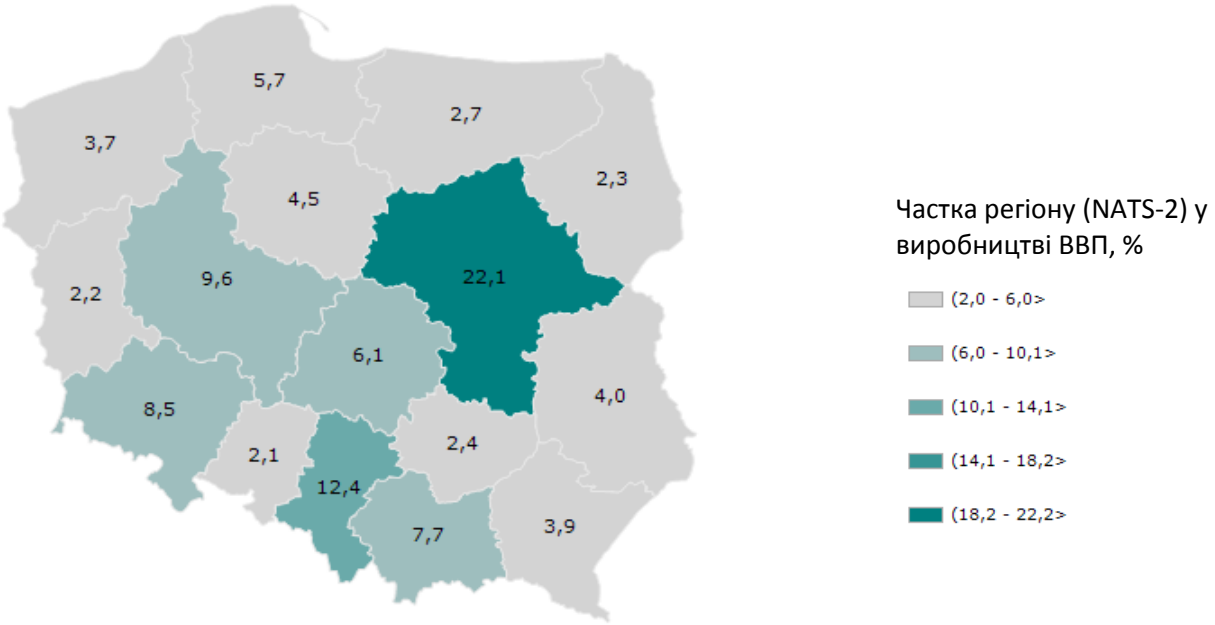

Рис. 3.19. **Регіональна структура (NUTS-2) виробництва ВРП Республіки Польща, 2014 р. (%)**

Джерело: розрахунки автора на основі даних [409].

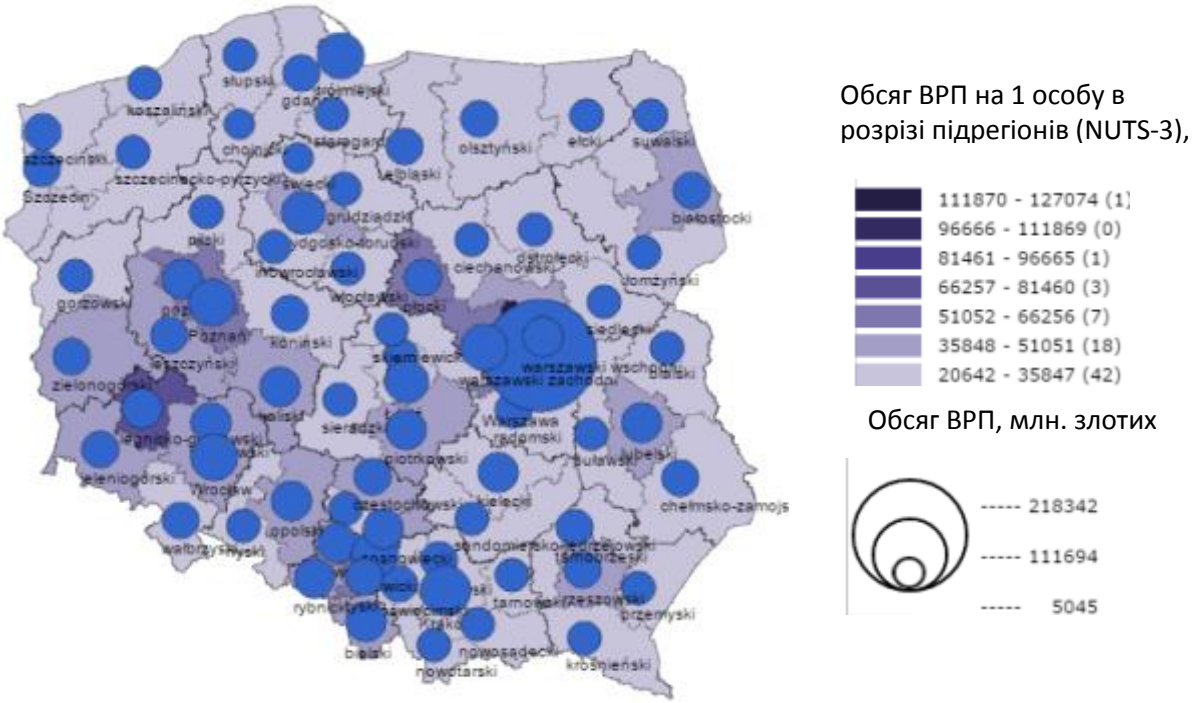

Рис. 3.20. **Регіональна структура (NUTS-3) виробництва ВРП Республіки Польща, 2014 р. (%)**

Джерело: розраховано автором на основі даних [409].

Деталізація показника ВВП Польщі за підрегіонами свідчить про значну диференціацію всередині воєводств, масштаби якої інколи перевищують розбіжності між останніми. З цього випливає, що внутрішньорегіональна диференціація є вагомим чинником, який потребує

врахування при визначенні стратегії і прийнятті управлінських рішень щодо подальшого ефективного регіонального розвитку країни. Аналіз процесів і тенденцій на внутрішньорегіональному рівні надає додаткову важливу інформацію про характер та особливості змін, що відбуваються у територіальному просторі держави.

У всіх без виключення воєводствах є власний «лідер», який значно випереджає інші території за показником створюваного ВРП. Пальму першості, поза конкуренцією, утримує столичний регіон (Мазовецьке воєводство), у якому на столицю (м. Варшава) припадає близько 60% ВРП регіону. В інших регіонах «частка» лідерів є значно меншою і коливається в діапазоні від 21,2% (Сілезьке воєводство) до 39,7% (Малопольське воєводство).

У чотирьох регіонах «лідерство» міцно утримують точкові території – окремі міста (Вроцлав, Краків, Варшава, Познань), що є наочним підтвердженням визначальної ролі міст у розвитку національної економіки і вимагає застосування особливих інструментів державного управління. При цьому відрив лідерів від інших територій поступово скорочується (відбувається зменшення їхньої частки у ВРП регіону), у т.ч. і для столичного регіону. Одночасно в кожному регіоні спостерігається поява нового «центру зростання», який демонструє найбільшу динаміку приросту – найчастіше це підрегіон (також у чотирьох з п’яти), що посідає другу сходинку в рейтингу підрегіонів кожного регіону. Характерним майже для всіх регіонів (крім Малопольського воєводства) є наявність аутсайдера, відставання якого від інших з часом збільшується.

Обсяги ВДВ, яка формується у воєводствах, слід розглядати як результат економічної діяльності їх господарських систем і їх структурної ефективності. Зазначимо, що єдиним регіоном Польщі, який вирізняється поміж інших значним переважанням частки ВДВ, що формується у сфері послуг, є Мазовецьке воєводство (столичний регіон), яке водночас характеризується найвищим обсягом ВДВ у розрахунку на 1 особу (табл. 3.8).

Таблиця 3.8

Динаміка змін у структурі валової доданої вартості воєводств Польщі за видами економічної діяльності, 2009, 2014 рр. *(%)*

	Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство			Промисловість			Будівництво			Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів			Фінансова і страхова діяльність			Інші послуги		
	2009	2014	2014 від 2009	2009	2014	2014 від 2009	2009	2014	2014 від 2009	2009	2014	2014 від 2009	2009	2014	2014 від 2009	2009	2014	2014 від 2009
Польща	**3,7**	**3,1**	**-0,6**	**23,9**	**26**	**2,1**	**7**	**7,6**	**0,6**	**26,9**	**29,5**	**2,6**	**19,6**	**9,2**	**-10,4**	**18,8**	**24,7**	**5,9**
Нижньосілезьке	1,8	1,5	-0,3	31,2	34,7	3,5	7,1	7,1	0	23,4	24,4	1	18,6	8,3	-10,3	17,9	24	6,1
Куявсько-Поморське	5,2	5	-0,2	23,8	27,8	4	7,5	7,8	0,3	27,7	27,4	-0,3	15,8	7,6	-8,2	19,9	24,3	4,4
Люблінське	6,6	6,1	-0,5	19,6	20,9	1,3	7	7,2	0,2	26,7	28,4	1,7	16	10	-6	24	27,5	3,5
Любуське	3,6	3,9	0,3	28,2	32,9	4,7	6,5	6,6	0,1	26,9	25,8	-1,1	15,1	7,6	-7,5	19,8	23,2	3,4
Лодзинське	5,6	3,8	-1,8	26,3	30,2	3,9	6,5	6,4	-0,1	25,3	27,2	1,9	17,7	8,6	-9,1	18,6	23,7	5,1
Малопольське	2,6	1,5	-1,1	22,8	22,2	-0,6	8,3	9,6	1,3	27,8	30,5	2,7	18,2	8,3	-9,9	20,4	27,9	7,5
Мазовецьке	3,6	3,1	-0,5	15	17,4	2,4	5,7	6,9	1,2	29,8	35,2	5,4	28,7	12,6	-16,1	17,2	24,9	7,7
Опольське	4,3	3,7	-0,6	30,7	30,8	0,1	7,3	7,7	0,4	23,4	24,5	1,1	14,2	7,7	-6,5	20	25,7	5,7
Підкарпатське	2,9	1,9	-1	26,7	29,3	2,6	7,1	7,6	0,5	26,3	28,1	1,8	14,5	8	-6,5	22,5	25,2	2,7
Підляське	9,6	8,7	-0,9	18,2	20,8	2,6	7,1	7,2	0,1	25,7	28,1	2,4	15,7	8,9	-6,8	23,7	26,4	2,7
Поморське	2,5	2,4	-0,1	22,2	25,7	3,5	8	8,2	0,2	27,7	29,7	2	19,9	9,4	-10,5	19,8	24,5	4,7
Сілезьке	1	0,8	-0,2	33,1	34,2	1,1	7	7,8	0,8	24,8	27,4	2,6	18,1	7,6	-10,5	16,1	22,3	6,2
Свентокшиське	5,3	4,4	-0,9	27,5	25,2	-2,3	7,6	9,1	1,5	27,1	28,1	1	12,7	7,7	-5	19,7	25,6	5,9
Вармінсько-Мазурське	6,6	6,5	-0,1	22,2	25,5	3,3	7,5	7,5	0	24,7	24,9	0,2	16,1	8,5	-7,6	23	27	4
Великопольське	5,1	4,4	-0,7	27	28,5	1,5	8,1	7,4	-0,7	26,8	29,9	3,1	16,1	7,5	-8,6	17	22,2	5,2
Західнопоморське	3,6	3,7	0,1	18,3	20,8	2,5	8	9,3	1,3	29,5	30	0,5	19	8,4	-10,6	21,6	27,8	6,2

Джерело: розрахунки автора на основі даних: Rocznik Statystyczny Województw 2015 / Główny urząd statystyczny. – Warszawa, 2015. – 647 s.

Важливим аспектом аналізу є і внутрішньорегіональна структура ВДВ за видами економічної діяльності (рис. 3.21).

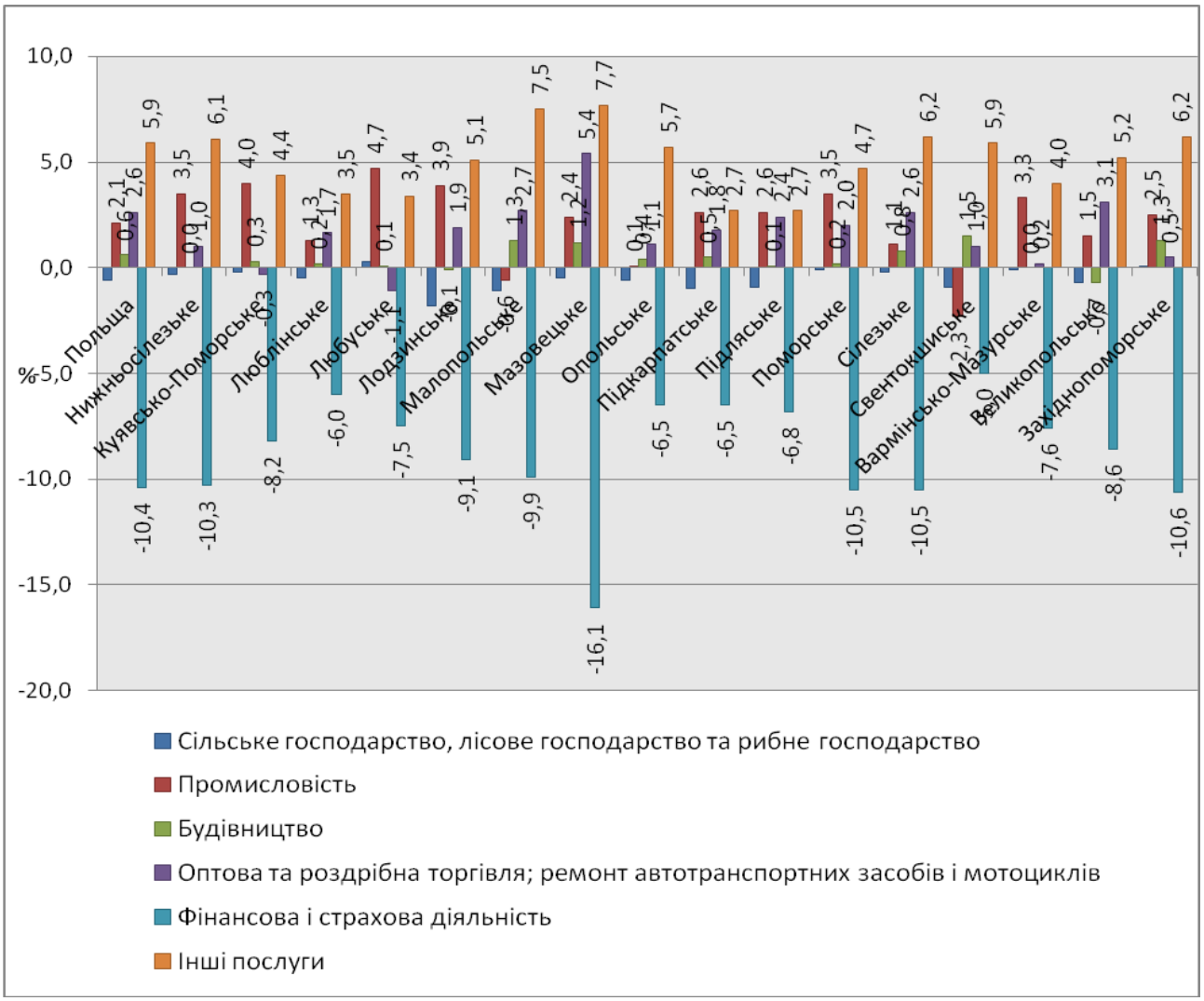

Рис. 3.21. **Зміни у структурі валової доданої вартості за видами економічної діяльності в розрізі воєводств Польщі (2014 до 2009 р.)**

Джерело: розраховано автором на основі даних: Rocznik Statystyczny Województw 2015 / Główny urząd statystyczny. – Warszawa, 2015. – 647 s.

Оцінка структурних зрушень у цьому аспекті за період 2009-2014 рр. дозволяє зробити такі висновки.

По-перше, у більшості воєводств відбулось зниження частки сільського господарства у структурі ВДВ.

По-друге, найбільше зростання частки у ВДВ воєводств упродовж досліджуваного періоду показала сфера послуг, зокрема за такими видами

економічної діяльності, як оптова та роздрібна торгівля та інші послуги за винятком фінансової та страхової діяльності.

По-третє, з 2009 р. мало місце щорічне зменшення ролі фінансової та страхової діяльності у створенні ВДВ в усіх без винятку воєводствах Польщі. На кінець 2014 р. частка цієї сфери у ВДВ воєводств Польщі скоротилась у середньому на 10,4%. Найбільше зменшення мало місце у Мазовецькому воєводстві (на 16,1%), а найменше – у Свентокшиському (на 5,0%).

Вагомим чинником розвитку регіону є наявність капітальних інвестицій. Їхня природа свідчить про важливе значення для підприємств і держави, адже вони покликані підтримувати рівень споживання в суспільстві, темпи економічного й соціального розвитку. Іншими словами, вони є потужним двигуном підприємницької діяльності підприємств міст, областей і країни загалом. Структурні трансформації капітальних інвестицій розглянемо у двох аспектах: 1) регіональна структура капітальних інвестицій і зміни, пов'язані з роллю воєводства у формуванні капітальних інвестицій держави; 2) порівняння структури капітальних інвестицій за видами економічної діяльності в межах окремих воєводств. Результати аналізу за першим напрямком представлені у табл. 3.9.

Таблиця 3.9

Зміни регіональної структури Республіки Польща за показником капітальних інвестицій

2014р. щодо 2009 р.

	2009 р.		2014 р.		Відхилення		
	млн злотих	частка регіону, у %	млн злотих	частка регіону, у %	млн злотих	Швидкість зміни, у в.п.	Інтенсив-ність зміни, у %
1	2	3	4	5	6	7	8
Польща	**218580**	**100,0**	**250776,4**	**100,0**	**32195,5**	**x**	**x**
Нижньосілезь-ке	18751,9	8,6	22111,0	8,8	3359,1	0,2	102,32
Куявсько-Поморське	11120,4	5,1	11102,0	4,4	-18,4	-0,7	86,27
Люблінське	7932,0	3,6	10515,6	4,2	2583,6	0,6	116,66
Любуське	4422,6	2,0	4809,6	1,9	387	-0,1	95,0

Продовження табл. 3.9.

1	2	3	4	5	6	7	8
Лодзинське	13364,3	6,1	16226,7	6,5	2862,4	0,4	106,55
Малопольське	14903,4	6,8	18684,0	7,5	3780,6	0,7	110,29
Мазовецьке	45479,9	20,8	54926,0	21,9	9446,1	1,1	105,28
Опольське	4549,5	2,1	5731,6	2,3	1182,1	0,2	109,52
Підкарпатське	8535,0	3,9	11364,4	4,5	2829,4	0,6	115,38
Підляське	4634,5	2,1	6871,5	2,7	2237	0,6	128,57
Поморське	17583,7	8,1	15112,4	6,0	-2471,3	-2,1	74,07
Сілезьке	28402,8	13,0	28821,0	11,5	418,2	-1,5	88,46
Свентокшиське	6179,6	2,8	4952,1	2,0	-1227,5	-0,8	71,42
Вармінсько-Мазурське	5854,5	2,7	6698,7	2,7	844,2	0	100,0
Великопольське	18343,6	8,4	22386,5	8,9	4042,9	0,5	105,95
Західнопомор-ське	8523,2	3,9	10463,3	4,2	1940,1	0,3	107,69

Джерело: розрахунки автора на основі даних: Rocznik Statystyczny Województw 2010 / Główny urząd statystyczny. – Warszawa, 2015. – 677 s.; Rocznik Statystyczny Województw 2015 / Główny urząd statystyczny. – Warszawa, 2015. – 647 s.

Розподіл капітальних інвестицій у розрізі інституційних секторів економіки воєводств свідчить, що основна маса капітальних інвестицій вкладається у підприємства приватного сектору і можна припустити, що основним джерелом таких інвестицій є кошти суб’єктів господарювання (рис. 3.22). Зауважимо, що для північних регіонів Польщі, які межують з регіонами ЄС, характерна дещо вища частка державних капітальних інвестицій. А у Західнопоморському та Підляському воєводствах частка державних інвестицій навіть перевищує частку приватних інвестицій.

Значною мірою це обумовлено геополітичним розташуванням цих воєводств і реалізацією програм ЄС, які спрямовані на зниження міжрегіональної диференціації та асиметріям між прикордонними регіонами ЄС зокрема. Значно меншими обсягами інвестицій у розрахунку на одну особу характеризуються воєводства південно-західного прикордоння Польщі – Малопольське, Підкарпатське, Свентокшиське та Люблінське.

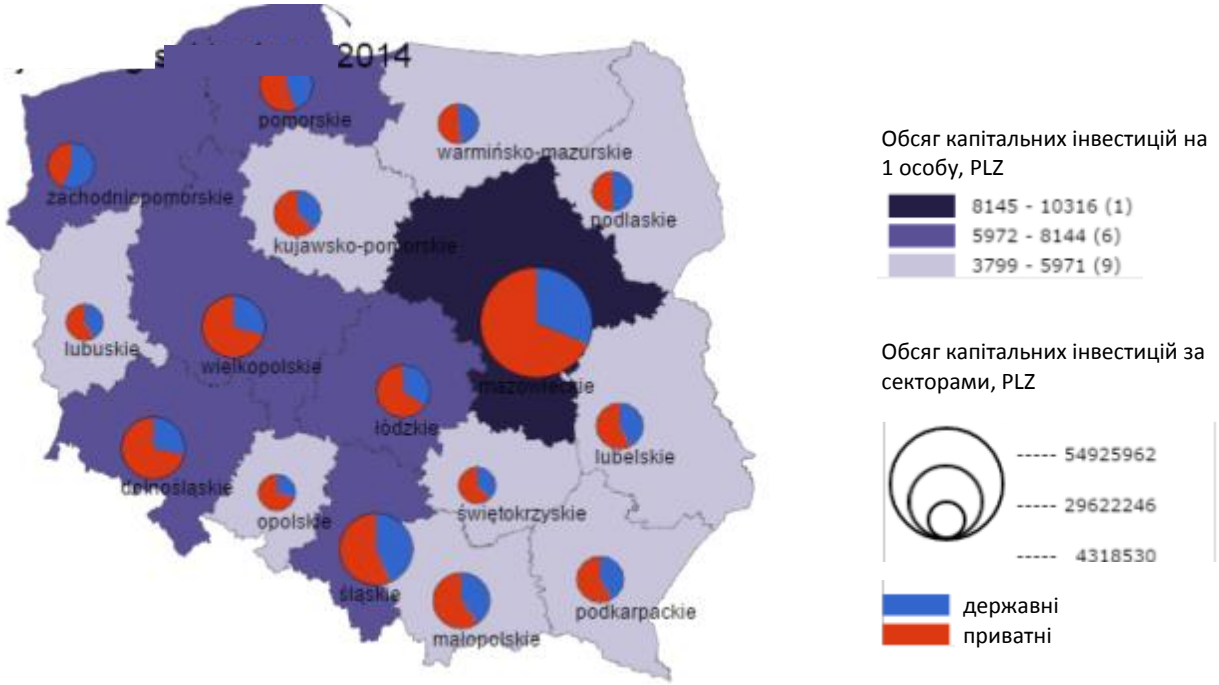

Рис. 3.22. **Просторова структура капітальних інвестицій у розрізі інституційних секторів економіки, 2014 р.**

Джерело: розраховано автором на основі даних: Rocznik Statystyczny Województw 2015 / Główny urząd statystyczny. – Warszawa, 2015. – 647 s.

Аналіз внутрішньорегіональної структури капітальних інвестицій за видами економічної діяльності дозволяє говорити, що найбільша частка капітальних інвестицій скеровується у сферу промисловості та будівництва, що пояснюється значною їх капіталомісткістю (рис. 3.23, рис. 3.24). При цьому частка цих видів економічної діяльності у структурі капітальних інвестицій навіть підвищилась у 2014 р. до 39,4% з 36,7% у 2009 р.

Найменша частка капітальних інвестицій спрямовується на підприємства сільського господарства. Зазначимо, що на тлі стрімкого падіння ВДВ у сфері фінансової і страхової діяльності практично не змінилась частка капітальних інвестицій у цій сфері. Таку ситуацію можна пояснити тим, що зниження доданої вартості у сфері фінансової і страхової діяльності фактично відбувається за рахунок зниження її рентабельності, а не за рахунок закриття підприємств, що функціонують у цій сфері.

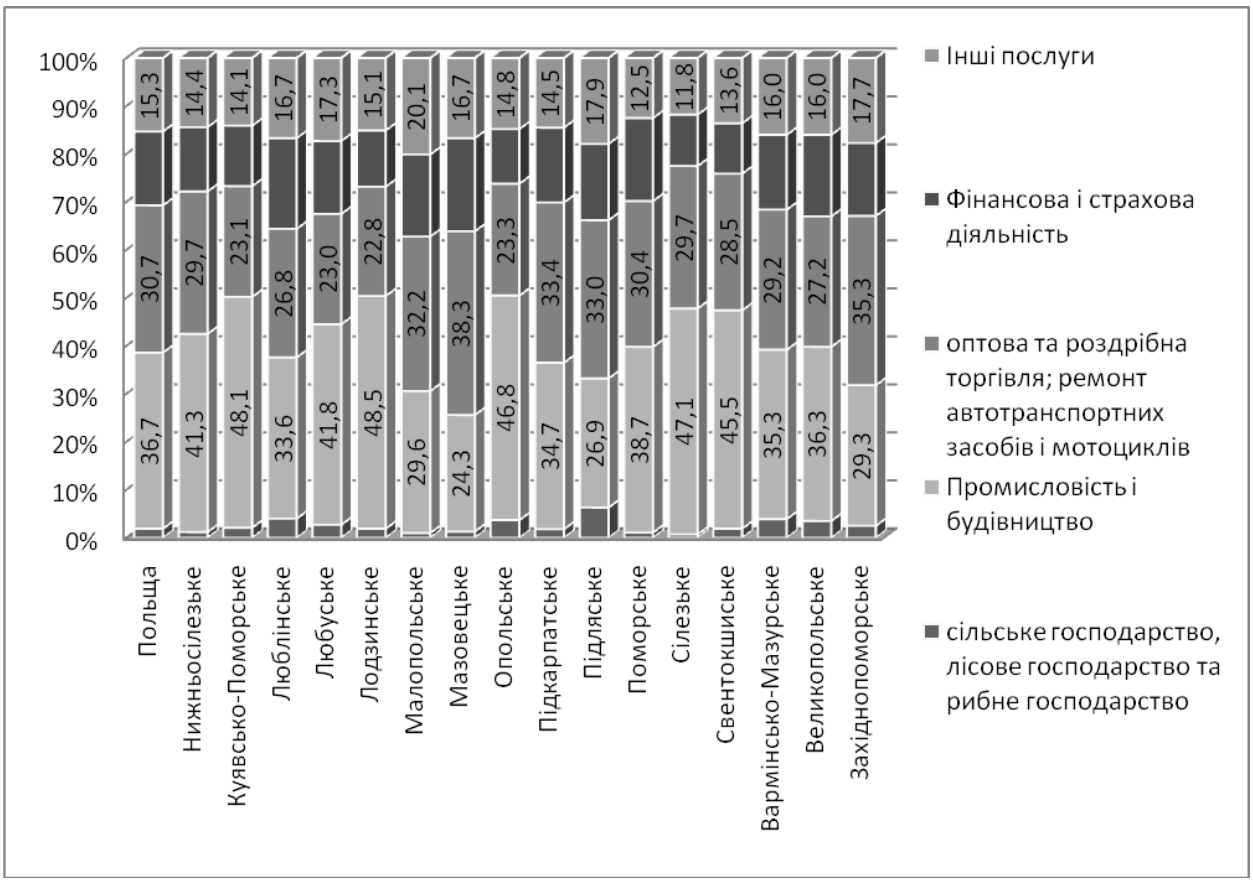

Рис. 3.23. **Структура капітальних інвестицій воєводств Польщі за сферами економічної діяльності, 2009 р.**

Джерело: розраховано автором на основі даних: Rocznik Statystyczny Województw 2010 / Główny urząd statystyczny. – Warszawa, 2010. – 677 s.

Вагомим елементом розвитку національної економіки є структурна ефективність ринку праці. У 2014 р. ситуація на ринку праці Польщі дещо покращилася, хоча негативні тенденції не були подолані. Водночас рівень зайнятості в країні (66,5%), як і раніше, є одним з найнижчих у ЄС. Нижчий рівень зайнятості, ніж у Польщі, був зафіксований в Іспанії (59,9%), Греції (53,3%), Хорватії (59,2%), Італії (59,9%) і на Мальті (66,3%). У Польщі, як в більшості країн-членів ЄС, одну з найбільших проблем становить низький рівень зайнятості молодих людей. Лише деякі країни можуть показати високий рівень зайнятості в цій віковій групі: Нідерланди і Мальта мають рівень зайнятості майже 70%. Існують диспропорції (більш ніж на 9%) між рівнем зайнятості у Польщі і ЄС у старшій віковій групі (для осіб у віці 55-64 років).

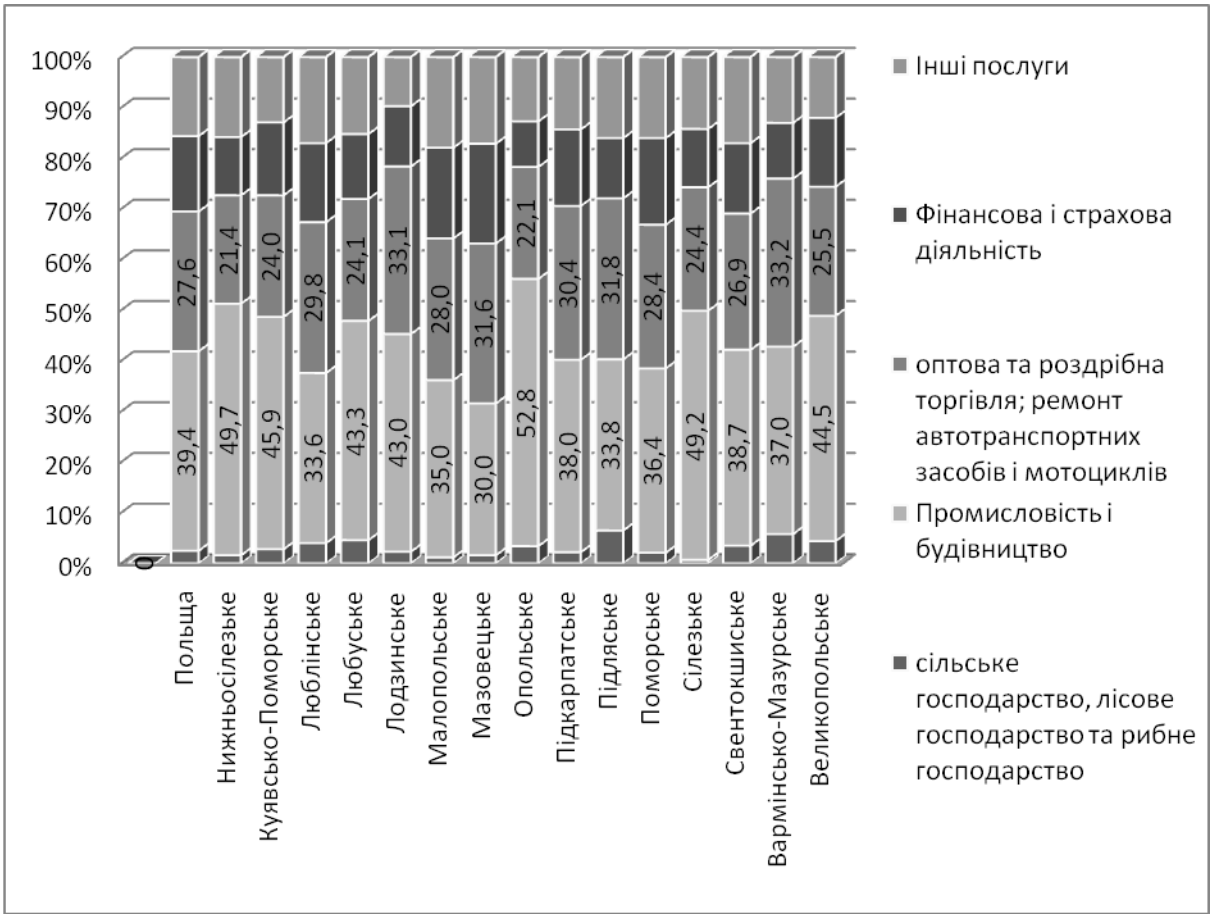

Рис. 3.24. **Структура капітальних інвестицій воєводств Польщі за сферами економічної діяльності, 2014 р.**

Джерело: розраховано автором на основі даних: Rocznik Statystyczny Województw 2015 / Główny urząd statystyczny. – Warszawa, 2015. – 647 s.

Оцінка регіональної структури Польщі за показником зайнятості населення та структурних зрушень у цій сфері представлена у табл. 3.10.

За абсолютними значеннями усі регіони (за винятком Підляського) впродовж 2009-2014 рр. збільшили кількість зайнятих, що є позитивною тенденцією. Однак лише шість воєводств Польщі показали позитивну динаміку приросту частки зайнятих у просторовій структурі зайнятості Польщі (зокрема, частка Малопольського воєводства у структурі зайнятості зросла на 0,75 в.п., а Підкарпатського – на 0,69 в.п.). Інші регіони знизили власну вагу у просторовій структурі зайнятості – найбільш відчутним таке падіння було для Лодзинського (-0,34 в.п.) та Мазовецького (-0,32 в.п.) воєводств.

Таблиця 3.10

Зміни регіональної структури Республіки Польща за показником зайнятості населення

2015 р. щодо 2009 р.

	2009 р.		2014 р.		Відхилення		
	тис. осіб	частка регіону, у %	тис. осіб	частка регіону, у %	тис. осіб	Швидкість зміни, у в.п.	Інтенсив-ність зміни, у %
Польща	**13449,1**	**100**	**14237,5**	**100**	**788,4**	**х**	**х**
Нижньосілезьке	980,5	7,29	1047,7	7,36	67,2	0,07	100,94
Куявсько-Поморське	686,6	5,11	694,9	4,88	8,3	-0,22	95,60
Люблінське	759,5	5,65	809,3	5,68	49,8	0,04	100,66
Любуське	309,4	2,30	330,5	2,32	21,1	0,02	100,90
Лодзинське	937,4	6,97	944,1	6,63	6,7	-0,34	95,14
Малопольське	1121,0	8,34	1294	9,09	173	0,75	109,04
Мазовецьке	2256,7	16,78	2343	16,46	86,3	-0,32	98,07
Опольське	310,2	2,31	316,9	2,23	6,7	-0,08	96,50
Підкарпатське	667,3	4,96	804,3	5,65	137	0,69	113,86
Підляське	409,0	3,04	408,8	2,87	-0,2	-0,17	94,42
Поморське	736,8	5,48	774,8	5,44	38	-0,04	99,33
Сілезьке	1592,7	11,84	1654,5	11,62	61,8	-0,22	98,13
Свентокшиське	451,7	3,36	460	3,23	8,3	-0,13	96,20
Вармінсько-Мазурське	412,0	3,06	426,4	2,99	14,4	-0,07	97,76
Великопольське	1310,5	9,74	1412,7	9,92	102,2	0,18	101,83
Західнопоморське	507,8	3,78	515,6	3,62	7,8	-0,15	95,91

Джерело: розраховано автором на основі даних: Rocznik Statystyczny Województw 2010 / Główny urząd statystyczny. – Warszawa, 2015. – 677 s.; Rocznik Statystyczny Województw 2015 / Główny urząd statystyczny. – Warszawa, 2015. – 647 s.

Оцінюючи структуру зайнятості за видами економічної діяльності Польщі, слід зазначити, що за досліджуваний період мало місце зростання частки зайнятих у сільському, лісовому та рибному господарстві (на 0,9%). Таке зростання відбулось за рахунок значного приросту зайнятості у цій сфері у Малопольському (+4,8%) та Підкарпатському (+8,5%) воєводствах (табл. 3.11)

.

Таблиця 3.11

Динаміка змін у структурі зайнятості воєводств Польщі за видами економічної діяльності, 2009, 2014 рр. *(%)*

	Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство			Промисловість і будівництво			Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів			Фінансова і страхова діяльність			Інші послуги		
	2009	2014	2014 від 2009	2009	2014	2014 від 2009	2009	2014	2014 від 2009	2009	2014	2014 від 2009	2009	2014	2014 від 2009
Польща	**15,9**	**16,8**	***0,9***	**28,1**	**26,4**	***-1,7***	**25**	**24,4**	***-0,6***	**3,9**	**4**	***0,1***	**27,1**	**28,4**	***1,3***
Нижньосілезьке	7,5	8,5	*1*	32,1	30,6	*-1,5*	25,9	25,1	*-0,8*	4,4	4,3	*-0,1*	30,1	31,5	*1,4*
Куявсько-Поморське	17,1	15,5	*-1,6*	29,9	28,9	*-1*	23,6	23,7	*0,1*	3,6	4	*0,4*	25,8	27,9	*2,1*
Люблінське	36,6	38,1	*1,5*	18,4	17,2	*-1,2*	18,5	17,9	*-0,6*	2,7	2,6	*-0,1*	23,8	24,2	*0,4*
Любуське	8,9	11,3	*2,4*	32,8	31,9	*-0,9*	26,3	25,3	*-1*	3,5	3,1	*-0,4*	28,5	28,4	*-0,1*
Лодзинське	20,4	19	*-1,4*	29,3	27,4	*-1,9*	22	23,1	*1,1*	3,2	3,5	*0,3*	25,1	27	*1,9*
Малопольське	16,3	21,1	*4,8*	26,7	23,5	*-3,2*	25,6	24,2	*-1,4*	3,3	3,2	*-0,1*	28,1	28	*-0,1*
Мазовецьке	14,2	12,9	*-1,3*	20,3	18,8	*-1,5*	29,6	29,3	*-0,3*	6,4	6,9	*0,5*	29,5	32,1	*2,6*
Опольське	15,8	16	*0,2*	31,6	30,9	*-0,7*	22,1	21	*-1,1*	2,9	2,9	*0*	27,6	29,2	*1,6*
Підкарпатське	23,8	32,3	*8,5*	27,7	24,4	*-3,3*	20,6	17,6	*-3*	2,3	1,9	*-0,4*	25,6	23,8	*-1,8*
Підляське	33,9	31,1	*-2,8*	19,8	20,1	*0,3*	19,6	19,9	*0,3*	2,6	2,7	*0,1*	24,1	26,2	*2,1*
Поморське	8,3	8,6	*0,3*	31	28,6	*-2,4*	28,2	27,4	*-0,8*	4,5	4,8	*0,3*	28	30,6	*2,6*
Сілезьке	4,3	6,2	*1,9*	37,9	35,5	*-2,4*	26,3	25,6	*-0,7*	3,9	3,9	*0*	27,6	28,8	*1,2*
Свентокшиське	31,7	32,5	*0,8*	23,7	22,3	*-1,4*	19,3	18,7	*-0,6*	2,2	2	*-0,2*	23,1	24,5	*1,4*
Вармінсько-Мазурське	16,3	16,5	*0,2*	29,6	28,5	*-1,1*	22,3	21,2	*-1,1*	3,3	3,2	*-0,1*	28,5	30,6	*2,1*
Великопольське	15,9	15,2	*-0,7*	32,1	30,9	*-1,2*	25,2	25,5	*0,3*	3,2	3,1	*-0,1*	23,6	25,3	*1,7*
Західнопоморське	8,9	9,8	*0,9*	27,3	26,6	*-0,7*	29,3	27,8	*-1,5*	3,9	3,8	*-0,1*	30,6	32	*1,4*

Джерело: розрахунки автора на основі даних: Rocznik Statystyczny Województw 2015 / Główny urząd statystyczny. – Warszawa, 2015. – 647 s.

Зростання частки зайнятих у сфері нефінансових послуг (на 1,3%) обумовлене, головним чином, зростанням зайнятості у цих секторах у Мазовецькому та Поморському воєводствах на 2,6%. Водночас саме у цих регіонах було найбільше вивільнених у сферах промисловості та будівництва, а також оптової та роздрібної торгівлі. Тобто можемо говорити про реструктуризацію зайнятості у цих регіонах на користь сфери нефінансових послуг.

Найбільше падіння частки зайнятих відбулось у промисловості та будівництві (-1,7%) Польщі. Основними регіонами, де зниження частки зайнятих у цій сфері було максимальним, були Малопольське, Поморське і Сілезьке воєводства (-3,2%, -2,45, -2,4% відповідно).

Наголосимо, що структурні зміни у галузевій структурі зайнятості воєводств Польщі дещо суперечать тенденціям структурних змін у ВДВ. Основними структурними дисонансами є:

- зниження частки сільського господарства у структурі ВДВ відбувається на тлі зростання зайнятості у цій сфері;
- збільшення виробленої ВДВ у сферах промисловості та будівництва мало інтенсивну природу і не пов’язане зі збільшенням зайнятості. Навпаки, у 15 із 16 воєводств Польщі відбулось зменшення частки зайнятих у промисловості та будівництві;
- зростання частки ВДВ, що створюється у сфері оптової та роздрібної торгівлі, супроводжується зниженням частки зайнятих у цій сфері як загалом у Польщі, так і в більшості регіонів;
- зменшення частки фінансової та страхової діяльності у створенні ВДВ в усіх без винятку воєводствах і Польщі загалом у середньому на 10,4% не мало впливу на зайнятість у цій сфері, яка залишилась у 2014 р. майже на рівні 2009 р. (4% і 3,9% відповідно).

Характерною ознакою регіонального розвитку Польщі у 2009-2014 рр. стало збільшення частки регіонів-«локомотивів» за більшістю показників Зазначені процеси є наочним підтвердженням теоретичних положень

концепції «центр-периферія» відомого регіоналіста Дж. Фрідмана щодо поглиблення нерівності між регіонами та посилення домінуючої ролі «центру» в період трансформаційних змін у національній економіці. Як підкреслював учений: «Тривалі центр-периферійні відносини спричиняють поглиблення нерівності у рівнях добробуту різних регіонів, недовикористання наявних ресурсів, неефективне розміщення галузей, надмірну концентрацію процесу урбанізації у найбільшому міському центрі, обмеження потенціалу розвитку споживчого ринку в національному масштабі і політичну дестабілізацію» [278].

Однак з часом, у міру завершення трансформацій, роль центру поступово має знижуватися. Хоча цей період, на думку вченого, може тривати надзвичайно довго. Можна зробити висновок, що польська економіка перебуває на стадії завершення трансформаційних змін, ознакою яких, з позицій регіонального підходу, є тенденція до деконцентрації економічного розвитку, наслідки якої вже у найближчій перспективі мають проявитися у поступовому зменшенні нерівномірності соціально-економічного розвитку в масштабах усієї національної економіки.

3.4. Структурні зрушення в промисловості регіонів Польщі

Промисловість – важлива складова економіки. З вступом до ЄС для польської промисловості розпочався новий етап, який характеризується інтенсивним зростанням, активізацією інвестування у промислове виробництво, зміною структури в розрізі підвидів, зростанням уваги до окремих секторів промислового виробництва. Розглянемо ці тенденції докладніше. Після відносно швидкого зростання промислового виробництва в 2010 і 2011 рр. (відповідно на 9,0% і 7,5%), значне уповільнення темпів зростання відбулося протягом наступних трьох років. У 2012 р. обсяг виробництва збільшився на 0,5%, у 2013 р. – на 1,8%, а в 2014 р. – на 3,1%. За

останні три роки темпи зростання виробництва прискорюються з року в рік.

Обробна промисловість, що становить понад 80% від загального обсягу промисловості, має вирішальний вплив на темпи зростання промислового виробництва. У 2014 р. обсяг виробництва у цій сфері зріс на 4,3%. Другий сектор, у якому спостерігалося зростання виробництва, стало управління водопостачання, каналізації та відходів (на 2,7%). Зниження обсягів виробництва спостерігалося в інших двох секторах: у гірничодобувній промисловості і розробці кар'єрів результат знизився на 5,8%, у той час як для виробництва електроенергії, газу, пари та гарячої води зниження склало 3,9% (рис. 3.25).

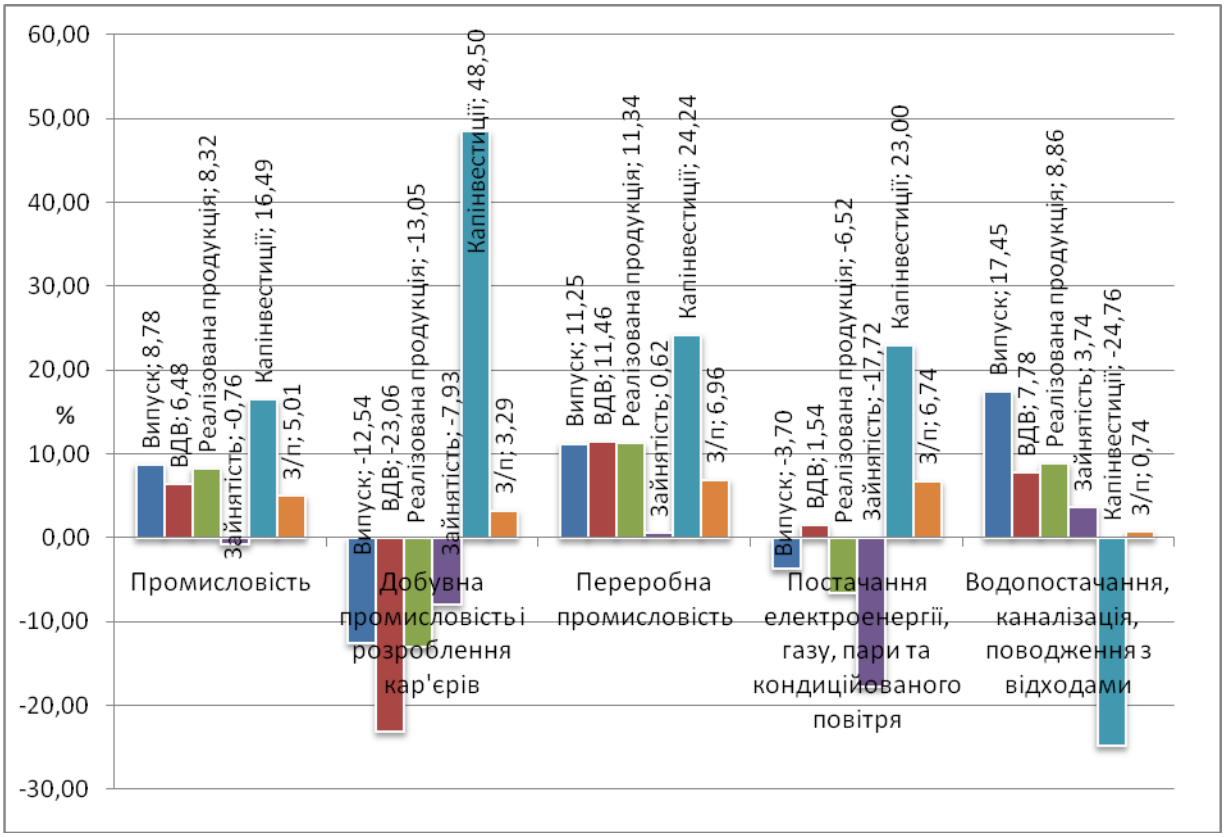

Рис. 3.25. **Зміни у сфері промисловості за показниками випуску, ВДВ, реалізованої продукції, зайнятості, капітальних інвестицій і заробітної плати, 2014 р. до 2010 р., %**

Джерело: розраховано автором на основі даних: Rocznik Statystyczny Przemysłu 2015 / Główny urząd statystyczny. – Warszawa, 2015. – 578 s. http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/roczniki-statystyczne/roczniki-statystyczne/rocznik-statystyczny-przemyslu-2015,5,9.html

Тенденції, що мають місце в Польщі, що стосується динаміки промислового виробництва в кожному секторі в довгостроковій перспективі, відповідають тенденціям, які спостерігаються в економічно розвинених країнах.

Переробна промисловість, яка впродовж 2010-2014 рр. формує динаміку всієї галузі, переживає найшвидше зростання. Водночас обсяг виробництва в гірничодобувній промисловості і енергетиці зазнав найбільшого падіння (на 12,5%). Частка гірничодобувної промисловості і розробки кар'єрів та постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря у випуску продукції знизилась на 12,5%. Зростання на 17% спостерігалося в секторі водопостачання, каналізації та управління відходами.

Цікаво, що секції «добувна промисловість і розроблення кар'єрів» та «постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря», які зазнали найбільшого падіння за показниками випуску, реалізованої продукції та зайнятості за період 2010-2014 рр., водночас отримали найбільшу частку капітальних інвестицій – зростання частки в загальній структурі капітальних інвестицій у промисловості цих секторів склало 48,5% і 23% відповідно.

Аналіз динаміки обсягів реалізованої промислової продукції в просторовому вимірі підтверджує її зростання в усіх воєводствах Польщі (рис. 3.26).

Однак якщо за абсолютними обсягами приросту за 2010-2014 рр. лідерами є традиційно промислові воєводства з найбільшими обсягами реалізованої промислової продукції в розрахунку на одну особу, то відносна оцінка до лідерів за темпами приросту реалізованої промислової продукції дозволяє віднести Любельське (+33,13%), Західнопоморське (+33,17%) і Підляське (+32,58%). Усі ці регіони належать до групи з нижчими за середньопольські обсяги виробництва промислової продукції в розрахунку на одну особу. Така тенденція пов'язана з розміщенням нових інвестицій і високотехнологічних галузей промисловості в цих регіонах.

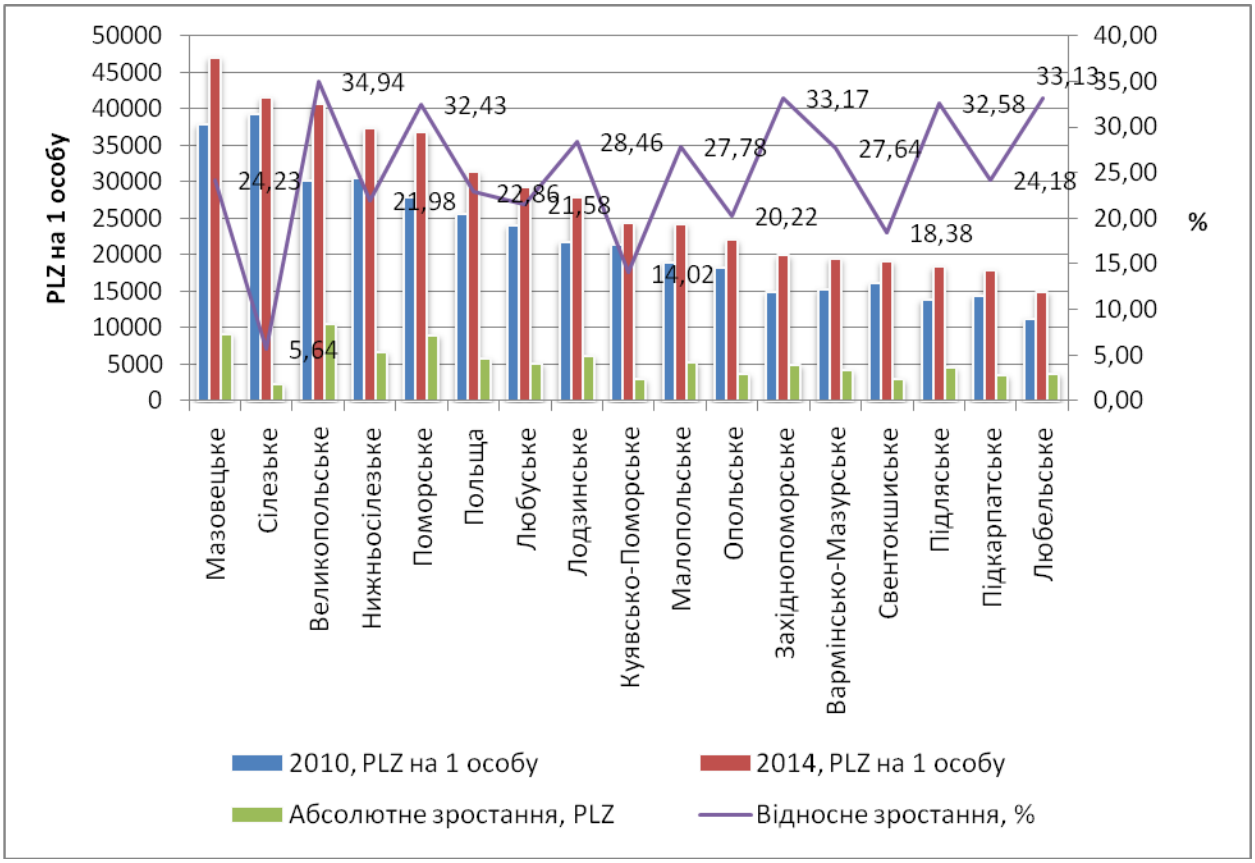

Рис. 3.26. **Динаміка показників абсолютного та відносного зростання обсягів реалізованої промислової продукції в розрізі воєводств Польщі, 2010-2014 рр.**

Джерело: розраховано автором на основі даних: Rocznik Statystyczny Przemysłu 2015 / Główny urząd statystyczny. – Warszawa, 2015. – 578 s. http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/roczniki-statystyczne/roczniki-statystyczne/rocznik-statystyczny-przemyslu-2015,5,9.html

Просторова структура промисловості в регіональному розрізі показує, що найбільша концентрація промислової діяльності має місце в південно-західних і центральних воєводствах Польщі, особливо в Сілезькому, Нижньосілезькому, Великопольському, Малопольському і Лодзинському воєводствах (рис. 3.27).

Ці регіони з традиційно високим рівнем розвитку промисловості на сучасному етапі розвитку проходять процес реіндустріалізації, зокрема через залучення іноземного капіталу у високотехнологічні галузі (наприклад, в автомобільну промисловість або виробництво побутової техніки), особливо в міських районах Познані, Вроцлава та Лодзі.

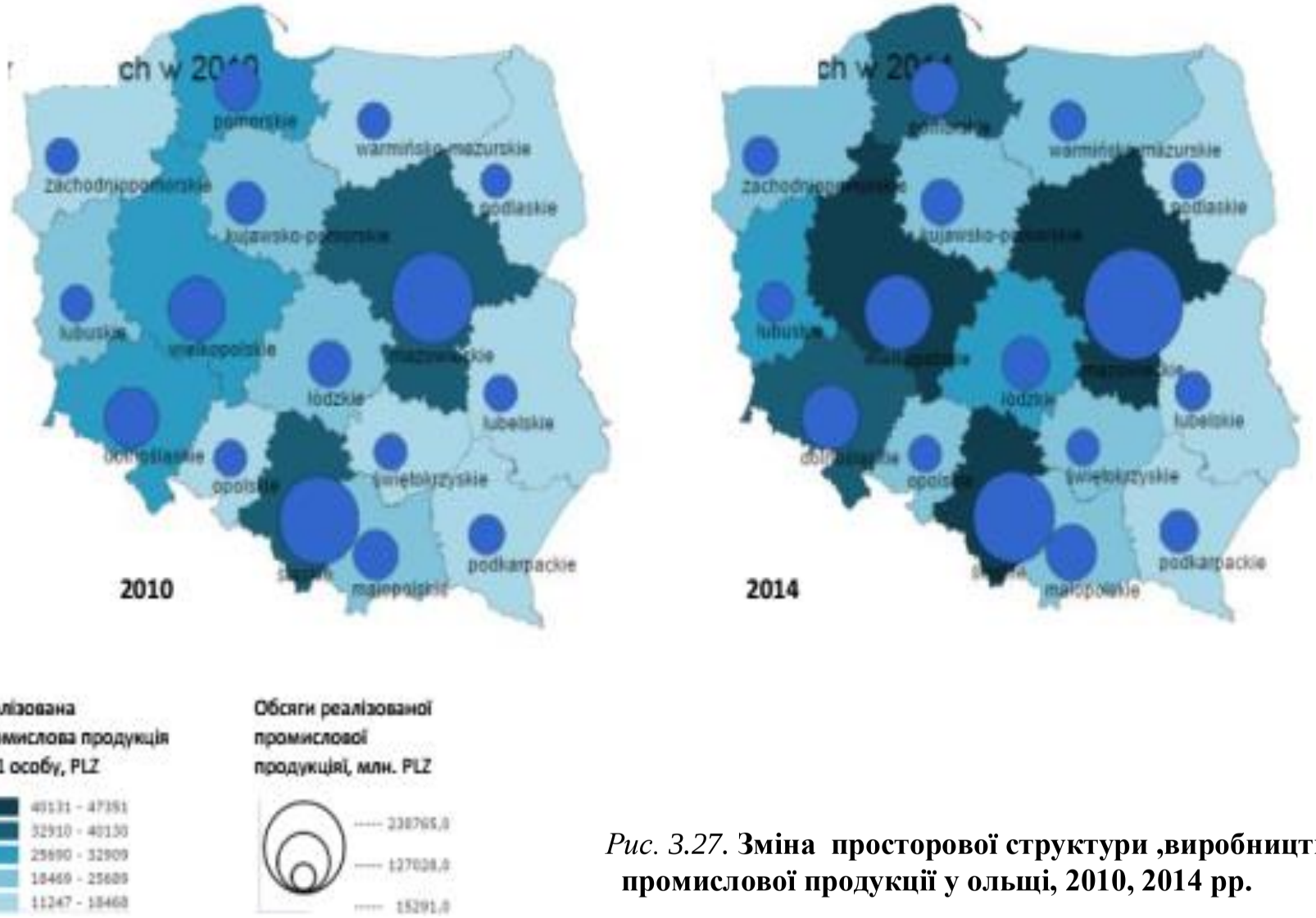

Рис. 3.27. **Зміна просторової структури ,виробництва промислової продукції у ольщі, 2010, 2014 рр.**

Аналіз просторової концентрації промисловості на рівні повітів вказує на високу концентрацію за показниками зайнятих у промисловості і будівництві, а також реалізованої продукції, передусім у столицях 16 нинішніх і 49 колишніх воєводств. Зокрема, високі значення показників характерні для Верхньої Сілезії та інших міських районів: зокрема, міст Познані, Вроцлава, Лодзі, Варшави і Кракова. Це промислові центри, які активно розвивались під час панування командно-адміністративної системи в Польщі.

Поступова модернізація промислових підприємств, яка відбувається за рахунок капітальних інвестицій підприємств, має місце в усіх воєводствах Польщі. Результатом такої модернізації може стати зростання продуктивності праці у цих та інших секторах промисловості. Продуктивність праці оцінюється обсягом реалізованої продукції на одного зайнятого. У промисловості Польщі продуктивність праці має тенденцію до зростання впродовж усього досліджуваного періоду в усіх секторах промисловості.

Характерним явищем для розвитку будь-якої сфери економіки є лінійна залежність між обсягами виробленого продукту та кількістю зайнятих у цій сфері. Оцінка кореляційної залежності таких показників як частка промисловості та будівництва у ВДВ та частка промисловості та будівництва у структурі зайнятості, у розрізі воєводств Польщі вказує на зростання продуктивності праці у промисловості країни.

Так, зростання частки промисловості та будівництва у ВДВ воєводства на 1% досягалось у 2014 р. зростанням частки промисловості та будівництва у структурі зайнятості воєводства на 0,87% (рис. 3.28). Водночас слід зауважити, що таке співвідношення є дещо вищим, порівняно з країнами-членами ЄС. Для країн ЄС-15 для зростання частки промисловості у ВДВ достатньо збільшення частки зайнятих у цій сфері на 0,68% [394].

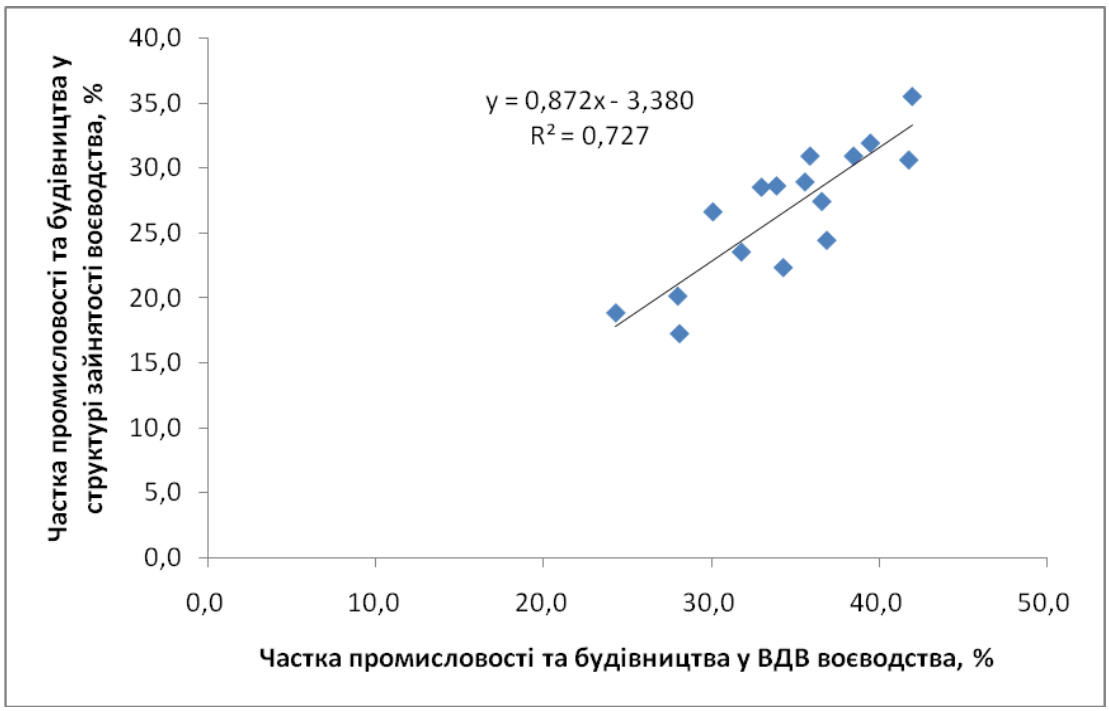

Рис. 3.28. **Залежність між часткою промисловості та будівництва у ВДВ воєводства та часткою промисловості та будівництва у структурі зайнятості воєводства, 2014 р.**

Джерело: розраховано автором на основі даних: Rocznik Statystyczny Przemysłu 2015 / Główny urząd statystyczny. – Warszawa, 2015. – 578 s.

Це пов'язано з тим, що домінування країн Центральної та Східної Європи у промисловості забезпечується не за рахунок традиційних трудомістких галузей промисловості, а шляхом розвитку сучасних галузей промисловості, які меншою мірою акумулюють трудові ресурси, але відзначаються високою доданою вартістю. Слід зазначити, що найбільше зниження частки промисловості у зайнятості і валовій доданій вартості було зафіксоване в країнах, які вже мають відносно низькі показники участі промислового сектору в економіці. Це в основному країни ЄС-15, зокрема Великобританія. У тих країнах, які згодом приєдналися до ЄС (у тому числі Іспанії та Фінляндії), це зниження є меншим (рис. 3.29). Такі тенденції щодо зайнятості у промисловості пов'язані здебільшого з активною політикою інноватизації виробництва і ліквідації живої праці в промисловості, а також перенесенням трудомістких видів промисловості до країн, що не входять в ЄС, з більш низькою вартістю робочої сили.

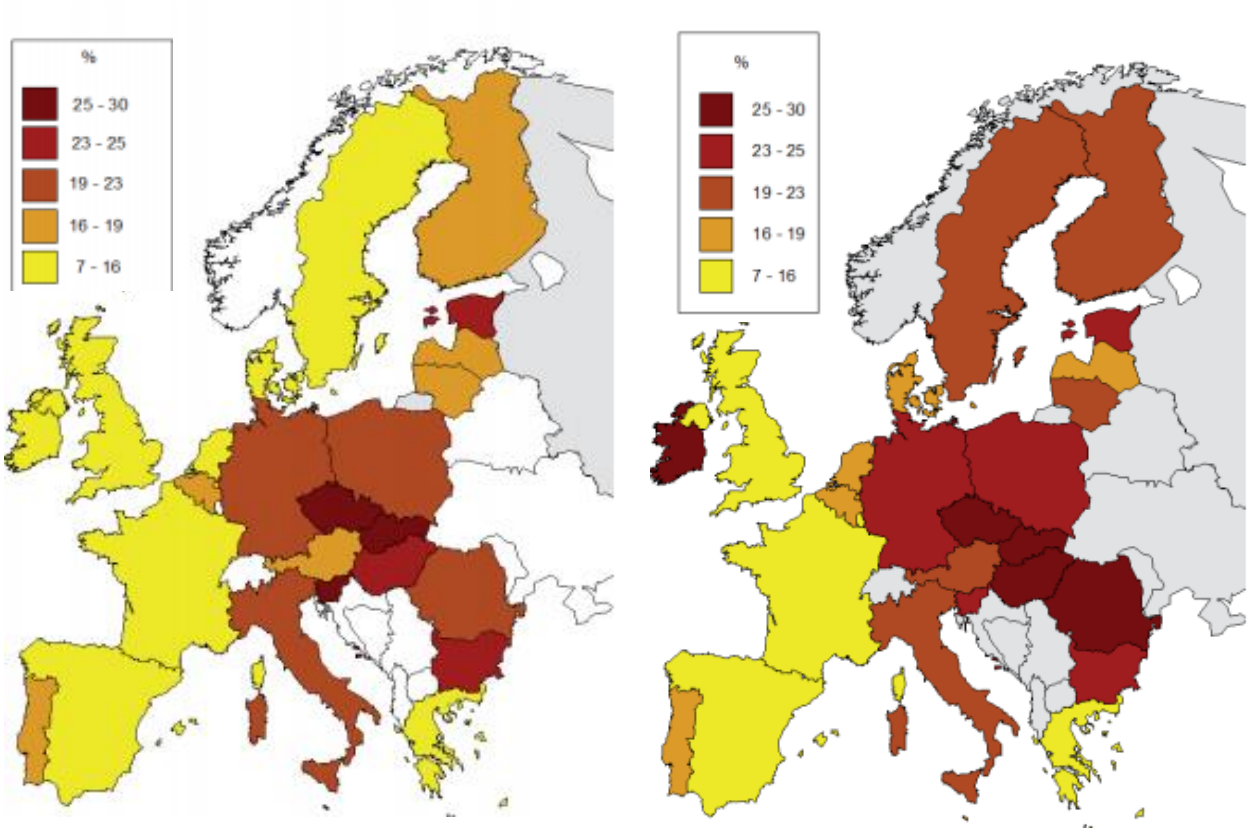

А) Б)

Рис. 3.29. **Частка промисловості у структурі зайнятості (А) та валовій доданій вартості (Б) в країнах Європи, 2014 р.**

Джерело: розраховано автором на основі даних Eurostat.

Водночас в Європі присутні і протилежні приклади. Так, збільшення частки промисловості у валовій доданій вартості спостерігається в регіонах Німеччини і Австрії. У багатьох регіонах Ірландії і Іспанії з давніми традиціями і значною вагою промислового сектору також мало місце нарощення промислового потенціалу впродовж останніх десяти років.

Такі тенденції є радше винятками з конструкції гіпотези загального процесу деіндустріалізації вропи. Тому трансформація виробничих потужностей швидше є підтвердженням процесу повторної індустріалізації, у якій панують не трудомісткі сектори промисловості, а сектори з високою доданою вартістю та ті, розвиток яких базується на ефективній імплементації економіки, що базується на знаннях.

На сучасному етапі розвитку Польща, хоча й суттєво наростила промисловий потенціал, однак не завжди за рахунок високотехнологічних секторів. Після вступу в ЄС її прикордонні регіони теж зазнали промислової

експансії інших членів ЄС щодо винесення трудомістких секторів (для прикладу автомобілескладання), що часто зумовлювалось значно нижчим рівнем оплати праці у Польщі, порівняно зі старими членами ЄС. У 2014 р. середня заробітна плата в промисловості склала 3872 злотих і зросла на 2,9% в номінальному вираженні, порівняно з ростом 4,6%, зафіксованим у попередньому році. Реальна заробітна плата також зросла на 2,9% (порівняно з ростом на 3,9% в попередньому році). Єдиним сектором, у якому реальна заробітна плата зменшилася, був видобуток і розробка кар'єрів (зниження на 0,1%). Найбільше зростання спостерігалося в обробній промисловості (на 4,3%). У регіональному розрізі максимальна середньомісячна заробітна плата у промисловості у 2014 р. коливалась від 4581 злотих до 3149 злотих і була у традиційно промислових воєводствах, які мають найвищу частку зайнятості у промисловості – Сілезькому, Мазовецькому, Нижньосілезькому та Поморському (рис. 3.30).

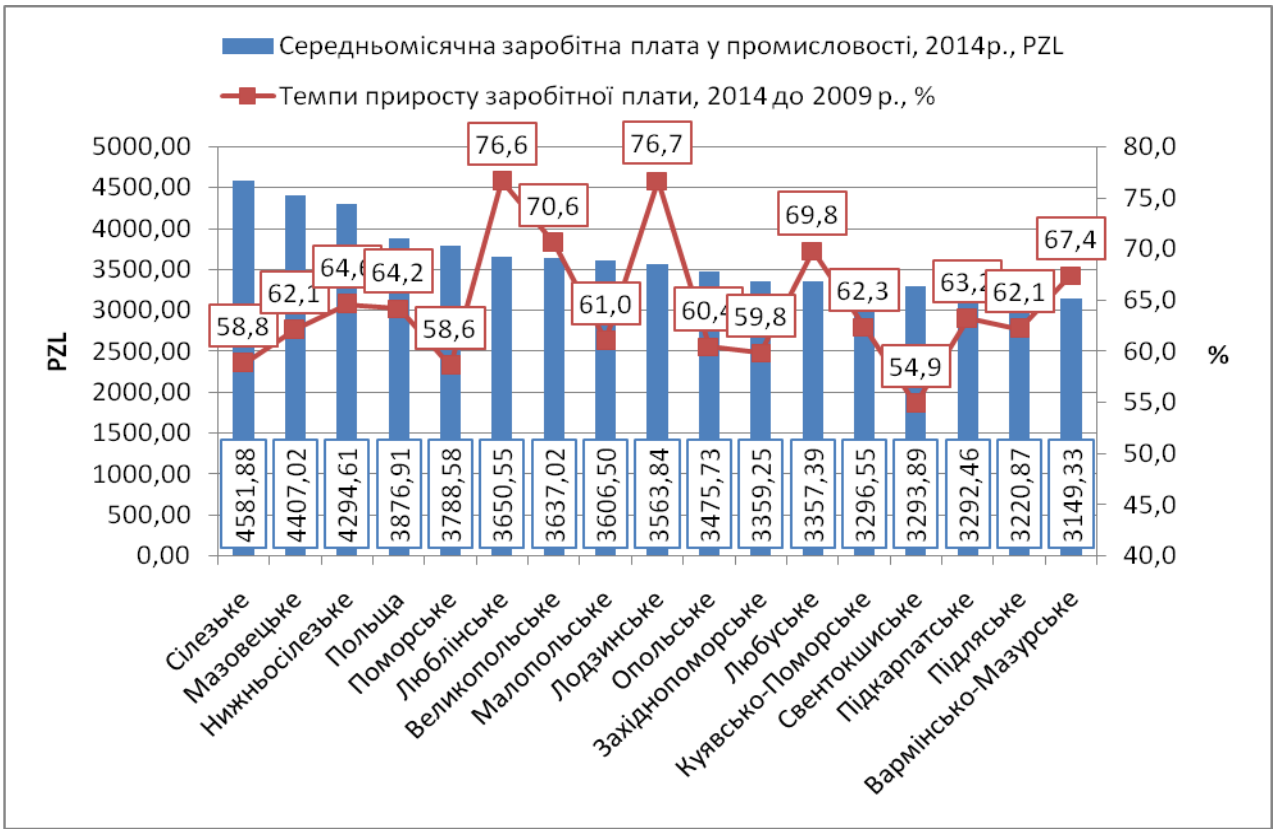

Рис .3.30. **Диференціація регіонів Польщі за рівнем заробітної плати у промисловості (2014 р.) та за темпами її зростання (2005-2014 рр.)**

Джерело: розраховано автором на основі даних: Rocznik Statystyczny Przemysłu 2015 / Główny urząd statystyczny. – Warszawa, 2015. – 578 s.

Зазначимо, що темпи приросту середньої заробітної плати у промисловості прямо корелюють з її розмірами у просторовому розрізі. Упродовж 2005-2014 рр. вони характеризувались незначною асиметрією: так найбільше заробітна плата зросла у Люблінському та Лодзинському воєводствах – на 76,6% і 76,7% відповідно, а найменше – у Свентокшиському – лише на 54,9%. Цікаво, що лише у трьох регіонах Польщі – Сілезькому, Мазовецькому та Нижньосілезькому – середньомісячна заробітна плата в промисловості була вища за середньопольський рівень, а в усіх інших – нижча. Визначальним чинником зростання продуктивності праці в промисловості є інноваційний розвиток цієї сфери економіки, який досягається шляхом імплементації продуктових і процесних інновацій. Результат інноваційності промисловості може бути оцінений за допомогою такого показника як частка доходу від нової чи істотно покращеної промислової продукції у загальному обсязі реалізації промислової продукції. Для діагностики просторових ефектів інноваційного розвитку промисловості Польщі важливо розглянути тенденції зміни частки нової чи істотно покращеної промислової продукції у загальному обсязі реалізації промислової продукції у розрізі воєводств (рис. 3.31).

Результати аналізу вказують на високу концентрацію інноваційної діяльності в промисловості у трьох воєводствах Польщі: Поморському, Великопольському та Підкарпатському. Усі інші воєводства впродовж 2010-2014 рр. характеризувались нижчими за середньопольські значення нової чи істотно покращеної промислової продукції у загальному обсязі реалізації промислової продукції. Водночас зауважимо, що Куявсько-Поморське, Сілезьке та Нижньосілезьке воєводства у 2011-2014 рр. суттєво наростили власну інноваційну активність і на кінець періоду долучились до регіонів-лідерів за часткою нової чи істотно покращеної промислової продукції у загальному обсязі реалізації промислової продукції. Натомість Вармінсько-Мазурське воєводство значно погіршило свої позиції у цьому рейтингу.

Аналіз динаміки витрат на інноваційну діяльність у промисловості є особливо важливим з точки зору підвищення конкурентоспроможності підприємств і показує збільшення витрат у поточних цінах упродовж усього досліджуваного періоду. Однак існують сильні регіональні відмінності щодо динаміки цього показника (табл.3.12).

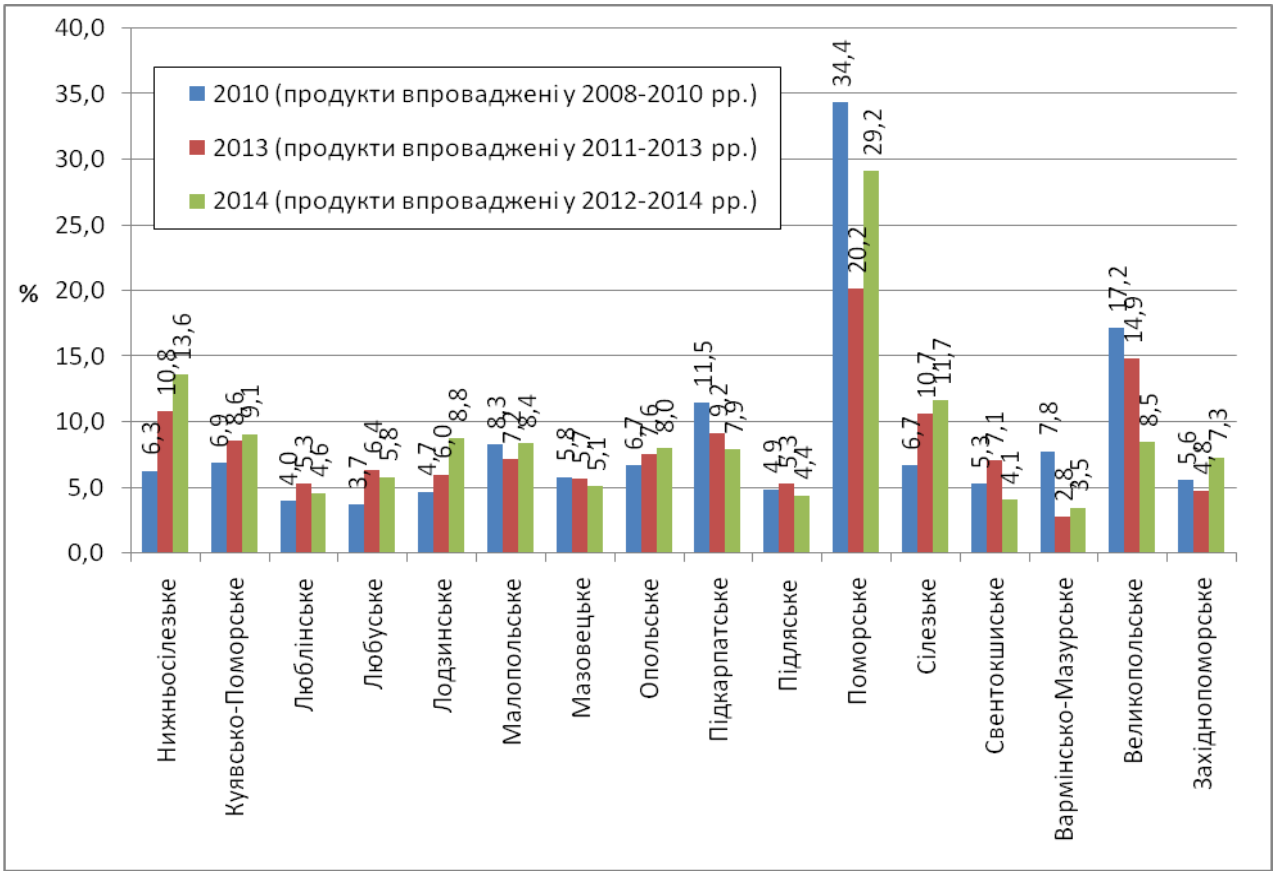

Рис. 3.31. **Динаміка частки доходу від нової чи істотно покращеної промислової продукції у загальному обсязі реалізації промислової продукції, 2010-2014 рр., %**

Джерело: розраховано автором на основі даних: Rocznik Statystyczny Przemysłu 2015 / Główny urząd statystyczny. – Warszawa, 2015. – 578 s. http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/roczniki-statystyczne/roczniki-statystyczne/rocznik-statystyczny-przemyslu-2015,5,9.html

Оцінювання даних про витрати промислових підприємств Польщі на інноваційну діяльність у 2014 р. показує, що більша частина коштів – майже 84% – спрямовується в основний капітал, тобто машини і обладнання, будівлі, споруди та земельні ділянки. Суттєву, але значно меншу роль відіграють інвестиції в наукові дослідження і розробки, які складають близько 20% від загальної суми інвестиційних витрат.

Таблиця 3.12

Структура видатків на інноваційну діяльність у промисловості в розрізі воєводств Польщі, 2014р.

	Загалом	Видатки на науково-дослідницьку діяльність	Видатки на зовнішню закупівлю наукових результатів та програмних продуктів	Інвестиційні видатки		Видатки на навчання персоналу і на маркетинг нової чи істотно покращеної промислової продукції	Загалом	Видатки на науково-дослідницьку діяльність	Видатки на зовнішню закупівлю наукових результатів та програмних продуктів	Інвестиційні видатки		Видатки на навчання персоналу і на маркетинг нової чи істотно покращеної промислової продукції
				на будівлі, конструкції, землю	на машини, технічне та транспортне обладнання					на будівлі, конструкції, землю	на машини, технічне та транспортне обладнання	
	в млн. злотих						у %					
Польща	**2544,3**	**4415,5**	**607,6**	**3766,9**	**12922**	**566,3**	***100***	***19,59***	***2,7***	***16,71***	***57,32***	***2,51***
Нижньосілезьке	2917,7	408,7	30,1	478	1964,8	27,7	*100*	*14,01*	*1,03*	*16,38*	*67,34*	*0,95*
Куявсько-Поморське	877,1	163,1	12,8	268,7	411,3	18,6	*100*	*18,6*	*1,46*	*30,64*	*46,89*	*2,12*
Люблінське	446,8	128,6	*	59,8	233,3	8,8	*100*	*28,78*	*	*13,38*	*52,22*	*1,97*
Любуське	226,9	22,3	*	*	*	4,6	*100*	*9,83*	*	*	*	*2,03*
Лодзинське	2703,5	142	15,1	316,6	2096,3	*	*100*	*5,25*	*0,56*	*11,71*	*77,54*	*
Малопольське	1627,4	599	44,1	199,6	746,4	9,5	*100*	*36,81*	*2,71*	*12,26*	*45,86*	*0,58*
Мазовецьке	4006,7	1075,4	209,7	783,3	1779,2	115	*100*	*26,84*	*5,23*	*19,55*	*44,41*	*2,87*
Опольське	211,9	33,6	4,4	31,8	134,6	*	*100*	*15,86*	*2,08*	*15,01*	*63,52*	*
Підкарпатське	1443,8	552	18,4	211,2	621,6	34,7	*100*	*38,23*	*1,27*	*14,63*	*43,05*	*2,4*
Підляське	236	48,3	*	17,8	155,3	8,6	*100*	*20,47*	*	*7,54*	*65,81*	*3,64*
Поморське	1258,1	255,8	95,9	205,7	595,3	*	*100*	*20,33*	*7,62*	*16,35*	*47,32*	*
Сілезьке	3082,9	604	35,3	383,1	1981,5	21,7	*100*	*19,59*	*1,15*	*12,43*	*64,27*	*0,7*
Свентокшиське	190,8	63	*	30,5	80,4	1,4	*100*	*33,02*	*	*15,99*	*42,14*	*0,73*
Вармінсько-Мазурське	235,1	20,2	*	43,1	158,5	*	*100*	*8,59*	*	*18,33*	*67,42*	*
Великопольське	2339,7	255,2	*	359,5	1478,5	86,4	*100*	*10,91*	*	*15,37*	*63,19*	*3,69*
Західнопоморське	739,9	44,4	17,7	*	*	*	*100*	*6*	*2,39*	*	*	*

Джерело: рзрахунки автора на основі даних: Rocznik Statystyczny Przemysłu 2015 / Główny urząd statystyczny. – Warszawa, 2015. – 578 s.

Такі напрями інвестицій в інноваційну діяльність, як правило, призводять до підвищення якості продукції та зниження витрат. Однак слід розуміти, що більшість інвестицій спрямовується не на створення нового оригінального продукту, а на удосконалення наявних технологій чи продуктів.

Це типова стратегія для компаній, які або все ще перебувають на стадії модернізації технології, або ще не досягли міцних конкурентних позицій на ринку. Такі компанії меншою мірою націлені на досягнення стратегічних цілей, пов'язаних з довгостроковим інвестуванням в інноваційні дослідження і розробки. Орієнтацію на реалізацію короткострокових модернізаційних проектів та отримання швидкого результату підтримують не лише польські підприємства, а й іноземні інвестори з інших країн Центральної та Східної Європи.

У ситуації, коли інвестор є великою міжнародною компанією, створення великих дослідницьких відділів має місце, як правило, у материнській компанії, яка передає створені інновації дочірнім компаніям, розташованим в інших країнах. Дуже рідко в практиці функціонування міжнародних компаній у польських дочірніх компаніях створюються науково-дослідницькі центри. Це радше є винятком, а не правилом. Як наслідок, польські компанії характеризуються низьким рівнем витрат на наукові дослідження і розробки, порівняно з провідними корпораціями з країн-старих членів ЄС.

Найбільші європейські корпорації, такі як VW, Nokia, Sanofi-Aventis, Siemens, Daimler і GlaxoSmithKline, щороку витрачають на науково-дослідницьку діяльність понад 4 млрд. Витрати п'ятьох польських компаній, які потрапили до рейтингу ЄС Industrial R&D Investment Scoreboard-2010 (охоплює 1000 провідних європейських корпорацій), не перевищують 63 млн євро у рік. Більшість з цих коштів (21,5 млн євро) інвестував BRE Bank, але ця сума у більш ніж 200 разів менша, ніж у лідерів рейтингу. Варто

відзначити, що в першу десятку рейтингу потрапили усі компанії, які працюють у секторі промисловості. І це не випадково, адже саме промислові компанії генерують найбільший попит на інновації, а отже і несуть значні витрати на наукову діяльність і розробки [394].

Аналіз структури інвестицій, спрямованих на інноваційну діяльність 1000 корпорацій з рейтингу ЄС Industrial R&D Investment Scoreboard-2010, у розрізі видів економічної діяльності говорить про наступне: хоча частка промислових корпорацій складає лише 59,1%, їхні загальні витрати становлять майже 100 млрд євро, або 77% від загальної суми витрат усіх корпорацій. Інноваційні витрати є найвищими в таких секторах, як виробництво автомобілів і запчастин (21,1% корпорацій рейтингу), виробництво фармацевтичної продукції (15,5%) і виробництво телекомунікаційного обладнання, літальних і космічних апаратів, хімічних продуктів і електричного обладнання [394].

Виробництво фармацевтичної продукції характеризується у промисловому секторі найвищою відносною часткою витрат на наукові розробки в розрахунку на одного працівника (40,5 тис. євро) і поступається за цим показником тільки біотехнологічній промисловості (51,8 тис. євро). Аналіз даних про витрати на наукову і дослідницьку діяльність тисячі найбільших європейських компаній показує, що 206 з них розташовані в Німеччині, і вони витрачають на ці інвестиції майже 44 млрд євро, що становить 33,8% від загального обсягу витрат усіх компаній-учасників рейтингу. У них працюють понад 5,8 млн осіб, що складає 26,9% від загального обсягу, і їх чистий обсяг продажів щорічно сягає суми 1435 млрд євро, тобто 26,5% від загального обсягу.

Друге місце належить Франції – 116 компаній із загальною сумою витрат 24,5 млрд євро, що становить 18,9%. На третьому – Великобританія (246 компаній, що витрачають 20,0 млрд євро щорічно, тобто 15,4%). Інноваційні інвестиції компаній з Центральної та Східної Європи не перевищують загалом 315 млн євро, що становить 0,2% від загальної суми.

Якщо оцінювати інноваційні видатки в розрахунку на одного співробітника, то великі витрати несуть компанії з Мальти (41,4 тис. євро), Фінляндії (12,1 тис. євро) і Данії (11,3 тис. євро). Для польських корпорацій такі видатки становлять лише 1,4 тис. євро [395].

В умовах великої витратності наукових досліджень і розробок багато невеликих компаній зазнають труднощів у пошуку джерела фінансування цих робіт у таких обсягах. Тому, як зазначив Zioło Z., багато інноваційних компаній у Польщі та інших країнах Центральної та Східної Європи мають тенденцію до входження у великі європейські корпорації, що надалі дозволяє активізувати їх розвиток, зокрема у сфері науково-дослідницької діяльності [465]. Така тактика може бути корисною в період економічного зростання, однак під час спаду економічної активності саме філії та дочірні компанії за кордоном першими відчувають негативні наслідки погіршення економічної ситуації і спаду фінансово-економічної діяльності ж корпорації.

Отже, промисловий сектор, порівняно з іншими секторами, досить слабо відреагував на кризу в польській економіці. Суттєвих змін не відбулось як на національному, так і на регіональному рівнях. Це відображає відносно велику інерційність компаній у цьому секторі економіки і опір до спадних явищ. Водночас кризу слід розглядати в цьому світлі як природний циклічний феномен, що може сприятливо вплинути на структурну трансформацію галузі шляхом посилення конкурентного тиску. Це, своєю чергою, змушує компанії удосконалювати власну продукцію та підвищувати її якість.

Натомість значно помітнішими були зміни у структурі зайнятості, капітальних інвестицій, фінансуванні інноваційної діяльності. Результатом таких змін є зростання продуктивності праці у промисловості в усіх воєводствах Польщі, збільшення видатків на інноваційну діяльність і капітальне інвестування загалом. Зазначені структурні трансформації загалом є позитивними для розвитку промисловості і свідчать про підвищення ефективності функціонування промислового сектору.

3.5. Порівняння секторальних структурних трансформацій економік України та Польщі

Секторальні структурні трансформації економіки України в останні роки, що пов'язані з продовженням збройного протистояння на сході України, характеризуються поглибленням кризових тенденцій у реальному секторі національної економіки, де створюється понад третина валової доданої вартості. Зокрема, зниження реального ВВП відбулося в усіх кумулятивних видах економічної діяльності – добувній і переробній промисловості, сільському господарстві, транспортній сфері.

Вступ Польщі до ЄС у 2004 р., дієві та обґрунтовані реформи в економічній і суспільно-політичній сфері послужили поштовхом для стрімкого соціально-економічного піднесення.

Підтвердженням позитивної динаміки розвитку економіки Польщі після вступу до ЄС стало зростання рівня валового внутрішнього продукту. За даними 2014 р. у Польщі ВВП у грошовому еквіваленті становив 545,7 млрд дол. США, що в 1,8 разу, або на 240,8 млрд дол. США перевищує показник 2005 р. [272], причому позитивний приріст відбувся на фоні негативних проблем в ЄС. Тобто кумулятивний приріст економіки Польщі після приєднання до ЄС за показником ВВП в період 2005-2014 рр. склав 78,9%.

Попри несприятливі зовнішні економічні умови вступу Польщі до ЄС, такі як слабка динаміка розвитку країн-членів ЄС чи значне зростання світових цін на сировину і внаслідок цього зростання собівартості продукції, польська економіка легко справилася з включенням її до структур ЄС і плавним переходом до функціонування в межах єдиного ринку [66]. Польща досягла рівня 69% від ВВП на одну особу щодо середнього рівня для країн ЄС–27.

Стрімкий розвиток польської економіки відбувся внаслідок суттєвої фінансової допомоги від ЄС відповідно до політики зближення (як кредити, так і інвестиції). У 2004 р. зі структурних фондів ЄС Польща отримала

трансферів на суму близько 2,8 млрд євро. Бюджет ЄС на 2007-2013 рр. для польських заходів, передбачених у межах політики гуртування, склав майже 68 млрд євро – найвищий серед країн-членів ЄС [293]. Значна фінансова допомога надається Польщі для реалізації проектів у сферах транспортної інфраструктури, охорони навколишнього середовища, сприяння розвитку малих і середніх підприємств, модернізації сільського господарства, подолання безробіття тощо [432].

Якщо темпи економічного розвитку економіки України та Польщі суттєво різняться, то структура економіки (ВВП) за видами економічної діяльності в Україні та Польщі у 2015 р. (рис.3.32) є близькою (тіснота зближення становить 0,9038).

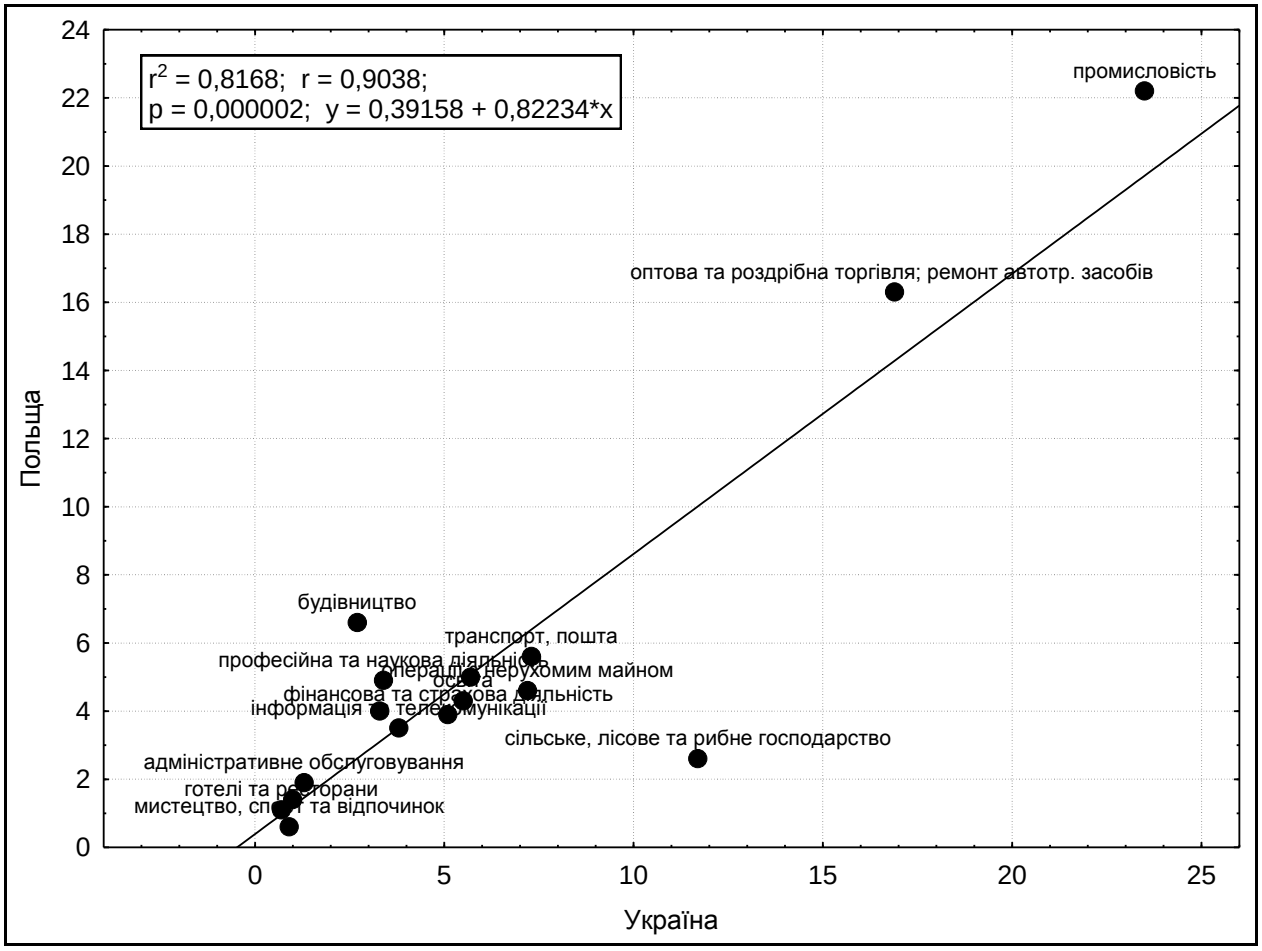

Рис. 3.32. **Структура ВВП за видами економічної діяльності в Україні та Польщі у 2015 р., %**

Джерело: побудовано за даними [215].

Зокрема, у промисловості України створюється 23,5% ВВП, а в Польщі – 22,2% ВВП, у сфері оптової та роздрібної торгівлі, ремонту автотранспортних засобів України формується 16,9% ВВП, а в Польщі – 16,3% ВВП. Найбільші розходження характерні для сфери сільського, лісового та рибного господарства, у якій формується 11,7% ВВП України та 2,6 % ВВП Польщі, а також для будівництва – 2,7% ВВП України та 6,6 % ВВП Польщі, операцій з нерухомим майном – 7,2% ВВП України та 4,6 % ВВП Польщі. Структура економіки щодо інших видів економічної діяльності є дуже наближеною. Зокрема, у сфері послуг створюється 62,1% ВВП України та 57,1% ВВП Польщі.

Аналіз структури зайнятості за видами економічної діяльності в Україні та Польщі у 2015 р. (рис. 3.33) також вказав на зближення економік двох країн (коефіцієнт кореляції становить 0,9348).

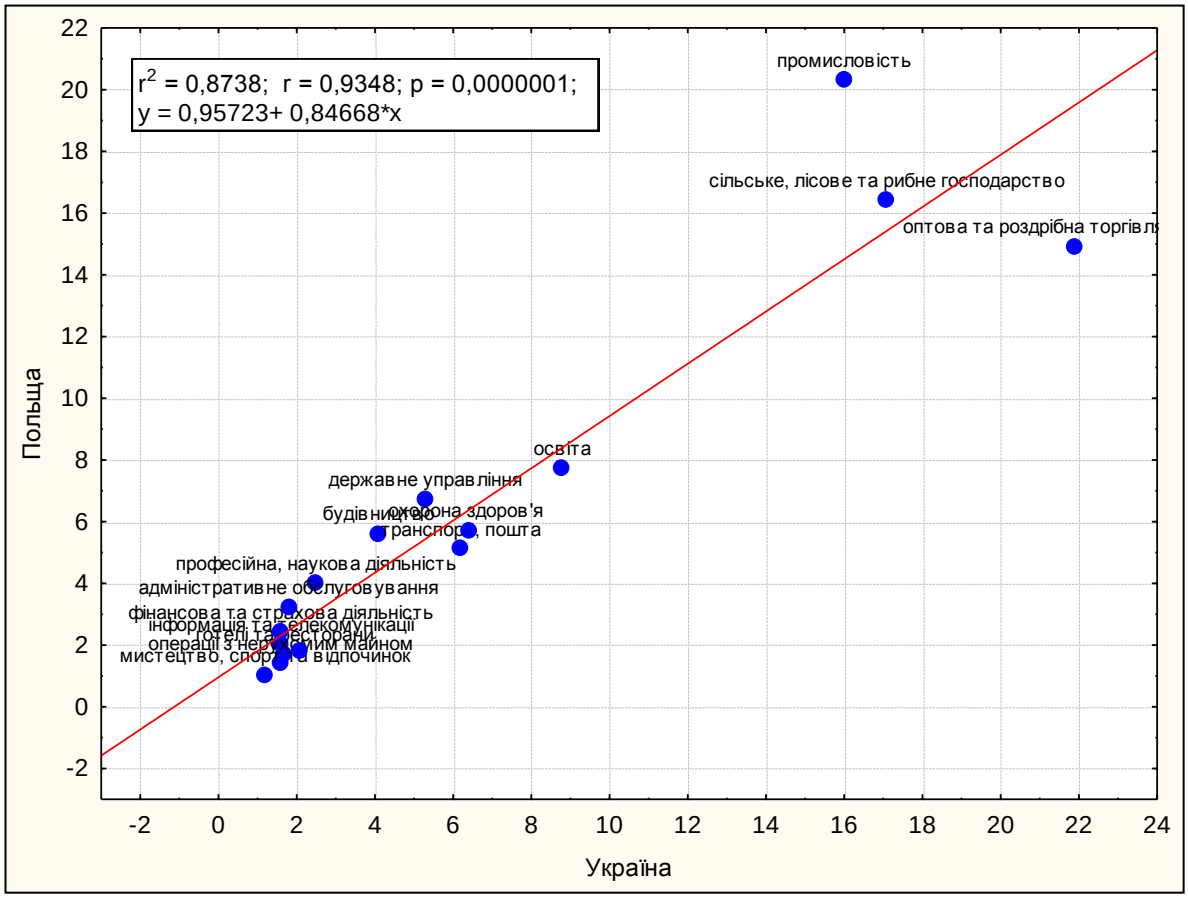

Рис. 3.33. **Структура зайнятості за видами економічної діяльності в Україні та Польщі у 2015 р., %**

Джерело: побудовано за даними [215].

А саме в сільському, лісовому та рибному господарстві України зайнято 17,1% населення, а Польщі – 16,4%. У промисловому виробництві Польщі працює 20,3% населення, а України – 16%, і навпаки, в оптовій і роздрібній торгівлі вищий показник зайнятості для України (21,9%), порівняно з Польщею (14,9%).

Щодо інших видів економічної діяльності, то структура зайнятості є дуже наближеною. Загалом сфера послуг в Україні охоплює 62,7% ринку зайнятості, а в Польщі – 57,6%.

Прямі іноземні інвестиції є каталізаторами прискореного економічного та соціального розвитку Польщі та України. Кумулятивний обсяг залучених прямих іноземних інвестицій в економіку Польщі на початок 2015 р. становив 232294,3 млн дол. США, що у 2,6 разу (або на 141874,8 млн дол. США) перевищує показник станом на початок 2006 р. (90419,5 млн дол. США). Найбільш привабливими для іноземних інвесторів з відповідною найвищою вартістю капіталу, вкладеного у вигляді прямих інвестицій, були підприємства промисловості (акумульовано 68290,7 млн. дол. США – 29,4% загального обсягу прямих інвестицій), установи фінансової та страхової діяльності (53652,1 млн дол. США – 23,1%), підприємства оптової та роздрібної торгівлі, ремонту автотранспортних засобів і мотоциклів (31260,4 млн дол. США – 13,5%), організації, що здійснюють операції з нерухомим майном, – 15712,1 млн дол. США (6,8%), у сфері професійної, наукової та технічної діяльності – 14481,6 млн дол. США (6,2%), інформації та телекомунікацій – 12257,6 млн дол. США (5,3%), будівельні компанії – 10769,3 млн дол. США (4,6%). А після приєднання до ЄС пріоритети іноземних інвесторів щораз змінювались на користь сектору малого підприємництва, результатом чого стало збільшення частки малих спільних підприємств.

Обсяг залучених з початку інвестування прямих іноземних інвестицій (акціонерного капіталу) в економіку України на кінець 2015 р. становив 43371,4 млн дол. США. На підприємствах промисловості зосереджено 13280,1 млн дол. США (30,6%) прямих інвестицій, у т.ч. переробної –

11331,7 млн дол. США (26,1 %), добувної промисловості і розроблення кар'єрів – 1243,6 млн дол. США (2,9%), з постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря – 629,6 млн дол США (1,5%). У підприємства металургійного виробництва, виробництва готових металевих виробів внесено 5309,7 млн дол. США прямих інвестицій (12,2%), виробництва харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів – 2426,0 млн. дол. США (5,6%), виробництва гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції – 1097,6 млн дол. США (2,5%), машинобудування, крім ремонту і монтажу машин і устаткування, – 808,8 млн дол. США (1,9%), виробництва хімічних речовин і хімічної продукції – 747,9 млн дол. США (1,7%). В установах фінансової та страхової діяльності акумульовано 11823,9 млн дол. США, або 27,3% загального обсягу прямих інвестицій, на підприємствах оптової та роздрібної торгівлі; ремонту автотранспортних засобів і мотоциклів – 5659,5 млн дол. США (13%), в організаціях, що здійснюють операції з нерухомим майном, – 3482,8 млн дол. США (8%), у сфері інформації та телекомунікацій – 2308,7 млн дол. США (5,3%), професійної, наукової та технічної діяльності – 2174,5 млн дол. США (5%).

Підприємствами та організаціями України у 2015 р. за рахунок усіх джерел фінансування освоєно 251,2 млрд грн капітальних інвестицій (на 1,7% менше ніж у попередньому році), а обсяг капіталовкладень у Польщі за цей рік становив 79,6 млрд дол. США (по середньому курсу НБУ за цей період – 2019,74 млрд грн), тобто у 8 разів більше, порівняно з показником по Україні. Структура капітальних інвестицій за видами економічної діяльності в Україні та Польщі у 2015 р. (рис. 3.34) є менш зближеною – коефіцієнт кореляції становить 0,7958. Зокрема, найвищою є частка капітальних інвестицій у промисловості як для України (32,1%), так і для Польщі (36,3%). Друге місце за пріоритетністю капітальних інвестицій для України займає сфера будівництва (15,9%, тоді як в Польщі лише 3,1% валових капітальних інвестицій). А для Польщі привабливою сферою для інвесторів є транспорт,

поштова та кур'єрська діяльність (16,8%, тоді як в Україні у цей вид діяльності вкладено лише 3,1% валових капітальних інвестицій).

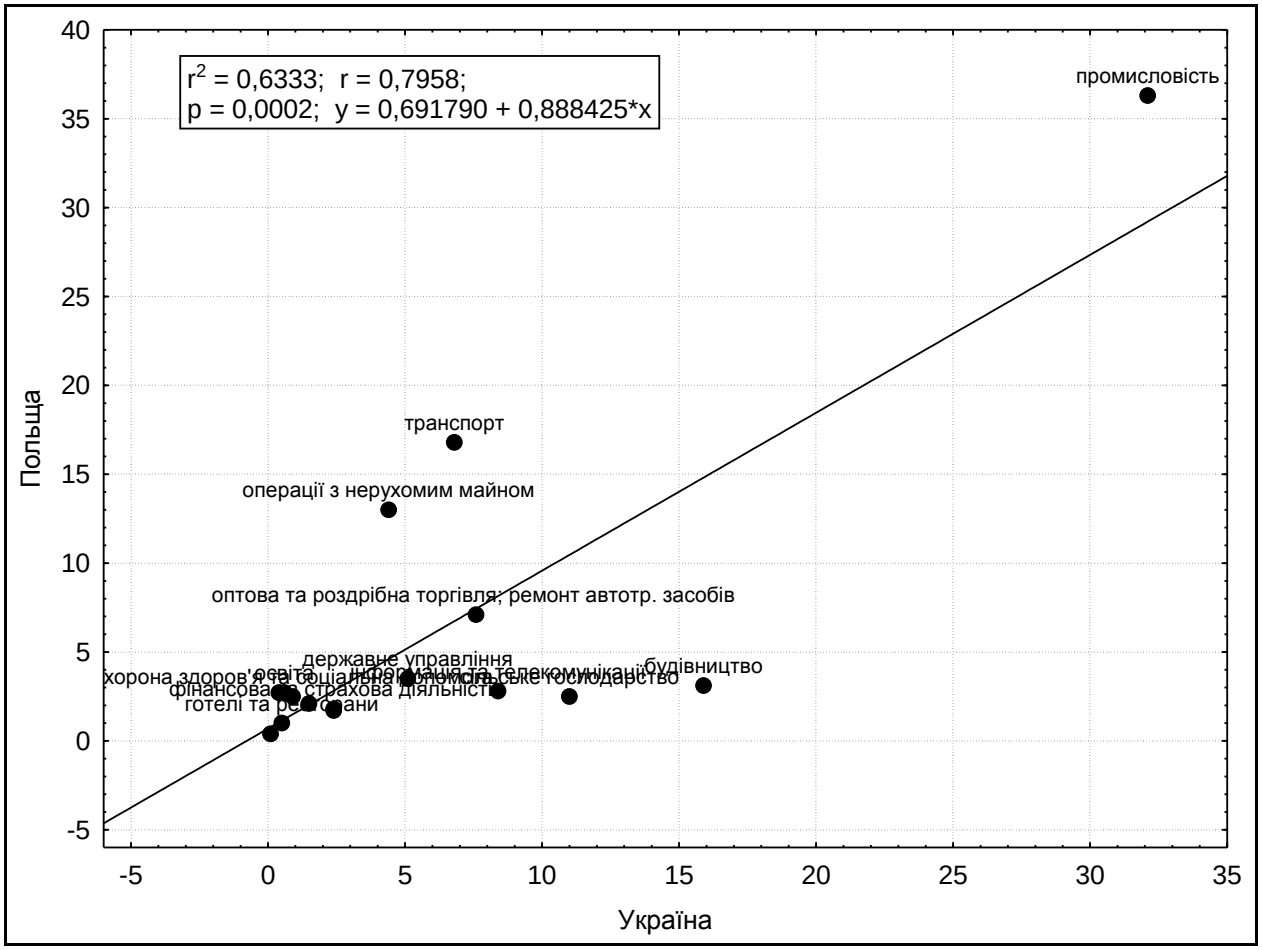

Рис. 3.34. **Структура капітальних інвестицій за видами економічної діяльності в Україні та Польщі у 2015 р., %**

Джерело: побудовано за даними [215].

Розходження характерні для сфери сільського, лісового та рибного господарства, на яку припадає 11% валових капітальних інвестицій України та 2,5% капітальних інвестицій Польщі. Крім того, для Польщі характерною є вища, порівняно з Україною, частка капіталовкладень в операцій з нерухомим майном (13% проти 4,4%), розвиток сфери освіти (2,7% проти 0,6%), охорони здоров'я та надання соціальної допомоги (2,5% проти 0,9%), мистецтва, спорту, розваг і відпочинку (2,7% проти 0,4%). В Україні більше у 2015 р. вкладено у сферу державного управління та оборони, обов'язкового

соціального страхування (5,1% відносно 3,5% ВКІ Польщі). Структура капітальних інвестицій щодо інших видів економічної діяльності є наближеною. Зокрема, у сферу послуг вкладено 41,1% валових капітальних інвестицій України та 58,1% капітальних інвестицій Польщі.

Продовження збройного протистояння на сході України залишається вкрай виснажливим для української промисловості. Негативний внесок у динаміку показників виробництва зумовлений руйнуванням на території воєнного конфлікту виробничих потужностей і транспортної інфраструктури; втратою міжгалузевих, логістичних зв'язків; недостатнім забезпеченням сировиною та матеріалами базових експортоорієнтованих галузей (металургії, хімічного виробництва). Результатом різкого зростання цін на тлі зниження реальних доходів населення стало скорочення внутрішнього попиту на промислову продукцію, внаслідок чого зберігається низький рівень завантаження потужностей підприємств (у 2015 р. на рівні 57,8-61,4%) та їх забезпеченості замовленнями (на рівні 4 наступних місяців) [4]. Загалом зниження промислового виробництва у 2015 р., порівняно з минулим роком, становило 13%, причому скорочення обсягів спостерігається у всіх секторах промислового виробництва.

Розвиток промислового виробництва України і Польщі за останні 5 років відбувався в різних економічних і геополітичних умовах. Так, у Польщі найвищою є інтенсивність структурних трансформацій за 2010-2014 рр. за обсягом реалізованої промислової продукції (табл. 3.13) у сфері металургійного виробництва, виробництва готових металевих виробів, крім машин і устаткування (інтенсивність змін становить 113%), виробництва меблів, іншої продукції, ремонту і монтажу машин та устаткування (112,2%), виготовлення виробів з деревини, виробництва паперу та поліграфічної діяльності (110,4%), виробництва коксу та продуктів нафтопереробленння (106,1%), текстильного виробництва, виготовлення одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів (104,2%).

Таблиця 3.13

Порівняння секторальних структурних трансформацій у промисловості України та Польщі за 2010-2014 рр. (за обсягом реалізованої промислової продукції)

	Польща					
	2010 рік		2014 рік		Швид-кість зміни, у в.п.	Інтенси-вність зміни, у %
	млн дол. США	%	млн дол. США	%		
Промисловість	**328571,9**	**100**	**355893,7**	**100**	**х**	**х**
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	***16926,0***	***5,15***	***14717,7***	***4,10***	-1,05	79,6
Переробна промисловість	***271652,3***	***82,68***	***302463,7***	***85,00***	2,32	102,8
Виробництво харчових продук-тів, напоїв і тютюнових виробів	54087,6	16,46	60117,3	16,90	0,44	102,7
Текстильне виробництво, виробництво одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів	6308,0	1,92	7206,5	2,00	0,08	104,2
Виготовлення виробів з деревини, виробництво паперу та поліграфічна діяльність	19935,8	6,07	23596,2	6,70	0,63	110,4
Виробництво коксу та продуктів нафтопереробленння	19822,2	6,03	22788,4	6,40	0,37	106,1
Виробництво хімічних речовин і хімічної продукції	14667,2	4,46	16300,5	4,60	0,14	103,0
Виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів	3866,8	1,18	3628,3	1,00	-0,18	85,0
Виробництво гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції	30674,0	9,34	34654,2	9,70	0,36	103,9
Металургійне виробництво, виробництво готових металевих виробів, крім машин і устаткування	20360,5	6,20	24784,7	7,00	0,80	113,0
Виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції	12953,6	3,94	10259,1	2,90	-1,04	73,6
Виробництво електричного устаткування	12697,6	3,86	13900,9	3,90	0,04	100,9
Виробництво машин і устаткування, не віднесених до інших угрупувань	11546,3	3,51	11701,1	3,30	-0,21	93,9
Виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів та інших транспортних засобів	34414,3	10,47	38182,2	10,70	0,23	102,2
Виробництво меблів, іншої продукції; ремонт і монтаж машин та устаткування	18442,2	5,61	22504,0	6,30	0,69	112,2
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	***31379,8***	***9,55***	***29335,3***	***8,30***	-1,25	86,9
Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	***8613,8***	***2,62***	***9377,0***	***2,60***	-0,02	99,2

Продовження табл. 3.13

Україна						Відхилення структури України відносно Польщі у 2014 р., в.п.	Еластичність структурних трансформацій України та Польщі за 2010-2014 рр.
2010 рік		2014 рік		Швид-кість зміни, у в.п.	Інтенсив-ність зміни, у %		
млн грн	%	млн грн	%				
1065850	**100**	**1389140,5**	**100**	**x**	**x**	**x**	**x**
106055,1	***10***	***148692,9***	***10,7***	0,70	107,0	6,60	1,34
716400,6	***67,2***	***880809,4***	***63,4***	-3,80	94,3	-21,60	0,92
193055,6	18,1	289230,3	20,8	2,70	114,9	3,90	1,12
8425,4	0,8	11234,4	0,8	0,00	100,0	-1,20	0,96
27128,8	2,6	43399,7	3,1	0,50	119,2	-3,60	1,08
75004,1	7	46986,6	3,4	-3,60	48,6	-3,00	0,46
35503	3,3	49321,3	3,5	0,20	106,1	-1,10	1,03
7404,3	0,7	14542,8	1	0,30	142,9	0,00	1,68
46629,1	4,4	63556,1	4,6	0,20	104,5	-5,10	1,01
200635,8	18,8	234388	16,9	-1,90	89,9	9,90	0,80
7008,4	0,7	8104,4	0,6	-0,10	85,7	-2,30	1,17
16193,4	1,5	19895,9	1,4	-0,10	93,3	-2,50	0,92
31222,4	2,9	33028,2	2,4	-0,50	82,8	-0,90	0,88
44846,3	4,2	38358,6	2,8	-1,40	66,7	-7,90	0,65
23344	2,2	28763,1	2,1	-0,10	95,5	-4,20	0,85
221808,4	***20,8***	***341078,9***	***24,6***	3,80	118,3	16,30	1,36
21586,4	***2***	***18559,3***	***1,3***	-0,70	65,0	-1,30	0,66

В Україні найінтенсивнішими були структурні зміни у сфері виробництва основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів (142,9%), виготовлення виробів з деревини, виробництва паперу та поліграфічної діяльності (119,2%), постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря (118,3%), виробництва харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів (114,9%).

Загалом частка переробної промисловості (а саме обсягів реалізованої промислової продукції) Польщі у 2014 р. (85%) на 21,6 в.п. перевищує відповідний показник по Україні (63,4%), а, зокрема, частка сфери машинобудування Польщі на 17,8 в.п. вища, ніж в Україні. Питома вага металургійного виробництва, виготовлення готових металевих виробів, крім машин і устаткування, в Україні (16,9%) на 9,9 в.п. перевищує показник Польщі (7%), добувної промисловості на 6,6 в.п. (10,7% проти 4,1%), сфери постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря на 16,3 в.п. (24,6% проти 8,3%).

Еластичність структурних трансформацій України та Польщі за період 2010-2014 рр. характерна для реалізації продукції підприємствами сфери виробництва основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів (коефіцієнт еластичності становить 1,68), постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря (1,36), добувної промисловості (1,34), виробництва комп'ютерів, електронної та оптичної продукції (1,17), виробництва харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів (1,12), виготовлення виробів з деревини, виробництва паперу та поліграфічної діяльності (1,08), виробництва хімічних речовин і хімічної продукції (1,03), виробництва гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції (1,1).

В Україні стабільне скорочення обсягів промислового виробництва з 2012 р. вказує на системні структурні та інституційні проблеми в реальному секторі економіки, неврахування яких при виробленні механізмів структурної політики країни зумовило низькі конкурентні преваги та

можливості адаптації українських підприємств до швидких змін і викликів в умовах глобалізованих ринків.

У результаті для реального сектору України, зокрема її промислового виробництва, характерний застарілий технологічний уклад, низький рівень інтелектуалізації експорту, імпортозалежність промисловості від наукоємних товарів унаслідок відсутності виваженої структурної політики з акцентом на відборі, захисті й розвитку критичних технологій і нових галузей-драйверів [4]. Адже в обсягах реалізації промислової продукції України у 2015 р. частка машинобудівної продукції залишається незначною – 7,2%, у т.ч. частка виробництва комп'ютерів, електронної та оптичної продукції – 0,6%, виготовлення електричного устаткування – 1,4%.

У структурі реалізації промислової продукції та товарного експорту України переважають виробництва низьких укладів, і це зумовлює нарощування технологічного відставання її промислового комплексу від розвинених країн. В Україні майже 95% обсягів виробленої продукції належать до третього (60%) і четвертого (35%) технологічних укладів, характерними рисами яких є випереджальний розвиток електроенергетики й використання нафти як головного енергоносія. Натомість частка продукції вищих укладів становить 4% для п'ятого і 0,1% – для шостого [4]. В Україні вже давно назріла потреба запровадження підходу до організації та управління інноваційним розвитком на базі підтримки критичних технологій, які можуть послужити поштовхом для технологічного та інноваційного оновлення пріоритетних секторів промислового виробництва, забезпечуючи їх енергетичну незалежність і конкурентоспроможність.

Першочерговим пріоритетом у цьому аспекті є стимулювання та підтримка створення та розвитку замкнених циклів виробництва продукції вищих технологічних укладів. Так, перспективи розвитку в Україні атомної промисловості, технології якої належать до п'ятого та шостого технологічних укладів, значним чином залежать від налагодження виробництва і перероблення урану та цирконію. Переваги України у сфері ядерної

енергетики зумовлені, з одного боку, природними ресурсами, оскільки вона має найбільші в Європі родовища уранових руд і цирконату, а з іншого, – отриманою від колишнього СРСР спадщиною у вигляді розвиненого гідрометалургійного виробництва з перероблення цих руд та освоєних новітніх технологій з отримання ядерних матеріалів, низки реакторів АЕС та енергоблоків, комплексу підприємств енергомашинобудування та наукових інститутів ядерного профілю [61].

Україна має 12 розвіданих уранових родовищ у Кіровоградському рудному районі із сумарними запасами, здатними забезпечити потреби української атомної енергетики на 100 років. Проте масштабні поклади уранової руди та цирконію без власного ядерно-паливного циклу залишаються лише сировиною [4]. Розвиток в Україні високотехнологічних виробництв, зокрема ОПК, ракетно-космічної, авіаційної, суднобудівної, пігментної та лакофарбової, фармацевтичної промисловості та будівництва вимагає збільшення виробництва продукції кольорової металургії, зокрема, титану (металевого та двоокису титану) та алюмінію. Рівень потенційних ресурсів титану і потужностей виробництва ільменітових концентратів в Україні оцінений у 20% світового балансу [127].

Падіння обсягів капітальних інвестицій у промисловість України протягом останніх трьох років, зниження рентабельності виробництва та висока частка збиткових підприємств промисловості (28%), фінансова дестабілізація в банківській системі країни та відповідне обмеження промислових підприємств щодо кредитування на прийнятних умовах, зниження кумулятивних обсягів прямих іноземних інвестицій у промисловості (на кінець 2015 р. зменшились на 8,2% і становили 13280 млн дол. США) знизили потенційні можливості підприємств щодо капіталовкладень у розвиток промислового виробництва за рахунок власних коштів, а відтак сповільнили темпи розвитку та інноваційного оновлення високотехнологічних виробництв, створення замкнених циклів виробництва продукції вищих технологічних укладів.

За показником зайнятості населення найвища інтенсивність структурних трансформацій за 2010-2014 рр. в Україні (додаток А, табл. А.2) була характерна для сфери виробництва фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів (інтенсивність змін становить 161,1%), виробництва автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів та інших транспортних засобів (134,2%), виготовлення виробів з деревини, виробництва паперу та поліграфічної діяльності (109,9%), виробництва електричного устаткування (118,7%), виробництва харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів (104,7%). А для Польщі найінтенсивнішими були структурні зміни зайнятості у сфері виробництва автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів та інших транспортних засобів (113,3%), металургійного виробництва, виробництва готових металевих виробів, крім машин і устаткування (111,9%), виробництва електричного устаткування (107,1%), виробництва хімічних речовин і хімічної продукції (105,2 %).

У переробній промисловості Польщі у 2014 р. було зайнято 84,8% населення, що на 19 в.п. перевищує відповідний показник по Україні (65,8%). Натомість у сфері добувної промисловості України частка зайнятого населення (13,45%) на 7,85 в.п. вища, ніж в Польщі (5,6%), а у сфері постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря на 10,55 в.п. (15,15% щодо 4,6%).

Рівень середньої заробітної плати в промисловості України у 2014 р. становив 336 дол. США, у Польщі – 1140 дол. США (рис. 3.35).

При цьому однією з найвищих як в Україні, так і Польщі, була заробітна плата у сфері виробництва основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів (523 і 1628 дол. США відповідно), виробництва коксу та продуктів нафтопереробленння (404 і 2158 дол. США), добувної промисловості і розроблення кар’єрів (458 і 2003 дол. США), а найнижчою на підприємствах текстильної промисловості, виробництва одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів (177 і 678 дол. США відповідно). А

темпи зростання середньої заробітної плати в промисловості України за 2010-2014 рр. у доларовому еквіваленті становили 103,7%, в Польщі – 105%.

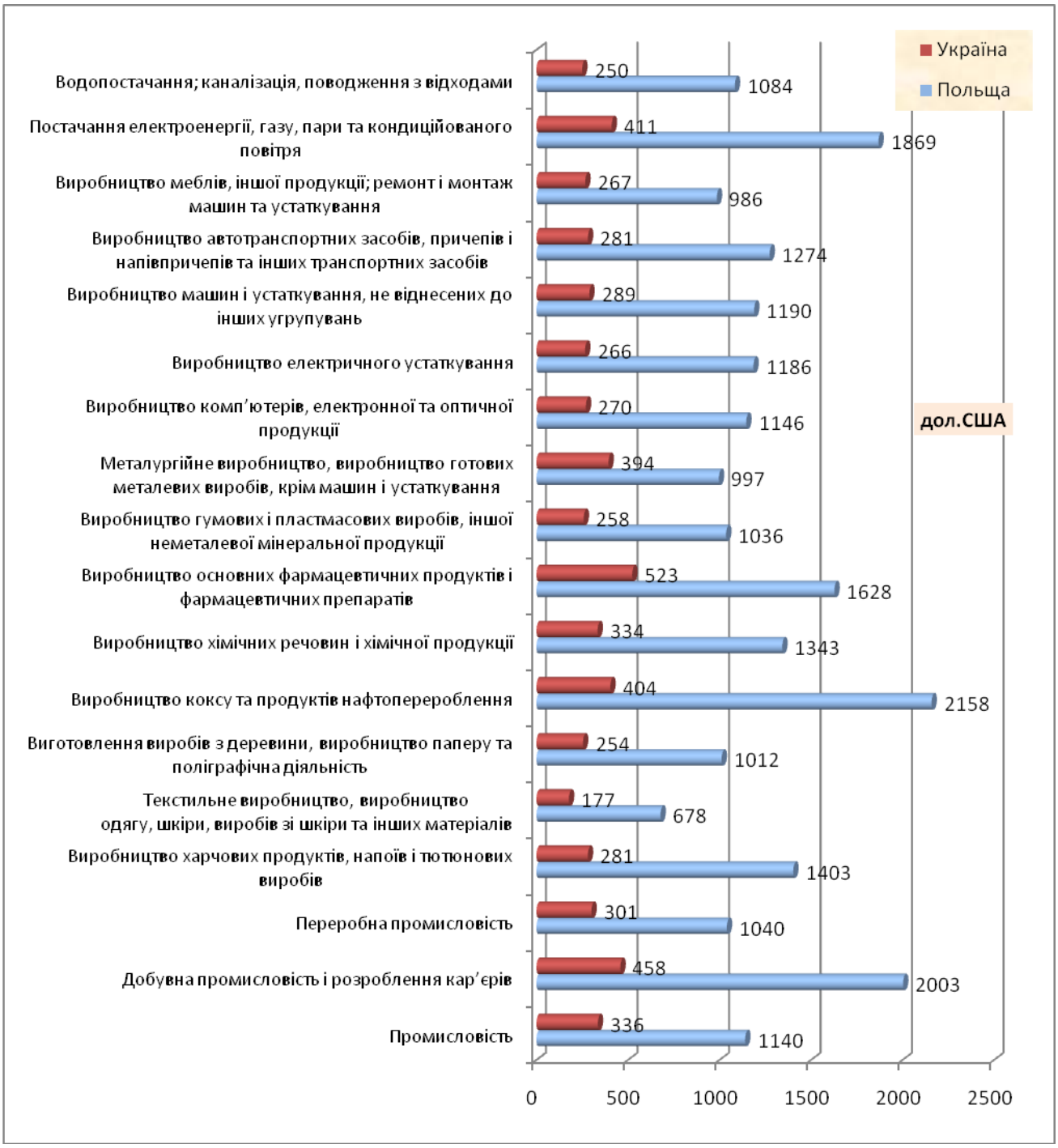

Рис. 3.35. **Обсяг середньомісячної заробітної плати в промисловості України та Польщі за 2014 р. (дол. США)**

Крім того, занепад кадрового потенціалу розвитку промисловості в Україні (старіння кадрів, «відплив мізків» за кордон, втрата престижності інженерних, проектувальних, технологічних спеціальностей) негативно впливає

на науково-технічний рівень галузі та її виробничий потенціал. Середній вік працівників на багатьох підприємствах перевищує 50 років. З огляду на те, що високої кваліфікації та вмінь, необхідних для якісного виготовлення продукції, наймані працівники промисловості досягають, як правило, маючи за плечима 10-15 років роботи, погіршення вікової структури кадрів призводить до відсутності зміни поколінь і неможливості забезпечити спадкоємність генерацій робітничих колективів [4]. Проблема втрати кваліфікаційного потенціалу в промисловості наростає в результаті окупації частини території Донецької та Луганської областей, АР Крим з відповідним масовим скороченням працівників на багатьох промислових підприємствах цих територій.

Еластичність структурних трансформацій зайнятості України та Польщі за період 2010-2014 рр. притаманна для сфери виробництва основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів (коефіцієнт еластичності становить 1,87), постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря (1,27), виробництва автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів та інших транспортних засобів (1,18), текстильного виробництва, виробництва одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів виробництва електричного устаткування (1,13), виготовлення виробів з деревини, виробництва паперу та поліграфічної діяльності (1,1), виробництва харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів (1,09), виробництва гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції (1,1).

Зближення структурних трансформацій у різних сферах промислового виробництва України та Польщі визначається також і динамікою процесів впровадження європейських стандартів виробництва на українських промислових підприємствах України, а відтак їх здатністю конкурувати всередині країни та на європейському товарному ринку.

Згідно з Угодою про асоціацію, Україна зобов’язалася протягом 2-3 років (для деяких секторів 5-7 років) привести своє законодавство у 27 сферах у відповідність з законодавством ЄС. Секторальні зобов’язання стосуються насамперед галузі машинобудування, тоді як зміни у горизонтальному

законодавстві (щодо загальної безпеки продукції, встановлення вимог для акредитації та ринкового нагляду, загальної системи маркетингу продукції, одиниць виміру, відповідальності за браковану продукцію) вплинуть на діяльність усіх галузей промисловості. Але, попри те, що станом на 30.01.2015 р. у сфері технічного регулювання в Україні діяли 45 технічних регламентів, розроблених на основі відповідних директив ЄС, ступінь впровадження європейських стандартів на українських підприємствах залишається недостатнім, що знижує конкурентоспроможність промисловості, поглиблює її технологічне відставання від розвинутих країн, унеможливлює вихід на ринок інноваційної продукції тощо [127].

Організаційне та фінансове сприяння формування інституційних умов адаптації європейських стандартів у промисловості здійснюється через проекти міжнародної технічної допомоги. Так, у 2008-2010 рр. в Україні реалізовувалася програма «Технічна допомога українській інфраструктурі якості» з бюджетом у 3,1 млрд євро; з 2010 р. – програма підтримки галузевої політики «Сприяння взаємній торгівлі шляхом усунення технічних бар'єрів у торгівлі між Україною та ЄС» з бюджетом 39 млн євро. Станом на початок 2015 р. ЄС реалізовує в Україні 196 проектів міжнародної технічної допомоги, з яких лише 3 – у сфері реформування системи технічного регулювання [62]:

− додаткові заходи до Програми підтримки секторальної політики «Сприяння взаємній торгівлі шляхом усунення технічних бар'єрів у торгівлі між Україною та ЄС» (6,64 млн євро, 2011-2015 рр.);

− гармонізація системи державних закупівель України зі стандартами ЄС (3,99 млн євро, 2013-2016 рр.);

− удосконалення системи контролю харчових продуктів в Україні (3,59 млн євро, 2014-2017 рр.).

На сьогодні потребує затвердження Стратегія та План заходів щодо розвитку системи технічного регулювання на період до 2018 р., що передбачено у Європейському порядку денному реформ ЄС – Україна від 4 липня 2014 р.

Ефективність структурних трансформацій у промисловості як України, так і Польщі визначається пріоритетністю активізації внутрішніх і зовнішніх інвестицій на користь створення нових та розвитку діючих на теренах цих країн підприємств, у т.ч. спільних, дочірніх компаній по виготовленню промислової продукції з високою доданою вартістю.

Зокрема, у Польщі за період 2010-2014 рр. найвищою була інтенсивність структурних трансформацій за обсягом капітальних інвестицій (табл. 3.14) у сфері виробництва автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів та інших транспортних засобів (інтенсивність змін становить 149,7%), добувної промисловості (127,5%), виготовлення виробів з деревини, виробництво паперу та поліграфічна діяльність (113,9%), виробництва хімічних речовин і хімічної продукції (113,1%), виробництво машин і устаткування, не віднесених до інших груп (109%). Тоді як в Україні найінтенсивнішими були структурні зміни капіталовкладень у сфері виробництва основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів (164,2%), постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря (155,6 %), металургійного виробництва, виготовлення готових металевих виробів, крім машин і устаткування (115,8%), виробництва харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів (102,4%).

Питома вага капітальних інвестицій у переробну промисловість Польщі у 2014 р. становила 53,68%, що на 4,43 в.п. перевищує відповідний показник по Україні (49,25%). При цьому пріоритети інвесторів у Польщі змінились за останні 5 років на користь підтримки підприємств сфери машинобудування. В Україні частка капітальних інвестицій у металургійне виробництво, виготовлення готових металевих виробів, крім машин і устаткування (13,72%), на 9,49 в.п. перевищує показник Польщі (4,23%), у добувну промисловість на 14,2 в.п. (23,2% проти 9%), виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів на 5,08 в.п. (15,64 % проти 10,56%).

Таблиця 3.14

Порівняння секторальних структурних трансформацій у промисловості України та Польщі за 2010-2014 рр. (за обсягом капітальних інвестицій)

	Польща					
	2010 рік		2014 рік		Швид-кість зміни, у в.п.	Інтенсив-ність зміни, у %
	млн дол. США	%	млн дол. США	%		
Промисловість	**22993,07**	***100***	**26783,65**	**х**	**х**	**х**
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	1626,53	*7,07*	2415,38	*9,02*	1,94	127,5
Переробна промисловість	**11572,17**	***50,3***	**14377,74**	***53,68***	3,35	106,7
Виробництво харчових продук-тів, напоїв і тютюнових виробів	2225,27	*9,68*	2829,21	*10,56*	0,89	109,1
Текстильне виробництво, виробництво одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів	190,47	*0,83*	238,44	*0,89*	0,06	107,5
Виготовлення виробів з деревини, виробництво паперу та поліграфічна діяльність	1087,90	*4,73*	1443,88	*5,39*	0,66	113,9
Виробництво коксу та продуктів нафтопереоблення	1083,87	*4,71*	781,26	*2,92*	-1,80	61,9
Виробництво хімічних речовин і хімічної продукції	767,50	*3,34*	1011,18	*3,78*	0,44	113,1
Виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів	154,77	*0,67*	131,91	*0,49*	-0,18	73,2
Виробництво гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої продукції	1609,80	*7,00*	1958,56	*7,31*	0,31	104,4
Металургійне виробництво, виробництво готових металевих виробів, крім машин і устаткування	920,83	*4,00*	1132,53	*4,23*	0,22	105,6
Виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції	325,53	*1,42*	302,35	*1,13*	-0,29	79,7
Виробництво електричного устаткування	457,70	*1,99*	533,47	*1,99*	0,00	100,1
Виробництво машин і устаткування, не віднесених до інших угрупувань	477,87	*2,08*	606,88	*2,27*	0,19	109,0
Виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів та інших транспортних засобів	1216,87	*5,29*	2121,94	*7,92*	2,63	149,7
Виробництво меблів, іншої продукції; ремонт і монтаж машин та устаткування	690,47	*3,00*	847,32	*3,16*	0,16	105,3
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	5488,30	*23,8*	6750,71	*25,20*	1,34	105,6
Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	4306,07	*18,7*	3239,82	*12,10*	-6,63	64,6

Продовження табл. 3.14

Україна						Відхилення структури України та Польщі у 2014 р., в.п.	Еластичність структурних трансформацій України та Польщі за 2010-2014 рр.
2010 рік		2014 рік		Швид-кість зміни, у в.п.	Інтенсив-ність зміни, у %		
млн грн	%	млн грн	%				
56725	100	**86242**	100	**х**	**х**	**х**	**х**
15728	27,73	20011	23,20	-4,52	83,7	14,19	0,66
30579	53,91	42474	49,25	-4,66	91,4	-4,43	0,86
8665	15,28	13487	15,64	0,36	102,4	5,08	0,94
492	0,87	623	0,72	-0,14	83,3	-0,17	0,77
1392	2,45	2012	2,33	-0,12	95,1	-3,06	0,83
1419	2,50	534	0,62	-1,88	24,8	-2,30	0,40
2492	4,39	2175	2,52	-1,87	57,4	-1,25	0,51
566	1,00	1413	1,64	0,64	164,2	1,15	2,24
3856	6,80	3989	4,63	-2,17	68,0	-2,69	0,65
6719	11,84	11833	13,72	1,88	115,8	9,49	1,10
235	0,41	224	0,26	-0,15	62,7	-0,87	0,79
669	1,18	602	0,70	-0,48	59,2	-1,29	0,59
1621	2,86	2021	2,34	-0,51	82,0	0,08	0,75
1724	3,04	2628	3,05	0,01	100,3	-4,88	0,67
729	1,29	933	1,08	-0,20	84,2	-2,08	0,80
9680	17,06	22895	26,55	9,48	155,6	1,34	1,47
738	1,30	862	1,00	-0,30	76,8	-11,10	1,19

За період 2010-2014 рр. еластичними за показником капітальних інвестицій були структурні трансформації України щодо Польщі для

підприємств сфери виробництва основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів (коефіцієнт еластичності найвищий – 2,24), постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря (1,47), водопостачання (1,19), металургійного виробництва (1,1).

Пріоритетність іноземних компаній в Україні щодо інвестування здебільшого виробництв з низьким ступенем обробки пояснюється наявністю характерної для європейської економіки проблеми нестачі сировинних та енергетичних ресурсів, яка вирішується, зокрема, шляхом отримання країнами-членами ЄС доступу до сировинних ресурсів ззовні, у тому числі з України. Натомість такі галузеві диспропорції розподілу інвестицій в Україні не відповідають завданням її структурної модернізації і загрожують поглибленням дисбалансів товарних і фінансових ринків, «консервацією» неефективної структури виробництва, нераціональним використанням сировинно-ресурсної бази та виробничих потужностей, подальшим технологічним відставанням від розвинутих країн [127].

Іншою вагомою перешкодою для іноземних та українських інвесторів монополізація основних ринків і зловживання монопольним становищем, що призводить до викривлення конкурентного середовища, гальмування модернізаційних змін, зростання корумпованості економічної системи. Втрати від картельних змов в Україні оцінюються від 10 до 22% ВВП. За останні 10 років частка ринків, де товари реалізуються на конкурентних умовах, в Україні зменшилася на 12 в. п. [27].

Нині лише на 47% українських ринків товари реалізуються в умовах конкуренції. Натомість близько 11% ринків є ринками з природною монополією, а решта 42% – ринками, на яких становище суб’єктів господарювання визнане монопольним або олігопольним. У промисловості найбільш монополізованими є металургійна, вугільна, гірничодобувна та хімічна галузі. Попри те, що промисловість не належить до найбільш монополізованих ринків (серед інших видів економічної діяльності), умови

діяльності підприємств погіршуються внаслідок високої монополізації ринків паливно-енергетичного комплексу і транспорту та зв'язку [4].

Аналізуючи показники інноваційного розвитку промисловості України та Польщі, варто зазначити, що рівень інноваційно активних промислових підприємств в Україні (17,3% серед всіх промислових підприємств із середньою кількістю працівників 50 осіб і більше) є значно нижчим, ніж в Польщі (36,2%) (рис. 3.36). Серед підприємств переробної промисловості України інноваційна активність становила 17,3 % (у Польщі – 37,1%), добувної – 7,7% (у Польщі – 28,7%), з виробництва електричного устаткування 23,2% (у Польщі – 56,9%), виробництва машин і устаткування, не віднесених до інших груп 25,2% (у Польщі – 53,5%).

На інновації підприємства України витратили 13,8 млрд грн, у т.ч. на придбання машин, обладнання та програмного забезпечення – 11,1 млрд грн (80,7% загального обсягу інноваційних витрат), на внутрішні та зовнішні науково-дослідні розробки – 2,0 млрд грн (14,8%), на придбання інших зовнішніх знань (придбання нових технологій) – 0,1 млрд грн (0,6%). При цьому, основним джерелом фінансування інноваційних витрат залишаються власні кошти підприємств – 13427,0 млн грн. Обсяг коштів українських та іноземних інвесторів становив 132,9 млн грн, кредитів – 113,7 млн грн, Державного і місцевих бюджетів – 93,5 млн грн. У 2015 р. інновації впроваджували 87,7% українських підприємств, які займалися інноваційною діяльністю, з них інноваційні види продукції – 57,3%, нові технологічні процеси – 55,3%.

Водночас, попри певну позитивну динаміку, в Україні показники інноваційного розвитку відстають від аналогічних світових значень. Так, у провідних країнах – США, Японії, Німеччині та Франції – частка інноваційно активних підприємств коливається в межах 70-80%; у країнах-членах ЄС-27 частка підприємств, що впроваджують інновації, учетверо більша, ніж в Україні. Наслідком того, що в Україні формувалася й закріплювалася модель економіки, побудована переважно на низькотехнологічних галузях та

укладах, стало поглиблення у промисловому комплексі тенденції домінування виробництв з низькою наукоємністю [61].

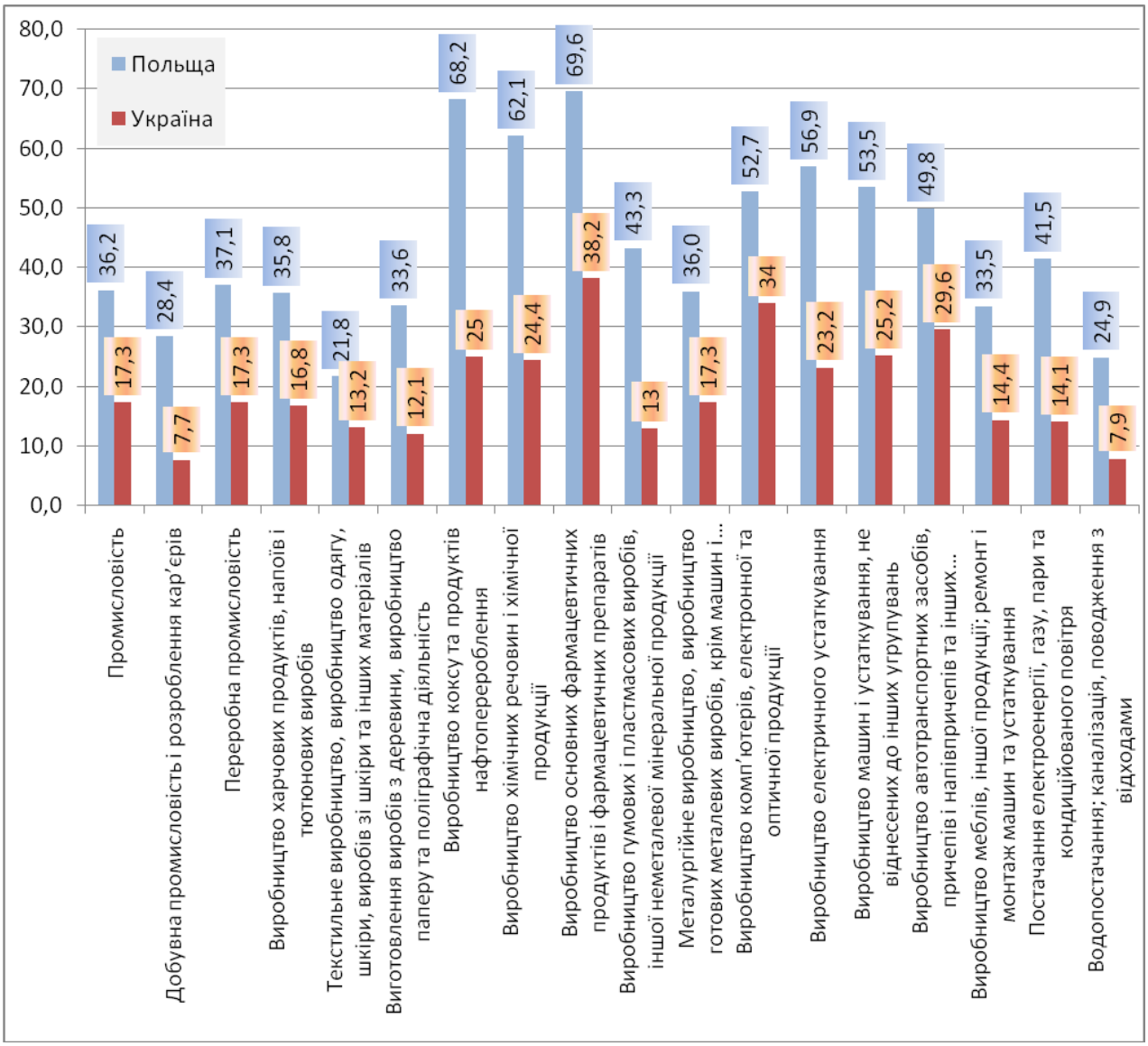

Рис. 3.36. **Частка інноваційно активних промислових підприємств в Україні та Польщі за видами економічної діяльності у 2015 р., %**

Так, у 2015 р. 69,2% підприємств, які здійснювали інноваційну діяльність, реалізували інноваційну продукцію на 23,1 млрд грн. Серед таких підприємств 37,4% реалізували продукцію за межі України загальним обсягом 10,8 млрд грн. Кожне четверте підприємство реалізовувало продукцію, що була новою для ринку на загальну суму 7,3 млрд грн, з якої дві третини реалізовано на експорт. Значна кількість підприємств (86%) реалізовувала продукцію, яка була новою виключно для підприємства, –

обсягом 15,8 млрд грн. Кожне третє підприємство реалізувало за межі України 40,1% такої продукції.

А відсутність ефективного діалогу між промисловими підприємствами, органами державної влади, наукою та громадськістю знижує рівень довіри між економічними агентами, створює бар'єри для інтеграції наукового і виробничого потенціалу економіки регіонів України. Найпоширенішою формою співробітництва між державним і приватним секторами є концесія; майже половина проектів (47,7%) реалізуються в секторі оброблення відходів, ще 32,5% угод укладено у сфері збору, очищення й розподілення води [63]. Проблеми інституційного характеру для реалізації результативного публічно-приватного партнерства у всіх секторах переробної промисловості не дозволяє запустити механізм саморегуляції у промисловому виробництві, який довів свою дієвість у багатьох розвинених країнах світу, та зокрема у європейських.

Отже, порівняння секторальних структурних трансформацій економік України та Польщі дозволило зробити наступні висновки:

- структура економіки України та Польщі за показниками ВВП є близькою, зокрема в промисловості створюється близько 23% ВВП, в сфері послуг – близько 60% ВВП, торгівлі – більше 16% ВВП, найбільші розходження характерні для сфери сільського господарства, у якій формується 11,7% ВВП України та 2,6 % ВВП Польщі;

- розвиток промислового виробництва України і Польщі за останні років відбувався в різних економічних та геополітичних умовах. Для Польщі характерна найвища інтенсивність структурних трансформацій в сфері металургійного виробництва, виробництва готових металевих виробів, меблів та виробів з деревини, ремонту і монтажу машин та устаткування, виробництва паперу та поліграфічної діяльності, виробництва коксу та продуктів нафтопереробленння, текстильного виробництва, виготовлення одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів. Тоді, як в Україні найінтенсивнішими були структурні зміни в сфері виробництва основних

фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів, виготовлення виробів з деревини, виробництва паперу та поліграфічної діяльності, постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря, виробництва харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів;

- еластичними були структурні трансформації України відносно Польщі в сфері виробництва основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів, постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря, добувної промисловості, виробництва комп'ютерів, електронної та оптичної продукції, виробництва харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів, виготовлення виробів з деревини, виробництва паперу та поліграфічної діяльності, виробництва хімічних речовин і хімічної продукції, виробництва гумових і пластмасових виробів;

- скорочення обсягів промислового виробництва в Україні з 2012 р. вказує на системні структурні та інституційні проблеми в реальному секторі економіки і знижує конкурентні преваги та можливості адаптації українських підприємств до швидких змін і викликів в умовах глобалізованих ринків. Для промислового виробництва країни характерний третій та четвертий технологічний уклад внаслідок неприйнятних умов кредитування, низький рівень інтелектуалізації експорту, імпортозалежність промисловості через брак виваженої політики підтримки критичних технологій;

- рівень середньої заробітної плати в промисловості України більше як утричі нижчий за показник Польщі, що зумовлює занепад кадрового потенціалу розвитку даної сфери, «відплив мізків» за кордон, втрату інженерів, проектувальників, технологів і т.п. В результаті рівень інноваційно активних промислових підприємств в Україні вдвічі нижчий, ніж в Польщі.

Висновки до третього розділу

У третьому розділі досліджено тенденції розвитку економіки Польщі під впливом інтеграції в ЄС, інституційні трансформації в економіці Польщі на макро- та мезорівнях, проведено аналіз структурних пропорцій і їх динаміки в економіці регіонів Польщі, оцінено структурні зрушення в промисловості регіонів Польщі в контексті порівняння секторальних структурних трансформацій економік України та Польщі.

Зважаючи на позитивний досвід структурної трансформації економіки, який продемонстрували регіони Польщі в умовах євроінтеграції, та з метою виявлення потенційних викликів та загроз для розвитку регіонів України в контексті реалізації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, в роботі здійснено порівняльний аналіз структурних змін в економіці регіонів України та Польщі.

Вступ Польщі до ЄС у 2004 р. став вирішальним у розвитку країни. Динаміка розвитку економіки Польщі впродовж двох останніх десятиліть була вражаючою не лише порівняно з іншими пострадянськими державами, а й з усіма країнами Європи. Навіть під час фінансової кризи 2008-2009 рр. Польща була єдиною економікою ЄС, яка не зазнала рецесії. Як результат, у 2009 р., коли ВВП ЄС скоротився на 4,5%, економіка Польщі зросла на 1,6%. Успіх розвитку польської економіки пояснюють ефективністю проведених інституційних реформ та активної структурної модернізації усіх регіонів країни.

На основі дослідження виокремлено етапи структурної трансформації економіки Польщі в контексті інтегрування в ЄС:

1989-1993 рр. – початкова фаза економічної трансформації пов’язана з подоланням наслідків функціонування держави в умовах централізовано-планованої економіки та реалізацією «шокової терапії» для промислових підприємств;

1994-2004 рр. – фаза активної приватизації підприємств та їх реструктуризації; створення спеціальних економічних зон для активізації змін у просторовій структурі економіки;

2004-2007 рр. – фаза активної євроінтеграції, пов'язана з стрімким припливом іноземного капіталу, а також розширенням присутності польських підприємств на європейському ринку, адаптацією структури ринку праці до проблем, що виникли під час реформ;

2008-до цього часу – фаза посиленого впливу імпульсів глобального характеру на розвиток національної економіки, побудови знаннєвої економіки та нового витка її індустріалізації на засадах інноваційності, що дозволяє економічній системі легше переживати кризові явища.

Запропонована етапізація може бути використана при виробленні напрямків структурної модернізації економіки України в умовах активізації євроінтеграційних процесів.

Порівняння секторальних структурних трансформацій економік України та Польщі дозволило виявити наближеність структур економіки України та Польщі за показниками ВВП, зокрема в промисловості обидвох країн створюється близько 23% ВВП, в сфері послуг – близько 60% ВВП, торгівлі – більше 16% ВВП, найбільші розходження характерні для сфери сільського господарства, у якій формується 11,7% ВВП України та 2,6 % ВВП Польщі.

Вивчення просторової структури формування ВРП показало, що для Польщі, як і для України, характерна наявність кількох економічно потужних регіонів, які продукують понад половину ВРП держави. У Польщі такими лідерами є чотири воєводства: Мазовецьке, Сілезьке, Великопольське та Нижньосілезьке (52,6% ВВП у 2015 р.). Однак рівень міжрегіональної асиметрії в Польщі є суттєво нижчим, аніж в Україні. Якщо в Україні розрив між найбільш розвинутим (м. Кив і Київська область) і найменш розвинутим у соціально-економічному плані (Чернівецька область) регіоном склав 23,6 разу у 2014 р., то у Польщі цей розрив (між Мазовецьким і Опольським

воєводствами) складає лише 10,4 разів. Значно вагомішою в Україні є й частка столиці (м. Києва) у створюваному ВВП країни – 18,2% (2014 р.), у той же час у Польщі (м. Варшава) вона складає 12,9%. Фактично польська економіка перебуває на стадії завершення трансформаційних змін, ознакою яких, з позицій регіонального підходу, є тенденція до деконцентрації економічного розвитку, наслідки якої вже у найближчій перспективі мають проявитися у поступовому зменшенні нерівномірності соціально-економічного розвитку в масштабах усієї національної економіки, а також на макрорегіональному рівні.

Діяльнісно-видова структура ВДВ регіонів Польщі також зазнала змін після вступу країни в ЄС: по-перше, у більшості воєводств відбулось зниження частки сільського господарства; по-друге, найбільше зростання частки у ВДВ воєводств упродовж досліджуваного періоду показала сфера послуг, зокрема за такими видами економічної діяльності, як оптова та роздрібна торгівля та інші послуги, за винятком фінансової та страхової діяльності; по-третє, з 2009 р. мало місце щорічне зменшення ролі фінансової та страхової діяльності у створенні ВДВ в усіх без винятку воєводствах Польщі. На кінець 2014 р. частка цієї сфери у ВДВ воєводств Польщі скоротилась у середньому на 10,4%.

Водночас напрямок змін у структурі зайнятості воєводств Польщі за видами економічної діяльності дещо суперечать тенденціям змін у структурі ВДВ. Основними структурними дисонансами є: зниження частки сільського господарства у структурі ВДВ відбувається на тлі зростання зайнятості у цій сфері; збільшення виробленої ВДВ у сферах промисловості та будівництва мало інтенсивну природу і не пов’язане зі збільшенням зайнятості (навпаки, у 15 із 16 воєводств Польщі відбулось зменшення частки зайнятих у промисловості та будівництві); зростання частки ВДВ, що створюється у сфері оптової та роздрібної торгівлі, супроводжується зниженням частки зайнятих у цій сфері як загалом у Польщі, так і в більшості регіонів.

Розвиток промислового виробництва України і Польщі за останні років відбувався в різних економічних та геополітичних умовах. Для Польщі характерна найвища інтенсивність структурних трансформацій в сфері металургійного виробництва, виробництва готових металевих виробів, меблів та виробів з деревини, ремонту і монтажу машин та устаткування, виробництва паперу та поліграфічної діяльності, виробництва коксу та продуктів нафтопереробки, текстильного виробництва, виготовлення одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів. Тоді, як в Україні найінтенсивнішими були структурні зміни в сфері виробництва основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів, виготовлення меблів та виробів з деревини, виробництва паперу та поліграфічної діяльності, постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря, виробництва харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів.

Поступова модернізація промислових підприємств, яка відбувається за рахунок капітальних інвестицій підприємств, має місце в усіх воєводствах Польщі. Результатом такої модернізації стало зростання продуктивності праці практично у всіх секторах промисловості впродовж останнього десятиліття. Тенденція до неоіндустріалізації – зростання частки промисловості у ВДВ із одночасним зниженням частки зайнятих – характерна для більшості країн-членів ЄС, домінування яких у промисловості забезпечується не за рахунок традиційних трудомістких галузей промисловості, а шляхом розвитку сучасних галузей промисловості, які меншою мірою акумулюють трудові ресурси, але відзначаються високою доданою вартістю. Серед іншого вагома роль належить активній політиці інноватизації виробництва і ліквідації живої праці в промисловості, а також перенесенням трудомістких видів промисловості до нових країн-членів ЄС (Східної Європи) або тих, що не входять в ЄС, з більш низькою вартістю робочої сили.

Так, на сучасному етапі розвитку Польща, хоча й суттєво наростила промисловий потенціал, однак не завжди за рахунок високотехнологічних

секторів. Після вступу в ЄС її прикордонні регіони теж зазнали промислової експансії інших членів ЄС щодо винесення трудомістких секторів (для прикладу складальне виробництво автомобілів).

Натомість в Україні з 2012 р. мало місце значне скорочення обсягів промислового виробництва, що вказує на системні структурні та інституційні проблеми в реальному секторі економіки і знижує конкурентні преваги та можливості адаптації українських підприємств до швидких змін і викликів в умовах глобалізованих ринків. У результаті для реального сектору України, зокрема її промислового виробництва, характерний застарілий технологічний уклад, низький рівень інтелектуалізації експорту, імпортозалежність промисловості від наукоємних товарів унаслідок відсутності виваженої структурної політики з акцентом на відборі, захисті й розвитку критичних технологій і нових галузей-драйверів. Адже в обсягах реалізації промислової продукції України у 2015 р. частка машинобудівної продукції залишається незначною – 7,2%, у тому числі частка виробництва комп'ютерів, електронної та оптичної продукції – 0,6%, виготовлення електричного устаткування – 1,4%.

У структурі реалізації промислової продукції та товарного експорту України переважають виробництва низьких укладів, і це зумовлює нарощування технологічного відставання її промислового комплексу від розвинених країн. В Україні майже 95% обсягів виробленої продукції належать до третього (60%) і четвертого (35%) технологічних укладів, характерними рисами яких є випереджальний розвиток електроенергетики й використання нафти як головного енергоносія. Натомість частка продукції вищих укладів становить 4% для п'ятого і 0,1% – для шостого.

Передумовою і наслідком такої ситуації є суттєво нижча в Україні в порівнянні з Польщею частка інноваційно активних підприємств в промисловості (17,3% серед всіх промислових підприємств із середньою кількістю працівників 50 осіб і більше в Україні проти 36,2% у Польщі).

Поглиблює цю проблему і різниця у рівнях середньої заробітної плати в промисловості, який в Україні більше як утричі нижчий ніж у Польщі, що зумовлює втрату кадрового потенціалу розвитку даної сфери, «відплив мізків» за кордон, втрату інженерів, проектувальників, технологів тощо.

Розділ 4.

МЕХАНІЗМИ СТРУКТУРНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ РЕГІОНІВ: ДОСВІД ПОЛЬЩІ В УМОВАХ ІНТЕГРАЦІЇ В ЄС ТА МОЖЛИВОСТІ ЙОГО ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ В УКРАЇНІ

4.1. Стратегічні пріоритети та інституційні засади регіональної політики структурної модернізації Польщі

Визначальним чинником досягнення ефективності реформ у будь-якій сфері суспільного життя є правильність вибору стратегічних цілей і обґрунтованість документів, які визначають стратегічні засади розвитку країни та її регіонів. Польща як країна з високою ефективністю реалізованих реформ має широкий досвід у розробці документів стратегічного характеру. Особливо цінним для країни є польський досвід у частині регулювання регіонального розвитку у пострадянський період, а також після інтегрування в ЄС.

Розглядаючи основні принципи політики регіонального розвитку в Польщі, слід наголосити, що для її означення використовується термін «просторова політика». При цьому, на відміну від України, просторова політика є офіційним терміном і розглядається як складова частина політики розвитку. Політика розвитку – це комплекс взаємопов'язаних заходів, які реалізуються задля забезпечення стійкого і збалансованого розвитку, соціально-економічної, просторової і регіональної єдності країни та підвищення конкурентоспроможності економіки, створення нових робочих місць на національному, регіональному та місцевому рівнях [343].

Просторова політика, згідно з визначенням Міністерства регіонального розвитку Польщі, трактується таким чином: «Просторова політика поряд із соціальною та економічною політикою є складовою політики розвитку. Реалізуючи у рівній мірі економічні, соціальні та екологічні цілі, вона дає можливість якнайраціональніше використовувати простір. Просторова політика є основним елементом загальної політики розвитку» [344]. Отже, польське розуміння просторової політики виходить з того, що вона є самостійною

складовою політики розвитку, а не інструментом реалізації інших видів політики, як це традиційно сприймається в Україні. При цьому метою просторової політики проголошується раціональне використання соціально-економічного та екологічного простору країни. Така позиція польського уряду виявилась виграшною на усіх етапах модернізації політики регіонального розвитку. Водночас варто зазначити, що у перші роки постсоціалістичного періоду регіональна політика Польщі все ще намагалась виконувати функцію уніфікації регіональних суспільно-економічних структур і регулювати процеси рівномірного розміщення продуктивних сил на території країни. Переламним можна вважати період економічної рецесії, коли механізми регіональної політики практично не задіювались, натомість переважала думка, що ринкова економіка зможе відрегулювати процеси просторового розвитку.

Результатом такої бездіяльності уряду стало суттєве зростання міжрегіональної диференціації на початку 90-х рр., розширення ареалів економічної депресії на значні території тощо. Вихід з кризи лежав у формуванні регіональної політики на нових засадах. Т. Гроссе [283] зазначає, що саме децентралізація стала елементом реструктуризації і модернізації економіки, а також слугувала активізації регіональних фінансових ресурсів і місцевого інтелектуального потенціалу.

Демократизація влади почалася з муніципального рівня – уже в 1990 р. проведено вільні вибори органів самоврядування в ґмінах. Ще у 1990 р. був прийнятий Закон «Про територіальне самоврядування», що враховував засади Європейської хартії місцевого самоврядування, яка визначає правові стандарти для локального рівня територіального самоврядування. Згідно з цим законом, за рішення місцевого значення тепер несла відповідальність місцева влада, були відновлені ґміни як первинні територіальні одиниці. Вони одержали комунальне майно і набули права розпорядження ним, стали платоспроможними і перебрали на себе всі суспільні функції місцевого

значення. Це призвело до поліпшення розпорядження громадськими коштами.

У 1998 р. було проведено адміністративну реформу, відповідно до якої одиницями територіального самоврядування у Польщі стали ґміна, повіт і воєводство, жителі яких утворюють окремі самоврядні громади. Кожна з новоутворених адміністративних частин держави, крім можливості виконання громадських завдань від свого імені й на свою відповідальність, наділена також певною правосуб'єктністю та самостійністю, захист якої передбачений у судовому порядку.

Основною та найважливішою одиницею місцевого самоврядування, яка була запроваджена для виконання завдань, що не увійшли до компетенції інших адміністративних одиниць, є ґміна. Органами, які приймають рішення і здійснюють контролюючі функції на її території, є рада ґміни, склад якої, як і відповідних ради повіту та воєводського сеймику, обирається на загальних, рівних і таємних виборах місцевого самоуправління строком на 4 роки. Шляхом таємного голосування абсолютною більшістю голосів від законного складу рада ґміни обирає собі голову, який проводить засідання та спрямовує роботу ради та виконавчої влади (правління). У сільських ґмінах його головою є війт, у невеликих містах – бургомістр, у містах з населенням понад 100 тис. жителів – президент міста [13].

Наступною адміністративною ланкою є повіт. Як і у випадку з ґміною, шляхом таємного голосування рада повіту обирає старосту. Але, на відміну від принципів формування правління у ґміні (голова та заступники обираються радою довільно), саме на пропозицію свого старости депутати ради обирають заступників останнього та членів правління повіту (3-5 осіб). У цьому випадку слід відзначити, що на початковому етапі реформування системи поляки не планували створювати повіти. Проте коли всі повноваження вже передали на рівень ґмін, закріпивши їх законодавчо, з'ясувалося, що є низка питань, які на жодній з основних ланок не вирішуються. Виникла потреба у проміжній ланці, яка б охоплювала спільні

інтереси сусідніх ґмін, якою й стали повіти. Нарешті, найбільшою одиницею територіального самоврядування є воєводство, до сфери діяльності якого належить вирішення соціальних проблем на регіональному рівні, які згідно із законом не входять до компетенції інших органів урядової адміністрації.

Компетенція та сфера діяльності самоврядування воєводства не можуть порушувати самостійності одиниць територіального самоврядування нижчого рівня, тобто повіту та ґміни. Розпорядчим і контролюючим органом воєводського самоврядування є сеймик воєводства. Виконавчим органом воєводства є правління, яке складається з п'яти осіб: маршала, одного або двох віце-маршалів і решти членів, яких, як і представників правління ґміни, обирають абсолютною більшістю голосів депутати сеймика зі свого складу або не з його числа. Представником уряду у воєводстві є воєвода [463].

Але докорінна зміна моделі регіонального розвитку Польщі відбулась 1 січня 1999 р. із запровадженням комплексної територіальної реформи, у результаті якої утворено 16 воєводств, 308 повітів, 65 міст зі статусом повітів і майже 2,5 тис. ґмін. Відтоді сталися лише невеликі зміни меж ґмін і повітів, причому число останніх збільшилося до 314.

У процесі здійснення адміністративно-територіальної реформи польська влада застосувала принципи системи NUTS (Nomenclature of territorial units for statistics – Номенклатура територіальних одиниць для статистики) – універсальної регіоналізації, що діє у ЄС. Таким чином, великі воєводства стали відповідати рівневі NUTS 2, який є основою інституційної системи та інструментарію європейської політики гуртування (табл. 4.1). За сприяння європейських структур у Польщі започатковуються програми PHARE, а з 1998 р. PHARE STUDER та інші, скеровані на підтримку процесу регіонального розвитку.

У другій половині 1990-х рр. регіональна політика почала концептуалізуватися в документах, що з'являлися у зв'язку з потенційним процесом інтеграції до ЄС. Передусім це була «Національна стратегія

інтеграції» (1997 р.) [350] та «Національна програма підготовки до членства в ЄС» (1998 р.) [353]. У процесі їх підготовки порушувалися питання про те, яку роль для регіонального розвитку Польщі може відіграти допомога, а в майбутньому засоби Структурних фондів ЄС. Означена проблематика знайшла своє відображення у позиціонуванні Польщі в переговорному процесі з європейськими структурами щодо регіональної політики та координації структурних інструментів. Позиція полягала у тому, що зі вступом до ЄС уся територія Польщі буде охоплена Ціллю 1 політики гуртування і користуватиметься допомогою Структурних фондів та Фонду гуртування на принципах, доступних для держав-членів.

Таблиця 4.1

Територіально-адміністративний поділ Польщі згідно зі системою NUTS

Рівень територіального поділу	NUTS I Уся територія Польщі	NUTS II Воєводство	NUTS III Група повітів і міст на правах повіту	NUTS IV Повіт і місто на правах повіту	NUTS V Гміна
Кількість	1	16	44	380	2489
Середня площа території ($м^2$)	312 685	19 543	7105	808	125
Мінімальна площа території		9 412		13	3
Максимальна площа території		35 598		2 987	635
Середня чисельність населення (тис. осіб)	38 667	2 416	879	104	15
Мінімальна чисельність населення		1 022	293	22	1.6
Максимальна чисельність населення		5 066	2 119	1 618	918

Джерело: сформовано за даними [242].

Під час підготовки Польщі до вступу в ЄС у країні було сформовано інституційні засади нової моделі регіональної політики. Процес їх створення можна поділити на три етапи [200].

Перший етап 2000-2004 рр. – передвступний період, який був наслідком адміністративно-територіальної реформи (1999 р.), і в цей час потреба упорядкування регіональної політики стає темою переговорів з ЄС.

Найважливішим документом цього періоду є Закон від 12 травня 2000 р. «Про засади підтримки регіонального розвитку» [446]. Реформа польської регіональної політики у 2000 р. запроваджувала нові механізми регулювання регіонального розвитку. Вона визначала принципи і форми підтримки регіонального розвитку, механізми співпраці у цій сфері Ради Міністрів та органів державної влади з територіальним самоврядуванням і суспільними партнерами. Закон «Про засади підтримки регіонального розвитку» (2000 р.) [446] визначав, що базовим документом регіональної політики є «Національна стратегія розвитку», яку розробляє уряд. Така середньотермінова стратегія була розроблена Міністерством регіонального розвитку на 2001-2006 рр.

Другий етап 2004-2006 рр. – перші роки членства Польщі в ЄС. Саме цей етап можна вважати початком формування нової структурної побудови системи інституційного забезпечення регіональної політики в Польщі (рис. 4.1). Унаслідок вступу до ЄС постала необхідність опрацювання чергових стратегічних документів, зокрема «Національного плану розвитку» на 2004-2006 рр. [352]. У цей час до Польщі надійшов перший пакет Структурних фондів і Фонду гуртування вартістю 12,8 млрд євро (у цінах 2004 р.). Пріоритетним завданням цього періоду було створення правових умов і підвищення можливості абсорбції структурних фондів польськими регіонами.

Вступ до ЄС відкрив можливості збільшити співфінансування заходів регіональної політики з боку європейських структур, що потребувало змін у процедурах програмування і реалізації Структурних фондів. Це і стало причиною чергової зміни регіональної політики Польщі, яка, на відміну від передвступної моделі, уже мала повністю відповідати принципам, що діяли у державах-членах ЄС. Відповідно, передбачалося, що кошти Структурних фондів і Фонду гуртування становитимуть у найближчі роки головне джерело фінансування регіональної політики.

Враховуючи ці обставини, ще 14 січня 2003 р. прийнято новий «Національний план розвитку» на 2004-2006 рр [381]. Цей документ уже розроблявся відповідно до вимог Європейської Комісії щодо використання Структурних фондів і став базовим для нової регіональної політики Польщі в перші роки членства Польщі в ЄС.

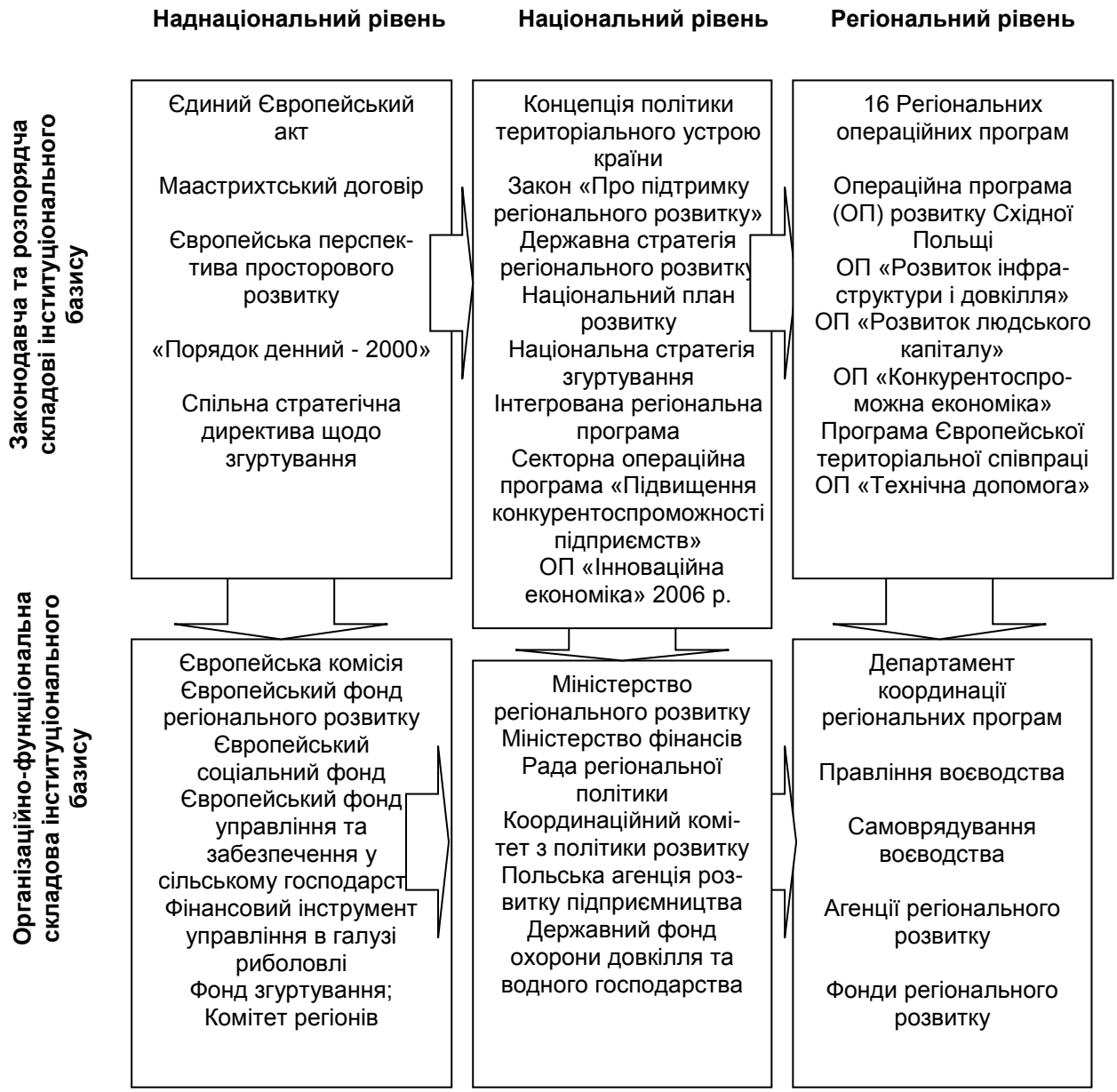

Рис. 4.1. **Схема структурної побудови системи інституційного забезпечення регіональної політики в Польщі**

Джерело: складено на основі [381].

Правову основу політики Польщі цього періоду визначав Закон «Про національний план розвитку» [447], за яким з 20 квітня 2004 р. створювався гнучкий механізм реалізації регіональної політики за допомогою Операційних програм для країн-членів.

Організаційні принципи реалізації регіональної політики у Польщі в 2004-2006 рр. ґрунтувалися на системі ієрархічно пов'язаних документів:

– Довгострокова стратегія регіонального розвитку країни;

– Національна стратегія регіонального розвитку;

– Національний план розвитку;

– Рамки підтримки спільноти;

– Операційні програми;

– Стратегія використання Фонду гуртування.

Оцінка механізмів, закладених у «Національному плані розвитку», продемонструвала, що вони слугували дієвим способом підвищення рівня використання коштів Структурних фондів і Фонду гуртування, але не вказали головних напрямів розвитку країни. Тому фінансовий період 2007-2013 рр. потребував їх оновлення. Модернізований план мав містити увесь спектр дій з розвитку країни, у тому числі й заходів регіональної політики без огляду на походження фінансових засобів.

Оновлення «Національного плану розвитку» розпочалося у лютому 2004 р. і завершилося досить швидко його ухваленням у вересні 2005 р. ще до узгодження наступної фінансової перспективи з Єврокомісією, але як виявилося – передчасно. Справа у тому, що ЄС прийняв рішення, згідно з яким країни більше не готуватимуть «Національний план розвитку», а новим документом, який вони розроблять, будуть «Національні стратегічні рамки підтримки» (пол. Narodowe Strategiczne Ramy Odniesienia). Однак ця назва не прижилася у Польщі, а застосовується інша – «Національна стратегія гуртування» (пол. Narodowa Strategia Spójności).

У 2006 р. розроблено нову програму діяльності «Солідарна держава», у якій порушувалося кілька проблем, що стали орієнтирами змін у

«Національному плані розвитку», підготовленому попереднім урядом.

По-перше, спрощувалася реалізація документа. З 13 секторальних операційних програм, що підтримувалися Програмою територіального гуртування, залишилося 5, підтримуваних програмою Європейської територіальної співпраці. По-друге, запроваджувався принцип координації Міністерством регіонального розвитку усіх операційних програм. По-третє, замінено Інтегровану операційну програму регіонального розвитку на 16 Регіональних операційних програм і збільшено самостійність воєводського самоврядування. Тепер воєводство змогло самостійно готувати Регіональні програми розвитку, самостійно домовлятися з ЄС і самостійно їх реалізовувати.

Третій етап 2007-2013 рр. – перший повний період функціонування у фінансовій перспективі ЄС. У цей час відбулася реформа регіональної політки Європейського Союзу [248], що зумовило розробку нової нормативної бази про засади здійснення політики розвитку Польщі [249]. У 2007-2013 рр. до Польщі надійшов черговий пакет Структурних фондів і Фонду гуртування, на цей раз вартістю близько 59,5 млрд євро (у цінах 2004 р.), або 67,3 млрд євро у цінах (на 2007 р.) у межах двох цілей політики гуртування ЄС – конвергенція і територіальна співпраця. У цей період поглибилася децентралізація системи управління коштами політики гуртування у Польщі.

Фінансова перспектива з 2007 р. реалізовувалася на підставі Закону «Про засади здійснення політики розвитку» [351]. Організаційні засади регіональної політики відповідно до цього закону включали:

1. Стратегію розвитку країни, що була найважливішим національним стратегічним документом, відповідала часовому фінансовому періодові ЄС і містила головні напрями розвитку країни у вказаній фінансовій перспективі бюджету ЄС.

2. Секторальні стратегії, що розроблялися окремими відомствами у необхідних напрямах (наприклад, стратегія розвитку зайнятості, стратегія

розвитку транспорту, стратегія охорони навколишнього природного середовища та ін.).

3. Регіональні стратегії, які розроблялися воєводським самоврядуванням і обіймали часовий горизонт до 2020 р. Кожне воєводство повинно мати стратегію на дві чергові фінансові перспективи.

4. Національні операційні програми, що слугують реалізації Стратегії розвитку країни і Секторальних стратегій.

5. Регіональні операційні програми – це 16 програм, у межах яких реалізовуються Стратегії розвитку воєводств.

6. Виконавчий план – документ, що був збірником Національних і Регіональних операційних програм для реалізації Стратегії на програмний період. Виконавчим планом були Національні стратегічні рамки підтримки.

7. Воєводський контракт, який, щоправда, виявився недієвим документом для місцевого самоврядування, і згодом його замінили Територіальним контрактом.

8. Моніторинг, звітність, контроль та оцінка ефективності. На відміну від моніторингу, оцінка ефективності давала можливість виявити, чого не вдалося досягнути або досягнуто не повною мірою і водночас отримували відповідь, що потрібно зробити для досягнення цілі.

Прийняття документа «Національні стратегічні рамки на 2007-2013 рр. щодо підтримки економічного зростання і збільшення робочих місць», стало новим кроком до збільшення самостійності регіонів, оскільки він передбачав поряд з секторальними і макрорегіональними проблемами та технічною допомогою 16 регіональних операційних програм, що адмініструвалися на рівні воєводств [351]. У межах цих програм і децентралізованої частини операційної програми «Людський капітал» опинилося близько 34% коштів політики гуртування. Додатково на 2007-2013 рр. підготовлено макрорегіональну операційну програму «Розвиток Східної Польщі», спрямовану на п’ять найбідніших воєводств (Люблінське, Підкарпатське, Підляське, Свєнтокшиське і Вармінсько-Мазурське), адміністрування якої

покладено на міністра регіонального розвитку.

Ухвалена в липні 2010 р. «Національна стратегія регіонального розвитку 2010-2020: регіони, міста, сільські території» [326] ґрунтувалася на новому способі мислення про розвиток і регіональну політику. Найважливіша зміна полягала у зміцненні ролі і рангу регіональної політики як політики, що має вирішальне значення для просторового розвитку Польщі, а також спрямовує зусилля в межах інших публічних політик.

Водночас у межах Національної стратегії виокремлено три деталізовані цілі до 2020 р.:

Ціль 1. Підтримка зростання конкурентоспроможності регіонів.

Ціль 2. Досягнення територіальної інтегрованості і протидія процесам маргіналізації проблемних територій.

Ціль 3. Створення умов для дієвої, ефективної і партнерської легалізації заходів розвитку територій.

З 2010 р. регіональна політика Польщі ґрунтується на запропонованій ОЕСР новій парадигмі розвитку. Відходячи від традиційного розподілу засобів задля зміцнення і використання територіального потенціалу різних регіонів, вона має стати спільною політикою уряду, територіального самоврядування та інших суб'єктів публічної політики щодо вказаної території. При цьому в самому документі встановлено відмінності між наявними та новими підходами до регулювання регіонального розвитку (табл. 4.2).

Здійснена порівняльна характеристика нової та старої парадигм регіонального розвитку в Польщі дозволяє говорити, що найбільшої модернізації набули територіальний та організаційний підходи. Згідно з першим, доведено помилковість думки про існування певного набору інструментів регулювання територіального розвитку, які є дієвими щодо будь-якої території (регіону). Нова парадигма обґрунтовує необхідність застосування диференційованих методів регулювання залежно від соціально-економічного та геополітичного потенціалів окремих регіонів чи їх частин.

Організаційна складова нової парадигми передбачає відмову від виключно адміністративних методів впливу на процеси розвитку регіонів і надання переваги методам економічного стимулювання. При цьому наголошується на зростанні ролі громадських організацій і бізнес-структур.

Таблиця 4.2

Порівняльна характеристика старої та нової парадигм регіональної політики Польщі (за «Національною стратегією регіонального розвитку 2010-2020: регіони, міста, сільські території»)

	Стара парадигма	*Нова парадигма*
Стратегія	Галузевий підхід	Комплексні проекти розвитку
Цілі	Конкурентоспроможність: Визначення множини елементів у ролі факторів конкурентоспроможності, що в результаті дає реалізацію багатьох нескоординованих між собою заходів.	Конкурентоспроможність: головний елемент нової регіональної політики (дифузії зростання). Точно визначені чинники конкуренто-спроможності та стратегічно вибрані напрями їх покращення.
	Вирівнювання: основний акцент на вирівнюючі заходи, але ефект протилежний – поглиблення територіальної диференціації, розпорошення коштів.	Вирівнювання: вирівнюючі заходи, спрямовані на територію усіє країни для виявлення і використання потенціалу окремих територій, дозволяють досягти «критичної маси», необхідної для подальшого розвитку.
Інструменти	Субсидії і державна допомога.	Паралельне застосування «м'яких» і «жорстких» методів формування бізнес-середовища, громадський капітал, формування мережевих структур, краща координація.
Територіаль-ний вимір	Регіони розглядаються як гомогенні утворення, без урахування їх внутрішньої і зовнішньої диференціації. Територіальний фактор враховується слабо, примат галузевого підходу.	Територіальний підхід у всіх видах діяльності (сприйняття різноманіття, сильна координація, багаторівневе управління). Комплексні програми для регіонів, які потребують стратегічного втручання.
Територіаль-ні одиниці	Адміністративні одиниці. У політичних інструментах не враховуються відносини «місто – село». Сільська місцевість по всій країні сприймається однаково, без врахування диференціації її потенціалу.	Функціональні одиниці. Диференційований підхід до територій різних типів. Політика щодо міст враховує потенціал територій – генераторів зростання, а також функціонально пов'язаних з ними районів і периферійних територій.
Актори	Уряд і органи самоврядування.	Усі рівні влади, громадськість і бізнес-структури.

Джерело: сформовано автором на основі [326].

Реалізація принципу диференційованого підходу до різних регіонів реалізується в «Національній стратегії регіонального розвитку 2010-2020» через виокремлення 6 груп територій, для яких підібрано відповідний інструментарій.

Перша група таких територій – воєводства, які мають найнижчий рівень соціально-економічного розвитку. Це воєводства східної і північно-східної Польщі: Підкарпатське, Свентокшиське, Люблінське, Підляське і Вармінсько-Мазурське. Вони займають 32% території країни, зосереджують 22% населення і виробляють 16% ВВП. Саме для цього регіону розроблена цілісна «Стратегія соціально-економічного розвитку Східної Польщі до 2020 р.» [432], затверджена постановою Ради Міністрів 30 грудня 2008 р.). Такий підхід дуже розумний і цілком може знайти застосування в Україні. В Україні варто було б зосередитись на розробці стратегій розвитку окремих економічних районів, наприклад для Карпатського регіону, адже очевидно, що це єдиний економіко-географічний район, який має розвиватися в комплексі.

Друга група «бідних» територій – сільські місцевості з найгіршими показниками соціально-економічної ситуації і найнижчим рівнем доступу жителів до послуг і благ, що визначає можливості розвитку. Велика частина таких місцевостей зосереджена в Східній Польщі, де вони формують суцільний територіальний масив уздовж кордонів з Росією, Литвою, Білоруссю і Україною. Їх кількість зменшується зі сходу на захід.

Третя група – міста і території, які втрачають колишні соціально-економічні функції. Такі міста і території розташовані по всій Польщі, до них належать, зокрема, Лодзь і Щецін, а також гірничопромислові міста Південної Польщі.

Четверта група – прикордонні території, особливо на зовнішніх кордонах Євросоюзу.

П’ята група – території з найнижчою просторової доступністю. До цієї групи належать території, які «в зв’язку з існуванням бар’єрів для розвитку

не мають можливості реалізувати свої просторові ресурси ... Це призводить до патової ситуації, коли регіон в межах своїх внутрішніх можливостей не в змозі зламати бар'єри для розвитку ... Єдиним рішенням може бути відповідне зовнішнє втручання» [386]. Як приклад таких територій наводяться місцевості, розташовані за межами ізохрони 120 хвилин від центру воєводства.

Застосування новацій у стратегічному документі, що розглядається, пов'язане з необхідністю вирішення дилеми регіонального розвитку: з одного боку, регіони в умовах покладання на власний потенціал суттєво загострюють конкурентну боротьбу за ресурси, з іншого, – це неоднозначно впливає на єдність та інтегрованість економічного простору Польщі.

Для вирішення цієї дилеми пропонується визначення кількох стратегічних напрямів, у яких регіональна політика має одночасно розвивати міжрегіональну конкуренцію і підтримувати територіальну єдність. До їх числа належать:

– Краще використання потенціалу міст, які володіють можливостями для прискореного економічного розвитку і збільшення зайнятості, при одночасному стимулюванні інших територій;

– Забезпечення внутрішньої єдності країни. Недопущення надмірних просторових асиметрій;

– Створення і освоєння інновацій;

– Якнайповніше використання трудових ресурсів;

– Поліпшення якості трудових ресурсів;

– Відповідь на кліматичні зміни і забезпечення енергетичної безпеки;

– Раціональне використання природних і культурних ресурсів;

– Забезпечення якості транспортної та інформаційно-телекомунікаційної інфраструктури;

– Підвищення інституційного потенціалу для управління розвитком на рівні країни і регіонів [326].

Таким чином, запроваджено багатосекторний підхід до розвитку територій. Змінилася також сама система реалізації регіональної політики, насамперед за рахунок збільшення ефективності шляхом запровадження принципу обумовленості і механізмів конкуренції за доступ до державних коштів, а також сконцентрованості регіональної політики на стратегічних напрямах діяльності. Підвищенню ефективності регіональної політики сприяє і більш раціональне управління всіма коштами, що виділяються на розвиток, які до цього часу залишалися у сфері діяльності міністерств та інших державних органів. Розподіл ресурсів тепер здійснюється в межах так званого процесу «територіалізації» [326], що дозволяє виділяти кошти відповідно до принципу субсидіарності.

Завдяки цьому у регіонів збільшилася можливість фінансувати заплановану ними діяльність і краще її координувати.

З урахуванням нових завдань, що стоять перед Польщею, регіональна політика стала одним з найбільш важливих елементів політики в галузі розвитку. Пріоритетним завданням на найближчі кілька років у Польщі визначено підвищення конкурентоспроможності польської економіки шляхом залучення невикористаних трудових ресурсів, поглинання і створення інновацій, стимулювання розвитку соціального капіталу, забезпечення належних технічних та організаційних умов для збільшення інвестицій і підтримки змін у структурі ВВП та зайнятості населення.

Новацією стали також так звані «територіальні контракти». Вони замінюють колишню концепцію укладання угод різними державними органами для реалізації заходів розвитку найважливішого значення, на думку цієї території. Територіальний контракт – це угода, що укладається між представництвом центральної влади в регіоні (а не центральним урядом, як у воєводському контракті) і воєводським самоврядуванням щодо узгодження спільних цілей розвитку території, засад і пріоритетних заходів щодо їх реалізації.

Четвертий перспективний етап на 2014-2020 рр. – модифікація цілей регіональної політики у відповідності з баченням розвитку ЄС, представленим у «Стратегії Європа 2020» [450], що зосереджується на шансах і можливостях, а не на труднощах, які ускладнюють розвиток. На цей період для Польщі виділено 72,9 млрд євро на реалізацію завдань політики гуртування.

Важливим вектором регіонального розвитку є участь польських воєводств у діяльності єврорегіонів. Основними перевагами участі країн, зокрема пострадянських, у єврорегіонах є: прискорення соціально-економічного розвитку територій на основі використання регіонального транскордонного співробітництва, кадрова та інфраструктурна підготовка окремих регіонів і країн загалом для поглиблення співпраці з ЄС, прискорення процесів інтеграції, реалізація потенціалу формування економічної спеціалізації окремих регіонів, поліпшення режиму руху капіталу у прикордонних регіонах, спільний розвиток транспортної та комунікаційної інфраструктури, спільна розробка стратегій регіонального розвитку, співробітництво у галузях рекреації, туризму, екології. Так, польську сторону в єврорегіоні «Буг» репрезентують представники органів самоврядування Люблінського воєводства, а також повітів та ґмін з територій колишніх воєводств: Білопідляського, Тарнобжеського та Замостського, об’єднаних у Товаристві самоврядування єврорегіону «Буг», а також люблінський воєвода. Вармінсько-Мазурське і Поморське воєводства беруть участь у роботі єврорегіону «Балтика».

Особливо слід підкреслити важливість Карпатського єврорегіону, оскільки він став першою міжрегіональною асоціацією на території постсоціалістичного простору. У 1993 р. міністри закордонних справ України, Польщі та Угорщини підписали декларацію про його заснування. До складу Карпатського єврорегіону входять 19 територіально-адміністративних одиниць прикордонних регіонів, зокрема Підкарпатське воєводство Польщі і Закарпатська, Львівська, Івано–Франківська та

Чернівецька області України. У 2009 р. було створено Карпатський консорціум, зорієнтований на координацію роботи національних представництв Польщі, Словаччини та України. Пріоритетні напрями міждержавного міжрегіонального співробітництва визначені також у Рекомендації №296 «Сталий розвиток гірських регіонів та досвід Карпатських гір» Конгресу місцевих та регіональних влад від 2010 р. Відповідно до положень цього документа управлінський склад Карпатського єврорегіону має активно залучати громадськість до процесу прийняття рішень, зокрема у сферах територіального планування, захисту навколишнього природного середовища, заощадливого використання природних ресурсів гірських територій; у напрямі реалізації дієвої соціальної політики, стимулювання розвитку регіональної економіки та покращення ситуації на місцевому та регіональному ринку праці [13].

Таким чином, протягом двох десятиліть Польща продемонструвала значні успіхи у проведенні регіональної політики на всіх рівнях. Було проведено адміністративну реформу, що врахувала інтереси як місцевих громад, так і центральної влади. Сьогодні регіональна політика Польщі є об'єктом детального планування на всіх рівнях, про що свідчить зміст стратегії розвитку країни.

4.2. Вплив механізмів регіональної політики ЄС на структурні реформи в економіці регіонів Польщі

Особливістю сучасної регіональної політики Польщі є її спрямованість на ЄС як в частині залучення значних обсягів фінансового ресурсу, так і використання досвіду країн-членів ЄС щодо застосування інструментарію стимулювання структурних трансформацій на регіональному рівні. Польща брала участь у різних програмах ЄС регіональної спрямованості ще до вступу в ЄС – з початку 90-х рр. Зокрема, ЄС виділяв кошти на інфраструктурний розвиток аграрних районів Польщі, підтримку сільського господарства

Малопольського воєводства, реструктуризацію економіки і боротьбу з безробіттям на півночі країни, низку екологічних проектів [466]. Окремим інструментом стали єврорегіони. Вони були створені прикордонними польськими воєводствами в партнерстві з регіонами всіх сусідніх країн, у тому числі тих, що не входять в ЄС, але основна частина фінансування і, відповідно, результати, отримані в єврорегіонах, створених на кордоні з Німеччиною. При цьому децентралізація влади в Польщі помітно полегшила розвиток транскордонних контактів.

Розроблена на період 2000-2006 рр. Національна стратегія регіонального розвитку багато в чому була вже орієнтована на практику регіональної політики ЄС. Головним інструментом польської регіональної політики стали програми розвитку воєводств, в основі яких лежать спеціальні контракти, що укладаються з центром. Однак багато регіональних програм все більше орієнтуються не на кошти польського уряду, а на ресурси структурних фондів ЄС. Прикладом такої переорієнтації може слугувати період 2004-2006 рр. Саме в цей час у Польщі приймається Національний план розвитку на 2004-2006 рр., у якому основною метою проголошується сприяння підвищенню конкурентоспроможності польської економіки, що базується на знаннях і підприємницькій ініціативі. Водночас 3/5 коштів, які спрямовувались на програми розвитку польських регіонів у цей період, направлено на будівництво доріг та іншої інженерної інфраструктури, а також охорону довкілля. Вибір саме цих пріоритетів в основному визначався їх включенням до Інтегрованої операційної програми регіонального розвитку, яка почала діяти в Польщі після її вступу в ЄС [284]. Окрім цього, регіональна політика структурної модернізації Польщі після вступу в ЄС значною мірою визначалась принципами функціонування структурної політики ЄС, основними з яких є: концентрація, партнерство, взаємодоповнюваність, додатковість, субсидіарність, програмування, координація, сумісність, узгодженість, співпраця (табл. 4.3).

Таблиця 4.3

Структурно-функціональні принципи структурної політики ЄС

Назва принципу	Суть принципу	Заходи реалізації
1	2	3
Концентрація	Надання допомоги регіонам, які її найбільше потребують.	Для уникнення подрібнення коштів прийнято рішення, що 80% дотацій ЄФРР резервуються для регіонів, у яких ситуація є найбільш несприятливою і відбувається істотне зниження промислового і сільськогосподарського виробництва.
Партнерство	Системна взаємодія між Європейською комісією, державами-членами співтовариства, регіональними і місцевими органами влади.	Партнерство є обов'язковим на усіх етапах процедури виплати дотації державі-члену співтовариства, включаючи: - підготовку планів регіонального розвитку; - прийняття комісією «базисних рамок» співтовариства, які встановлюють пріоритетні вектори дій, що фінансуються структурними фондами; - розподіл фінансування між структурними фондами, державними дотаціями і внесками регіональної і місцевої влади; - контроль і оцінку спільнофінансованих дій.
Взаємодопо-внюваність	Європейська комісія бере участь у національних і регіональних програмах, доповнюючи своїми коштами витрати держави на реалізацію цих програм.	Вклад комісії оцінюється залежно від витрат держави, регіональної і місцевої влади: - мінімально 50% суспільних видатків для фінансування слаборозвинених регіонів; - мінімально 25% - для усіх інших регіонів.
Додатковість	Гарантування державам-вкладникам того, що структурні фонди не замінять необхідності проведення регіональної політики кожною державою і регіоном, що одержують дотації	Європейська комісія спостерігає за дотриманням цього принципу щоб фінансування співтовариства не заміняло недостатнього фінансування на рівні держави чи регіону.
Субсидіар-ність	За інших рівних умов перевага віддається нижчим, а не вищим за ієрархією органам влади. Пріоритет належить інституту, найближчому до громадянина, а отже найлегше контрольованому ним.	Окремі держави не делегують Європейській комісії завдань, виконання яких на їх рівні буде більш успішним. У цьому випадку розвитком регіону займається держава або місцева влада.
Програму-вання	Середньострокове планування регіонального розвитку.	Припинення практики «точкових проектів», запровадження розробки і реалізації «операційних програм», розрахованих на кілька років.
Координація	Скоординована діяльність структурних фондів.	Регіональні плани, що подаються Європейській комісії, містять вказівки для діяльності фондів. Комісія визначає вклад кожного фонду у формі «опорних рамок» співтовариства. В окремих випадках враховуються також внески Європейського інвестиційного банку і Європейського співтовариства вугілля і сталі.

Продовження табл. 4.3

1	2	3
Сумісність	Сумісність дій, що фінансуються структурними фондами, з політикою співтовариства.	До розгляду приймаються програми, які відповідають політиці співтовариства, особливо в питаннях забезпечення правил конкуренції, відкритості національного ринку і захисту довкілля.
Узгодженість	Відповідність планів регіонального розвитку держави пріоритетам її національної і регіональної політики.	Плани регіонального розвитку, що подаються Європейській комісії для одержання підтримки структурних фондів, розробляються у відповідності з пріоритетами регіональної і національної політики.
Співпраця	Співробітництво держав-членів співтовариства у сфері регіональної політики.	Забезпечення реалізації узгодженої регіональної політики, об'єднання мережі автомобільних і залізничних шляхів, облаштування інфраструктури в прикордонних регіонах.

Джерело: складено на основі [250].

З приєднанням до ЄС вся територія Польщі була включена в чергову семирічну наднаціональну програму регіонального розвитку та віднесена до Цілі 1. Впродовж 2004-2006 рр. Польщі було виділено 8,3 млрд євро на реалізацію декількох міжрегіональних програм у межах цієї Цілі (55,6% усіх коштів, призначених для восьми нових країн-членів з Центральної та Східної Європи). Через Фонд згуртування Польща отримала додатково 4,2 млрд євро. Ще 134 млн євро було направлено на спеціальну ініціативу «Іквел» зі створення рівності на ринках праці. У межах ініціативи ЄС щодо підтримки прикордонного і транскордонного співробітництва «Інтеррег» було асигновано 221 млн євро, які були спрямовані на реалізацію 10 програм: Саксонія/Нижньосілезьке воєводство, Бранденбург/Любуське воєводство, Мекленбург-Передня Померанія і Бранденбург/Західнопоморське воєводство, прикордонне співробітництво Польщі з Чехією, Польщі зі Словаччиною, багатонаціональний єврорегіон «Балтика» і низку більш широких за просторовим охопленням програм у Північній і Східній Європі. У результаті Польща отримала за цей період 12,8 млрд. євро, або 52,8% усіх коштів, що надійшли новачкам з ЦСЄ [226].

Відповідно до нормативно-правового забезпечення європейської регіональної політики та в межах організаційних заходів, що підтримуються

інституціями ЄС, у Польщі реалізуються програми, які впроваджуються на національному рівні і керуються централізовано. Упродовж 2007-2013 рр. централізовано впроваджуються операційні програми «Інноваційна економіка», «Інфраструктура і довкілля», Секторна операційна програма «Підвищення конкурентоспроможності підприємств». Для цих програм характерний єдиний фінансовий план і загальні умови конкурсу для підприємств всієї країни, можливість одержання фінансування для реалізації проекту на території кількох регіонів. Реалізація цих проектів підтримується загальнодержавними інституціями, наприклад Польською агенцією розвитку підприємництва.

Програми, що впроваджуються на регіональному рівні (Регіональні операційні програми, операційні програми Європейської територіальної співпраці), з 2007 р. не мали аналогів у попередні періоди реалізації регіональної політики ЄС. Операційні програми окремих воєводств Польщі відрізняються між собою завданнями, пріоритетними напрямами і можливостями дофінансування проектів для окремих підприємств, оскільки з 2007 р. урядам воєводств передані повноваження щодо прийняття рішення про відбір проектів для реалізації на території відповідного воєводства за рахунок коштів, виділених зі структурних фондів у межах регіональної політики ЄС для Польщі.

Уже у Стратегії розвитку Польщі 2007-2013 рр. (Narodowa Strategia spojnosci) цілі розвитку чітко узгоджувались із цілями регіональної політики ЄС. Стратегія базувалась на сукупності таких програм:

– «Інфраструктура і навколишнє середовище»;

– «Інноваційна економіка»;

– «Оперативна програма розвитку людського капіталу»;

– 16 регіональних оперативних програм (для кожного воєводства Польщі);

– Оперативні програми розвитку Східної Польщі;

– «Оперативна програма Європейської територіальної співпраці»;

– «Оперативна програма технічної допомоги».

Водночас були визначені та узгоджені напрями підтримки ЄС на 2007-2015 рр., які знайшли відображення в Національній стратегічній програмі Польщі (National strategic reference framework), яка є основним стратегічним документом, що містить діагностику соціально-економічної ситуації в країні і регіонах, визначає основні виклики для економіки, способи досягнення цілей соціальної, економічної та просторової згуртованості з країнами і регіонами Євросоюзу [354]. Зазначена програма також передбачає реалізацію програм міжрегіонального співробітництва, що охоплюють усю територію Євросоюзу.

Розподіл ресурсів для реалізації регіональних поточних програм здійснюється з урахуванням критеріїв (демографічні показники, рівень доходів і безробіття). Заходи, передбачені в програмі, реалізуються в Польщі відповідно до Лісабонської стратегії [265], пріоритетною метою якої є прагнення зробити Євросоюз найбільшою конкурентоспроможною економікою світу. З огляду на це, у межах стратегічної програми передбачено вирішення таких конкретних завдань:

Завдання 1. Поліпшення функціонування державних інститутів і розвиток партнерських відносин.

Завдання 2. Підвищення якості людського капіталу і зміцнення соціальної згуртованості.

Завдання 3. Будівництво та модернізація технічної та соціальної інфраструктур, що мають принципове значення для конкурентоспроможності Польщі.

Завдання 4. Підвищення конкурентоспроможності та інноваційності підприємств (зокрема, в обробній промисловості з високою доданою вартістю) і розвиток сфери послуг.

Завдання 5. Підвищення конкурентоспроможності польських регіонів і попередження їх соціальної, економічної і просторової ізоляції.

Завдання 6. Збалансування можливостей для зростання і підтримки структурних змін у сільських районах.

Для ефективної реалізації стратегічної програми Польщі були надані грошові кошти в розмірі 85,6 млн євро (67,3млн євро – з фондів ЄС, 11,9 млн євро – з національних державних коштів, у тому числі 5,9млн євро – з Державного бюджету, 6,4 млрд євро – з коштів приватних інвесторів) [447].

Розподіл коштів структурних фондів і Фонду згуртування ЄС, а також розподіл цих коштів на реалізацію програми представлені в табл. 4.4.

Таблиця 4.4

Розподіл коштів структурних фондів ЄС і Фонду згуртування ЄС за програмами для Польщі у 2007-2013 рр.

Операційна програма	Фінансова допомога, млрд євро	Частка, %	Джерело фінансування
Інфраструктура і навколишнє середовище	27,9	41,9	Європейський фонд регіонального розвитку Фонд згуртування
Регіональні оперативні програми	16,6	24,9	Європейський фонд регіонального розвитку
Людський капітал	9,7	14,6	Європейський соціальний фонд
Інноваційна економіка	8,3	12,4	Європейський фонд регіонального розвитку
Розвиток Східної Польщі	2,3	3,4	Європейський фонд регіонального розвитку + 992 млн.євро від Європейської комісії
Резерви підвищення продуктивності	1,3	2,0	Європейський фонд регіонального розвитку Фонд згуртування
Технічна допомога	0,5	0,8	Європейський фонд регіонального розвитку
Загалом	**66,6**	**100,0**	

Джерело: складено за даними [381].

Шістнадцять регіональних операційних програм і операційна програма розвитку Східної Польщі мають безпосередньо регіональний характер. 28,3% коштів були виділені на фінансування цих програм. Сума, що залишилася, призначалася для фінансування завдань, спрямованих на досягнення головних цілей.

Для досягнення європейського територіального співробітництва грошові кошти в сумі 731,1 млн євро були розподілені між програмами транскордонного

співробітництва (438,5 млн євро – 78,6% від загального обсягу коштів) і програмами міждержавної співпраці (119,2 млн – на 21,4% від загального обсягу ресурсів).

Отже, основним донором регіональної політики Польщі в період 2007-2013 рр. виступав ЄФРР, який виділив 33,4 млрд євро. Він бере участь у фінансуванні всіх операційних програм, крім програми людського капіталу, на яку 9,7 млрд євро надав Європейський соціальний фонд (ЄСФ). Крім того, у програмі інфраструктури та екології основний тягар узяв на себе Фонд згуртування – 22,5 млрд євро, а внесок ЄФРР склав лише 5,2 млрд євро [264].

Внесок бюджетної системи Польщі у фінансування становить 1/5, причому майже за всіма регіональними програмами – лише 15,0-15,6%. Тільки в Поморській програмі питома вага національного фінансування сягнула 27,9%, Великопольській – 22,4%, Нижньосілезькій – 22,3%, а Лодзінській – 21,5%. Навіть найбільші і благополучні воєводства Польщі – Мазовецьке і Сілезьке – обмежилися мінімально допустимим 15% рівнем співфінансування (рис. 4.2).

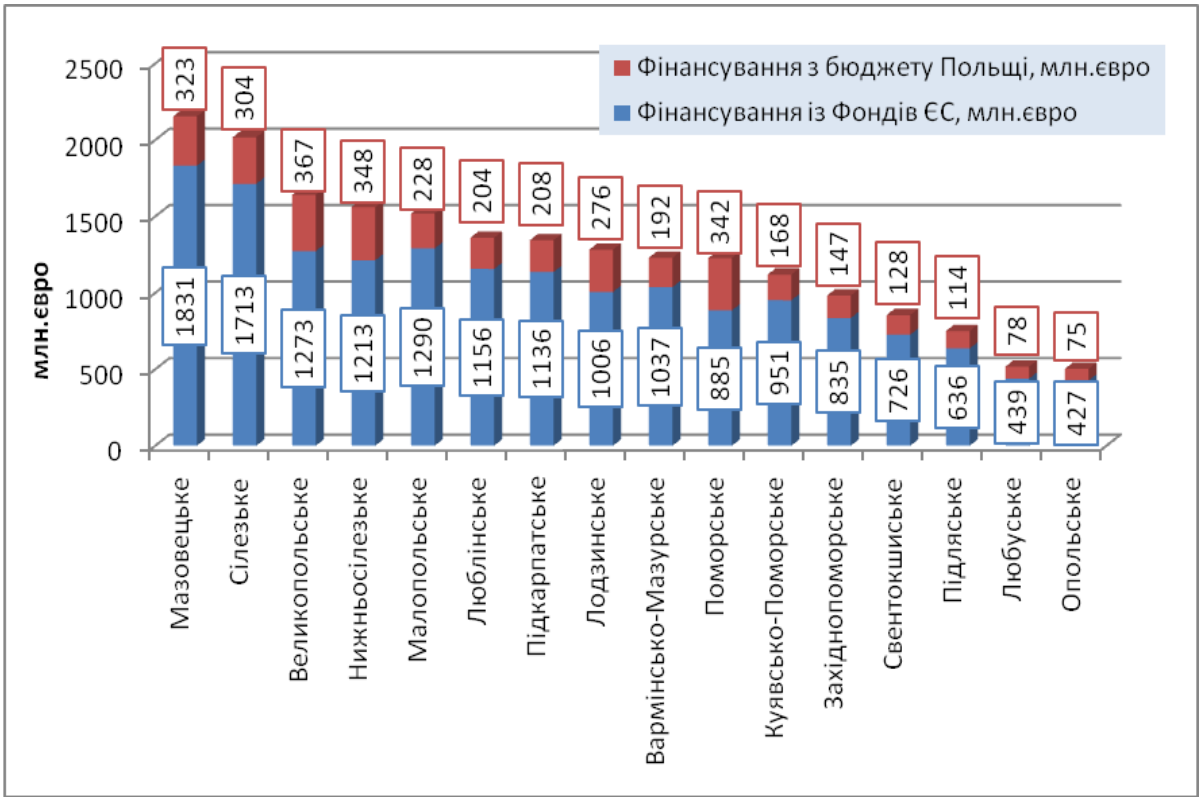

Рис. 4.2. **Розподіл коштів фінансування регіональних операційних програм Польщі у 2007-2013 рр., млн євро**

Джерело: складено за даними [381].

У результаті цілком закономірно в регіональних програмах цих двох воєводств фінансування в розрахунку на одну особу в 2007-2013 рр. виявилось мінімальним – відповідно 417 і 431 євро на людину. Водночас серед аутсайдерів і аж ніяк не найуспішніші Малопольське та Опольське воєводства (464 і 480 євро відповідно). Зате в лідерах опинилися програми 5 найвідсталіших за розміром ВРП на 1 особу воєводств – Вармінсько-Мазурського (860 євро), Свентокшиського (666 євро), Підкарпатського (640 євро), Підляського та Люблінського (приблизно по 625 євро). Для цих 5 воєводств Східної Польщі створена також окрема операційна програма.

Однак, слід зауважити, що на регіональні програми припадає лише чверть фінансування, при тому що результати від реалізації найбільшої операційної програми інфраструктури та екології (кошти якої спрямовувались на будівництво автодоріг, модернізацію залізниць і розширення летовищ) найвідчутнішими будуть для найбільш розвинених воєводств. Водночас у зазначеній операційній програмі проведено розширення газових мереж, будівництво та модернізацію каналізаційних споруд та інших об’єктів інфраструктури переважно в невеликих містах Польщі.

По-різному впливає на перспективи створення умов для сталого розвитку конкурентоспроможної регіональної економіки розподіл коштів усередині 156 операційних програм по окремих сферах. Наприклад, мінімальна частка витрат на стимулювання підприємницької та інноваційної активності, розвиток інформаційного суспільства спостерігається в менш розвинених Любуському, Малопольському і Вармінсько-Мазурському воєводствах. Водночас найбільш відсталі воєводства роблять акцент на розвиток соціальної інфраструктури. Хоча це дієвий метод уже зараз підвищити недостатній рівень життя населення, він не сприяє зміні відсталої структури господарства, що підриває основу для успішного розвитку регіонів у довгостроковій перспективі. Водночас, є приклад і Малопольської програми, у якій на зміцнення позицій Краківської агломерації як конкурентоспроможного центру європейської економіки виділяється більше коштів, ніж, наприклад, на згладжування контрастів всередині воєводства (при

цьому структура програми явно складена не за шаблоном, а під потреби регіону) [361]. Однак саме в Малопольському воєводстві поряд з досить благополучним Краковом розташований регіон NUTS 3-го рівня з найнижчим ВРП на одну особу в Польщі – Новосондецький повіт поступається за цим показником навіть найменш благополучним Бяльському і Хелмсько-Замойському повітам Люблінського воєводства.

Загалом проведена в Польщі регіональна економічна політика далека від ідеалів ефективності. Про це, зокрема, свідчить динаміка ВРП на 1 особу в розрізі воєводств (табл. 4.5).

Таблиця 4.5

Динаміка ВРП на 1 особу у воєводствах Польщі (у межах 1999 р.)

	За паритетом купівельної спроможності, % до ЄС-27					За паритетом купівельної спроможності, % до середньопольського		
	1995	1998	2001	2004	2006	1995	2001	2006
Мазовецьке	54,9	71,3	74,4	77,1	83,6	128	156	160
Нижньосілезьке	45,1	48,4	48,2	51,5	56	105	101	107
Сілезьке	51	51,7	51,1	56,9	55,5	119	107	106
Великопольске	42,2	50,4	50,4	54,4	55,1	98	106	105
Поморське	43,6	47,4	46,6	49,4	51,5	102	98	98
Лодзинське	39,1	42,1	42,9	46,6	48	91	90	92
Західнопоморське	44,2	46,9	47,3	47	47,7	103	99	91
Любуське	42,1	43,6	42,1	45,2	46,5	98	88	89
Куявсько-Поморське	42,8	43,9	43,6	45,2	45,7	100	92	87
Малопольське	37,6	42,7	40	43,2	45,4	88	84	87
Опольське	42	42,4	38,8	43,5	42,1	98	82	80
Свентокшиське	33,7	36,6	36,2	39,1	39,8	79	76	76
Вармінсько-Мазурське	34,4	37	36,1	39,3	39,5	80	76	76
Підляське	33,1	37,3	36,9	37,8	38,4	77	78	73
Підкарпатське	32,8	35,7	33,5	35,3	35,8	76	70	68
Люблінське	33,6	35,5	33,8	35,1	35,3	78	71	67
Польща	**42,9**	**47,8**	**47,6**	**50,6**	**52,3**	**100**	**100**	**100**

Джерело: складено за даними http://epp.eurostat.ec.europa.eu/.

Результати 1995 р. можуть свідчити про реальні результати політики соціалістичного періоду, базованої на концепції помірної поліцентричної організації простору. Адже після шокової терапії початку 90-х років за відсутності будь-яких дій зі згладжування міжрегіональних контрастів з боку перших демократичних урядів могли зберегтися лише придатні для ринкових умов досягнення 60-80-х років. На одному полюсі перебували два провідних регіони країни – Мазовія і Сілезія. У межах сучасних воєводств ВРП на 1 особу становив 128% і 119% від середньопольского. Однак їх відрив від відсталої Східної Польщі не можна було назвати великим: у сучасних кордонах Вармінсько-Мазурського, Свентокшиського, Люблінського, Підляського та Підкарпатського воєводств показник становив 80-76% від середньопольского.

Статистичні дані за 2001 р. можуть розглядатися як перший результат реалізації сучасної національної регіональної політики в Польщі, причому в умовах, коли вона була ще не повністю «поглинена» політикою ЄС. Загалом за ВРП на 1 особу Польща трохи наблизилася до середнього по ЄС рівню, хоча потенціал наздоганяючого розвитку перших років реформ в основному себе вичерпав. Щобільше, з усіх регіонів вперед вдалося вирватися лише столичному Мазовецькому воєводству, непогані результати показало також Великопольське воєводство, тоді як неврахування польським урядом загострення проблем депресивності старопромислових районів призвело до збільшення відставання Опольського воєводства від середніх по ЄС показників і втрати сусіднім Сілезьким воєводством статусу локомотива польської економіки.

Дані за 2006 р. демонструють, що вступ Польщі в ЄС і підключення до політики згуртування дозволяє скорочувати відставання країни на показником ВРП на 1 особу від середніх по ЄС показників, але при цьому контрасти між воєводствами лише наростають. Розрив з Мазовією став більш ніж дворазовим вже у 5 регіонів. Контрасти всередині воєводств ще більші: навіть в Мазовії Остролецько-Седлецький регіон NUTS 3-го рівня відстає від

міста Варшави більш ніж у 4 рази. Крім того, математичні розрахунки конвергенції не враховують, як проводяться кордони між регіонами. На жаль, іноді контрасти йдуть з рівня NUTS-2, який є сіткою політики згуртування, на рівень NUTS-3 за рахунок посилення локальних центр-периферійних контрастів. У процесі підготовки до вступу в ЄС в Польщі з'явилося 16 укрупнених воєводств (які ідеально відповідають рівню NUTS-2), у складі яких 66 регіонів рівня NUTS-3. Майже всі нові воєводства створювалися з врахуванням «вузлового районування» (крім збереження кількох невеликих воєводств як поступки місцевим політичним елітам). Це означає, що багато воєводств були сформовані за рахунок об'єднання найбільших міст або моно-/поліцентричної міських агломерацій (де ВВП на одну особу зростав випереджаючими або середніми по країні темпами) і периферійних проблемних регіонів (рівня NUTS-3).

Добрим прикладом слугує Підкарпатське воєводство, де розмах ВВП в розрахунку на 1 особу між «центральним» Жешувським повітом і одним з найвідсталіших для всієї Польщі Перемишльським повітом виріс при розрахунку за поточним курсом валют з 1,27 до 1,55 разу (табл. 4.6).

Розрив між Лодзю і Серадзьким повітом у Лодзькому воєводстві виріс з 1,67 до 1,88 разу. У Нижньосілезькому воєводстві Легніцько-Глоговський повіт обігнав Вроцлав, у результаті чого розрив між ним і найвідсталішим у воєводстві Валбжихським повітом збільшився з 1,84 до 2,54 разу. У Сілезькому воєводстві, так само як і в Нижньосілезькому, через наявність великої кількості промислових районів змінився лідер – Тихський повіт обігнав Катовіцький, у результаті розрив з аутсайдером (Битомським повітом) збільшився з 1,85 до 2 разів. Лише в 6 воєводствах спостерігалося скорочення розриву, але незначне – між Варшавою, Познанню і Щецином і найбільш відсталими повітами відповідно Мазовецького, Великопольського та Західнопоморського воєводств, а також в позбавлених територіальної подрібленості Підляському, Куявсько-Поморському і Вармінсько-Мазурському воєводствах.

Таблиця 4.6

Порівняння ВВП в розрахунку на 1 особу (як % від середнього по ЄС за поточним курсом валют і з врахуванням паритету купівельної спроможності (курсивом)) на рівні NUTS-2 та NUTS-3

Воєводство (регіон NUTS-2)	Загалом регіон NUTS-2		Найуспішніший регіон NUTS-3		Другий за рівнем розвитку регіон NUTS-3		Найнижчий за рівнем розвитку регіон NUTS-3		Другий з кінця регіон NUTS-3	
	2003	2011	2003	2011	2003	2011	2003	2011	2003	2011
Польща	**24** ***49***	**38** ***65***	**71** ***142***	**116** ***197***	**47** ***94***	**73** ***125***	**14** ***28***	**22** ***37***	**15** ***31***	**20** ***34***
Мазовецьке	38 *76*	63 *107*	71 *142*	116 *197*	30 *60*	48 *82*	17 *35*	30 *51*	18 *36*	29 *49*
Нижньосілезьке	25 *50*	44 *74*	35 *71*	58 *99*	30 *61*	71 *121*	19 *39*	28 *48*	20 *40*	31 *52*
Сілезьке	27 *53*	41 *70*	37 *74*	54 *92*	36 *73*	58 *98*	20 *41*	29 *50*	21 *43*	32 *54*
Великопольське	26 *51*	40 *68*	47 *94*	73 *125*	27 *55*	45 *76*	19 *38*	31 *53*	20 *41*	30 *51*
Поморське	24 *49*	37 *62*	34 *69*	55 *94*	20 *41*	29 *49*	17 *34*	26 *44*	19 *38*	28 *48*
Лодзинське	23 *45*	36 *60*	30 *60*	47 *80*	21 *43*	37 *63*	18 *36*	25 *43*	18 *36*	28 *47*
Малопольське	21 *42*	33 *56*	37 *74*	58 *99*	20 *41*	29 *50*	14 *28*	22 *38*	15 *31*	26 *44*
Західнопоморське	23 *46*	32 *55*	33 *67*	46 *79*	22 *44*	32 *54*	16 *33*	24 *41*	20 *40*	29 *49*
Куявсько-Поморське	22 *44*	32 *54*	28 *57*	41 *69*	19 *37*	27 *45*	17 *35*	26 *44*	3 регіони NUTS-3	
Любуське	21 *42*	32 *54*	22 *44*	32 *54*	–		21 *41*	32 *54*	2 регіони NUTS-3	
Опольське	19 *39*	31 *52*	22 *43*	35 *60*	–		16 *32*	24 *41*	2 регіони NUTS-3	
Свентокшиське	19 *38*	29 *49*	20 *41*	31 *52*	–		17 *34*	25 *43*	2 регіони NUTS-3	
армінсько-Мазурське	19 *38*	28 *47*	22 *44*	31 *53*	18 *36*	26 *45*	15 *31*	23 *39*	3 регіони NUTS-3	
Підляське	18 *37*	28 *47*	22 *44*	32 *54*	17 *35*	25 *42*	15 *30*	24 *41*	3 регіони NUTS-3	
Люблінське	17 *35*	26 *44*	22 *44*	33 *57*	15 *31*	23 *40*	15 *31*	22 *37*	15 *31*	23 *39*
Підкарпатське	17 *35*	26 *44*	19 *38*	31 *53*	19 *38*	27 *46*	15 *31*	20 *34*	15 *31*	22 *38*

Джерело: складено за даними http://epp.eurostat.ec.europa.eu/.

Якщо порівнювати регіони за ВВП на особу з урахуванням паритету купівельної спроможності, то загальне відставання Польщі від середнього

рівня ЄС скоротиться (для 2003 р. більш ніж удвічі, для 2011 р. – в 1,7 разу) [273, 274, 275]. Однак внутрішньодержавні контрасти збережуться.

При цьому головна проблема польської регіональної політики полягає навіть не в тому, що відсталі воєводства дуже повільно підтягують свій рівень розвитку. До основних прогалин регулювання регіонального розвитку в Польщі належить недостатня пропрацьованість програмних документів регіонального рівня. Так, програмні документи воєводств з регіональної політики мають здебільшого формальний характер і використовуються для отримання коштів ЄС – перелік цілей є скоріше списком бажань, ніж відібраними, реально досяжними пріоритетами.

Опора на зовнішні ресурси характерна не тільки для бюджетної складової фінансування регіональної політики в Польщі. Створювана інфраструктура, інші стимули для бізнесу орієнтовані багато в чому на іноземні компанії, але їх інвестиції направляються в найбільш розвинені міста. Для підйому відсталих районів потрібні зовсім інші методи регіональної політики, націлені на розкриття внутрішнього потенціалу розвитку проблемних територій. В останні роки стали популярними інструменти кластерної політики, «регіонів, що навчаються» тощо.

Для виявлення впливу фінансової допомоги програм ЄС на рівень економічного зростання в регіонах Польщі проведемо регресійний аналіз з використанням таких незалежних змінних: обсяги фінансової допомоги з фондів ЄС на одного мешканця за період 2007-2013 рр.; структурні видатки сектору місцевого самоврядування на 1 мешканця у 2013 р.; частка витрат на дослідження і розробки у ВРП у 2013 р.; частка витрат на фінансування проектів з розвитку інформаційного суспільства та наукових досліджень у загальних обсягах допомоги ЄС, 2007-2013 рр.; частка витрат на фінансування проектів з розвитку транспортної інфраструктури у загальних обсягах допомоги ЄС, у 2007-2013 рр.; частка витрат на фінансування проектів з охорони довкілля у загальних обсягах допомоги ЄС у 2007-2013 рр. У ролі залежної змінної для проведення аналізу використаємо обсяги

ВВП на 1 мешканця за 2015 р., що дозволяє врахувати часовий лаг між надходженням коштів в економіку та одержанням результату від їх використання.

Статистично значимим виявився вплив на залежну змінну трьох показників, які характеризують фінансову допомогу ЄС упродовж 2007-2013 рр., а також показника обсягів структурної допомоги ЄС на одного мешканця та частки витрат на дослідження і розробки у ВВП (табл.4.7).

Таблиця 4.7

Вплив фінансування заходів з регіонального розвитку у 2007-2013 рр. на економічне зростання воєводств Польщі у 2015 р.

Залежна змінна	Незалежні змінні				Показники статистичної значимості
	Допомога фондів ЄС на 1 особу	Частка витрат на фінансування проектів з розвитку інформаційного суспільства та наукових досліджень у загальних обсягах допомоги ЄС	Частка витрат на фінансування проектів з розвитку транспортної інфраструктури у загальних обсягах допомоги ЄС	Частка витрат на дослідження і розробки у ВРП	
ВВП на 1 мешканця	0,465 (2,52)***	0,462 (2,65)***	0,544 (2,74)***	-	R=0,83; R^2=0,62; DW=2,3
ВВП на 1 мешканця	0,606 (4,33)***	-	-	0,566 (4,04)***	R=0,86; R^2=0,7; DW=2,6

Джерело: розраховано автором на основі [336].

Результати панельної регресії підтверджують позитивний вплив фінансування зі Структурних фондів ЄС на економічне зростання регіонів Польщі. Так, при збільшенні у загальних обсягах структурної допомоги частки витрат на реалізацію наукомістких проектів на 1%, ВВП на одного мешканця зростає на 0,462%, а найбільш істотно впливає на економічне зростання фінансова підтримка проектів з розвитку транспортної інфраструктури (коефіцієнт регресії становить 0,54). Не було виявлено взаємозв’язку між обсягами ВВП на 1 мешканця та структурними видатками сектору місцевого самоврядування і фінансуванням проектів з охорони довкілля.

Зауважимо, що хоча структурна допомога спрямовується переважно в найбідніші регіони, позитивний ефект від реалізації регіональної політики відчутний і в розвинених країнах-членах ЄС, що проявляється у збільшенні попиту на імпортні товари і послуги, інтенсифікації товарообміну і поглибленні міжнародного співробітництва. За оцінками експертів, близько 25% обсягу видатків структурних фондів, спрямованих у слаборозвинені країни, «повертаються» до розвинених країн-учасниць у зростанні обсягів імпорту, зокрема машин і обладнання. Вважається, що найбільше користі від таких трансакцій мала економіка Німеччини, частка якої в поставках вказаної продукції складала 45% загального обсягу країн ЄС-15 [365].

У наднаціональній регіональній політиці ЄС з 2014 р. формально розпочався новий етап, пов'язаний з прийняттям чергового фінансового плану 2014-2020 рр. Найпомітнішим нововведенням наднаціональної регіональної політики стало виділення з 2014 р. за рівнем соціально-економічного розвитку не двох, а трьох груп регіонів для розподілу асигнувань зі структурних фондів ЄС, що відповідають за політику згуртування, – Європейського фонду регіонального розвитку (ЄФРР) і Європейського соціального фонду (ЄСФ).

Найбільший обсяг фінансування за напрямом регіональної політики ЄС «Інвестиції для зростання та зайнятості» призначений для менш розвинених регіонів (less developed regions) – з ВВП на одну особу населення з урахуванням паритету купівельної спроможності валют (ПКС) нижче 75% від середнього по ЄС рівня. Такі регіони розташовані в основному в країнах Центрально-Східної та Південної Європи. Водночас деякий обсяг асигнувань отримують регіони перехідного типу (transition regions – з ВВП на одну особу населення від 75 до 90% від середнього по ЄС) і більш розвинені (more developed regions, де ВВП на одну особу становить 90% від середнього по ЄС) [437].

Відбулися відчутні зрушення і з точки зору розподілу коштів політики згуртування між окремими країнами-членами ЄС, хоча склад першої десятки

лідерів за обсягами одержуваних асигнувань не змінився (табл. 4.8). Цікаво, що на 10 країн-основних реципієнтів політики згуртування припадає майже 4/5 коштів, причому асигнування для Польщі (яка помітно збільшила свою частку) є більшими, аніж сумарно для 18 країн з відносно невеликим фінансуванням по лінії наднаціональної регіональної політики ЄС. Помітно збільшила свою частку і Румунія, піднявшись з 9-го на 4-е місце [296].

Таблиця 4.8

Основні країни-реципієнти фінансування політики гуртування в 2007-2013 і 2014-2020 рр.

Країна	2007-2013 рр.		2014-2020 рр.	
	млрд євро	%	млрд євро	%
Увесь ЄС	347,4	*100*	351,8	*100*
Польща	67,3	*19,4*	77,6	*22,1*
Італія	28,8	*8,3*	32,8	*9,3*
Іспанія	35,2	*10,1*	28,6	*8,1*
Румунія	19,7	*5,7*	23	*6,5*
Чехія	26,7	*7,7*	22	*6,3*
Угорщина	25,3	*7,3*	21,9	*6,2*
Португалія	21,5	*6,2*	21,5	*6,1*
Німеччина	26,3	*7,6*	19,2	*5,5*
Франція	14,3	*4,1*	15,9	*4,5*
Греція	20,4	*5,9*	15,5	*4,4*
Інші країни	61,9	*17,8*	73,8	*21*

Джерело: розрахунки автора на основі https://cohesiondata.ec.europa.eu/.

Другим за значенням нововведенням за підсумками дворічних переговорів щодо реформи політики згуртування, на наш погляд, стало виділення серед 11 пріоритетів для асигнувань структурних фондів ЄС за напрямом «Інвестиції для зростання та зайнятості» чотирьох основних: підтримка НДДКР, інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ), малий бізнес та низьковуглецева економіка.

Вважається, що саме ці пріоритети найбільшою мірою сприяють виконанню «Стратегії-2020», прийнятої в ЄС для досягнення «розумного, стійкого та інклюзивного» зростання.

Формальні вимоги до заходів політики згуртування дійсно вражають: мінімум 80% асигнувань ЄФРР має спрямовуватись на чотири названих

пріоритети в більш розвинених регіонах, мінімум 60% у регіонах перехідного типу і щонайменше 50% у менш розвинених регіонах.

У 2014-2020 рр. відбудеться помітне (на 7%) збільшення частки витрат на перші чотири пріоритети, порівняно з 2007-2013 рр. Однак до кінця не зрозуміло, чи буде це досягнуто насамперед за рахунок перекваліфікації одних заходів в інші (наприклад, шляхом перенесення підтримки з адаптації до змін клімату та екологічних заходів на підтримку низьковуглецевої економіки) або завдяки реальним посиленням ролі інвестицій в інноваційне зростання. У довгостроковій перспективі також не спостерігається стійкого тренду переходу до «сучасних» пріоритетів наднаціональної регіональної політики ЄС, у тому числі за рахунок більш істотного внеску вкладень в інфраструктуру в менш розвинених «нових» членах ЄС.

Окреслені зміни спрямовані на підвищення ефективності регіональної структурної політики ЄС та на нівелювання негативних впливів глобалізації та інших фундаментальних процесів на регіональний розвиток. Хоча в пріоритетах політики згуртування вони вже формально враховані і їм присвячено кілька аналітичних публікацій відповідного директорату Єврокомісії, на практиці не спостерігається комплексного вирішення таких проблем, як запобігання засухам, повеням та іншим природним катаклізмам (в основному в ЄС борються вже з їх наслідками) або, наприклад, інтеграція іншокультурних мігрантів у місцевий соціум. Такі ж проблеми актуальні і для України, тому вкрай важливо продовжувати стежити за успіхами і помилками наднаціональної регіональної політики ЄС, система якої загалом набагато більш опрацьована, ніж у нас у країні.

Таким чином, як показує досвід ЄС, регіональна політика має характеризуватись такими ознаками:

– наявність усвідомленого і сформульованого бачення цілей регіонального розвитку країни (у вигляді загальних цілей, стратегічних планів);

– наявність органів влади, які несуть відповідальність за зміну пропорцій територіального розвитку;
– наявність спеціальних інструментів, націлених на розвиток проблемних територій.

Саме ці характеристики мають стати критеріальними при визначенні подальших напрямів розвитку регіональної політики структурної модернізації в Україні.

4.3. Програмні інструменти структурної модернізації економіки Східної Польщі

У практиці реалізації регіональної структурної політики Польщі присутні програмні інструменти, спрямовані не розвиток окремих воєводств, а цілих макрорегіонів. Успішним прикладом використання такого підходу є програми розвитку Східної Польщі. Особливістю східного макрорегіону (відповідно до прийнятого у 1999 р. сучасного територіального поділу Польщі, до нього увійшли Вармінсько-Мазурське, Свентокшиське, Підляське, Підкарпатське та Люблінське воєводства) є нижчий, порівняно з іншими регіонами країни, рівень соціально-економічного розвитку. Значною мірою це обумовлено еволюційним чинником: у постсоціалістичний період в економіці воєводств цього макрорегіону переважали дрібні і середні селянські господарства з низьким рівнем товарності. Навіть початок відновної, а потім і інвестиційної стадії росту польської економіки обійшов стороною цей регіон. Своєю чергою, південно-західні, північно-західні регіони, а також центральний макрорегіон з центром у Варшаві у цей період переживали підйом, багато в чому завдяки більш різноманітній структурі економіки, представленої великими підприємствами практично в кожній з галузей – від машинобудування до тваринництва.

Прийняття Польщею після вступу в ЄС в 2004 р. європейських правил ведення бізнесу, торгівлі та управління завдало відчутного удару по добробуту багатьох регіонів. Особливістю розвитку польських регіонів у 2004-2007 рр. стало посилення міжрегіональної диференціації за рахунок відриву центрального макрорегіону (Варшави і Мазовецького воєводства), а також позитивного економічного вектору розвитку західних воєводств (Великопольського, Нижньосилезського). Найнижчі позиції за більшістю показників соціально-економічного розвитку в Польщі посідали воєводства східного і північного макрорегіонів.

Ситуація на сході Польщі вимагала радикальних рішень. Так, у 2006 р. безробіття в п'яти східних воєводствах сягала в середньому 17% (Люблінське – 15,5%, Підляське м 13,3%, Підкарпатське – 16,4%, Свентокшиське – 17,7%, Вармінсько-Мазурське – 23, 6%) [411].

Валовий регіональний продукт на одну особу в Східній Польщі в 2004 р. становив 17,4 тис. злотих, або 72% від середнього показника по країні (Люблінське воєводство – 16,7 тис. злотих; Підляське – 18 тис. злотих; Підкарпатське – 16,8 тис. злотих; Свентокшиське – 18,7 тис. злотих; Вармінсько-Мазурське – 18,7 тис. злотих). Це були найнижчі показники ВРП на одну особу по всій Польщі. До 2007 р. показник у середньому по макрорегіоні дещо зріс і склав 21,7 тис. злотих, або 70,5% від середнього показника по країні [411]. Намітилася тенденція, коли в числовому вимірі ВРП зростав, але його питома вага у ВВП країни зменшувалась, що яскраво демонструвало відставання Східної Польщі від інших регіонів, де зростання ВРП йшло набагато вищими темпами.

У 2007 р. польський уряд спільно зі структурними європейськими фондами в межах збільшення фінансування регіональної політики ЄС і політики згуртування (Європейський фонд регіонального розвитку і Фонд згуртування на бюджетний період 2007-2013 рр. почали реалізацію програм широкої допомоги найбільш відсталим регіонам. На цей період Польщі було виділено близько 67,3 млрд євро. Польща стала найбільшим бенефіціаром

коштів структурних фондів серед інших країн-членів ЄС. На території Польщі ЄС реалізовував відразу п’ять великих програм.

Для східних воєводств, як найбільш відсталих в соціально-економічному плані, у межах цієї фінансової допомоги була розроблена спеціальна операційна програма «Розвиток Східної Польщі 2007-2013» (далі – Програма). 2 жовтня 2007 р. було підписане рішення Європейської комісії про початок дії цієї програми.

Операційна програма «Розвиток Східної Польщі» стала прикладом функціонування спільного інструменту регіональної політики Брюсселя і Варшави. Дія Програми поширювалася на п’ять зазначених польських воєводств. Основною метою Програми було прискорення темпів соціально-економічного розвитку Східної Польщі на засадах сталого і планомірного розвитку шляхом активного інвестування в основні економічні потужності. Досягнення мети лежало у площині вирішення таких завдань Програми:

- стимулювання розвитку конкурентоспроможної економіки, шляхом підтримки інновацій, збільшення інструментів фінансової інженерії;
- розвиток інформаційного суспільства, шляхом розширення доступу до широкосмугового Інтернету в Східній Польщі;
- формування регіональних центрів зростання, шляхом розвитку столичних функцій низки великих міст у воєводствах Східної Польщі, а також адміністративних центрів повітів, розвиток міських систем громадського транспорту;
- підвищення доступності та якості транспортного сполучення у воєводствах Східної Польщі;
- підвищення ролі екологічного туризму в економічному розвитку макрорегіону (розвиток доріг і велосипедних маршрутів) [385].

У межах операційної програми «Розвиток Східної Польщі» впродовж наступних років реалізувались проекти, які мали вирішальне значення для соціально-економічного розвитку п’яти воєводств Східної Польщі.

Основних бенефіціарів програми можна розділити на кілька груп:

- освітні та науково-дослідні установи (ВНЗ; дослідницькі установи; організації, що займаються науково-дослідними і дослідно-конструкторськими розробками (НДДКР), у тому числі підрозділи Польської академії наук, що розташовуються на території зазначених воєводств);
- органи влади (органи місцевого самоврядування; місцеві представництва Ради Міністрів Польщі, наприклад Генеральна дирекція національних доріг і автострад; статистичні управління, планувальні структури);
- окремі суб'єкти господарювання та організації реального сектору економіки (підприємці; туристичні організації; агентства й інвестиційні фонди, спрямовані на регіональний і місцевий розвиток, бізнес-інкубатори, сервісні інвестиційні центри, торгово-промислові палати, центри трансферу технологій, технологічні і промислові парки);
- неурядові організації.

Окремою стрічкою здійснювалося фінансування керівних органів та інших установ, що забезпечують технічну підтримку реалізації Програми.

Безпосередньо Програма фінансувалася з коштів Європейського фонду регіонального розвитку (ЄФРР) і Державного бюджету Польщі. Саме фінансування Програми є досить складним механізмом. Кошти, що виділяються на програму з ЄФРР, становили 2,27 млрд євро, у тому числі 992 млн євро – кошти, що виділяються Радою Європи для найбідніших регіонів ЄС [310]. Сума, що залишилася, тобто близько 1,3 млрд євро, надається урядом Польщі із загального фонду коштів ЄФРР, наданих Польщі. Крім того, з бюджету Польщі виділялося додатково 401,26 млн євро, які розподілялися по окремих регіональних операційних програмах для кожного з воєводств. Фінансування Програми здійснювалось у розрізі основних пріоритетів (табл. 4.9) та окремих воєводств східного макрорегіону Польщі (рис.4.2).

Таблиця 4.9

Розподіл фінансування структурних фондів ЄС та уряду Польщі між пріоритетами операційної програми «Розвиток Східної Польщі 2007-2013»

Пріоритет	Внесок ЄС, млн євро	Національний внесок, млн євро	Загалом, млн євро	% від загальної суми
Пріоритет 1 «Сучасна економіка»	789,96	139,4	929,36	34%
Пріоритет 2 «Інфраструктура інформаційного суспільства»	255,12	45,02	300,14	11%
Пріоритет 3 «Розвиток центрів воєводств»	452,62	79,87	532,5	19%
Пріоритет 4 «Транспортна інфраструктура»	660,38	116,54	776,92	29%
Пріоритет 5 «Стійкий розвиток екологічного туризму»	47,5	8,38	55,88	2%
Пріоритет 6 «Технічна підтримка Програми»	68,21	12,04	80,25	3%
Загалом	**2273,8**	**401,26**	**2675,1**	

Джерело: складено за даними [266]

Реалізація пріоритету 1 «Сучасна економіка», який замкнув на себе понад 1/3 усіх фінансових коштів Програми, передбачала вдосконалення кількох елементів: вплив на освітнє середовище східних воєводств; розширення можливостей доступу підприємців-початківців до фондів стартового капіталу; фінансування інноваційних проектів (розширення дослідницької інфраструктури; підтримка НДДКР; будівництво, розширення, модернізація і введення в експлуатацію промислових парків і бізнес-інкубаторів).

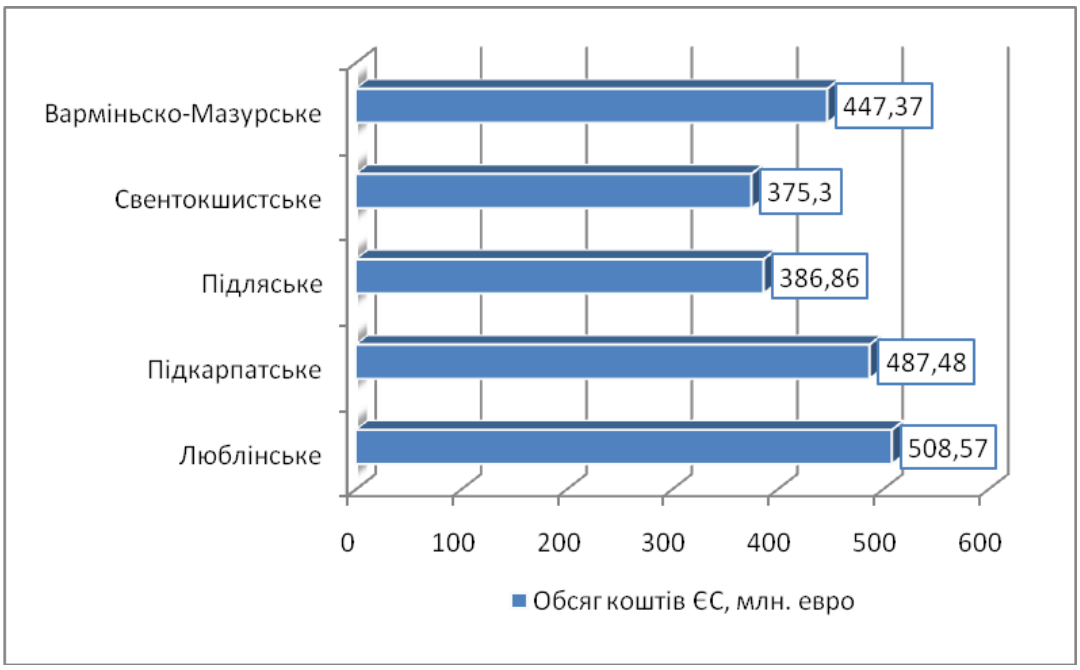

Рис. 4.2. **Розподіл фінансування структурних фондів ЄС між воєводствами в межах операційної програми «Розвиток Східної Польщі 2007-2013»**

Джерело: побудовано за даними [266].

Значні ресурси виділялися на іміджевий компонент просування економічного потенціалу Східної Польщі. У неї входило створення міжрегіональних сервісних центрів для інвесторів, створення спільних баз даних; організація семінарів і конференцій, спрямованих на обмін досвідом та ін.

Однією з найважливіших складових частин пріоритету 1 було включення в освітні програми ВНЗ курсів, покликаних підготувати фахівців для конкурентоспроможної економіки. Пріоритет охоплював проекти, спрямовані на поліпшення освітньої інфраструктури, яка обслуговує проведення навчання на більш високому рівні, передусім природничих і технічних наук (будівництво, розширення і надання обладнання лабораторіям, комп'ютерним класам, бібліотекам; будівництво в університетах гуртожитків, адміністративних корпусів).

Мета пріоритету 2 «Інфраструктура інформаційного суспільства» полягає в тому, щоб розширити доступ державних установ, підприємств і

мешканці периферійних районів до широкосмугового Інтернету. Проекти, що реалізуються в межах пріоритету, припускають будівництво додаткової ІТ-інфраструктури (до вже наявної на той момент).

Пріоритет 3 «Розвиток центрів воєводств» основною метою ставив збільшення мобільності жителів шляхом створення комфортних умов проживання і розвитку мережі громадського транспорту. Наприклад, будівництво, реконструкція і розширення тролейбусної, автобусної та трамвайних мереж; інтеграція цих мереж; впровадження систем транспортної телематики, систем моніторингу трафіку за основними міськими дорогами, супутникових навігаційних систем; адаптація залізничних мереж до потреб міст та ін. Крім того, передбачалося виділяти кошти на створення умов для обладнання виставкової інфраструктури (виставки, ярмарки, конгреси і конференції).

Пріоритет 4 «Транспортна інфраструктура» був другим за обсягами поглинання фінансових коштів, виділених з європейських фондів (трохи менше 1/3 усіх коштів). Основна мета – поліпшення зв'язку воєводств і віддалених повітів з національною та міжнародною транспортною системою. Проекти включали в себе широкий спектр будівельних робіт з модернізації автомобільних доріг, будівництво кільцевих доріг, транспортних розв'язок, мостів, віадуків, естакад, захисне і акустичне екранування різних ділянок автодоріг. Основними бенефіціарами цього пріоритету виявилися муніципалітети і Генеральна дирекція доріг і автострад.

Пріоритет 5 «Сталий розвиток екологічного туризму» основною метою ставив збільшення інтересу до туристичних можливостей Східної Польщі, що фактично означало прямі інвестиції в туристичну сферу, що включала в себе розвиток агротуризму, велотуризму (створення міжрегіональних велосипедних маршрутів, будівництво та маркування велодоріжок з твердим покриттям тощо).

Крім того, на кожне з воєводств спрямувалась окрема регіональна операційна програма з власним фінансуванням з фондів ЄС та бюджету

Польщі. Як правило, ці програми мали на меті підтримку малих і середніх підприємств і реалізовувалися в межах тих пріоритетів, які були прописані в Програмі. Так, Люблінському воєводству додатково виділялося 1,36 млрд євро, Підляському – 750 млн євро, Підкарпатському – 1,34 млрд євро, Свентокшиському – 854 млн євро, Вармінсько-Мазурському – 1,23 млрд євро [385].

Проекти в межах Програми відштовхувалися від традиційних промислових секторів економіки Східної Польщі, до яких слід віднести лісову промисловість, легку промисловість, туризм і частково машинобудування.

Східна Польща є одним з головних центрів розвитку лісової промисловості (сукупність деревопереробної, целюлозно-паперової та меблевої промисловості) в Польщі. У 2009 р. ліси макрорегіону Східна Польща становили 1/3 площі всіх лісів у Польщі, а частка в отриманні однієї тільки деревини в цей період склала 28% від загальної кількості отриманого дерева в країні (найбільшою була частка Вармінсько-Мазурського воєводства – близько 10%). Частка доходів від продажів продукції підприємств, що функціонують у лісовій промисловості на території Східної Польщі, становить приблизно 15% від усіх доходів цієї галузі у всій Польщі. Кількість зайнятих становила понад 22% від зайнятих у лісовій промисловості у Польщі загалом. Однак зарплати в лісовій промисловості на території Східної Польщі нижчі, аніж зарплати по галузі в інших регіонах Польщі.

Головними центрами промисловості на території Східної Польщі є воєводства Вармінсько-Мазурське, Підкарпатське та Люблінське. Провідну роль у розвитку сектору мають меблева промисловість і деревообробка, що пов’язано з широкими можливостями отримання деревини. Лідерами в целюлозно-паперовій промисловості є Люблінське і Підкарпатське воєводства. У структурі розміру підприємств в лісовій промисловості за чисельністю зайнятих як у всій Польщі, так і в Східній Польщі переважають малі підприємства. Великі підприємства становлять близько 1% усіх

суб'єктів господарювання. Саме через таку структуру і було обумовлено активну участь представників підприємств лісової промисловості в проектах Програми.

Підприємства легкої промисловості на території Східної Польщі представлені досить великою кількістю фірм і компаній. Переважна кількість фірм – малі та середні підприємства. Найвища концентрація цих компаній відзначається в Люблінському, Вармінсько-Мазурському і Підляському воєводствах. Основні центри зосередження фірм і компаній легкої промисловості розташовані в Бялостоці, Любліні, Жешуві, Ольштині. Традиційно продукція легкої промисловості в Східній Польщі до недавнього часу переважно експортувалась до Росії. Після вступу Польщі в ЄС багато фірм сектору легкої промисловості змінили ринок збуту, переорієнтувавшись на Західну Європу, що призвело до зниження прибутковості підприємств. Частково Програма намагалася нівелювати ефект від втрат, понесених малими підприємствами після переорієнтації на висококонкурентний західноєвропейський ринок.

Значна частина проектів Програми поширилася на сферу туризму. Всесвітня організація туризму назвала Польщу «туристичним тигром». У Східній Польщі в туристичній сфері зайнято близько 15% працюючих у цій сфері по всій країні. Варто зазначити, що кількість людей, зайнятих у сфері туризму в Східній Польщі, швидко зростає – з 2000 р. по теперішній час кількість робочих місць у туристичній сфері збільшилася в 2,5 разу. Найбільше зайнятих у сфері туризму в Підкарпатському воєводстві, найменша їх кількість – у Підляському воєводстві, хоча воно і належить до найбільш екологічно чистих регіонів Польщі.

На території Східної Польщі функціонує 59 туристичних кластерів. Більшість – 21 кластер – розташовані в Люблінському воєводстві. До найбільш відомих туристичних кластерів належать «Край лісових ущелин», який об'єднує ґміни: Яновец, Казімеж-Дольни, Ополе-Любельське, Понятова, Наленчув, Войцехув, Вонвольніца, м. Пулави (Люблінське воєводство);

туристичний кластер регіонального розвитку «Сонце регіону» в Скаржиско-Кам'яної (Свентокшиське воєводство); Північно-східний інноваційний туристичний кластер «Кришталь Європи» в Сувалках; Бещадський транскордонний туристичний кластер в Устрики-Долішні (Підкарпатське воєводство); агротуристичне об'єднання «Галицькі гостьові господарства - Бещади» в м. Леско.

Одним з основних пріоритетів на сході Польщі є розвиток Вармінсько-Мазурської туристично-рекреаційної зони, яка фінансується як за рахунок приватних інвесторів (в основному з Польщі та низки європейських держав), так і з коштів регіональної операційної програми «Вармія і Мазури», що входить до переліку програм з розвитку депресивних районів. Темпи розвитку туристичних проектів у Вармінсько-Мазурському воєводстві в останні роки значно збільшилися. Крім старих традиційних туристичних центрів, таких як резиденція магістрів Тевтонського ордена в Мальборку (найбільший середньовічний цегляний замок у світі, один з еталонів цегляної готики, пам'ятка Всесвітньої спадщини людства ЮНЕСКО), аквапаркового комплексу в Миколайках, реалізовані нові проекти.

Уже за підсумками 1,5 років роботи Програми (осінь 2007 і 2008 рр.) була очевидна динаміка до зниження рівня безробіття, яка в східних воєводствах знизилася в середньому на 3-4% від рівня 2006 р., а у Вармінсько-Мазурському воєводстві на 6,8% [307].

Проте після фінансово-економічної кризи 2008-2009 рр. ефект від дії Програми став різко знижуватися. Польська влада і експерти відразу забили на сполох. У 2011 р. доцент кафедри соціології Вармінсько-Мазурського університету в Ольштині Я. Понедзялек відзначав, що рівень безробіття в Вармінсько-Мазурському воєводстві в липні 2011 р. склав 18%, а в Бартошице або Бранево (розташованих безпосередньо біля кордону з Калінінградською областю Росії) рівень безробіття сягає 30%. За його словами, «в сільській же місцевості ми спостерігаємо справжній крах

цивілізації» [382]. Такі переконання йшли врозріз з офіційно задекларованими принципами Програми.

Крім того, динаміка зростання ВРП на 1 особу дуже сильно відставала від інших регіонів. Порівняно з періодом до початку роботи Програми вона істотно знизилася. І якщо абсолютне значення ВРП на одну особу в воєводствах зросло, то щодо середнього значення по країні – зменшилось (у межах від 2% до 5% у кожному з воєводств). ВРП на одну особу в макрорегіоні Східна Польща в 2011 р. становив у середньому 28,04 тис. злотих на людину, або 70,8% від середнього показника по країні (порівняно з 2004 р. частка знизилася на 1,2%). Ці показники говорили про триваюче відставання в розвитку макроегіону від інших регіонів Польщі. ВВП на одну особу в Люблінському воєводстві склав 26,9 тис. злотих, 67,9%; Підляському – 28,4 тис. злотих, 71,8%; Підкарпатському – 26,8 тис. злотих, 67,6%; Свентокшиському – 29,5 тис. злотих, 74,5%; Вармінсько-Мазурському – 28,6 тис. злотих, 72,2% [409]. Для порівняння у більшості воєводств ВРП на одну особу варіювався від 30 до 40 тис. злотих, а в Нижньосілезькому сягав 45 тис. злотих, у Мазовецькому воєводстві – 64,8 тис. злотих.

У результаті вже в 2012 р. було прийнято рішення про розробку нової програми у розвиток наявної. За роки виконання Програми на території Східної Польщі відбулися досить значні зміни інфраструктурного характеру, однак питання соціально-економічного характеру, включаючи безробіття (а це було одним з найважливіших завдань Програми), вирішені не були.

Керівництвом Польщі було прийнято рішення пролонгувати програму, однак це вимагало погодження її фінансування на загальноєвропейському рівні. 7-8 лютого 2013 р. у Брюсселі відбувся саміт за участю лідерів країн-членів ЄС, на якому обговорювався проект бюджету ЄС на період 2014-2020 рр. Відповідно до рішень саміту, з коштів, що виділяються на Європейський фонд регіонального розвитку та Фонд згуртування, Польща знову отримала більше, аніж інші держави – 82,27 млрд євро [399]. Значна частина цієї суми спрямовується на реалізацію інфраструктурних проектів, у тому числі на

будівництво доріг. Фактично за підсумками цього саміту було прийнято політичне рішення про пролонгацію програми «Розвиток Східної Польщі» на період 2014-2020 рр. На цей раз форми надання допомоги змінилися – дотації істотно скорочені, фінансові кошти надаються в основному на поворотній основі – у вигляді позик, гарантій і поручительств.

Упродовж усього 2013 р. в Польщі проводилися круглі столи та консультації з експертами та громадськістю Східної Польщі, представниками влади (включно з міністром регіонального розвитку Польщі Е. Біньковським). Проект Програми став предметом громадських слухань [399]. Мета цих консультацій – зібрати думки і зауваження щодо основних принципів підтримки, які запропоновані в межах Програми, і внесення відповідних змін до неї.

Експертами були констатовані невтішні висновки про підсумки Програми, які все ж залишаються одними з найвідсталіших регіонів Польщі. На такий стан справ впливають два основні моменти, що не були подолані під час реалізації попередньої програми:

1) низька продуктивність праці, яка є результатом традиційної економічної структури панування низькодохідного і низькоефективного сільського господарства. Низька ефективність цих секторів пов’язана з низьким рівнем інновацій і відсталою інфраструктурою;

2) проблеми на ринку праці, пов’язані з несприятливими процесами в демографії (старіння і депопуляція, робоча міграція (в основному молоді та освічені жителі, які їдуть в Західну Європу) [385].

Стратегія операційної програми «Розвиток Східної Польщі 2014-2020», прийнята Радою міністрів Польщі 11 липня 2013 р., за задумом розробників повинна буде акцентувати увагу на тих моментах реального сектору економіки, які не були враховані колишньою Програмою:

1. Посилення досліджень у сфері технологічних інновацій.

2. Підвищення конкурентоспроможності малих і середніх підприємств, аграрного сектору та сектору рибальства та аквакультури.

3. Підтримка переходу до низьковуглецевої економіки в усіх сферах.

4. Сприяння сталому розвитку транспорту й інфраструктури.

Як видно, порівняно з попередньою Програмою, завдань стало менше, але вони стали більш конкретними і охоплюють такі галузі народного господарства, які не були охоплені раніше, – аграрний сектор і рибальство. Крім того, відпав один з колишніх пріоритетів – розвиток інформаційного суспільства шляхом впровадження широкосмугового Інтернету – це завдання по всій Східній Польщі було вирішене на попередньому етапі. Загальна сума програми на цей раз склала 2 млрд 117 млн євро (або 3% від бюджету Польщі). У її межах програми передбачається також співфінансування проектів з інших профільних програм.

Пріоритет 1 «Інновації в Східній Польщі» із загальною сумою фінансування в 485 млн євро однією зі своїх цілей має стимулювання діяльності підприємств на основі НДДКР з подальшим впровадженням результатів у господарську діяльність. Витрати на НДДКР щодо ВРП у Східній Польщі є значно нижчими, ніж в середньому по країні. У 2010 р. у середньому по країні витрати на НДДКР склали 0,74% від ВРП, у той час як у Східній Польщі становлять 0,62%. У середньому по ЄС цей показник становить близько 2% [409]. Ці дані чітко вказують на дуже велике відставання макрорегіону Східна Польща за рівнем розвитку. Основні бенефіціари: приватні підприємства і технологічно-інноваційні центри.

Пріоритет 2 «Підприємництво в Східній Польщі» має більш конкретні цілі: стимулювання створення малих і середніх підприємств, передусім в аграрному секторі, інтернаціоналізація малого і середнього бізнесу та їх вихід на зовнішні ринки. Загальна сума фінансування – 474,5 млн євро. Варто відзначити, що в плані розвитку аграрного сектору в Польщі робляться суттєві зрушення. Велика частина агарних земель у Східній Польщі – фермерські господарства. Так, наприклад, у Вармінсько-Мазурському воєводстві, за даними Головного статистичного управління (GUS), є понад 1 млн га земель сільськогосподарського призначення, велика частина яких

перебуває у власності фермерів. З огляду на планомірну політику ЄС щодо дотування фермерських господарств, зокрема в Польщі [272], агропромисловий сектор через європейські компанії-ритейлери, які в останні роки стали активно інвестувати в Східну Польщу, може розраховувати на більш активну реалізацію власної продукції. Щобільше, ціни на низку видів продукції, зокрема м'ясо птиці, у Польщі на 40% нижчі, ніж в середньому по ЄС [325], що робить закупівельні ціни для великих компаній-ритейлерів у польських сільгоспвиробників нижчими, ніж в Європі. Усе це, при додатковій підтримці з боку Програми, може сприяти збільшенню фермерських господарств, підвищити їх прибутковість і знизити рівень безробіття в особливо депресивних районах.

Найбільші фінансові вкладення відповідно до Програми передбачаються в автотранспортну (пріоритет 3) і залізничну інфраструктуру (пріоритет 4). Загалом на транспортну інфраструктуру з коштів Програми сумарно буде виділено понад 1,123 млд євро, що складає 50% усіх коштів. Кошти підуть на розвиток регіонального транспорту, у т.ч. створення внутрішніх кільцевих доріг, поліпшення/створення відрізків доріг, які виводять рух з міст. Значна частина коштів буде виділятися на закупівлю енергоефективного рухомого складу. Передбачається також продовження реконструкції необхідної інфраструктури для міського транспорту, включаючи будівництво інтермодальних пересадочних вузлів, впровадження нових систем телематики для міського транспорту. На ці цілі виділяється 843,3 млн євро.

Іншою важливою частиною Програми, яка раніше не була врахована, є робота щодо покращення залізничної інфраструктури (пріоритет 4). Передбачається ремонт і створення місцевих залізничних ліній, а також удосконалення різних елементів систем управління. Основна мета – зміцнення внутрішньої єдності залізничної мережі і подальше вдосконалення зовнішньої доступності макрорегіону Східної Польщі. На ці цілі виділяється 280 млн євро.

На технічну підтримку всієї Програми до 2020 р. було виділено 34 млн євро. Гроші необхідно буде витрачати на підтримку управління, моніторингу реалізації програми і ефективного використання коштів, що виділяються на її реалізацію. Крім того, передбачається навчання та консультації для учасників Програми з підготовки та реалізації проектів.

Таким чином, можна констатувати, що посилене фінансування з фондів ЄС програм, спрямованих на соціально-економічний підйом макрорегіону Східна Польща не дає поки серйозних результатів (табл. 4.10), хоча певний інфраструктурний ефект спостерігати можна (це результат реалізації першого етапу Програми). Польська влада продовжує докладати великі зусилля для якнайшвидшого пожвавлення господарського життя в депресивних східних регіонах, на що спрямована друга Програма (передусім розвиток агросектору). Крім того, друга масштабна Програма з розвитку макрорегіону Східна Польща тільки починає реалізовуватися і тому робити висновки дещо рано.

Таблиця 4.10

Динаміка ВРП воєводств макрорегіону Східна Польща та його частки у ВРП Польщі (2009, 2014 рр.)

2014 р. щодо 2009 р.

	2009		2014		Відхилення		
	млн злотих	частка регіону, у %	млн злотих	частка регіону, у %	млн злотих	Швидкість зміни, у в.п.	Інтенсив-ність зміни, у %
Польща	**1 275 432**	**100**	**1 656 341**	**100**	**380908**	**x**	**x**
Люблінське	50233	3,9	65738	4	15505	0,1	102,56
Підкарпатське	48450	3,8	65088	3,9	16638	0,1	102,63
Підляське	29124	2,3	37525	2,3	8401	0	100
Свентокшиське	34086	2,7	39866	2,4	5780	-0,3	88,88
Вармінсько-Мазурське	35394	2,8	44555	2,7	9161	-0,1	96,42
Частка макрорегіону Східна Польща у ВРП Польщі	***197287***	***15,5***	***252772***	***15,3***	***55485***	***-0,2***	***98,71***

*За даними Центрального статистичног офісу Польщі

За результатами 2014 р. макрорегіон Східна Польща продовжував втрачати свої позиції у ВРП Польщі: частка ВРП Східної Польщі скоротилась на 0,2% з 2009 р. і склала 15,3%, зокрема за рахунок суттєвого зниження частки Свентокшиського воєводства. Наголосимо, що два воєводства, які межують з Україною – Люблінське і Підкарпатське – навіть збільшили власну частку у ВРП Польщі на 0,1% кожне.

Водночас упродовж останніх років спостерігається зростання рівня конкурентоспроможності регіонів Східної Польщі навіть у межах Європейського Союзу. Так, у 2014 р., порівняно з 2010 р., відбулось зростання значення індексу конкурентоспроможності для усіх воєводств Східної Польщі.

Висновки до четвертого розділу

У четвертому розділі розглянуто стратегічні пріоритети та інституційні засади модернізації регіональної структурної політики Польщі, оцінено вплив механізмів регіональної політики ЄС на структурні реформи в економіці регіонів Польщі та інших країн-членів ЄС, проаналізовано результативність програмних інструментів реалізації структурних трансформацій економіки регіонів Польщі.

Регулювання розвитку економіки країн-членів ЄС на регіональному рівні в напрямку подолання структурних дисбалансів та забезпечення конкурентоспроможності, яка базується на імплементації принципів «економіки знань» та активізації підприємницької ініціативи, задекларовано одним із основних завдань структурної політики ЄС. В цьому контексті набула суттєвих змін і регіональна політика Польщі в умовах її інтегрування в ЄС. Нова парадигма розвитку регіонів на основі структурних трансформацій була закладена як в інституційну базу, так і в інструментарій реалізації регіональної політики Польщі. Основними новаціями стали:

- посилення спільної відповідальності органів влади, місцевого самоврядування, представників бізнесу та інститутів громадянського суспільства за реалізацію регіональної політики та розвиток регіонів перехід (регіональна політика перестала розглядатись як об'єкт виключної відповідальності органів державної влади);

- використання диференційованого підходу до різних територій (за рівнем та особливостями розвитку виокремлено 6 груп регіонів), для яких підібрано відповідний інструментарій;

- запровадження багатосекторного підходу до розвитку територій шляхом ефективного використання потенціалу міст, створення і освоєння інновацій, підвищення якості трудового потенціалу, забезпечення енергетичної безпеки, підвищення якості транспортної та інформаційно-телекомунікаційної інфраструктури;

- запровадження механізму «територіальних контрактів» – угод між представництвом центральної влади в регіоні (а не урядом) і воєводським самоврядуванням щодо узгодження спільних цілей розвитку території, засад і пріоритетних заходів щодо їх реалізації;

- широке використання середньострокових програмних інструментів на національному, макрорегіональному та регіональному рівнях. Впродовж європейської фінансової перспективи 2017-2013 рр. за погодженням із інституціями ЄС у Польщі реалізувались:

1) операційні програми, які впроваджуються на національному рівні, мали єдиний фінансовий план і загальні умови конкурсу для суб'єктів економіки всієї країни («Інноваційна економіка», «Інфраструктура і довкілля», «Підвищення конкурентоспроможності підприємств»);

2) 16 регіональних операційних програм (для кожного воєводства розроблена власна операційна програма), які відрізняються завданнями, пріоритетними напрямами і можливостями дофінансування проектів для окремих підприємств (з 2007 р. урядам воєводств передані повноваження щодо прийняття рішення про відбір проектів для реалізації на території

відповідного воєводства за рахунок коштів, виділених зі структурних фондів у межах регіональної програми);

3) операційна програма розвитку Східної Польщі – макрорегіону з найнижчим рівнем розвитку.

Після вступу в ЄС основним донорами регіональної структурної політики Польщі стали структурні фонди ЄС, Європейський фонд регіонального розвитку і Фонд згуртування ЄС. Для ефективної реалізації стратегії розвитку Польщі було залучено 85 млрд євро (66,7 млрд євро – з фондів ЄС, 5,9 млрд євро – з Державного бюджету Польщі, 6 млрд євро – з місцевих бюджетів, 6,4 млрд євро – кошти приватних інвесторів). Внесок бюджетної системи Польщі у фінансування регіонального розвитку становив 1/5, причому за регіональними програмами не перевищував 15,0-15,6%.

Для виявлення впливу фінансової допомоги в межах програм ЄС на рівень економічного зростання в регіонах Польщі проведено регресійний аналіз з використанням таких незалежних змінних: обсяги фінансової допомоги з фондів ЄС на одного мешканця за період 2007-2013 рр. (x_1); структурні видатки сектору місцевого самоврядування на 1 мешканця у 2013 р. (x_2); частка витрат на дослідження і розробки у ВРП у 2013 р. (x_3); частка витрат на фінансування проектів з розвитку інформаційного суспільства та наукових досліджень у загальних обсягах допомоги ЄС, 2007-2013 рр. (x_4); частка витрат на фінансування проектів з розвитку транспортної інфраструктури у загальних обсягах допомоги ЄС, у 2007-2013 рр. (x_5); частка витрат на фінансування проектів з охорони довкілля у загальних обсягах допомоги ЄС у 2007-2013 рр. (x_6). У ролі залежної змінної для проведення аналізу використано обсяги ВВП Польщі на 1 мешканця за 2015 р. (Y), що дозволяє врахувати часовий лаг між надходженням коштів в економіку та результатом від їх використання. Одержана регресійна модель вказує на високий рівень залежності зростання ВВП від обсягів фінансової допомоги ЄС, зокрема витрат на фінансування проектів з розвитку інформа-

ційного суспільства та наукових досліджень та проектів з розвитку транспортної інфраструктури.

Вагомим інструментом структурної модернізації воєводств Східної Польщі (Вармінсько-Мазурське, Свентокшиське, Підляське, Підкарпатське та Люблінське воєводства) стала окрема операційна програма «Розвиток Східної Польщі на період 2007-2013», основною метою якої було прискорення темпів соціально-економічного зростання Східної Польщі на засадах сталого розвитку шляхом активного інвестування в основні економічні потужності. Обсяг фінансування Програми склав 2,27 млрд євро. При цьому основний акцент був зроблений на стимулювання розвитку конкурентоспроможної економіки шляхом підтримки інновацій, збільшення інструментів фінансової інженерії; розвиток інформаційного суспільства через розширення доступу до широкосмугового Інтернету; формування регіональних центрів зростання, шляхом розвитку метрополійних функцій низки великих міст, а також адміністративних центрів повітів; розвиток міських систем громадського транспорту; підвищення доступності та якості транспортного сполучення; підвищення ролі екологічного туризму в економічному розвитку макрорегіону (розвиток доріг і велосипедних маршрутів).

За результатами реалізації Програми, рівень ВРП регіонів зріс, а темпи його зростання сягнули середньопольського рівня. Тому Програму було пролонговано на період 2014-2020 рр. При цьому удосконалення набули форми надання допомоги – дотації істотно скорочені, фінансові кошти для підтримки підприємництва надаються в основному на поворотній основі – у вигляді позик, гарантій і поручительств. Крім того, нова Програма спрямована на інтегрований розвиток макрорегіону, чітке визначення ролі кожного з воєводств у забезпеченні його зростання, імплементацію принципів смарт-спеціалізації кожного з воєводств.

В роботі доведено доцільність реалізації та визначено напрямки імплементації досвіду Польщі щодо реалізації Програми розвитку Східної

Польщі, оскільки впродовж реалізації Програми воєводствам вдалось підвищити продуктивність праці, суттєво модернізувати традиційну економічну структуру низькодохідного і низькоефективного сільського господарства, активізувати інноваційну діяльність, досягнути європейських стандартів розвитку інфраструктури, і, що особливо важливо, змінити тренди депопуляції і трудової міграції населення.

На основі проведеного дослідження розроблено пропозиції щодо імплементації досвіду країн-членів ЄС в частині формування регіональної політики структурної модернізації економіки. Зокрема доведено, що остання має характеризуватись такими ознаками: наявність усвідомленого і сформульованого бачення цілей регіонального розвитку країни (у вигляді загальних цілей, стратегічних планів); наділення органів влади відповідальністю за зміну економічних пропорцій територіального розвитку та відповідними фінансовими ресурсами; наявність спеціальних інструментів, націлених на економічний розвиток проблемних територій.

Саме ці характеристики мають стати визначальними при виборі подальших напрямів розвитку регіональної політики структурної модернізації економіки України.

Розділ 5.

СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ ТА НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ СТРУКТУРНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ У СВІТЛІ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ

5.1. Концептуальна модель регіонального розвитку на засадах структурних трансформацій

Необхідність удосконалення політики регіонального розвитку в Україні обумовлена потребою формування нової моделі зростання. Вичерпання старої моделі пояснюється серед іншого досягненням межі підвищення ролі держави як джерела цієї стабільності (зокрема, у формі зростання бюджетних доходів і витрат), межі розширення доступу державних, квазідержавних і приватних фірм до міжнародного ринку капіталу, вичерпанням можливості підтримки неефективних підприємств для запобігання соціальної дестабілізації тощо. Зазначене доводить необхідність вироблення нової моделі регіонального розвитку, яка базується на удосконаленні структури регіональних соціально-економічних систем у різних вимірах. Така модель має враховувати найкращі зразки світового досвіду у реалізації регіональної політики структурної модернізації з позиції досягнення оптимальних результатів.

Початок XXI ст.. ознаменувався посиленням інтересу науковців і практиків до проблематики регіонального розвитку, визначення основних факторів, закономірностей, цілей і завдань розвитку окремих регіонів як в межах національного, так і світового простору. При цьому має місце зміщення акцентів дослідження: «регіональний розвиток» (який за своєю суттю є економічним концептом) перестає розглядатись виключно з економічної точки зору, навпаки – значно більший інтерес він має для дослідження в політичній та адміністративній площинах. Значною мірою це обумовлено викликами та ризиками (які мають як зовнішню, так і внутрішню природу) для збереження національної ідентичності

держави та їх регіонів.

Для України означені процеси набули особливого значення в контексті подій 2013-2014 рр., які засвідчили існування глибокої кризи базових відносин у політико-правовій і соціально-економічній сферах, на яких будувалася чинна модель розвитку країни, і довели необхідність якнайшвидшого переходу до активної перебудови економіки та суспільства на європейських засадах як критеріальної умови виживання країни у світлі постійно зростаючої глобальної конкуренції за ресурси, території та сфери гуманітарного впливу.

Основними зовнішніми загрозами розвитку України вважаємо такі:

- в умовах відсутності чіткого геостратегічного вибору Україна опинилася в ролі об'єкта широкомасштабної глобальної конкуренції трьох геополітичних сил (РФ, ЄС і США), кожна з яких має своє геостратегічне бачення подальшого розвитку регіону, до якого територіально належить Україна. Зазначене результувалось у розгортання збройного конфлікту на сході України. Подальше недотримання обраного геополітичного курсу може лише поглибити проблему та перетворити Україну на лінію зіткнення геополітичних інтересів основних акторів світової економіки;
- поступове поглиблення розриву між Україною та її європейськими сусідами за більшістю показників соціально-економічного розвитку не дозволяє розглядати Україну в ролі потенційного економічного партнера та щодалі зміщує її в сторону європейської периферії;
- світова економічна рецесія негативно вплинула на показники зовнішньої торгівлі України впродовж 2013-2014 рр. Надалі основними негативними чинниками буде несприятлива для українських виробників кон'юнктура світових товарних ринків, що зумовлює слабкий зовнішній попит і зниження цін на основну вітчизняну експортну продукцію, а також заходи, застосовані Російською Федерацією для захисту свого внутрішнього ринку, та низка політично мотивованих дискримінаційних дій щодо українських експортерів.

Що ж до викликів внутрішньонаціонального походження, то до найбільш

вагомих належать:

- відцентрові тенденцій руху регіонів, які загострилися внаслідок низки невиважених рішень у суспільно-політичній і гуманітарній сферах і під потужним політичним і військовим впливом з боку Російської Федерації набули характеру регіонального сепаратизму в регіонах Сходу та Півдня України, створили сприятливі умови для воєнної агресії РФ щодо АР Крим з подальшою анексією півострова. Зазначені ризики призводять до послаблення легітимності нової влади у масовій свідомості, створюють передумови для затягування періоду політичної нестабільності в Україні, відіграють потужну дезінтегруючу роль для неї. Нагромаджені суперечності у відносинах між центром і регіонами сформували сприятливе підґрунтя для поширення тенденцій регіонального сепаратизму навесні 2014 р.;
- поглиблення соціально-економічної диференціації регіонів держави за ВРП, власними доходами місцевих бюджетів, доходами населення тощо (за цими показниками Україна вже сьогодні суттєво перевищує європейські країни);
- посилення концентрації економічного простору та розширення ареалів депресивності, що пов'язано з концентруванням фінансових ресурсів у центрах розвитку (зокрема, великих містах) та їх «перелив» через банківську систему з менш заможних регіонів до більш заможних;
- підвищення рівня внутрішньорегіональної диференціації. Йдеться насамперед про посилення розриву між міськими та сільськими територіями, що призводить до збільшення кількості дотаційних сільських і селищних територіальних громад;
- дезінтеграція національного економічного простору та неефективність функціонування внутрішнього ринку країни;
- наростання соціальної напруги в суспільстві, спричинене активізацією процесів вимушеної міжрегіональної міграції, дезінтегрованістю гуманітарного, зокрема інформаційного простору держави.

Можемо стверджувати, що нова модель регіонального розвитку має будуватись з огляду на сукупність означених викликів у напрямі нівелювання

їх негативного впливу на економіку регіонів. До засадничих елементів вироблення нової моделі регулювання регіонального розвитку належать принципи, на яких будується така модель. Розглянемо їх докладніше.

Принцип солідарності (передбачає надання допомоги більш багатими регіонами біднішим). Його реалізація спрямована на досягнення збалансованого соціально-економічного розвитку регіонів, подолання диференціації рівня їх розвитку, посилення внутрішньої зв'язаності країни, підвищення її конкурентоспроможності за рахунок більшої внутрішньої мобільності факторів і інших переваг збалансованого розвитку. Принцип солідарності в Україні реалізується через міжбюджетні відносини, передбачає концентрацію доходів у Державному бюджеті і вибудовування механізму трансфертів.

Через недосконалість сучасної моделі міжбюджетних відносин в Україні збалансований розвиток виявляється важкодосяжним орієнтиром, масштаби регіональної нерівності можуть зберігатися або навіть зростати, істотно ослабленими виявляються стимули для пошуку внутрішніх резервів зростання як регіонів-реципієнтів, так і регіонів-донорів. Така модель вигідна більшою мірою центру і тісно пов'язаним з ним представникам регіональних еліт. Вона тяжіє до інформаційної закритості, в її умовах виявляється складно сформувати прийнятну систему оцінки ефективності роботи органів управління. Така модель не когерентна демократичному устрою суспільства, бо залишає мало простору для політичної конкуренції, закріплює судження про ефективність роботи органів управління регіону за центральною владою, позбавляє виборців права на істотну інформацію, розмиває поняття міри компетенції та відповідальності виконавчого органу.

Тому оновлена модель має будуватися на основі більшої автономності бюджетів регіонів, однак вона має враховувати вихідну нерівність економічного потенціалу та бюджетної забезпеченості регіонів, потребу врегулювання питання фінансування в регіонах сфер, що мають статус державних повноважень. Принцип солідарності тут може бути забезпечений

за рахунок механізмів формування цільових трансфертних фондів з більш чітким визначенням цілей витрачання таких фондів, прозорими процедурами отримання регіонами державної допомоги, вибудовуванням механізмів бюджетної відповідальності органів управління регіонів. Загалом така модель більш приваблива, транспарентна, містить менше зон корупційного ризику.

Доктрини політики регіонального розвитку складаються під впливом теоретико-економічних парадигм або сильного політичного вектора. Найчастіше робляться спроби підкріпити політичну доктрину економічною, рідше відбувається зворотний процес, проте вдалий синтез політики і теорії трапляється рідко. Економічні доктрини часто формулюються так, що підкреслюють явну проблему і (або) позначають домінантний спосіб їх вирішення. Так, доктрина вирівнювання регіонів акцентує увагу на їх нерівномірному розвитку та диференціації рівня розвитку.

Доктрина регіонів-«локомотивів зростання» привертає увагу до проблеми формування умов для створення конкурентних переваг територій, що дозволяють концентрувати ресурси і домагатися підвищення ефективності економічної діяльності на таких територіях. Чи виправдані спроби обмежитися монодоктриною для українських реалій регіонального розвитку?

Доктрина вирівнювання рівня регіонального розвитку. Усунення диференціації рівня розвитку регіонів, підтримка бідних територій – одна з найбільш поширених концепцій регіональної політики. Вона базується на безлічі аргументів, що зводяться до того, що різношвидкісний розвиток регіонів веде до фрагментації економічного простору, спричиняє посилення соціальної нерівності і, як наслідок, стримує зростання.

В Україні доктрина вирівнювання була провідною у регулюванні регіонального розвитку впродовж останніх десятиліть. Але уряду так і не вдалося досягти зниження диференціації рівня розвитку українських регіонів. Зокрема, упродовж останнього десятиліття мало місце:

– посилення міжрегіональної асиметрії впродовж 2004-2013 рр. за показниками: ВРП на одну особу, середня заробітна плата в регіонах, фінансовий результат суб'єктів господарювання регіону та обсяг виробленої промислової продукції в регіоні (у розрахунку на одного зайнятого) тощо;

– розширення ареалів депресивності. Так, у 2006 р. обсяг ВРП на одну особу у п'яти регіонах (Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Київська та Полтавська області) перевищував середній показник по країні, проте вже у 2013 р. таких лідерів залишилось чотири – Полтавська область показала нижчий за середній результат (рис. 5.1).

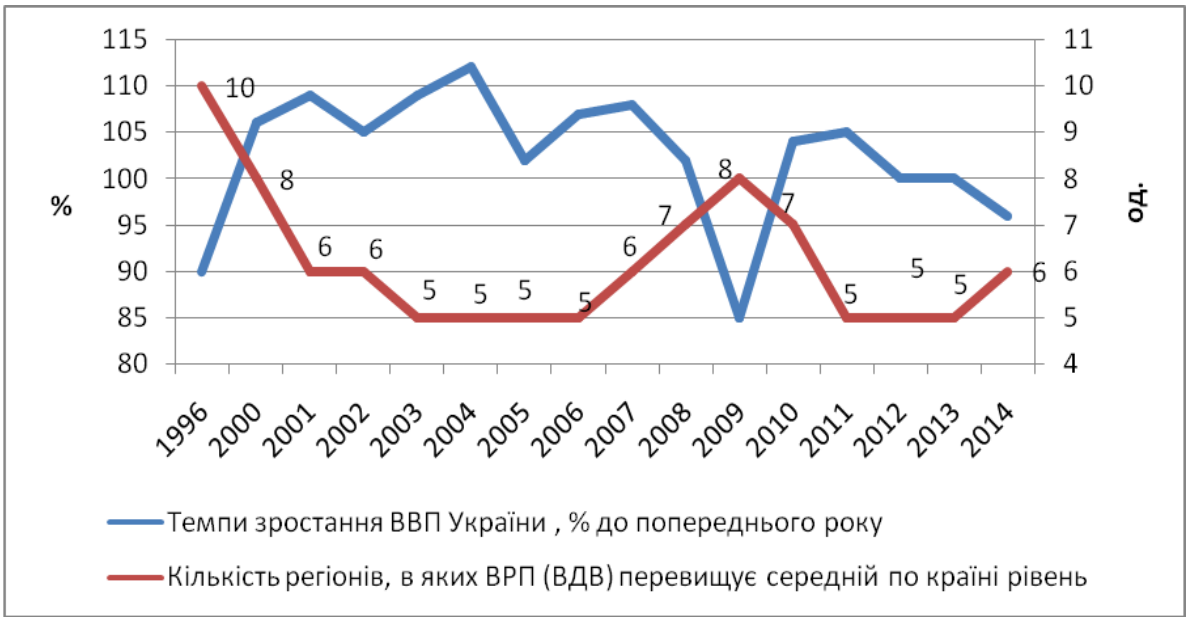

Рис.5.1. **Зв'язок річних темпів зростання ВВП України та кількості регіонів з обсягом ВДВ на одну особу, який перевищує середнє в Україні значення за 1996-2014 рр.**

Джерело: розраховано автором на основі інформації Державної служби статистики України.

До категорії депресивних регіонів за критерієм середнього обсягу ВРП на одну особу в 2013 р. належать: Чернівецька, Тернопільська, Закарпатська, Рівненська, Херсонська, Хмельницька області (ВРП на одну особу менше 60% від середнього рівня). Ще дев'ять регіонів потрапили в діапазон 60-75% щодо середньоукраїнського рівня цього показника в розрахунку на одну особу. Таким чином, більша частина українських регіонів (15 із 25) належить

до групи відсталих регіонів (ВРП на одну особу менше 75% щодо середнього у державі рівня).

У чому причини неспроможності проведеної політики вирівнювання? Підтримка слабших регіонів відбувається за рахунок більш сильних. Це може мати негативні ефекти, пов'язані з ослабленням стимулів обох категорій регіонів (слабкі втрачають стимул до докладання зусиль до забезпечення власного розвитку, оскільки звикають до підтримки зверху, сильні втрачають такі стимули, оскільки не отримують можливості впливати на рішення щодо використання створюваних ними додаткових доходів, які вилучаються урядом). Крім того, як правило, підтримка слабких регіонів відбувається через трансфертний канал, що, крім негативних зовнішніх ефектів, підкреслених вище, результатом має лише короткостроковий позитивний вплив на попит. Ефективність бюджетного вирівнювання з погляду довгострокового впливу на економічне зростання є низькою.

На наш погляд, політика вирівнювання передусім має базуватися на формуванні стимулів для власного розвитку регіонів, створення довгострокових ефектів на стороні пропозиції. Ефективними елементами такої політики можуть бути заходи, що сприяють позитивним структурним змінам у регіонах, що зміщують профіль їх спеціалізації в бік більш конкурентоспроможних напрямів економічної діяльності, спрямовані на формування гнучкого ринку праці тощо. Для проведення політики вирівнювання необхідні чітко визначені пріоритети, добре підібрані інструменти, налагоджені механізми взаємодії центру і регіонів, прозора процедура отримання слабкими регіонами допомоги зверху, ясні критерії відбору проектів і програм для їх включення до переліку програм, які фінансуються з центру.

Доктрина «сфокусованого» розвитку. Вона заснована на тих фактах, які країни, що показували в останні 40 років стабільно високі темпи економічного зростання, досягали їх при одночасному посиленні міжрегіональної диференціації – найвищий ріст відзначався в окремих

локалізованих територіях – мегаполісах, агломераціях, компактних інфраструктурно насичених регіонах. В основі цього зростання в кожному випадку лежали свої географічні, природні, історичні, економічні та інституційні причини, що зумовлюють безперервний інтенсивний приплив факторів і відкривають можливості для інновацій і зростання підприємницької активності. До «полюсів зростання» належать Ломбардія, Паризький район, Лімбург і провінція Льєж у Бельгії, агломерації Мадрида і Барселони, райони Канто (включає сім префектур, у т.ч. Токіо, Канагава, Гумма, Ібаракі), Кінкі (також включає сім префектур, у т.ч. Міе, Сіга, Кіото, Осака) та ін. «Полюси зростання» отримують потужну політичну підтримку, що дозволяє їм притягувати ресурси за рахунок своїх конкурентних переваг. Проведена політика припускає полегшений щодо них фіскальний режим, а щодо їх резидентів проводяться стимулюючі заходи (податкове стимулювання, ослаблення адміністративного впливу на бізнес, інвестиції в інфраструктуру тощо).

Серед складнощів реалізації доктрини «сфокусованого» розвитку відзначимо те, що є вкрай актуальним для України. Зростання окремих, розташованих усередині країни територій, відчуває серйозні обмеження з боку фактора інфраструктурної пов’язаності. Достатні інфраструктурні потужності мають створюватися в тому числі в тих регіонах, які не належать до розвинених. Наприклад, неможливо повноцінно задіяти ресурси транспортно-логістичного комплексу трансєвропейських коридорів без підвищення пропускної спроможності прикордонної інфраструктури західного прикордоння. Це ставить перед урядом завдання спрямування в регіон централізованих ресурсів при одночасному створенні відповідних умов для припливу приватного капіталу з тим, щоб розширити інфраструктурні потужності регіону. Таким чином, модель «полюсів зростання» вимагає витрат (інвестиційних, адміністративних) на реалізацію безлічі програм і проектів та пов’язана з певними ризиками, пов’язаними з помилками стратегічного вибору, провалами механізмів управління і т.д.

В Україні доктрина була визнана в ролі офіційної з прийняттям Стратегії регіонального розвитку України на період до 2020 року. При цьому держава не відмовилося від реалізації заходів з вирівнювання міжрегіональних відмінностей в економічному розвитку. На наш погляд, формування стійких тенденцій соціально-економічного розвитку України як унітарної держави вимагає не протиставлення обидвох розглянутих концепцій в якості монодоктрин, а їх узгодженої реалізації.

Розглянуті доктрини не вичерпують можливих або емпірично виявлених випадків. Так, у період планового господарства в СРСР була розвинена концепція економічного районування, заснована на ідеї регіональної спеціалізації і спирається на механізм створення в регіонах територіально-виробничих комплексів. Ще одну доктрину можна визначити як переформатування просторів і створення субрегіонів (макрорегіонів), які генерують суперадитивний ефект за рахунок більш повної пов'язаності ринків, схожості впливу факторів та ін. Загальновідома доктрина сталого розвитку, що передбачає вироблення політики, яка фокусується на проблемі несприятливого антропогенного впливу і встановлює першочерговість екологічного фактора. Нарешті, перспективною є доктрина політики регіонального розвитку, яку можна було б побудувати на основі концепції соціального капіталу.

Сучасна практика реалізації регіональної політики в Україні не вирізняється послідовністю у визначенні та досягненні своїх цілей, характеризується недосконалістю застосування інструментів, має інші недоліки. Одним з їх пояснень є конфлікт цілей, які ставляться перед урядом – забезпечити умови довгострокового зростання (через структурні реформи, розкриття інноваційного потенціалу економіки тощо) і скоротити розрив між рівнями розвитку регіонів. Чи можливе їх одночасне досягнення?

Для України відмова від моделі монодоктрин і вибудовування моделі двоїстої доктрини цілком виправдана. Як узгоджуються монодоктрини? Мегаполіси і агломерації, території, визначені як «полюси зростання», як

свідчить безліч емпіричних і теоретичних робіт, дійсно є драйверами зростання в сучасному світі. Треба визнати, що виникаючий при цьому процес стягання ресурсів у ці центри негативно позначається на розвитку інших територій. Для низки країн з певною просторовою структурою це не продукує гострих проблем. Для України з її надмірними територіальними диспропорціями – серйозна загроза, яка формує низку проблем, чи не найвагомішою з яких є знелюднення окремих територій і перетворення їх у депресивні. І в низці місць цей проживання процес неминучий. Але тотальним для економічно слабких регіонів він ніколи не стане. Міграційний відтік має свої об'єктивні межі, і вони не зводяться до повного обезлюднення.

Водночас, якщо розвиток агломерацій і «полюсів зростання» виявиться успішним, це створює основу для того, щоб розгорнути процес перерозподілу ресурсів у зворотний бік – у бік неагломерованих територій. Така покрокова стратегія – спочатку отримати максимальний ефект від зосередження ресурсів у агломераціях, а потім створені ресурси (нехай, переважно, матеріальні) розвернути у сторону інших територій, сформувавши в них якісну інфраструктуру, підвищивши умови життя, створивши умови для демографічного відновлення, – дуже приваблива для України. Її практична реалізація вимагає серйозного довгострокового стратегічного планування, наступності політики, низки інших умов.

Отже, у сучасних умовах вважаємо цілком виправданою відмову від монодоктрини регіонального розвитку. Подолання наявних для українських регіонів загроз вимагає посилення ролі інструментів регулювання територіального розвитку, які реалізуються на регіональному рівні, та їх активного включення у формування конвергентної моделі розвитку регіонів України. При цьому перелік традиційних цілей регіональної політики (зокрема, зниження міжрегіональної соціально-економічної диференціації та подолання депресивності територій) має бути розширений такими цілями, як забезпечення децентралізації влади та налагодження партнерства між різними її рівнями і

гілками, а також партнерства з приватним і неурядовим секторами. Таким чином, в основі сучасної концепції регіональної політики мають бути закладені такі положення:

- спрямованість не лише на зниження асиметрій розвитку територій за такими показниками, як ВРП, ВДВ, рівень доходів населення, а й досягнення гуманітарної, інформаційної, інституційної конвергенції розвитку регіонів;
- міжрегіональна конвергенція розглядатиметься як критеріальна умова досягнення єдності економічного простору держави та згуртованості суспільства. Тобто місією регіональної політики має стати забезпечення соціально-економічної інтегрованості регіонів держави.

Вагомим фактором модернізації сучасної регіональної політики є децентралізація, яка, на наш погляд, може мати двоїстий вплив на процеси регіонального розвитку та досягнення цілей регіональної політики у стратегічній перспективі. З одного боку, децентралізація обумовлює нові можливості для посилення згуртованості України, подолання патерналістської моделі взаємовідносин регіонів і центру, нарощення та ефективного використання фінансово-економічного потенціалу регіонів та окремих територій, формування нових «вікон можливостей» для підвищення їх конкурентоспроможності як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках.

Починаючи з 2015 р., Україна створила чотири потужних фінансових інструменти згуртованості державного простору:

– вирівнювання по доходах, що виглядає справедливим;

– фінансування регіонального розвитку на основі формули;

– субвенція на розвиток інфраструктури об’єднаних територіальних громад;

– збільшення кількості місцевих бюджетів, що перейшли на прямі відносини з Державним бюджетом.

Об’єднані територіальні громади, які утворились з не досить інтегрованих між собою сільрад, отримали таку ж саму проблему власної

згуртованості, як і Україна, і тепер на місцевому рівні мають здійснювати кроки на творення своєї нової згуртованої громади, нової місцевої ідентичності, що також зменшує вплив регіональної політичної еліти. Більшість стратегічних планів таких громад містять такий пріоритет, як інтеграція громади. Перехід об'єднаної територіальної громади до розуміння необхідності стратегічного планування свого розвитку з розрахунком на кошти Державного фонду регіонального розвитку (ДФРР) дає змогу сподіватись на більш швидке опанування проектними підходами більшої кількості спеціалістів, що стимулюватиме конкуренцію, а відтак покращуватиме якість проектів [182].

З іншого боку, децентралізація супроводжується зміщенням рівня консолідації фінансових ресурсів із національного на місцевий, що матиме безумовний вплив на можливості державного центру реалізувати механізми регулювання регіонального розвитку на макро- та мезорівнях. Окрім цього, особливістю сучасної децентралізації в Україні є значне «оголення» фінансової бази регіонів і їх функціонального навантаження, що практично знижує можливості регіону впливати внутрішньорегіональні процеси територіального розвитку. Тобто саме децентралізація продукує нові ризики і ускладнює досягнення покладених на державну регіональну політику завдань. Уникнення окреслених ризиків значною мірою залежить від обґрунтованості і правильності вибору інструментів децентралізації.

Проведений аналіз перших результатів адміністративно-територіальної реформи, отриманих від імплементації новацій у частині бюджетної децентралізації, дозволяє говорити як про їх позитиви, так і низку ризиків. На нашу думку, критеріальним позитивом здійснених реформ є її спрямованість на подолання патерналістської моделі міжбюджетних відносин в Україні та стимулювання територіальних громад до ефективного використання власного соціально-економічного потенціалу. Водночас здійснені кроки несуть низку ризиків як локального, так і національного рівня. До основних з них належать такі:

— ризик поглиблення внутрішньорегіональних і міжрегіональних асиметрій соціально-економічного розвитку територій: диференціація потенціалу окремих громад обумовлює нерівномірність темпів їх розвитку, яка може бути поглиблена невідповідним використанням податково-бюджетних інструментів. Для прикладу, включення акцизного податку до доходів місцевих бюджетів спонукало до посилення внутрішньорегіональних асиметрій, адже значно вищі надходження від нього отримали бюджети громад, що розташовані у приміській зоні чи в зоні автотранспортних магістралей. Такі громади традиційно характеризуються значно більшими власними доходами бюджетів, а отже і можливістю фінансувати проекти розвитку своїх територій. Натомість економічно слабкі території практично позбавлені доходів від введення акцизного податку;

— наявність протиріччя між необхідністю регіональним органом управління регулювати процеси внутрішньорегіональної диференціації та втратою ним частини функцій і контролю над фінансовими потоками й рішеннями територіальних громад. Зазначене вимагає перегляду ідеології регіональної політики та визначення дієвості її інструментів у нових умовах;

— ризик зниження якості суспільних послуг, що надаються у слаборозвинутих громадах з низьким рівнем бюджетних доходів. Відсутність «ефекту масштабу» в малих громадах обумовлює здорожчання суспільних послуг для їх мешканців. Водночас кошти, що передаються для фінансування суспільних послуг у вигляді субвенцій, не враховують цього і не покривають витрат на їх надання. Відсутність достатнього власного бюджетного ресурсу на дофінансування витрат у слаборозвинутих громадах спонукатиме до зниження якості суспільних послуг.

Виникнення низки проблем і ризиків під час імплементації сучасних реформ значною мірою обумовлене відсутністю системного підходу до їх реалізації. Окреслені ризики не мають стати перешкодою для реалізації бюджетної децентралізації та адміністративно-територіальної реформи, а мають враховуватись на подальших її етапах для їх нівелювання.

Водночас вважаємо необхідним вироблення цілісного бачення щодо моделі бюджетної децентралізації, обґрунтування рівня її глибини (частка переданих на місцевий рівень ресурсів і повноважень безпосередньо залежить від рівня територіальної диференціації соціально-економічного розвитку в державі), а також інструментарію реалізації.

Визначальне місце в системі досягнення цілей регіонального розвитку в Україні належить секторальній галузевій політиці, яка спрямована на підвищення конкурентоспроможності регіонів, забезпечення ефективної спеціалізації регіонів з пріоритетним використанням власного ресурсного потенціалу. У ЄС такий підхід до структурних трансформацій отримав назву розумної спеціалізації *(smart specialization).*

Розумна спеціалізація як стратегічний підхід привернув велику увагу протягом останніх п'яти років. Крім Європейської комісії, також незалежні інститути і міжнародні організації, такі як Організація Об'єднаних Націй з промислового розвитку (ЮНІДО), Світовий банк і ОЕСР займаються поширенням розуміння та практичним втіленням цього підходу. При цьому практика його використання свідчить, що найбільш ефективним є поєднання стратегії розумної спеціалізації з політикою кластеризації економіки країн-членів ЄС. Європейська Комісія в червні 2011 р. створила Платформу для підтримки розробки стратегії розумної спеціалізації (S3Platform), яка покликана допомогти регіонам і державам (у тому числі країнам-сусідам ЄС), які зареєстровані на неї у розробці, здійсненні та оцінці регіональних стратегій розумної спеціалізації і допомагають представникам регіонів визначати діяльності з високою доданою вартістю, які надають кращі шанси зміцнення їх конкурентоспроможності [439].

Концепція розумної спеціалізації передбачає активізацію взаємозв'язків між бізнесом, наукою і громадською сферою. Відповідно до цих відносин, мета розумної спеціалізації – це оптимальне використовування потенціалу окремих регіонів і країн через найбільше пристосування можливих напрямів розвитку науки й освіти у цих регіонах або країнах до їх

конкретних соціально-економічних умов. Тобто спрямування державного втручання у такі ініціативи, заходи і проекти, які уможливлюють спеціалізацію у цьому регіоні або країні, або розвиток базових технологій чи продуктів і послуг з використанням цих технологій. Суспільна роль уряду не є вибором тієї чи іншої спеціалізації, участь у залученні різних партнерів у процесі формування спеціалізації, виявленні додаткових інвестицій у нові спеціалізації та розширення ділових контактів у межах технологій і загальне застосування різними партнерами.

Але концепція розумної спеціалізації має свої недоліки. Це небезпека концентрації розвитку сучасних технологій е найрозвиненіших регіонах, що може призвести до великої поляризації регіонів.

Для досягнення стратегічних завдань регіонального розвитку був обраний тематичний підхід. Такий підхід до створення інноваційної стратегії та інноваційної політики у регіоні вказує на концентрацію уваги щодо використання ендогенного потенціалу для зростання регіону і досягнення переваги в глобальному масштабі. Прийнятий тематичний підхід узгоджується з керівними принципами Європейської Комісії в галузі т. зв. регіональних інноваційних стратегій третього покоління, опублікованими в грудні 2011 р. Генеральною дирекцією з регіональної політики у межах ініціативи «Smart Platform Specialisation». Він відображає положення Європейської Комісії про те, щоб оновлені регіональні інноваційні стратегії ґрунтувались на ідеї чотирьох «С»:

– choices (вибір) – зазначення кількості інвестиційних пріоритетів про підприємницький потенціал і перспективні напрями спеціалізації;

– competitive advantage (конкурентні переваги) – побудова на поточній економічній спеціалізації регіону та мобілізації талантів завдяки поєднанню потреби і можливості сектору досліджень і розвитку промисловості та бізнесу;

– critical mass (критична маса) – спрямування на розвиток світового класу кластерів та створення простору для різноманітних міжсекторних

зв'язків, що прискорюють процеси диверсифікації в умовах росту участі в міжрегіональних мережах;

– collaborative leadership (колективне керівництво) – включення до інноваційних процесів не тільки навчальних закладів, компаній і державних органів, але й користувачів інновацій [439].

Використання тематичного підходу не треба плутати з галузевим підходом, тому що це відкриває перспективи для розвитку малих, середніх та великих фірм B+R+I, установ, організацій підтримки та організованих і індивідуальних користувачів інновацій, що зосереджуються навколо конкретних тем, незалежно від галузі. Центром ваги є можливість брати участь у ланцюжках створення вартості, що характерно для конкретних тематичних рішень як на регіональному рівні, так і в глобальному масштабі.

Беручи до уваги сучасні умови і пріоритети регіонального розвитку в Україні, концепція розумної спеціалізації у регіональній структурній політиці може бути імплементована шляхом виділення таких пріоритетів:

– пріоритет I – масштабування і внутрішня інтеграція інноваційного потенціалу регіону;

– пріоритет II – створення ринків для смарт-технологій майбутнього.

Пріоритет номер один пов'язаний з налагодженням і подальшим розвитком взаємодій між представниками науки, економіки та сфери бізнес-послуг задля отримання нових знаннєвомістких продуктів. У принципі це має бути вдосконалення, розвиток інфраструктури та зростання зв'язків у межах регіональної соціально-економічної системи.

Другий пріоритет передбачає зміни в управлінні та бізнес-моделі компаній, що відкриває нові можливості для участі в ланцюжках створення вартості, сформованої у міжрегіональному масштабі. Важливим компонентом цього пріоритету є майбутня хвиля перетворень у напрямі створення інтелектуальних ринків. Пріоритет полягає в підготовці інституційного потенціалу і соціальних умов для функціонування в умовах інтелектуальних ринків. Це є активним очікуванням проривів у сфері

технологій і продуктів, що вимагає підготовки їх сприйняття усіма суб'єктами соціально-економічного розвитку. У цьому контексті стратегічними напрямами публічного втручання є:

– створення та розвиток креативних регіонів (або регіонів знань та інновацій);

– розвиток мережі технологічно розвинених громадських послуг;

– сприяння розвитку інфраструктури інноваційної екосистеми в регіоні;

– заохочування малого та середнього підприємництва до участі у глобальній структурі створення вартості в плані реалізації інноваційних рішень.

Однак серед напрямів реформ, орієнтованих на запуск нової моделі зростання в Україні, велике значення має компонент реформ політичної системи та системи державного управління, пошук моделі, що дозволяє відновити довіру до політичних інститутів, зміцнити авторитет інститутів громадянського суспільства та місцевого самоврядування, що дозволить проводити більш ефективну регіональну структурну політику.

5.2. Інструментарій реалізації регіональної політики структурної модернізації економіки України в контексті активізації євроінтеграційних процесів

Проведений компаративний аналіз структури економіки Польщі та України за показниками ВВП і зайнятості засвідчують їх істотну подібність. Однак навіть за таких умов ці дві країни впродовж останніх років демонструють протилежні тенденції економічного розвитку: на сьогодні Польща є однією з найбільш динамічно зростаючих економік ЄС, а Україна залишається в стані економічної рецесії. Звичайно, слід розуміти, що після вступу до ЄС саме Польща стала країною, куди були спрямовані найбільші фінансові ресурси, що мало позитивний вплив на зростання економічної

активності. Незаперечним об'єктивним чинником такої ситуації в Україні є військова агресія з боку Російської Федерації, що супроводжується відволіканням значного фінансового та людського ресурсу.

Водночас означені економічні тенденції значною мірою обумовлені і іншими чинниками: нестабільність макроекономічного середовища, високий рівень інфляції, корумпованість органів влади, низька якість інвестиційного клімату в державі, низький рівень оплати праці тощо. Серед означених чи не найбільш вагомим чинником є суттєвий розрив, порівняно з Польщею і тим більше з іншими країнами-членами ЄС, продуктивність праці та виробництва в багатьох секторах економіки.

Скорочення цього розриву матиме вирішальне значення для переходу до сталого економічного зростання в Україні. У сучасних умовах безперспективним є шлях залучення праці і капіталу в сектори з обмеженою динамікою та з низькою часткою доданої вартості в розрахунку на одного працівника (зокрема, таких як сільське господарство, енергетика і видобувна промисловість тощо). Звичайно, слід розуміти, що в багатьох сферах економіки скорочення розриву у продуктивності супроводжуватиметься підвищенням технологічності та поліпшенням організації праці і, відповідно, скороченням зайнятості. Проведення таких змін ускладнюється і постійним браком фінансового ресурсу, який би держава могла спрямувати на модернізацію економіки, а також низьким рівнем економічної активності в країні, що не дозволяє бізнесу фінансувати масштабні перетворення.

Зауважимо, що таким секторам економіки, як надання бізнес-послуг, будівництво, роздрібна торгівля, вдалось упродовж останніх років суттєво підвищити рівень продуктивності, що вимагає докладного вивчення досвіду їх трансформації.

Загалом економічне зростання України може бути досягнуте за умови забезпечення відповідних темпів зростання і підвищення продуктивності у всіх значимих секторах економіки. При цьому потенціал зростання і драйвери конкурентоспроможності істотно різняться для кожного сектору

економіки. З огляду на це, вважаємо за доцільне розробити матрицю ринкових драйверів і факторів зростання секторів економіки України (рис. 5.2).

Рис. 5.2. **Матриця ринкових драйверів та чинників зростання економіки України***

*Розробка автора

Зазначимо, що в основі запропонованої матриці лежать підходи країн-членів ЄС до забезпечення економічного зростання. При цьому критеріями виокремлення груп секторів економіки стали: динаміка їх конкурентоспроможності, з одного боку, і драйвери зростання і інноваційного розвитку, – з іншого. На підставі цих критеріїв виділено чотири групи секторів: високотехнологічна промисловість, послуги, масове виробництво, переробна промисловість. Окрім цього, окреме місце в матриці

належить виробництву товарів і послуг, які не беруть участі у глобальній торгівлі, але мають важливе значення для формування регіональних і локальних ринків. Формування такої матриці має вагоме значення в контексті підвищення конкурентоспроможності окремих сфер економіки України в умовах активізації євроінтеграційних процесів.

Розглянемо докладніше виділені групи в контексті визначення драйверів їх розвитку.

Науко- та технологічномісткі галузі промисловості, серед яких виробництво фармацевтичних препаратів, медичного і оптичного обладнання та найпередовішої техніки. Ці галузі продукують незначну частку ВВП, навіть у найрозвиненіших країнах Європи. У Польщі їх частка становить 2%, у Чехії – 4%, у Німеччині – 5%, а в Україні – 1,6%. Водночас, ці сектори демонструють високі темпи зростання і надвисоку конкурентоспроможність: в Україні середньорічні темпи зростання становлять 3% (порівняно з Німеччиною 5% за період 2005-2015 рр.). Однозначно, ця група не буде суттєвим чином сприяти зростанню ВДВ України в наступні роки, однак розвиток цих сфер є надважливим, у довгостроковій перспективі, тому що розвиток технологій і передових систем результуватиметься у зростання інших секторів (зокрема, масового виробництва товарів і послуг).

Європейський досвід, зокрема польський, дозволяє виокремити *п'ять драйверів зростання високотехнологічної промисловості в державі: кластеризація і консолідація, інтенсифікація міжнародного співробітництва, підтримка науково-дослідницької діяльності, придбання іноземних технологій, просування високотехнологічної вітчизняної продукції на зовнішній ринок.*

Вітчизняні виробники часто відчувають брак масштабу, необхідного для набуття статусу і завоювання певної ніші на ринку високотехнологічної продукції. Інструментом консолідації їх зусиль мають стати кластери. Вони створюють здорову конкуренцію, сприяють зростанню продуктивності праці та інновацій, стимулюють створення нових підприємств. Близьке

територіальне розташування покупців і продавців формує переваги вертикальної інтеграції, кращої координації, зростання довіри. Водночас розвиток кластерів дозволяє отримати такі переваги, як територіальна локалізація значних фінансових ресурсів, кваліфікованих кадрів, зростання ефективності потоків інформації.

Одним з найбільш успішних кластерів у Польщі є Долина Авіації (Dolina Lotnicza) на південному сході країни. 90% польського виробництва аерокосмічної промисловості сконцентроване у Підкарпатському воєводстві (місце розташування кластера), 119 компаній, 23000 працівників, науково-дослідних центрів, а також освітніх і навчальних закладів. Польський кластер вигідно відрізняється від подібного німецького аерокосмічного кластера «bavAIRia» (500 компаній і установ і 60000 співробітників). Однак саме німецький кластер став моделлю зростання для Польщі.

Зважаючи на потенціал України в авіабудуванні, саме ця сфера, як стратегічно важлива для економіки держави, може розвиватись на основі формування кластера авіабудування. Територіально основна маса потенційних учасників такого кластера сконцентрована в м. Києві, Київській і Харківській областях. Зазначимо, що саме авіабудування України – одна з небагатьох сфер, яка має визнаний у світі бренд – «Антонов». Тому одним з основних завдань створення авіабудівного кластера в Україні є подальше просування цього бренду і налагодження співпраці з подібними кластерами в ЄС, у тому числі кластерами Dolina Lotnicza та bavAIRia.

Важливість налагодження міжнародного співробітництва полягає у можливості обміну знаннями, отримання нових знань щодо новітніх підходів до організації виробничих процесів і технологій виробництва, створенні спільних підприємств і партнерств. Яскравим прикладом ефективного використання потенціалу міжнародного співробітництва є машинобудування Китаю Так, укладаючи свої перші контракти на постачання високошвидкісних потягів, китайська сторона одночасно вимагала надання інформації про технологію їх будування та залучення своїх фахівців до

виробничих процесів. Результатом став стрімкий розвиток будівництва високошвидкісних потягів у самому Китаї: у 2004 р. китайські компанії не постачали на внутрішній ринок таких потягів, уже у 2010 р. вони володіли цим ринком майже на 100%.

Щодо досліджень і розробок нових технологій, як основи зростання високотехнологічної промисловості, то на сьогодні у світі існує два шляхи: перший – розробка і впровадження технологій з нуля, другий – купівля готових технологій і їх інтегрування у виробничі процеси та продукти. На нашу думку, Україні не варто відмовлятись від жодного з цих шляхів. Звичайно, слід розуміти, що розробка сучасної технології чи продукту з нуля є надзвичайно вартісним і тривалим процесом. Окрім цього, повернення вкладених коштів передбачає наявність ринків збуту нової продукції. Тому сьогодні дуже багато розвинених країн надає перевагу купівлі іноземних технологій та патентів на виробництво високотехнологічної продукції, що дозволяє відразу знизити її вартість. Такі стратегії були прийняті компаніями в різних галузях промисловості. Так, відома іспанська Gamesa (один із найбільших виробників вітротурбін у світі) зуміла швидко наростити власні потужності і зайняти значну нішу на ринку завдяки угоді про купівлю технологій зі світовим лідером Vestas. Проблема лише у тому, що дійсно передові технології не продаються, як правило, іншим країнам передаються технології та інновації, які вже вичерпали свій потенціал у власній компанії чи країні. Тому Україні все ж варто приділяти більше уваги вітчизняній науці, тим більше, що українські вчені володіють великою кількістю вагомих напрацювань і досвідом розробки нових технологій. І чи не найбільша проблема на сьогодні – їх впровадження у виробництво та просування на зовнішній ринок.

До методів швидкого виходу на зовнішні ринки та захоплення ринкової ніші слід віднести і придбання іноземних компаній. Тут варто звернути увагу на досвід китайських компаній: зокрема, цікавим може бути досвід

придбання Sany групи, яка є одним з провідних німецьких виробників насосів (виробляє насоси Putzmeister).

Просування українського експорту високотехнологічної продукції відіграє важливу роль у розвитку цього сектору України, що обумовлено відносно невеликим розміром внутрішнього ринку і низьким платоспроможним попитом в Україні. На нашу думку, Швеція може стати моделлю для України щодо ефективного просування продукції вітчизняних передових виробників на зовнішній ринок. Для підтримки вітчизняних експортерів саме промислової продукції та налагодження зовнішніх контактів шведських промислових компаній уряд Швеції в структурі Торгово-промислової палати Швеції 1 січня 2013 р. створив організацію «Бізнес-Швеція» (BusinessSweden), що фінансується за рахунок державних і приватних джерел. На сьогодні організація налічує понад 500 співробітників у 57 країнах світу [218]. Вона також допомагає іноземним компаніям інвестувати в Швецію, зокрема зовнішніх інвесторів цікавлять підприємства, які працюють у сфері високих технологій світового класу та інноваційні кластери.

В Україні також функціонує Торгово-промислова палата (ТПП), досвід якої налічує понад 400 років. Однак ця структура не спеціалізована і 85% її членів – представники малого та середнього бізнесу. З огляду на стратегічні завдання, які ставляться перед промисловим сектором і, зокрема, сферою високотехнологічного виробництва, варто було б скористатись досвідом Швеції та виділити в межах ТПП України структуру, яка б займалась просуванням виключно такого типу продукції і налагодженням контактів з компаніями, які займаються дослідженнями і розробкою нових технологій.

Окреме місце в системі галузей високотехнологічної промисловості України слід відвести виробництву фармацевтичної продукції і препаратів, оскільки саме цей сектор, відповідно до проведених досліджень (розділ 4), є найбільш динамічним упродовж останніх років. Так, частка виробництва фармацевтичної продукції та препаратів в Україні впродовж 2010-2015 рр.

зросла із 0,7% то 1% у структурі промисловості. Для порівняння зазначимо, що у Польщі частка цього сектору теж становить 1% у структурі промисловості, при цьому сьогодні Польща є найбільшим у Центральній Європі і шостим за величиною в ЄС виробником фармацевтичної продукції і препаратів. Розвиток цього сектору цікавий для держави також з огляду на його високу додану вартість: за оцінками інституту McKinsey, додана вартість у фармацевтичних препаратах коливається від 70 до 90%, у той час як в обробній промисловості становить близько 15%, у сфері роздрібної та оптової торгівлі – 3-5% [308].

Оскільки європейський та світовий ринок фармацевтичної продукції та препаратів є висококонкурентним, варто визначити напрями, за якими Україна могла б конкурувати на цих ринках:

по-перше, виробництво дженериків на українських підприємствах[1];

по-друге, співучасть у ролі підрядника європейських компаній у виробництві фармацевтичних продуктів та препаратів;

по-третє, створення логістичного центру для європейських і азійських фармацевтичних компаній.

Загальносвітовою тенденцією є переміщення значної частини фармацевтичного виробництва до країн з низькою вартістю робочої сили, зокрема до Китаю та Індії. Водночас фармацевтичні компанії-лідери світового ринку зацікавлені у розміщенні виробничих потужностей у країнах з висококваліфікованою робочою силою, зокрема коли йдеться про виробництво продукції з дуже високими вимогами до якості, для прикладу, інсуліну. Натомість Україна володіє досвідом та кваліфікованими кадрами для виробництва технологічно складної фармацевтичної продукції із тривалішим часовим циклом і великою кількістю складників. Крім цього, вартість робочої сили із необхідною кваліфікацією в Україні є значно нижчою, аніж у таких країнах, як Німеччина чи Швейцарія (які є лідерами у

[1] Дженерик – це непатентований лікарський препарат, що є відтворенням оригінального препарату, на який закінчився термін патентного захисту. Може відрізнятися від оригінального препарату за складом допоміжних речовин.

цій сфері) і навіть у Польщі (яка робить суттєві успіхи у формуванні фармацевтичного хабу впродовж останнього десятиліття). До переваг України також слід віднести її географічне розташування поблизу європейського ринку та наявність «твердої» логістичної інфраструктури. Останні фактори є вкрай важливими з огляду на потенціал залучення України в ролі підрядника як для європейських, так і для азійських виробників. Оскільки сучасний процес виробництва фармацевтичної продукції вирізняється високим ступенем автоматизації, це обумовлює низький потенціал створення нових робочих місць. Проте потенціал розвитку фармацевтичного виробництва в країні має велике значення для прискорення зростання ВВП.

Цікавим з погляду зростання зайнятості є створення в Україні логістичного центру фармацевтичної продукції та її пакування (оскільки ці сфери є працезатратними). Концентрація виробництва певної фармацевтичної продукції у великих обсягах продукує разом зі зниженням її вартості нові виклики для виробників, пов'язані з тим, що її реалізація в різних країнах пов'язана з особливими вимогами до пакування і маркування. Суворі вимоги до маркування для європейських ринків, термінів доставки вимагають розбивки на малі партії та гнучких і недорогих рішень щодо пакування фармацевтичної продукції. Україна могла б зміцнити свої позиції саме у цій частині виробничого ланцюга.

Окрім зазначеного, розвиток фармацевтичної промисловості може мати позитивний вплив на зростання сфери медичних послуг. Сьогодні в Україні вже сформувались такі територіальні центри медичних послуг як Львівська, Київська, Харківська та Одеська області, які успішно конкурують навіть на зовнішніх ринках. Саме в цьому контексті варто розглядати можливості створення фармацевтичних кластерів в Україні. Для прикладу, у Польщі успішно функціонує шість фармацевтичних кластерів, а до перспективних регіонів належать Підкарпатське та Люблінське воєводства (додаток В).

Сфера послуг (бізнес-послуги, у тому числі аутсорсинг і офшоринг[2], юридичні послуги і бізнес-консультування, а також послуги в ІТ та ІКТ сферах). У Польщі на цю групу припадає 11% ВВП, що лише трохи нижче частки в Чеській Республіці (13%). І ця частка швидко зростає: сервісні галузі Польщі показують середньорічні темпи зростання 6%, порівняно з 1% в Німеччині. Ці результати значною мірою формуються за рахунок послуг аутсорсингу і офшорингу в Польщі, який зростав упродовж останнього десятиліття в три рази швидше, ніж в Індії. В Україні сфера послуг упродовж останнього десятиліття розвивається значно динамічніше, порівняно з іншими сферами економіки. Так, у І півріччі 2016 р. частка ІТ у ВВП України склала 3,6% при тому, що лише у 2012 р. цей показник становив 0,8%.

Світові тенденції засвідчують, що розвиток сфери бізнес-послуг матиме місце і надалі. По-перше, світовий ринок послуг офшорингу бізнес-процесів, як очікується, буде продовжувати зростати на рівні близько 10% щорічно, а у 2020 р. його обсяги наблизяться до 100 млрд дол. США. По-друге, виграш у конкурентній боротьбі зможуть отримати ті країни, які запропонують більш технологічно складні послуги. Послуги з найнижчою доданою вартістю мігруватимуть до Індії та Філіппін. У той час як Україна може виграти за офшорингові послуги вищого класу.

National Association of Software and Services Companies (NASSCOM) – урядова організація, покликана сприяти розвитку сфери ІТ-послуг в Індії та просувати вітчизняні компанії на зовнішні ринки – прогнозує, що основними напрямами розвитку аутсорсингових ІТ-послуг у найближчій перспективі будуть:

- забезпечення функціонування midle-office для банків і страхових компаній: nttехнологічна підтримка бізнес-процесів, зокрема on-line

[2] Офшоринг – це перенесення бізнес– процесів за кордон, при цьому виконавцем може бути як сторонній постачальник послуги, так і дочірній підрозділ компанії– клієнта. Натомість при аутсорсингу бізнес– процес передається сторонньому виконавцю, який може знаходитися як у країні замовника, так і за кордоном.

кредитування, виявлення випадків шахрайства, розгляд претензій, боротьба з відмиванням грошей (AML) тощо;

- IT-програмування: розробка програмного забезпечення, системного адміністрування та інтеграції послуг IT-інфраструктури, хостинг і обслуговування;
- створення і підтримка роботи логістичних центрів і координація ланцюгів поставок у режимі on-line, логістика;
- бізнес-аналітика: дослідження ринків товарів і послуг з високою доданою вартістю для професійних фірм і фінансових інституцій, включаючи аналіз великих баз даних клієнтської мережі;
- дослідження і розробки: дослідницькі контракти в різних галузях промисловості і технологічні розробки;
- дистанційна діагностика здоров'я і зберігання даних: дистанційне сканування людського тіла, аналіз історії хвороби пацієнта, а також зберігання і управління інформацією;
- адміністративна підтримка бізнесу: послуги асистентів для професійних фірм, підготовка документів і графічна візуалізація високого класу.

На нашу думку, Україна володіє низкою переваг у конкурентній боротьбі за ці ринки: високо освічене населення, значна кількість випускників з відповідною освітою, існування розвинутих центрів концентрації IT-послуг (міста Київ, Львів і Харків), досвід надання IT-послуг на засадах аутсорсингу та офшорингу.

Прикладом стрімкого зростання сфери бізнес-послуг є Польща. Упродовж 2009-2015 рр. щорічний приріст зайнятих у сфері бізнес-послуг складав близько 20%. На цей момент у сфері аутсорсингових та офшорингових послуг зайнято близько 160 тис. осіб, зокрема 140 тис. працює у 470 центрах з іноземними інвестиціями. Темпи розвитку сфери бізнес-послуг у Польщі випереджають інші країни Центральної Європи і є втричі

вищими, ніж в Індії. Кількість зайнятих найвищими темами зростала в ІТ-сфері.

При цьому Польща має 16 міських центрів з різними рівнями досвіду надання бізнес-послуг і зрілості. Міста з найбільшим досвідом – це Краків, Вроцлав і Варшава; багато центрів уже існують в Познані, Лодзі, Катовіце і Гданську, до таких, що розвиваються, належать Люблін, Щецин, Бидгощ і Бялосток. Щобільше, упродовж останніх років низка провідних європейських компаній змінила постачальників аутсорсингових ІТ-послуг перейшовши з індійського ринку на польський. При цьому дещо вища вартість таких послуг у Польщі покривається вищою кваліфікованістю виконавців, відсутністю різниці в часових поясах, подібністю правових норм.

Зазначимо, що позитивний досвід Польщі значною мірою обумовлений спільними діями приватного сектору, держави в особі органів влади національного і місцевого значення, сфери освіти і науки. Тому від налагодження взаємодії між усіма зазначеними агентами залежать сьогодні стратегічні перспективи України на європейських і світових ринках бізнес-послуг.

Група секторів, які орієнтовані на ***масове виробництво***, включає в себе автомобілебудування, зокрема складальне виробництво, меблеву, текстильну і хімічну промисловість, виробництво комп'ютерного та електротехнічного обладнання, металевої продукції. Цей сектор для більшості європейських країн є опорним. У Польщі він поступається за внеском у ВВП лише сфері послуг і забезпечує вагомі конкурентні позиції країни на зовнішньому ринку. У Чехії сектор масового виробництва формує близько 11% ВВП, що є аналогічним внеску сектору послуг. У Німеччині роль масового виробництва є ще вищою – 15-16% ВВП. В Україні розвиток цього сектору може відбуватись на основі власного досвіду та з врахуванням успішних європейських прикладів. У найближчі роки масове виробництво (у тому числі на засадах офшорингу) може стати основним двигуном зростання економіки України.

Чи не найвагомішим критерієм розвитку масового виробництва є його продуктивність. Результати досліджень засвідчили, що види діяльності, які показали позитивне зростання власної частки в обсязі виробленої продукції промисловості в Україні за період 2010-2015 рр. (виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів, виготовлення виробів з деревини, виробництво паперу та поліграфічна діяльність, текстильне виробництво, виробництво одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів, виробництво гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції), характеризуються найвищою продуктивністю.

Компанії в цих сферах, як правило, належать до великих груп і зростання відбувається здебільшого за рахунок передачі технологій, дизайну і розвитку бренду. При цьому якщо для великих виробників, зокрема тих, які є дочірніми підприємствами іноземних компаній або працюють на основі іноземних інвестицій, основними факторами функціонування є низькі витрати на оплату праці, впровадження міжнародних стандартів виробництва, а також великі обсяги виробництва. Для українських компаній більш важливими є такі чинники, як інвестиції в розробку продукції, економічна ефективність виробництва, наявність стратегії виходу на внутрішні ринки, сміливість стратегії міжнародної експансії.

Розглянемо основні драйвери розвитку масового виробництва продукції в Україні.

По-перше, залучення великих іноземних компаній лідерів ринку відкриває доступ до нових технологій виробництва, зростання продуктивності. Водночас слід розуміти, що такі компанії спрямовані на винесення за межі власних країн трудомістких виробництв з нижчою доданою вартістю. Так, порівняно з іншими автомобілебудівними компаніями в країнах Центральної і Східної Європи, у Польщі зосереджено складальне виробництво моделей виключно низького і середнього цінового діапазону (Fiat 500, комерційних автомобілів VW, Opel Astra) з низькою доданою вартістю. Така ж картина і у меблевому виробництві.

По-друге, оптимізація ланцюгів виробництва в частині закупівель, виробництва, формування запасів і розробки продукту. Обмежуючими факторами такої оптимізації сьогодні є: брак ноу-хау та висококваліфікованих інженерів і менеджерів із знанням найкращих світових практик оптимізації виробничих процесів; низькі витрати на робочу силу і низька додана вартість не дозволяють постійно фінансувати операційні вдосконалення; переважна зосередженість виробництва на малих і середніх підприємствах, Україна сьогодні має вкрай незначний досвід у створенні компаній глобального масштабу.

По-третє, досягнення ефекту масштабу за рахунок консолідації. Такі види діяльності, як текстильна, меблева промисловість, виробництво готових металевих виробів, є одними з найбільш фрагментованих галузей в Україні. У таких умовах вкрай позитивним явищем може стати консолідація виробників і субпідрядників за ініціативою великих компаній. Це дозволить досягти ефекту масштабу, зростання витрат на технології і сучасні виробничі лінії, необхідні для подальшого розвитку.

По-четверте, продукування українських брендів і експансія на зовнішні ринки. Українські виробники можуть створювати сильні бренди двома способами: або вони можуть розробляти свої власні бренди на окремих ринках або сегментах, або ж набути міжнародного бренду. Створення бренду і його просування на зовнішній ринок багато в чому залежить не лише від виробника, а й від підтримки уряду. Так, для просування корейської продукції на зовнішній ринок у 2008 р. урядом було запущено програму «Korea discount», метою якої було презентувати корейські товари як такі, що не поступаються японським аналогам, але за дешевшою ціною. Крім цього, для просування корейських брендів Samsung, Hyundai, LG і KIA уряд з 2009 по 2013 рр. влив стільки ж державних інвестицій, як і обсяги приватних на цих підприємствах, що дозволило у 2014 р. їм увійти в 100 найдорожчих світових брендів, експорт Кореї за 2009-2014 рр. зріс на 60%.

Однією з вагомих складових ВВП України в сучасних умовах залишається ***видобуток і переробка сировини***. Однак саме ця сфера зараз суттєво трансформується під впливом вимушених обставин, пов'язаних з втратою з-під контролю України в 2013–2014 рр. газових родовищ Чорноморського шельфу та туристичного сегменту Криму і значної частини гірничодобувної, металургійної та хімічної промисловості Донбасу. Втрачені підприємства формували основу цілих галузей економіки. Так, Донбас, де проживає 14% населення України, був основним промислово-енергетичним центром країни – частка цього регіону у національному ВВП складала 16%, у тому числі 25% промисловості і 7% продукції сільського господарства. Він забезпечував 95% внутрішніх потреб у вугіллі та непропорційно велику частку товарного експорту – 23,2%. Вихід з-під контролю України АР Крим оцінюється втратою 4,3% населення України, 1,5–1,6% зовнішньоторговельного обігу і 4% ВВП. За підрахунками Міністерства екології України і Мін'юсту України, загальна сума втрат з відходом цього регіону від України нині оцінюється у понад 1 трлн грн, з них сума прямих збитків становить 950 млрд грн, втрати ринкової вартості матеріально-сировинної бази Криму – 126,8 млрд грн. Динаміка зниження ВВП України в 2014 – 2015 рр. підтверджує окреслені тенденції. Значних втрат зазнали переробна, добувна та енергетична галузі промисловості [192].

Рівень втрат потенціалу деяких галузей промисловості Донбасу та АР Крим у структурі економіки України представлено на рис. 5.4. Економіка почала функціонувати у принципово інших умовах, відбувся розрив господарських зв'язків із промисловими регіонами Російської Федерації, АР Крим, Донецької та Луганської областей, що обумовило значне падіння експортного потенціалу держави, суттєву фінансово-економічну нестабільність і фактично руйнування попередньої моделі сировинної, низькотехнологічної економіки України.

Станом на початок 2016 р. в Україні цей сектор становить близько 5% ВВП, в той час як у країнах ЄС-15 не перевищує 2%. Зазначимо, що в нових

країнах-членах також частка цього сектору є досить високою: у Польщі – 4%. При цьому як в Україні, так і в Польщі спостерігається високий розрив продуктивності цього сектору, порівняно зі старими членами ЄС. Зазначене свідчить про необхідність значних структурних реформ у сферах видобутку та переробки сировини в Україні та Польщі, що вимагає великих фінансових і технологічних інвестицій. У стратегічній перспективі цей сектор має набути виключно національного значення (без спрямування на зовнішній ринок) у частині постачання палива та інших видів сировини. Його конкурентоспроможність лежить у площині зниження собівартості продукції. Цей сектор покликаний підтримувати конкурентоспроможність інших секторів економіки на зовнішніх ринках.

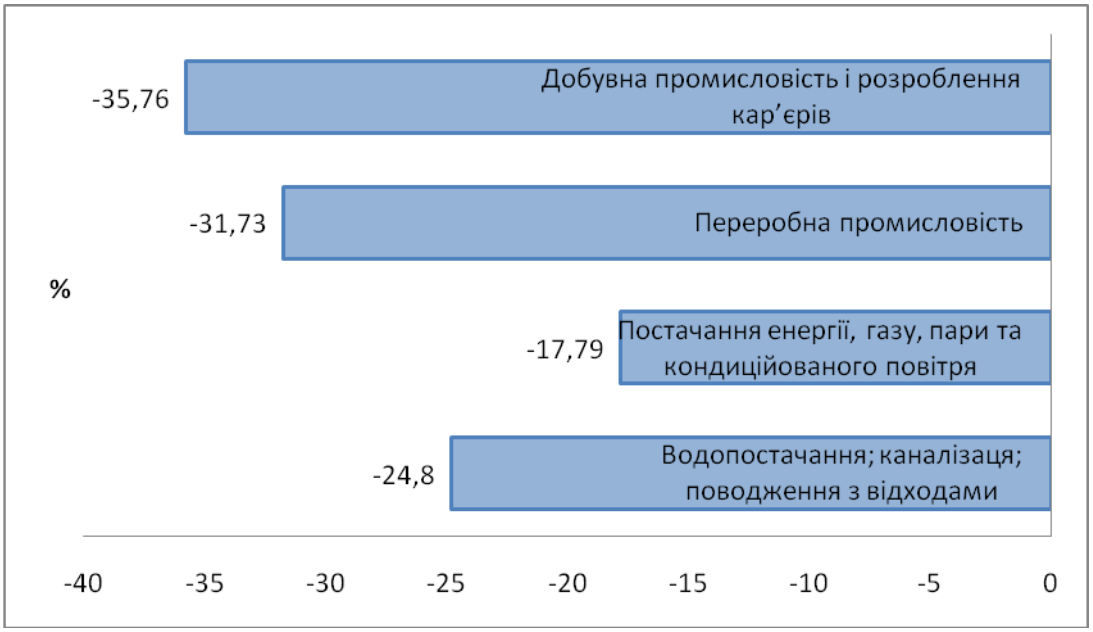

Рис. 5.4. **Темпи зниження обсягів виробництва продукції в розрізі галузей промисловості, 2015 р. до 2013 р.**

Джерело: побудовано за даними [192].

Загалом Україна має потужний гірничодобувний потенціал і займає одне з провідних місць серед європейських країн з видобутку залізних і марганцевих руд, кам'яного і бурого вугілля, руд кольорових і рідкісних металів, самородної сірки, кам'яної та калійної солей, виробництва

феромарганцю і глинозему. Видобувають також нафту і газ, індустріальні мінерали – доломіт, каолін, графіт, кварц тощо.

Хоча масштаби видобувної промисловості в Україні в останнє десятиліття зменшилася кількість зайнятих суттєво не зменшилась. Водночас видобувна промисловість України характеризується значно нижчою продуктивністю, порівняно з країнами-членами ЄС. Розрив у продуктивності виникає в основному за рахунок трьох основних чинників: нормативно-технічних вимог (зокрема, щодо обмежень часу роботи під землею, встановлення додаткових преференцій для шахтарів), низького рівня капітальної і експлуатаційної ефективності та складних геологічних умов. Удосконалення діяльності видобувної промисловості має відбуватись за усіма зазначеними напрямами, причому найголовнішим моментом є зміна підходів до розвитку цього сектору: відмова від принципу «гасіння пожеж» у певних точках і перехід до підвищення безпеки і продуктивності галузі загалом.

Підвищення операційної активності вимагає стандартизації процедур і зосередження уваги на таких діях:

а) підвищення експлуатаційної готовності обладнання та ефективності за допомогою аналізу даних (інтелектуальний аналіз даних);

б) підвищення продуктивності праці шляхом застосування і постійного зростання рівня автоматизації процесів видобутку (зокрема, шляхом впровадження технологій дистанційного управління);

в) зниження енергоспоживання підвищення стандартів безпеки.

Багато з цих заходів були успішно реалізовані в Польщі. Приватні шахти («Богданка» або «Сілезія») досягли високої ефективності капіталу і імплементували передові зразки менеджменту з інших секторів.

Інноватизація технологій добувної промисловості може відбутись за рахунок використання потужного потенціалу вітчизняної наукової сфери. Україна володіє як напрацюваннями у цих питаннях, так і підготовленими фахівцями-інженерами. Використання цього потенціалу для модернізації

видобувної промисловості сприятиме підвищенню ефективності галузі і, крім цього, може дати поштовх для розвитку спеціалізованого машинобудування шахтного обладнання на основі технологій «інтелектуальної шахти». Вагомим моментом тут є налагодження партнерських відносин між різними гравцями галузі, у тому числі видобувними компаніями і виробниками шахтного обладнання. Уряд може відігравати важливу роль у цих зусиллях, підтримуючи створення галузевого кластера, інвестувавши кошти у start-up проекти, а також просуваючи українські технології на зовнішній ринок.

Вкрай важливо при виробленні напрямів розвитку видобувної промисловості провести глибокий аудит для визначення шахт, які навіть за умов модернізації залишаться неприбутковими з огляду на особливості процесів видобування та геологічного залягання сировини. Такі шахти підлягають консервації, що дозволить підвищити прибутковість сектору загалом.

Сектор ***виробництва товарів і послуг для локальних ринків*** на сьогодні є найвагомішим у структурі ВВП України сектором, який включає сільське господарство, енергетику, транспорт, роздрібну та оптову торгівлю. Ці галузі менше схильні до глобальних тенденцій і набагато більш зосереджені на регіональному ринку. У Польщі внесок цього сектору є також найбільшим – 71%, проти 66% у Німеччині та 64% у Чехії. Водночас в Україні у цьому секторі спостерігаються високі темпи зростання впродовж останніх років – 3% серед європейських країн – у середньому по ЄС-15 зростання складає 2%, а в нових країнах-членах ЄС – 3% (Польща 6%). Для України сьогодні саме сільське господарство та транспорт забезпечують зростання економіки загалом і мають значний позитивний внесок у формування платіжного балансу держави. Великі розміри сектору та його потужне зростання відбувається завдяки високому рівню внутрішнього споживання та може стати основою економічних успіхів України в наступні роки. Щодо підтримки імпульсу розвитку, конкурентоспроможність сектору

значною мірою залежить від подальшого вдосконалення нормативної бази функціонування сільського господарства, енергетики, транспорту.

Зростаюча урбанізація по всій території Європи формує нові можливості для України у сфері постачання продуктів харчування. Варто наголосити на суттєвому зростанні продуктивності сільського господарства України впродовж останнього десятиліття, що робить український експорт більш конкурентоспроможним. Серед проблем, вирішення яких дозволить і надалі підвищувати продуктивність у цьому секторі, слід назвати такі:

- велика фрагментованість господарств, що значною мірою обумовлено історичними та культурними традиціями;
- неефективне використання сільськогосподарської техніки (що обумовлено фрагментованістю господарств) та її значний рівень зношеності;
- наявність перекосу в сторону продукції з низьким рівнем переробки і, відповідно, низьким рівнем доданої вартості.

Водночас варто відзначити, що українська харчова промисловість значно просунулась у процесах технологічної модернізації зберігання та виробництва продукції. Подальшими драйверами розвитку цього сектору мають стати:

- зростання інвестицій в інтелектуальну власність, зокрема в частині творення брендів;
- укрупнення підприємств і формування холдингів, здійснювати зовнішньоекономічну експансію;
- оптимізація використання земель шляхом консолідації власників чи орендарів сільськогосподарських земель.

Водночас слід розуміти, що конкурентоспроможність української продукції на європейських ринках суттєво підривається реалізацією програм підтримки сільгоспвиробників в ЄС. Окрім цього, уже сьогодні Україна потерпає від експансії сільськогосподарської продукції Польщі та інших країн-членів ЄС на своєму ринку.

5.3. Неоіндустріальна модернізація економіки регіонів України як чинник підвищення їх конкурентоспроможності

Упродовж останніх передкризових років у більшості розвинених країн побутувала думка, що майбутній розвиток економіки може бути забезпечений виключно за рахунок просування сфери послуг і фінансового сектору. Натомість промисловість і промислова політика найчастіше розглядались як певні анахронізми, які не потребують особливої уваги.

Криза, яка почалася в США у 2008 р., вказала на неправомірність такого підходу. Крім того, економіки, орієнтовані переважно на фінансові ринки, виявились значно вразливішими до кризових явищ, аніж економіки, які характеризувались більшою часткою промисловості. Саме країни, які вчасно оптимізували власну структурну та промислову політики, показали найшвидші темпи виходу з кризи.

Отже, криза 2008 р. практично змінила сприйняття ролі промисловості в економіці, перетворивши її на найважливіший елемент сучасної інноваційно орієнтованої національної економіки, і повернула увагу більшості економічно сильних країн до розвитку промислового виробництва.

Так, Європейська комісія у своєму Комюніке щодо промислової політики від 2012 р. зазначає: «Європа повинна відновити належну роль промислових галузей у двадцять першому столітті. Це єдиний спосіб забезпечення сталого економічного зростання, створення високоякісних робочих місць і вирішення поточних соціальних проблем. Для досягнення цієї мети необхідно глобальне бачення, в якому основна увага приділяється інвестиціям і інноваціям» [335].

Водночас сучасна промислова політика вже не може базуватись на старих засадах і істотно відрізняється від типової промислової політики, яка використовувалась після Другої світової війни. Тоді політика мала характер державного втручання, а її мета полягала в тому, щоб стабілізувати економіку і

підтримувати соціальне середовище. Натомість сучасна промислова політика спрямована на підтримку конкурентоспроможності у відкритій світовій економіці. Ця політика спрямована на досягнення довгострокових стратегічних цілей розвитку.

Якщо докризова промислова політика базувалась на вертикальному підході, який передбачав цілеспрямовану підтримку певних галузей або «флагманських» підприємств, які за допомогою держави мали б зайняти панівні висоти на внутрішньому і світовому ринках, стати мотором економічного зростання (підтягуючи за собою суміжні галузі) і забезпечити гідний рівень добробуту, нехай і всупереч законам ринкової конкуренції. Такому підходу, зокрема, зобов'язані своїм економічним злетом у XIX ст. США і Німеччина.

Держава при цьому цілеспрямовано перерозподіляє ресурси на користь найбільш перспективних напрямів, форматує всю структуру промисловості і національної економіки відповідно до свого стратегічного бачення. Саме при такій політиці сталося повоєнне «економічне диво» у ФРН, а також Японії і Південній Кореї.

У посткризовий період відбулось чітке зміщення акцентів у механізмах державного регулювання розвитку промислової сфери. Ліберальний підхід, який називають горизонтальним, полягає в тому, що держава має обмежитися тим, щоб створювати загальні умови, сприятливі для ведення бізнесу – приймати необхідні закони і норми, підтримувати в належному стані інфраструктуру – і повністю відмовитися від адресної підтримки конкретних галузей чи підприємств. Втручання в роботу ринку не виключається повністю воно допустиме, але лише для чітко визначених цілей в інтересах усього суспільства, а не окремих промисловців. Такий підхід забезпечує певну справедливість у сенсі ринкової конкуренції: коли у держави немає «улюбленців», яким воно допомагає окремо, усі рівні перед ринковою стихією, і вижити має найсильніший. А ті, хто не витримають конкуренції, і не повинні даремно проїдати громадські гроші.

Але на практиці державне втручання все одно потрібно. Ринок не може відрегулювати всі аспекти, які потрібно враховувати в реальному житті. Крім того, закриття підприємств, що не витримують вільної ринкової конкуренції, на практиці виявляється більш складною справою, ніж виглядає в теорії. На вулиці опиняються сотні безробітних, рівень доходів населення падає, а якщо мова йде про містоутворююче підприємство, то наслідки можуть бути катастрофічними. Нарешті, існує багато підприємств-експортерів, що мають конкурентні переваги на світовому ринку, але не здатні їх реалізувати без допомоги з держави. У цьому випадку субсидії або інша допомога буде, безумовно, спотворювати міжнародну конкуренцію, але забезпечить приплив валюти в країну, тоді як в іншому випадку підприємство просто закриється.

Промислова політика ЄС сьогодні базується, головним чином, на горизонтальному підході, але галузева підтримка також присутня. Галузева допомога в ЄС жорстко регулюється як така, що шкодить конкуренції та має відповідати чітким умовам та обмеженням:

- вона надається для тих галузей, які перебувають у скрутному економічному становищі;
- вона націлена на фінансування конкретних заходів з реструктуризації, що повинні мати позитивний довготривалий ефект;
- галузева допомога є обмеженою в часі;
- вона не має перешкоджати конкуренції;
- вона має мати чіткі критерії оцінки результативності.

Основні принципи промислової політики ЄС були сформульовані, наприклад, у Плані дій щодо реформування державної допомоги в ЄС на 2005-2009 рр.:

- конкуренція та ринкова економіка є головними умовами підвищення стандартів життя країн-членів ЄС;

– запровадження сильного контролю за державною допомогою та прозорих процедур є необхідним для забезпечення рівних правил гри для суб'єктів господарювання спільного ринку та захисту конкуренції;
– необхідність визначення пріоритетних напрямів державної допомоги, оскільки державні ресурси є обмеженими, а втрачені вигоди від можливої реалізації альтернативних варіантів можуть бути значними;
– орієнтація на поступове зменшення обсягів державної допомоги;
– економічний підхід до прийняття рішень про державну допомогу, тобто такі рішення базуються на економічному аналізі та на зіставленні позитивного ефекту допомоги з її негативними наслідками для конкуренції та торгівлі.

Зазначимо, що будь-яка державна допомога в ЄС трактується як така, що викривляє ринкові механізми та обмежує конкуренцію. Державна допомога, яка надає переваги окремим підприємствам чи товарам та погіршує торгівлю між країнами, є несумісною зі спільним ринком. У ЄС чітко визначені умови та види допомоги, які є допустимими, зокрема:

– допомога на розвиток регіонів, де рівень життя є особливо низьким або де є значне безробіття;
– допомога на втілення важливих проектів спільного європейського значення;
– допомога на відновлення країн-членів у період значних економічних спадів;
– допомога на розвиток регіонів і господарської діяльності, яка не матиме негативного впливу на торгівлю. Крім того, Європейська Комісія визначає пріоритетні напрями промислової політики.

У 2014 р. були визначені такі пріоритети:

– покращення конкурентоздатності промисловості;
– розвиток сильного єдиного ринку;
– регіональний розвиток;

– підвищення ресурсоефективності, зокрема енергоефективності;
– кращий доступ до фінансування, особливо для малих та середніх піідприємств;
– інтернаціоналізація (підтримка європейських виробників на зовнішніх ринках);
– розвиток людського потенціалу.

Аналіз державної допомоги ЄС за останні роки показує, що існує чітка тенденція до зменшення обсягів державної допомоги. Так, обсяг державної допомоги ЄС без врахування спеціальних антикризових програм скоротився з 0,9% від ВВП у 1992 р. до 0,5% від ВВП у 2011 р. (за даними Європейської комісії). У структурі державної допомоги переважають програми горизонтальної допомоги, котрі в 2011 р. становили 90% від загального обсягу. Для порівняння, у 1992 р. їхня частка складала 56%. Обсяги галузевої допомоги, навпаки, скорочуються – з 0,38% від ВВП у 1992 р. до 0,04% від ВВП у 2011 р. Надання субсидій є скоріше винятком, ніж правилом, і жорстко регулюється Комісією, оскільки субсидії становлять найбільшу загрозу конкуренції.

Основні форми державної підтримки промисловості сьогодні – це гранти (54% від загальної допомоги для країн ЄС-27 у 2009-2011 рр.) та податкові пільги (40%). Пільгові кредити, гарантії та участь у статутному капіталі складають близько 6%. У Європейському Союзі діє жорстка система моніторингу та контролю за реалізацією програм державної допомоги. Що важливо, моніторинг і контроль відбуваються на трьох етапах:

1) попередній контроль, коли аналізується проект державної допомоги та його потенційний вплив на торгівлю і конкуренцію; у результаті Комісія приймає рішення про адекватність державної допомоги визначеним принципам;

2) контроль за реалізацією існуючих програм допомоги;

3) аналіз і контроль результатів програм допомоги.

Попередній контроль (ex-ante контроль) забезпечується через процедуру обов'язкової попередньої нотифікації, коли країни-члени ЄС інформують Європейську Комісію про наміри запровадити нові або змінити наявні програми державної допомоги. Після аналізу програм на відповідність визначеним принципам і законодавству ЄС Європейська Комісія затверджує або відхиляє (чи рекомендує змінити чи доопрацювати) національні та регіональні програми державної допомоги. Окрім аналізу впливу програм допомоги на торгівлю та конкуренцію, Європейська Комісія перевіряє їх на відповідність принципу «менше допомоги, та більше ефективної допомоги». Тобто обсяг державної допомоги має бути обмежений тим необхідним мінімальним рівнем, який допоможе досягнути поставлених цілей, що є сумісними зі спільним ринком. Допомога має мати стимулюючий ефект, тобто сприяти позитивним змінам у діяльності підприємств-бенефіціарів, які не відбулися б або відбулися б у обмежений спосіб без отримання допомоги.

Ex-post контроль відбувається на національному та наднаціональному рівнях і передбачає оцінку ефективності та результативності програм допомоги незалежними (від органу, що надає допомогу) експертами. Наднаціональний контроль полягає у обов'язковому регулярному звітуванні національних контролюючих органів у сфері державної допомоги Європейській Комісії про наявні програми підтримки. Якщо Комісія визнає програму допомоги незаконною чи якщо має місце нецільове використання ресурсів, тоді національний контролюючий орган чи Комісія ініціюють повернення наданої допомоги. Право на таке повернення зберігається протягом 10 років від дня отримання допомоги.

Моніторинг і контроль за державною допомогою в ЄС базується на принципі прозорості. Обов'язкове оприлюднення інформації про програми державної підтримки на національному та наднаціональному рівнях допомагає громадськості контролювати надання та використання державної допомоги.

Якщо говорити про стимулювання розвитку промисловості в окремих країнах ЄС, то сьогодні в більшості країн застосовується щось середнє: горизонтальна промислова політика вважається хорошим тоном, і саме вона, наприклад, послужила основою для принципів економічної політики Європейського Союзу, але на практиці все одно жоден уряд не готовий повністю відмовитися від усіх важелів управління економікою. Результатом є так звана м'яка вертикальна промислова політика: уряд співпрацює з промисловцями в справі підвищення їх продуктивності і прислухається до їхніх потреб.

У Словаччині уряд фінансує створення промислових парків – майданчиків, на яких можуть розміститися «споріднені» підприємства і ефективно співпрацювати. Муніципалітет за державні гроші викуповує землю, вирішує всі юридичні питання, налагоджує інфраструктуру, і на обладнане місце приходять підприємства, що створюють робочі місця і генерують прибуток. Протягом 2001-2007 рр. держава на ці цілі виділила близько 1 млрд євро, а обсяг залучених таким чином інвестицій склав 5,6 млрд євро. Крім того, було створено 34,8 тис. робочих місць [159].

Польща після вступу в ЄС перейшла від вертикальної до горизонтальної промислової політики в усіх галузях, крім стратегічно важливих (енергетика, оборона) і неприватизованих (вугільна промисловість, суднобудування). Ефективним інструментом у польських умовах вважається створення спеціальних економічних зон (СЕЗ): підприємства, розміщені на відповідних територіях, отримують знижку на сплату податку на прибуток у розмірі 30-70% від обсягу зроблених капітальних інвестицій або 100% фонду оплати праці за два роки. Обсяг інвестицій при цьому має бути не менше 100 тис. євро, також необхідно створити нові робочі місця. Якщо компанія порушила умови, вона втрачає дозвіл на роботу в межах СЕЗ і зобов'язана повернути державі всі недосплачені податки і компенсувати пільги, якими користувалася при отриманні кредитів.

Промислова політика, яка ведеться в Україні, не може бути віднесена ні до горизонтального, ні до вертикального типу. Дії уряду щодо підтримки промислової сфери мають точковий характер і не ґрунтуються на чіткій стратегії розвитку промисловості. На підтримку промисловості виділялися і виділяються значні кошти, існує кілька десятків державних програм але, як правило, усі вони є плодом лобістських зусиль з боку представників окремих галузей чи підприємств або рішеннями, продиктованими політичними міркуваннями.

Спад промислового виробництва триває в Україні шостий рік поспіль. Після падіння 2008-2009 рр., у розпал світової кризи, економіка трохи відновилася, чому допомогло проведення Євро-2012. Але вже в другому півріччі 2012 р. промисловість почала зменшувати обіг: за підсумками року промислове виробництво скоротилося на 0,7%, у 2013 р. – ще на 4,3. У 2014 р. процес посилився внаслідок військової агресії на Сході, у результаті чого промислове виробництво впало на 10,1%. Упродовж 2015 р. спад продовжився: –19,5%.

Однією з причин такого затяжного падіння є скорочення ринків збуту: внутрішній український ринок почав звужуватися із зниженням реальних доходів населення після 2008 р., планомірне витіснення українських виробників з російського ринку, а ринок ЄС скоротився після початку боргової кризи в 2010 р. Інша причина – відсутність фінансування: кредитні ставки в Україні завжди були на надвисокому рівні, а іноземних інвестицій недостатньо, при цьому в основному вони спрямовуються в банківський сектор і торгівлю, на промисловість припадає лише 32%. Але найголовніша проблема полягає у відсутності інвестування в основний капітал. В Україні, з її величезним промисловим потенціалом, в основний капітал вклали всього 17% ВВП. По суті, за останні 25 років лише «проїдався» запас, накопичений за радянських часів. Різні приклади надання державної допомоги були ізольованими кроками, які вживаються хаотично і не вписаними ні в яку цільну макроекономічну стратегію. Прийняті рішення, як правило, взагалі керуються не економічною, а

політичною логікою і лобістськими міркуваннями. А вся система надання державної допомоги вирізняється непрозорістю [159].

Першим позитивним кроком до подолання зазначених тенденцій можна вважати прийнятий у 2014 р. Закон «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» [54], який запроваджує європейські принципи в цій сфері. Він вступить у дію в 2017 р. – до цього часу необхідно розробити і прийняти всі необхідні підзаконні акти. Необхідно до цього часу зробити і ще один важливий крок – розробити стратегічне бачення довгострокового економічного розвитку країни, яка не буде залежати від швидкоплинної політичної кон'юнктури.

Крім того, військово-політична криза може стати не перешкодою, а важливим стимулом для розвитку промисловості. Україна з її розвиненим військово-промисловим комплексом, що дістався у спадок від СРСР, має шанси використовувати війну як поштовх для розвитку промисловості.

На цей час не має однозначної думки щодо впливу дії Угоди про асоціацію між Україною та ЄС: з одного боку, Україна збільшує можливості доступу до європейських ринків інвестицій, інновацій, технологій тощо, з іншого, – саме ЄС є противником ведення протекціоністської політики на внутрішніх ринках і базує свою політику на неоліберальних засадах. Однак у сучасних умовах прихильники такого підходу все більше втрачають свої позиції.

Якщо оцінювати позиції України у взаємодії з іноземними партнерами, то Україні, як правило, відводиться роль місця розташування філій іноземних компаній, а в кращому випадку – постачальника продукції низького або середнього рівня переробки для іноземних брендів. Саме це і визначає низький рівень прибутковості таких підприємств і, що не менш важливо, легкий програш власних позицій у «глобальному економічному ланцюжку» країнам із ще більш дешевою робочою силою. А це свідчить про постійну загрозу ще більш високого рівня безробіття.

Саме тому стратегія розвитку України має базуватись на модернізації промислової структури. Така політика має бути заснована на створенні

оптимальних умов для підприємств для підвищення їх конкурентоспроможності за допомогою різних своєчасних інструментів економічної політики. Це сприятиме переходу України на новий рівень промислової структури держави (табл. 5.1).

Стратегічна структура промисловості не може бути досягнута без вироблення та реалізації комплексної структурної політики як на державному, так і на регіональному рівнях, проведення ефективної фінансової політики, що забезпечить доступ підприємств до кредитного ресурсу, стабільної податкової політики і вдосконалення судової системи в державі.

У цьому контексті основними напрямами модернізації структури промисловості України мають бути такі.

Таблиця 5.1

Характеристики існуючої та стратегічної структури промисловості України

Нинішня структура промисловості України	Перспективна структура промисловості України
Низька якісна база функціонування науково-дослідних інститутів, що спеціалізуються у сфері високих технологій.	Висока якісна база функціонування науково-дослідних інститутів, що спеціалізуються у сфері розробки, патентування та комерціалізації високих технологій.
Відсутність потужних українських брендів (конкурентоспроможних на світовому ринку), які продукують передові технології (йдеться про бренди, основна частина виробництва і дослідних розробок яких здійснюються в межах України, незалежно від походження власника бренду).	Кілька добре відомих і потужних «флагманів» (брендів), що продукують передові технології.
Імпортер середньо- і високотехнологічної продукції.	Імпортер сировини і низькотехнологічної продукції.
Експортер сировини, продукції низького та середнього рівня переробки, продукції складального виробництва із імпортних деталей, на основі іноземних технологій і патентів.	Експортер високотехнологічної продукції, продукції із високим рівнем переробки, передових продуктів, запатентованих і комерціалізованих в Україні.

Джерело: розроблено автором.

По-перше, слід категорично відмовитись від ідеї «невидимої руки ринку», оскільки у більшості випадків вона перетворюється організоване лобі

інтересів зацікавлених сторін. При цьому важливо відійти від догми тотальної приватизації, особливо в секторах стратегічного або соціального значення. У деяких галузях промисловості оптимальною може бути не приватна, а кооперативна або комунальна форми власності.

По-друге, прийняття рішень має підпорядковуватись цілям розвитку промисловості загалом. Точковий чи сегментарний характер підтримки спонукатиме до лобіювання інтересів певних підприємств, галузей, територій.

По-третє, вагомим моментом є проведення достовірного аудиту промисловості в Україні, покликаного дати точну відповідь, у якому стані промисловість України на сучасному етапі розвитку. Зазначимо, що наявна статистична та галузева звітність не дає відповіді на питання про стан окремих ринків промислової продукції; проведення реальних досліджень, розробку технологій, тестування або впровадження нових рішень; роль в українській економіці малих і середніх підприємств. Тільки на основі аудиту можуть бути визначені цільові показники розвитку промисловості.

Висновки до п’ятого розділу

У п’ятому розділі обґрунтовано концептуальну модель регіонального розвитку на засадах структурних трансформацій, розроблено інструментарій реалізації регіональної політики структурної модернізації в контексті активізації євроінтеграційних процесів, досліджено перспективи переходу до неоіндустріальної моделі розвитку економіки регіонів України як передумови підвищення їх конкурентоспроможності.

Тенденції структурної модернізації економіки регіонів України свідчать про неефективність системи державного управління в цій сфері у зв’язку з відсутністю системного застосування та низької результативності інструментів регіонального розвитку, мотивації органів місцевого

самоврядування до розробки та впровадження механізмів структурної модернізації через брак повноважень щодо регіонального розвитку, відсутність дієвого механізму ендогенноорієнтованого зростання регіонів.

Поряд з внутрішніми чинниками формування регіональної політики структурної модернізації економіки України визначальної ролі набуває вплив Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. З одного боку, вона розширює можливості доступу українських виробників до європейських ринків інвестицій, інновацій, технологій тощо, з іншого, виникає низка ризиків, врахування яких є обов'язковим при розробці механізмів реалізації такої політики, а саме:

- обмеження щодо застосування протекціоністських заходів на внутрішніх ринках;
- перетворення України у місце розташування філій іноземних компаній та постачальника продукції низького або середнього рівня переробки для іноземних брендів;
- низький рівень прибутковості таких підприємств і програш власних позицій у «глобальному економічному ланцюзі» країнам із ще більш дешевою робочою силою;
- консервація низького рівня оплати праці та, відповідно, якості життя населення.

Доведено, що вагомим фактором оновлення та формування ефективної структури економіки на локальному рівні може стати адміністративно-фінансова децентралізація, за умови передачі органам місцевого самоврядування реальних важелів впливу на економічний розвиток територіальних громад та удосконалення системи макроекономічного стимулювання економічної активності в країні.

Наголошено, що одним із основних напрямків формування нової моделі структурної модернізації економіки регіонів в сучасних умовах має стати їх «розумна» спеціалізація. Беручи до уваги сучасні умови і пріоритети регіонального розвитку в Україні, концепція розумної спеціалізації у

регіональній політиці структурної модернізації може бути імплементована через механізми:

– масштабування і внутрішньої інтеграції інноваційного потенціалу регіону, йдеться перед усім про налагодження і подальший розвиток взаємодій між представниками науки, економіки та сфери бізнес-послуг задля отримання нових знаннєвомістких продуктів;

– створення ринків для смарт-технологій майбутнього, що передбачає формування мережевої моделі функціонування економіки, а це, в свою чергу, відкриває нові можливості для участі в ланцюгах створення вартості міжрегіонального масштабу. Важливою умовою реалізації цього механізму є створення інституційних передумов та залучення усіх суб'єктів соціально-економічної системи регіону до споживання та вироблення високотехнологічних продуктів. У цьому контексті стратегічними напрямами державного регулювання визначено: створення та розвиток територіальних центрів знань та інновацій; розвиток мережі технологічно розвинених суспільних послуг; сприяння розвитку інноваційної інфраструктури в регіоні.

Загалом економічне піднесення України може бути досягнуте за умови забезпечення відповідних темпів зростання та підвищення продуктивності у всіх значимих секторах економіки. В роботі виокремлено п'ять секторів економіки за критеріями їх інноваційної та цінової конкурентоспроможності: високотехнологічна промисловість; послуги у сфері інформаційних (ІТ) та інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), бізнес-послуги; масове виробництво промислової продукції; видобувна та переробна промисловість; виробництво товарів і послуг для локальних ринків. При цьому потенціал зростання і драйвери конкурентоспроможності істотно різняться для кожного сектору економіки. З огляду на це, запропоновано матрицю ринкових драйверів і чинників зростання для виокремлених секторів економіки в Україні.

У коротко- та середньостроковій перспективі *науко- та технологічномістка промисловість (*зокрема виробництво фармацевтичних

препаратів, медичного і оптичного обладнання, високотехнологічне машино- та приладобудування тощо) не забезпечить суттєвого зростання ВДВ України, однак її розвиток є надважливим у довгостроковій перспективі, оскільки розвиток технологій і передових інновацій результуватиметься у зростання інших секторів (зокрема, масового виробництва товарів і послуг). На сьогодні частка такої промисловості у Польщі становить близько 2% ВВП, у Чехії – 4%, у Німеччині – 5%, а в Україні – 1,6%.

Для України вагому роль може відіграти виробництво фармацевтичної продукції і препаратів, оскільки його зростання є найбільш динамічним упродовж останніх років. Так, частка виробництва фармацевтичної продукції та препаратів у структурі промисловості України впродовж 2010-2015 рр. зросла із 0,7% то 1% (у Польщі частка цього сектору теж становить 1%, при цьому сьогодні Польща є найбільшим у Центральній Європі і шостим за величиною в ЄС виробником фармацевтичної продукції і препаратів). Окрім цього, виробництво фармацевтичної продукції характеризується надвисоким рівнем доданої вартості, який у фармацевтичних препаратах коливається від 70 до 90%, у той час як в обробній промисловості становить близько 15%, у сфері роздрібної та оптової торгівлі – 3-5%.

Зважаючи на висококонкурентність європейського та світового ринку фармацевтичної продукції і препаратів автором обумовлено напрями, за якими Україна могла б конкурувати на цих ринках: виробництво дженериків на українських підприємствах; співучасть у ролі підрядника європейських компаній у виробництві фармацевтичних продуктів та препаратів; створення логістичного центру для європейських і азійських фармацевтичних компаній.

Іншим високоінноваційним сектором, який характеризується стрімкими темпами зростання у світі і в якому Україна має достатньо високі позиції конкурентоспроможності – *сфера ІТ, ІКТ та бізнес-послуг*. У І півріччі 2016 р. частка ІТ у ВВП України склала 3,6% при тому, що у 2012 р. цей показник становив 0,8%. У цьому секторі Україна володіє достатнім потенціалом, щоб вести конкурентну боротьбу за ринки ІТ-послуг середнього

класу з такими країнами як Індія та Філіппіни, а також за ринки аутсорсингових послуг вищого класу.

Центрами розвитку таких послуг в Україні можуть стати міста з традиційно високим рівнем концентрації інтелектуального та інноваційного потенціалу – Київ, Львів, Харків, а також Дніпро, яке отримало значний поштовх розвитку у зв'язку із втратою Донецьком ролі науково-технічного центру розвитку Східного регіону.

На підставі аналізу європейського досвіду розвитку високотехнологічної промисловості та наукомістких послуг в роботі виокремлено низку драйверів їх зростання, основними з яких є кластеризація і консолідація, інтенсифікація міжнародного співробітництва, підтримка науково-дослідницької діяльності, придбання іноземних технологій, просування високотехнологічної вітчизняної продукції на зовнішній ринок. Тобто реалізація потенціалу конкурентоспроможності високотехнологічної промисловості та послуг значною мірою лежить не у площині застосування прямих механізмів підтримки таких видів економічної діяльності, а підвищення ефективності механізмів стимулювання взаємодії бізнес-структур, влади, продуцентів інновацій та знань, інших суб'єктів економіки на локальному, регіональному та міжрегіональному рівнях.

Види економічної діяльності, спрямовані на *масове виробництво* (автомобілебудування, зокрема складальне виробництво, меблева, текстильна і хімічна промисловість, виробництво комп'ютерного та електротехнічного обладнання, металевої продукції) у найближчі роки може стати основним двигуном зростання економіки України (у тому числі на основі розвитку офшорингу). Однак необхідним критерієм інтенсифікації розвитку масового виробництва є підвищення його продуктивності. За період 2010-2015 рр. найвищі темпи зростання продуктивності в Україні показали виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів, виготовлення виробів з деревини, виробництво паперу та поліграфічна діяльність, текстильне виробництво, виробництво одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших

матеріалів, виробництво гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції.

Основними драйверами розвитку масового виробництва продукції в Україні в сучасних умовах можуть стати: залучення великих іноземних компаній – лідерів ринку, що відкриє доступ до нових технологій виробництва, зростання продуктивності праці та виробництва; оптимізація ланцюгів виробництва в частині закупівель, виробництва, формування запасів і розробки продукту; досягнення ефекту масштабу за рахунок консолідації виробників і субпідрядників за ініціативою великих компаній, що дозволить подолати значну фрагментованість, зокрема у текстильній, меблевій промисловості, виробництві готових металевих виробів; створення українських брендів і їх експансія на зовнішні ринки.

У сучасних умовах стратегічно безперспективним є підтримка розвитку секторів з обмеженою динамікою та з низькою часткою доданої вартості (зокрема, таких як традиційна енергетика і видобувна промисловість тощо). Водночас *видобувна і переробна промисловість* є вагомою складовою ВВП України. Саме ця сфера зараз суттєво трансформується під впливом вимушених обставин, пов'язаних з втратою з-під контролю України у 2013–2014 рр. газових родовищ Чорноморського шельфу та значної частини гірничодобувної, металургійної та хімічної промисловості Донбасу. Станом на початок 2016 р. в Україні частка цього сектора становить близько 5% ВВП, в той час як у країнах ЄС-15 не перевищує 2%. У стратегічній перспективі цей сектор має набути виключно національного значення (без спрямування на зовнішній ринок) у частині постачання палива та інших видів сировини. Його конкурентоспроможність лежить у площині зниження собівартості продукції, оскільки цей сектор покликаний підтримувати конкурентоспроможність інших секторів економіки на зовнішніх ринках.

Сектор *виробництва товарів і послуг для локальних ринків* на сьогодні є найвагомішим у структурі ВВП України і включає сільське господарство, енергетику, транспорт, роздрібну та оптову торгівлю. Ці види діяльності

менше піддаються впливу глобальних трендів і набагато більше залежать від динаміки розвитку регіонального ринку. Для України сьогодні саме сільське господарство та транспорт забезпечують зростання економіки загалом і формують значний позитивний внесок у формування платіжного балансу держави. Великі розміри сектору та його потужне зростання відбувається завдяки високому рівню внутрішнього споживання. Наголошено, що конкурентоспроможність сектору значною мірою залежить від: розвитку внутрішнього ринку України в наступні роки; подальшого вдосконалення нормативної бази функціонування сільського господарства, енергетики, транспорту; конкурентоспроможності української продукції на європейських ринках (з одного боку, має місце суттєве зростання продуктивності сільського господарства України впродовж останнього десятиліття, з іншого – її конкурентоспроможність суттєво нівелюється реалізацією програм підтримки сільгоспвиробників в ЄС); спроможності протистояти експансії сільськогосподарської продукції Польщі та інших країн-членів ЄС на внутрішньому ринку.

ВИСНОВКИ

У дисертації запропоновано нове вирішення важливої наукової проблеми, що полягає в обґрунтуванні теоретико-методологічних засад формування регіональної політики структурної модернізації економіки України в умовах активізації євроінтеграційних процесів та визначенні стратегічних імперативів і механізмів її реалізації з врахуванням досвіду країн-членів ЄС.

Проведене дослідження дозволило сформувати низку взаємопов'язаних науково-практичних висновків. До основних з них слід віднести наступні:

1. На основі дослідження вітчизняних та зарубіжних моделей регулювання структурних трансформацій на регіональному рівні обґрунтовано концептуальний базис формування регіональної політики структурної модернізації. До засадничих концепцій розробки такої політики віднесено: інституціональну, еволюційну, кібернетичну, синергетичну, структуралістську, неокласичну, інноваційно-технологічну. Встановлено, що структурна модернізація передбачає досягнення зростання економіки регіону на основі підвищення продуктивності, технологічності, інноваційності виробничих процесів та ефективного використання ресурсного, геополітичного, соціально-економічного потенціалу.
2. В роботі запропоновано концептуальну модель регіональної політики структурної модернізації економіки, яка спрямована на вирішення таких завдань як підвищення економічної і соціальної ефективності регіонального суспільного виробництва; формування стратегії структурних зрушень, орієнтованої на раціональне використання потенціалу регіону, залучення інновацій, використання конкурентних переваг території; швидке реагування на зміни структури регіональної економічної системи, зростання темпів її економічного росту та забезпечення реалізації необхідних реформ; активне включення регіону у світогосподарські взаємовідносини на засадах конкурентоспроможного

партнера; зміцнення міжрегіональних та внутрішньорегіональних економічних зв'язків. При цьому встановлено, що результативність реалізації запропонованої моделі визначатиметься налагодженістю взаємодії між основними суб'єктами реалізації регіональної політики структурної модернізації економіки – державними та регіональними органами влади, інститутами місцевого самоврядування та громадянського суспільства, бізнес структурами, науковими установами.

3. Обґрунтовано, що зважаючи на пряму залежність відтворювального процесу в масштабах країни від специфічних відтворювальних умов окремих регіонів, регіональна політика структурної модернізації економіки має формуватись на принципах загальнодержавної структурної політики і державної регіональної політики. Реалізація регіональної політики структурної модернізації здійснюється через механізми загальнодержавного, регіонального та локального масштабу. При цьому визначальними мають стати інструменти горизонтальної дії, спрямовані на створення сприятливого середовища для активізації підприємницької активності. Винятком можуть бути лише стратегічні для економіки країни сфери, а частка фінансових ресурсів для підтримки їх розвитку (як свідчить довід європейських країн) не має перевищувати 10% коштів, що спрямовуються на структурну модернізацію економіки.
4. На основі запропонованого методичного підходу в дисертації здійснено оцінювання процесів структурної трансформації на регіональному рівні в Україні на предмет еластичності (чутливості) трансформації регіональної структури економіки та інтенсивності секторальних структурних змін економіки регіонів України. Проведений аналіз регіональної структури економіки за 2004-2015 рр. засвідчив нарощення частки м. Києва та Київської області (за ВРП, зайнятістю, капітальними інвестиціями), Львівської та Черкаської областей (за ВРП), Івано-Франківської та Дніпропетровської областей (за зайнятістю і капітальними інвестиціями). У більшості регіонів України структурні трансформації обумовлені

галузевою спрямованістю капітальних інвестицій, натомість в економіці Волинської, Тернопільської та Вінницької областей визначальними були зміни у структурі зайнятості.

5. Здійснення порівняльного аналізу ефективності структурних трансформацій в регіонах Польщі та України в умовах євроінтеграції дозволило встановити, що структура економіки регіонів України є наближеною до структури економіки Польщі, водночас для України властиві значні дисбаланси у динаміці зростання науко- та технологічномістких секторів економіки, низький рівень продуктивності праці, а також неефективне використання ендогенного природного, геополітичного та соціально-економічного потенціалу регіонів.
6. Здійснена діагностика структурних зрушень у промисловому секторі економіки регіонів України та Польщі дозволила виявити драйвери його розвитку в сучасних умовах. При цьому критеріями ефективності таких зрушень слід визнати: створення якісної бази функціонування науково-дослідних інститутів, що спеціалізуються у сфері розробки, патентування та комерціалізації високих технологій; створення кількох добре відомих і потужних «флагманів» (брендів), що продукують передові технології; зростання частки імпорту сировини і низькотехнологічної продукції; зростання частки експорту високотехнологічної продукції, продукції із високим рівнем переробки, передових технологій, запатентованих і комерціалізованих в Україні.
7. Запропоновано модель регіонального розвитку на засадах структурних трансформацій економіки в умовах активізації євроінтеграційних процесів, яка базується на принципах спільної відповідальності за розвиток регіону (органів влади, підприємницьких структур, інституцій громадянського суспільства), диференційованого підходу до регулювання розвитку окремих регіонів (груп регіонів, територій), ефективного використання потенціалу міст як центрів інноваційного розвитку, запровадження механізму «територіальних контрактів», широкого

використання середньострокових програмних інструментів на національному, макрорегіональному, регіональному рівнях.

8. Доведено, що регіональна політика структурної модернізації економіки, яка відповідає європейських вимогам, передбачає надання переваги м'яким, горизонтальним методам регулювання. В цьому контексті визначальними напрямками стимулювання мають стати: створення інтеграційних структур та інноваційних організаційних форм – індустріальні (промислові) парки та технопарки, кластери, транскордонні об'єднання; прискорення технологічного розвитку промислових комплексів шляхом їх входження до глобальних ланцюгів доданої вартості через спільне проведення НДДКР та реалізацію спільних коопераційних проектів з іноземними замовниками; створення спільних виробництв з країнами ЄС та іншими країнами; сприяння локалізації виробництва на території України і трансферу іноземних технологій; удосконалення законодавства; розширення географії поставок продукції, зокрема на ринки ЄС; залучення міжнародної донорської допомоги; перепідготовка та підвищення кваліфікації кадрів.
9. Одним із магістральних напрямків структурної модернізації економіки регіонів України має стати неоіндустріалізація, яка передбачає активізацію розвитку галузей промисловості на основі інновацій, нових технологій та моделей управління. Результативність неоіндустріальної трансформації вітчизняного промислового потенціалу та інтеграції в глобальні виробничі ланцюги з високою часткою доданої вартості може забезпечити поєднання експортоорієнтованої та інноваційноспрямованої моделей індустріалізації. Водночас неоіндустріалізація має супроводжуватись досягненням стійкого економічного зростання, ростом зайнятості і доходів населення, підвищенням якості життя, дотриманням екологічних вимог, збереженням довкілля та ресурсоефективністю.

Перелік використаних джерел

1. Агробізнес сьогодні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.agro– business.com.ua
2. Айзард У. Некоторые исследования в области регионального развития и сотрудничества и некоторые вопросы региональной науки, не имеющие ответов / У. Айзард // Региональное сотрудничество. – 1998. – Вып. 1-2.
3. Алаев Э. Б. Социально-экономическая география : понятийно-терминологический словарь / Э. Б. Алаев. – М. : Мысль, – 1983. – 350 с.
4. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2016 році». – К. : НІСД, 2016. – 688 с.
5. Антонова А. А. Анализ динамики агломерационного развития регионов Северо-Западного федерального округа // Вестник Инжэкона. – Серия «Экономика», 2013. – Вып. 1 (60). – С. 309-311.
6. Бавико О. Є. Просторово-мережевий розвиток економіки регіону: теоретико-методологічний аспект / О. Є. Бавико. – Херсон : Айлант, 2012. – 336 с.
7. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозировании. Перевод с английского. – М.: Academia, 1999. – С. CXVII.
8. Бир С. Кибернетика и управление производством. – М.: Государственное издательство физико- математической литературы, 1963.
9. Бияков О. А. Теория экономического пространства: методологический и региональный аспекты : монография / О. А Бияков. – Томск : Изд-во Том. ун-та, 2004. –152 с.
10. Біла С. О. Карпатський єврорегіон як чинник європейської інтеграції України /С. О. Біла, В. В. Романова // Стратегічні пріоритети. – 2013. – №3. – С.78-88.
11. Біла С. О. Структурна політика в системі державного регулювання трансформаційної економіки / С. О. Біла. – К.: УАДА, 2001. – 408 с.

12. Білецький В. В. Вернадський і Україна: сторінки зі щоденника / В. Білецький // Творча спадщина В. І. Вернадського і сучасність («Вернадські читання»): доп. і повідомл. 3-ї міжнар. наук. конф., 22–24 трав., м. Донецьк. – Донецьк, 2003. – С. 33-35.
13. Білянський О. Адміністративно–територіальна реформа в Республіці Польща: досвід для України (1998–1999 рр.) /О.Білянський // Україна–Європа–Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини. – 2012. – Вип.9. – С. 146-152.
14. Бодров В. Г. Структурна політика в умовах загострення міжнародної конкуренції / В. Г. Бодров, Р. І. Шепетько // Міжнародна економічна політика. – 2014. – № 2 (21). – С. 79-98.
15. Боташева Л. С. Стратегические цели социально-экономического развития региона / Л. С. Боташева // Управление экономическими системами: электронный экономический журнал. – 2011. – № 3. – Режим доступа: http://uecs.ru/uecs-27-272010/item/371-2011-04-04-08-34-05
16. Буайе Р. Теория регуляции: Критический анализ / Р. Буайе ; пер. с франц. Н. Б. Кузнецовой. – М. : Наука для общества, 1997. – 213 с.
17. Будкін В. С. Регіоналістика : інтернаціональні та національні сутнісні категорії, процеси та тенденції / В. С. Будкін // Економіка України. – 2009. – №12. – С. 91-92.
18. Бурдье П. Социальное пространство: поля и практики / Пер. с франц. Отв. ред. перевода, сост. и послесл. Н. А. Шматко. – М.: Институт экспериментальной социологии; СПб.: Алетейя,2005. – 576 с.
19. Буркинський Б. В. Інноваційна стратегія у соціально-економічному розвитку регіону / Б. В. Буркинський, Є. В. Лазарєва ; НАН України, Ін-т пробл. ринку та екон.-екол. дослідж. - О. : ІПРЕЕД НАН України, 2007. - 140 с.
20. Буркинський Б. В. Стратегія розвитку промислового комплексу регіону (орієнтири, ресурси, обмеження) : [кол. моногр.] / НАН України, Ін-т пробл. ринку і екон.-екол. дослідж. ; ред.: Б. В. Буркинський, В. М. Лисюк. - О.,

2008. - 321 с.

21. Буркинський Б. В. Шляхи та інструменти модернізаційного прориву економіки України. - О. : ІПРЕЕД НАН України, 2010. - 469 с.

22. Буркинський Б.В. Капіталізація економіки регіонів України : монографія / Б. В. Буркинський, В. Ф. Горячук ; Нац. акад. наук України, Ін-т проблем ринку та екон.-екол. дослідж. - Одеса : ІПРЕЕД НАНУ, 2014. - 273 с.

23. Бусигіна І. Сучасне й майбутнє «Європи регіонів» / І. Бусигіна. – Режим доступу: http://www.ji.lviv.ua/n23texts/busygina.htm

24. Быстряков И. Г. Экономическое пространство региона: новая исследовательская парадигма / И. Г. Быстряков // Продуктивні сили України. - 2006.- №1. – С. 32-40.

25. Быстряков И. К. Проблемы пространственного развития Украины // Земельні відносини і просторовий розвиток в Україні: матеріали Міжнар. наук. конф. (Київ, 13-14 квітня 2006р.)/ НАН України, Рада по вивченню продуктивних сил України. Редкол.: Данилишин Б.М. (відп. ред.), – Київ: РВПС України НАН України, 2006. – Ч.1. – С.11-15.

26. В п’яти восточных польских воеводствах (беднейших в ЕС-25), в соответствии с Регламентом ЕС1083/2006 о дополнительных ассигнованиях № 14, на каждого жителя приходится дополнительная поддержка, равная 107 евро. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri= OJ:L:2006:210:0025:0078:DE:PDF, S. 49.

27. В Україні монополізовано 42 % ринків – голова АМКУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.epravda.com.ua/news/2015/07/13/550443/

28. Важенин С. Г. Территориальная конкуренция в экономическом пространстве/ С. Г. Важенин, В. Л. Берсенев, И. С. Важенина, А. И. Татаркин. – Екатеринбург: Институт экономики Уро РАН, 2011. – 540 с.

29. Вардомский Л. Б. Российское экономическое пространство: вопросы единства в условиях глобализации:научный доклад. – М., 2006. – Режим доступа: http: // imepieurasia.ru/baner/vard1.doc/
30. Варналій З. С. Інституційні засади та організаційні механізми політики регіонального розвитку : завдання реформ європейського зразка / З. С. Варналій, Р. Р. Білик // Соціально–економічні проблеми сучасного періоду України. Регіональна політика в Україні : сучасний стан та шляхи активізації : [Зб. наук. пр.] / НАН України. Ін– т регіональних досліджень ; редкол. : В. С. Кравців (відп. ред.) – Львів, 2014. – Вип.3 (107).– С.3– 11.
31. Вахович І.М. Ендогенно орієнтований розвиток регіону: стратегія формування та механізми реалізації: [Монографія] / І.М. Вахович, М.С. Забедюк. – Луцьк: СПД «Волиньполіграф», 2012. – 272 с.
32. Вахович І.М. Регіональний вимір розвитку інформаційної економіки: [Монографія] / І. М. Вахович, С. О. Пиріг. – Луцьк: Волинські старожитності, 2012. – 248 с.
33. Вахович І.М. Регіональний вимір капіталізації економіки: питання нарорщення, інвестування та розподілу: Монографія / І.М. Вахович, О.П. Чапюк. – Луцьк : Волиньполіграф™, 2016. – 189 с.
34. Відомі географи, географічні персоналії. – Режим доступу: http://www.geograf.com.ua/famousgeographers/31-zarubizhni-geografi/777-losh-avgust
35. Вовканич С. Українська національна ідея та еліта в духовно-інтелектуальному забезпеченні державотворення / С. Вовканич. – Львів : ІРД НАН України, 2014. – 500 с.
36. Габрель М. М. Методологічні основи просторової організації містобудівних систем (на прикладі Карпатського регіону України) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра техн. наук : спец. 05.23.20 / М. М. Габрель. – К., 2002. – 36 с.

37.Габрель М. М. Просторова організація містобудівних систем : моногр. / М. М. Габрель ; [Нац. акад. наук України; Ін-т регіональних досліджень НАН України]. – К. : Видавничий дім А.С.С, 2004. – 400 с.
38.Гальчинський А. С. Суперечності реформ: у контексті цивілізаційного процесу / А. С. Гальчинський. – К. : Укр. пропілеї, 2001. – 320 с.
39.Геец В. М. Либерально-демократические основы: курс на модернизацию Украины / В. М. Геец // Экономика Украины. – 2010. – № 3. – С. 4-20.
40.Герасимов Б. И. Структурная перестройка экономики / Б. И. Герасимов. – Режим доступа : http://yourlib.net/content/view/14353/164/
41.Герасимчук З. В. Проблеми та перспективи становлення інноваційного потенціалу в регіонах України / З. В. Герасимчук, Н. С. Куцій // Регіональна економіка. – 2010. – №1. – С. 48-52.
42.Гранберг А. Г. Основы региональной экономики /А. Г. Гранберг ; Гос. ун-т – Высш. шк. экономики. – М.: ГУВШЭ, 2000. – 495 с.
43.Гранберг А. Г. Стратегия территориального социально- экономического развития России: от идеи к реализации // Вопросы экономики. – 2001. – № 9. – С. 15-27.
44.Гриценко А. Методологічні основи модернізації України / А. Гриценко // Економіка України. – 2011. – № 2. – С. 4-12.
45.Гусєва М. О. Регіональна структурна політика: суть, роль та напрями реалізації / М. О. Гусєва // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Механізм регулювання регіонального розвитку в Україні : [зб. наук. пр.] / НАН України. Ін-т регіональних досліджень; редкол.: В. С. Кравців (відп. ред.). – Львів, 2014. – Вип. 5 (109). – С. 11-20.
46.Данилишин Б.М. Просторова організація продуктивних сил України: мезо- та мікро регіональний рівень / Данилишин Б. М., Чернюк Л. Г., Фащевський М. І. - Вінниця: Книга- Вега, 2007. – 572с.
47.Декларация Ассамблеи европейских регионов о регионализме в Европе. – Режим доступа :

http://www.mid.ru/bdomp/sbor.nsf/fe3845c0f6d9b35443256c8a004e8835/0bb87e3076058a9443256c8a0 047bc02!OpenDocument

48. Дідич О.-Г. О. Структурні реформи та інституційні зміни у транзитивних економіках – передумова економічного розвитку / О.-Г. О. Дідич, А. І. Мокій, В. А. П'ятак // Вісник Львівської комерційної академії. Серія економічна. – 2005. – Вип. 18. – Ч. І. – С. 35–44.
49. Добрынин А. И. Экономическая теория / Под ред. А. И. Добрынина, Л. С. Тарасевича , 3-е изд. – СПб.: Изд. СПбГУЭФ, Изд. «Питер», 2004. – 544 с. – Режим доступа : http://financecredit.biz/ekonomicheskaya-teoriya/165-vosproizvodstvennaya-otraslevaya- 16145.html.
50. Долішній М. І. Регіональна політика на рубежі XX – XXI століть: нові пріоритети / М. І. Долішній. – К. : Наук. думка, 2006. – 512 с.
51. Дудкін П. Д. Структурні трансформації розвитку регіональної економіки та їх інституційне забезпечення / П. Д. Дудкін, О. Дудкіна // Галицький економічний вісник. – 2010. – №4(29). – С. 92-97
52. Евстигнеев М. В. Рыночная трансформация России: нетрадиционный взгляд / Л. П. Евстегнеев, Р. П. Евстегнеев //Общественные науки и современность. – 2002. – №1. – С. 5-16.
53. Економічна політика : [навч. посібі]/ О. О. Бєляєв (кер. кол. авт.), А. С. Бебело, М. І. Диба та ін. – К.: КНЕУ, 2004. – 287 с.
54. Закон України «Про державну допомогу суб'єктам господарювання» від 01.07.2014 № 1555-VII – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1555-18
55. Закон України «Про засади державної регіональної політики», прийнятий Верховною Радою України від 05.02.2015 № 156-VIII. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/156-19
56. Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів» № 2850-IV від 08.09.2005 р. // Офіційний вісник України. – 2005. – Ст. 2529.

57. Захарченко В. І. Трансформаційні процеси у промислових територіальних системах України : монографія / В. І. Захаченко. – Вінниця : Гіпаніс, 2004. – 547 с.
58. Захарченко В. І. Трансформація промислового комплексу регіону в контексті кластерної політики / В. І. Захарченко // Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія : Економічні науки. – Черкаси : ЧДТУ, 2013. – Вип. 34 : у 2-х ч. – Ч. ІІ, т. 2. – С. 30-35.
59. Захарченко В. І. Трансформація технологічної структури регіональних промислових комплексів у контексті постіндустріального розвитку України / В. І. Захарченко // Формування ринкових відносин в Україні. – 2017. – № 1.
60. Золотухина А. В. Проблемы инновационного и устойчивого развития регионов / А. В. Золотухина. – М.: КРАСАНД, 2010. – 240 с.
61. Інноваційний розвиток промисловості як складова структурної трансформації економіки України : аналіт. доп. / О. В. Собкевич, А. І. Сухоруков, А. В. Шевченко [та ін.] ; за ред. Я. А. Жаліла. – К. : НІСД, 2014. – 152 с. – (Сер. «Економіка», вип. 15).
62. Інформація Міністерства економічного розвитку і торгівлі України [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk–UA&title=PerelikProektivMizhnarodnoiTekhnichnoiDopomogiZareiestrovanikhVUstanovlenomuZakonodavstvomPoriadku
63. Інформація щодо стану здійснення державно– приватного партнерства [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk– UA&id=fc354c59– cb8f– 4660– b7d5–1acdf35f0ab7&title=InformatsiiaSchodoStanuZdiisnenniaDerzhavnoprivatnogo
64. Кавтиш В. П. Структурна політика як основа модернізації національного господарства в сучасних умовах / В. П. Кавтиш. – Режим доступу : www.ela.kpi.ua/handle/123456789/10625
65. Казьмір Л. П. Метрополізація: сутність, особливості ідентифікації та концептуальні засади досліджень / Л. П. Казьмір, М. Г. Ступень,

П. Г. Казьмір // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України [зб. наук. пр.] / Ін-т регіон. досліджень НАН України. – 2013. – Вип. 2 (100). Метрополійні функції обласних центрів Західного регіону. – С. 61-74.

66. Карлін М. І. Наслідки й проблеми інтеграції Польщі в Європейський Союз: погляд з України / М. І. Карлін // Науковий вісник Волин. нац. ун– т ім. Лесі Українки. – 2009. – № 3. – С. 154– 157.

67. Кас'яненко О. В. Структурні трансформації розвитку економіки запорізького регіону / О. В. Кас'яненко // Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. – 2013. – № 6 (75). – С. 41-44.

68. Клейнер Г. Б. Системный ресурс экономики / Г. Б. Клейнер // Вопросы экономики. – 2011. – № 1. – С.89-100.

69. Клейнер Г. Б. Развитие теории экономических систем и ее применение в корпоративном и стра- тегическом управлении / Г. Б. Клейнер. – Режим доступа : /http://www.kleiner.ru

70. Клейнер Г. Б. Системная парадигма и теория предприятия / Г. Б. Клейнер // Вопросы экономики. – 2002. – № 10. – С.47-69.

71. Ключник Р. М. Особливості регіональної політики Республіки Польща / Р. М. Ключник // Гілея: науковий вісник. - 2014. - Вип. 91. - С. 387-389. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2014_91_94

72. Кобзистий М. О. Інституціональні умови реалізації структурних зрушень у трансформаційній економіці / М. О. Кобзистий // Науково-технічна інформація. – 2005. – № 2. – С. 34-38.

73. Коломицева О. В. Важелі управлінської діяльності в забезпеченні оптимального регіонального розвитку /О. В.Коломицева // Сталий розвиток України. – 2013. – №1(18). – С. 141-144.

74. Конституція України : Закон України від 28.06.1996р. № 254к/96– ВР. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254к/96 – вр

75. Корнієвський С. В. Механізми формування і реалізації регіональної економічної політики в Україні : дис. … канд. наук. держ. упр. : спец.

25.00.02 – Механізми державного управління / С. В. Корнієвський ; Національна академія державного управління при Президентові України Дніпропетровський регіональний інститут державного управління. – Дніпропетровськ, 2016. – 258 с.

76. Котов И. В. Математическое моделирование макроэкономических процессов / И. В. Котов, Г. В. Шалабин, А. В. Воронцовский и др. – Л.: Изд-во Ленингр. ун-та. – 1980. – 232 с.

77. Красильников О. Ю. Структурные сдвиги в экономике : монографія / Красильников О. Ю. – Саратов: СГУ, 2001. – Режим доступу : http://ok-russia.narod.ru/stat/sod-mono3.htm

78. Красильников О. Ю. Теоретико-методичиские основы иследования структурних сдвигов в современной российской экономике / автореф. дисс. док. экон. наук; спец. 08.00.01 «Экономическая теория» / О. Ю. Красильников. – М, 2002. – 28 с.

79. Кровяк Анджей. Концепція інтеграції Польщі й України в європейську економічну систему в умовах трансформації економіки : Дис... д-ра наук: 08.05.01 - 2007. – 360 с.

80. Кукавка П. Региональная политика Европейского Союза / Европейская интеграция : современное состояние и перспективы : сб. науч. ст./ науч. ред. С. И. Паньковский. – Мн.: ЕГУ, 2001. – С. 94-121.

81. Кунц Г. Управление: системный и ситуационный анализ управленческих функций. Т.1./ Кунц Г., О'Доннел С. – М.: Прогресс, 1981.

82. Лебедєва О. А. Структурна політика держави: сутність і особливості її реалізації / О. А. Лебедєва. – Режим доступу : http://www.stattionline.org.ua

83. Леонтьев В. В. Избранные произведения. В 3 томах / Том 2. Специальные исследования на основе методологии «Затраты-выпуск» / В. В. Леонтьев – М.: Экономика. – 2006. – 544 с.

84. Луцків О. М. Сутність та цілі регіональної структурної політики / О. М. Луцків. – Режим доступу : http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=65662

85. Луцков В. О. Структурна політика: сутність, категорії та функції / В. О. Луцков // Вісник СумДУ. – Серія «Економіка». – 2012. – №1. – С. 141-147.
86. Ляшенко В. И. Регулирование развития экономических систем: теория, режимы, институты: монография / В. И. Ляшенко. – Донецк: ДонНТУ, 2006. – 668 с.
87. Ляшенко І. М. Економіко-математичні методи та моделі сталого розвитку / І. М. Ляшенко. – К.: Вища школа, 1999. – 236 с.
88. Ляшенко І. М. Економічні гіпотези та динаміка рівноважних цін в моделі Леонтьєва «витрати-випуск» / І. М. Ляшенко, О. І. Ляшенко, А. М. Онищенко // Економічна кібернетика: Донецьк. – 2009.– №3-4.
89. Мазур О. А. Наука України: цифри, факти, проблеми / О. А. Мазур // Вісн. НАН України,. – 2013. – № 3. – С. 88-100.
90. Макар С. В. Пространственный анализ: развитие концепции и возможностей применения / С. В. Макар // Вестник финансового университета. – №2. – 2012. – С. 66.
91. Макроекономіка та макроекономічна політика: навч. посібник / А. Ф. Мельник, Т. Л. Желюк, О. В. Другопольський та ін., за заг. ред. А. Ф. Мельник. – К.: Знання, 2008. – 699 с.
92. Марковський Т. Метрополії, метрополійні простори, метрополізація. Основні поняття та проблеми / Т. Марковський, Т. Маршал; [пер. з пол. Л. П. Казьміра; наук. ред. перекладу В.С. Кравців]. – Львів, 2014.
93. Маршалова А. С. Конкурентоспособность и стратегические направления развития региона / А. С. Маршалова, Г. Д. Ковалева, Г. А. Унтура и др. // Под ред. А. С. Новоселова. Новосибирск: ИЭОПП СО РАН, 2008. – 528 с.
94. Мельник А. Ф. Регіональна політика та підтримка регіонального розвитку: порівняння досвіду Німеччини, ЄС та України / А. Ф. Мельник // Журнал Європейської економіки. Видання Тернопільської академії народного господарства. – 2003. – Т. 2, № 2. – С. 180-203.

95. Мельник А. Ф. Механізми реалізації регіональної структурної політики : монографія / А. Ф. Мельник, Л. А. Лаврів, А. Ю. Васіна [та ін.] ; за заг. наук. ред. професора А. Ф. Мельник. – Тернопіль : ТНЕУ, 2015. – 343 с.
96. Мельник М. І. Принципи побудови інвестиційних моделей регіонального розвитку / М. І. Мельник // Регіональна економіка. – 2005. – № 1. – С. 187–195.
97. Мельник М. І. Роль метрополізації в організації економічного простору: функціональний аспект / М. І. Мельник // Соціально- економічні проблеми сучасного періоду України [зб. наук. пр.] / Ін-т регіон. досліджень НАН України. – 2013. – Вип. 2(100). Метрополійні функції обласних центрів Західного регіону. – С. 3-14.
98. Мескон М. Основы менеджмента: Пер. с англ. / М. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури – М.: Дело, 2000.
99. Механізми формування регіональних пріоритетів розвитку. За редакцією д.держ.упр., проф., С.О.Білої. – К.: НІСД, 2013. – 88 с.
100. Минакир П. А. Региональная экономическая динамика : монография. / П. А. Минакир. – Хабаровск: ДВО РАН, 2010. – 304 с.
101. Минакир П. А. Экономика регионов : Дальний Восток /П. А. Минакир. - М.: Экономика, 2006. – 848 с.
102. Мингалева Ж. А. Структурные преоброзования в экономике пероходного перыода: учебное пособие / [Ж. А. Мингалева, Ю. К. Перский, С. А. Замараев / общ. ред. Ю. Перский]. – Пермь, 2003. – 330 с.
103. Мінгалєва Ж. Кластери та формування структури регіону / Ж. Мінгалєва, С. Ткачова // Світова економіка та міжнародні відношення. – 2014. – № 5. – С. 97-102.
104. Моделі ендогенного зростання економіки : монографія / за ред. д-ра екон. наук М. І. Скрипниченко. – К. : Ін-т екон. та прогнозування, 2007. – 576 с.
105. Модернизация: зарубежный опыт и Россия / В. А. Красильщиков (рук. авторского коллектива), А. Р. Белоусов, В. П. Гутник, А. Н. Клепач, В. И. Кузнецов. – М. : Инфомарт, 1994. – 254 с.

106. Модернізація України – наш стратегічний вибір. Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. – К.: НІСД, 2011. – 410 с.
107. На фоне мирового кризиса Польша ускорила экономический рост. – Режим доступу : http://expert.ru/2012/10/30/vunderkind-iz-evropyi
108. Напрями підвищення інвестиційної привабливості прикордонних територій західних регіонів України (на прикладі Львівської області. Аналітична записка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.niss.gov.ua/articles/1629/
109. Наукова діяльність у Львівській області : стат. збірник 2013. – Львів, 2013. – 78 с.
110. Невейкина Н. В. Управление социально-экономическим развитием региона: монография / Н. В. Невейкина. – Воронеж: Издательско-полиграфический центр Воронежского государственного университета, 2012. – 156 с.
111. Невейкина Н. В. Управление устойчивым развитием региона : монография / Н. В. Невейкина. – Воронеж: Издательско-полиграфический центр «Научная книга», 2014. – 262 с.
112. Нельсон Р. Эволюционная теория экономических изменений / Р. Нельсон, С. Уинтер ; пер. с англ. М. Я. Каждана. – М. : Финстатинформ, 2002. – 536 с.
113. Новий курс: реформи в Україні. 2010-2015. Національна доповідь / за заг. ред. В. М. Гейця [та ін.]. – К. : НВЦ НБУВ, 2010. – 232 с.
114. Норт Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики / Д. Норт ; пер. с англ. А. Н. Нестеренко ; предисл. и науч. ред. Б. З. Мильнера. – М. : Фонд экономической книги «НАЧАЛА», 1997. – С. 56.
115. Ольсевич Ю. Я. Влияние хозяйственных реформ в России и КНР на экономическую мысль Запада / Ю. Я. Ольсевич. – М. : ИНФРА-М, 2007. – С. 264–268.
116. Осипов Ю. М. Опыт философии хозяйства / Ю. М. Осипов. М. : МГУ, 1990. – 484 с.

117. Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/ laws/show/537-16.
118. Офіційний сайт Євростату. – Режим доступу : http://epp.eurostat.ec.europa.eu.
119. Оцінка ефективності та напрями стимулювання структурних реформ в аграрному секторі України : аналітична записка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/strukturni_reformu_v– APK–9f009.pdf
120. Павліха Н. В. Управління сталим розвитком просторових систем : теорія, методологія, досвід : монографія / Н. В. Павліха. – Луцьк : Волин. обл. друк., 2006. – 380 с.
121. Паламарчук М. М. Соціальне районування України як основа її адміністративно-територіального устрою / М. М. Паламарчук // Адміністративно-територіальний устрій України крізь призму інтересів регіону та держави. Тези допов. – Харків: Вид-во Харк. Ун-ту, 1994. – С. 5-8.
122. Паламарчук М. О. Виклики модернізації в Україні: політичні аспекти : монографія / М. О. Паламарчук ; за ред. О. В. Литвиненка. – К. : НІСД, 2014. – 152 с.
123. Панчишин С. М. Макроекономічний аналіз товарної форми виробництва : монографія / С. М. Панчишин. – Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2004. – 450 с.
124. Папп В. В. Структурна трансформація економіки України у контексті євроінтеграційних процесів / В. В. Папп // Регіональна економіка. – 2008. – №1. – С. 23-31.
125. Пасхавер А. И. Кем быть / А. Пасхавер. – К. : Фонд Порошенка, 2014. – 112 с.
126. Пепа Т. В. Регіональні проблеми трансформації економічного простору України: теорія, методологія, практика: дис. доктора ек. наук: 08.10.01 / Пепа Т. В. — К., 2006. — 410 с.

127. Перспективи розвитку науково– технічного і виробничого співробітництва України з країнами ЄС. Аналітична записка. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/public/File/2015_analit/spivrobitn_z_ES.pdf
128. Підгрудний Г. Міста-метрополіси як новітня форма територіальної організації суспільства / Г. Підгрушний, О. Денисенко // Досвід та перспективи розвитку міст України [зб. наук. праць]. – 2010. – № 18. – С. 65-78.
129. Пікус А. Ю. Галузеві структурні зрушення як чинник економічного зростання: дис. на здобуття учен. ступеня наук: спец. 08.00.01 Економічна теорія та історія економічної думки / А. Ю. Пікус. – Київ. – 2011. – 229 с.
130. Плюта В. Сравнительный многомерный анализ в экономических исследованиях: методы таксономии и факторного анализа / В. Плюта. Пер. с пол. – М. : Статистика, 1980. – 152 с.
131. Полякова А. Г. Оценка качества социально-экономического пространства региона / А. Полякова // Вестник ЧелГУ. – 2011. – №6. – Режим доступа : http://cyberleninka.ru/article/n/otsenka-kachestva-sotsialno-ekonomicheskogo-prostranstva-regiona
132. Понеделко Г. Региональная политика Испании / Г. Понеделко // Мировая экономика и международные отношения. – 2009. – №1. – С. 84-93.
133. Попадинець Н. М. Суть механізму реалізації регіональної структурної політики / Н. М. Попадинець // Регіональна економіка. – 2014. – №3(73). – С. 48-55.
134. Поповкін В. А. Регіонально-цілісний підхід в економіці / В. А. Поповкін. – К. : Наук. думка, 1993. – 220 с.
135. Початок реформування національної економіки: позитивні та негативні наслідки. – Режим доступу : http://www.studfiles.ru/preview/5184849/page:2/
136. Предборський В. А. Трансформаційні протиріччя у регіональному вимірі як тіньоутворюючі фактори розвитку / В. А. Предборський // Формування ринкових відносин в Україні. – 2006. – №10(65). – С. 136-139.

137. Президент представив «Стратегію реформ– 2020». – Режим доступу : http:// www.president.gov.ua/news/31289.html.
138. Про генеральну схему планування території України : Закон України від 07.02.2002 р. № 3059 – III. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3059– 14
139. Про державні цільові програми : Закон України від 18.03.2004 р. № 1621 – IV. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1621– 15
140. Про засади державної регіональної політики : Закон України від 05.02.2015р. № 156– VIII. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon2.rada.gov.ua/laws/show/156– 19.
141. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року: Постанова Кабінету міністрів України від 6 серпня 2014 р. № 385. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-п
142. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 21.07.2006 р. № 1001. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : // http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1001– 2006– %D0%BF
143. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 06.08.2014 р. № 382. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : // http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/385– 2014– %D0%BF
144. Про затвердження Загальнодержавної програми розвитку малих міст : Закон України від 04.03.2014 р. № 1580 – Iv. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1580– 15
145. Про затвердження Порядку підготовки, укладення та виконання угоди щодо регіонального розвитку і відповідної типової угоди : Постанова Кабінету Міністрів України від 23.05.2007 р. № 75. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : // http://zakon.nau.ua/doc/?code=751– 2007– %EF

146. Про заходи щодо реалізації Концепції державної регіональної політики : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 13 верес. 2001 р. № 437 – р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon2.rada.gov.ua/laws/show/437–2001– р.
147. Про Концепцію державної регіональної політики : Указ Президента України від 25 травня 2001 р. № 41/2001. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon4.rada.gov.ua/laws/show/341/2001
148. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05. 1997р. № 280/97 – ВР. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon4.rada.gov.ua/laws/show/280/97
149. Про місцеві державні адміністрації : Закон України від 09.04.1999р. № 586 – XIV. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon2.rada.gov.ua/laws/show/586– 14
150. Про стимулювання розвитку регіонів: Закон України від 08.09.2005р. № 2850–IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.zakon.rada.gov.ua›laws/show/2850–15.
151. Про транскордонне співробітництво : Закон України №1861– IV від 24.06.2004р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1861– 15
152. Прокопюк А. Галузеві структурні зрушення як чинник економічного зростання регіонів / Прокопюк А. // Регіональна економіка. – 2016. – №3 (81).
153. Прокопюк А. Методологічні засади та напрями реалізації державної структурної політики / Прокопюк А. // Вісник Сумського національного аграрного університету. – Сумський національний аграрний університет. – Суми, 2016. – Випуск 2 (56).- С.82-99.
154. Прокопюк А. Регіон як категорія просторового розвитку // Економіка та суспільство: електронне фахове видання. – №5/2016. – Режим доступу: http://www.economyandsociety.in.ua/index.php/journal-5

155. *Прокопюк А.* Структура економіки регіону: концептуалізація поняття і типологія / Прокопюк А. // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка». Випуск 2(48). – Ужгород, 2016. – С.143-148.

156. Прокопюк А. Державна регіональна політика: наукові підходи та світові практики / А. Прокопюк // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України : зб. наук. пр. / ДУ "Інститут регіональних досліджень ім. М. І. Долішнього НАН України" ; відп. ред. В. С. Кравців. – Львів, 2015. – Вип. 6(116). – С. 14-18.

157. Прокопюк А. Принципи формування нової моделі регіонального розвитку на засадах структуних трансформацій / А. Прокопюк // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України : зб. наук. пр. / ДУ "Інститут регіональних досліджень ім. М. І. Долішнього НАН України" ; відп. ред. В. С. Кравців. – Львів, 2015. – Вип. 5(115). – С. 93-97.

158. Прокопюк А. Сучасна регіональна політика ЄС: досягнення та нові пріоритети / А. Прокопюк // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України : зб. наук. пр. / ДУ "Інститут регіональних досліджень ім. М. І. Долішнього НАН України" ; відп. ред. В. С. Кравців. – Львів, 2014. – Вип. 6(110). – С. 25-38.

159. Промышленная политика. Проблемы и возможности. – Режим доступа: https://news.pn/ru/money/145827

160. Райзберг Б. А. Современный экономический словарь / Б. А. Райзберг, Л. Ш. Лозовский, Е. Б. Стародубцева. – М. : Инфра-М, 2001.– 480 с.

161. Растворцева С. Н. Социально-экономические основы инновационного развития региона / Отв. ред. С. Н. Растворцева, В. В. Фаузер. – М.: Эконом-Информ, 2011. – 126 с.

162. Региональная политика стран ЕС / Центр европейских исследований ИМЭМО РАН; отв. ред. А.В. Кузнецов. – М.: ИМЭМО РАН, 2009. – 230 с.

163. Регіональна структурна політика: сучасні тенденції та нові виклики : монографія / ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України» ; наук. ред. С. Л. Шульц ; С. Л. Шульц, С. Й. Вовканич,

С. М. Писаренко, М. В. Максимчук, О. М. Луцків, та ін.. – Львів, 2016. – 328 с.

164. Регіональний вимір соціально-економічного розвитку і засади нової регіональної політики. За редакцією д.держ.упр., проф., С. О.Білої. – К.: НІСД, 2013. – 82 с.

165. Рейтинг стран мира по уровню расходов на НИОКР (ЮНЕСКО) / Research and Development Expenditure (UNESCO) // Экспертно-аналитический портал «Центр гуманитарных технологий». – Режим доступу : http://gtmarket.ru/ratings/research-and-development-expenditure/info

166. Роберт Р. Европейский конституционный договор, Европа регионов и местные территориальные объединения // Актуальные проблемы Европы. Европейский Союз после расширения: Сб. науч. трудов / [РАНИНИОН. Центр науч.-информ. исслед. глобал. и регион. пробл. Отд. Зап. Европы и Америки]; Ред.-сост. Гусаров Ю. А. – М., 2005. – С.123-140.

167. Садовский В. Н. Основания общей теории систем / В. Н. Садовский. – М.: Наука, 1974. – 279 с.

168. Симоненко В. К. Українське Причорномор'я : монографія / В. К. Симоненко. – К.: Вища шк., 1996. – 342 с.

169. Ситник Т. Що вдалося Польщі і не вдалося Україні? // Європейська правда. – 2015. – 27 лютого. – Режим доступу : http://www.eurointegration.com.ua/articles/2015/02/27/7031364/

170. Следующие 200 лет : сценарий для Америки и всего мира:Гл. из кн.:[Концепция будущего Земли и человечества (взгляд амер. футурологов)] / Г. Кан, У. Браун, Л. Мартел // США.Канада:экономика,политика,культура. –1995. – N2. – С. 9099 ; N3. –С. 95100.

171. Сторонянська І. З. Регіональний розвиток України: проблеми інтеграції та конвергенції / І. Сторонянська. – Львів: ІРД НАН України, 2010. – 324 с.

172. Сторонянська І. З. Бюджетна політика в умовах формування моделі конвергентного регіонального розвитку / І. З. Сторонянська // Економіка України. – 2010. – №3. – С. 43-52.

173. Сторонянська І. З. Регіони України : пошук моделі конвергентного розвитку : монографія / І. З.Сторонянська. – Львів : ІРД НАНУ, 2008. – 144 с.
174. Стратегия развития Украины «Украина-2020: стратегия национальной модернизации» (проект) / Министерство экономики Украины, 2010. [Электронный ресурс].– Режим доступа: http//www.radakmu.org.ua/file/strategy%202020.doc
175. Структурні зміни та економічний розвиток України: монографія / [Геєць В. М., Шинкарук Л. В., Артьомова Т. І. та ін.] ; за ред. д-ра екон. наук Л. В.Шинкарук ; НАН України, Ін-т екон. та прогнозув. – К., 2011. – 696 с.
176. Структурні трансформації в економіці України: динаміка, суперечності та вплив на економічний розвиток : наукова доповідь / [Шинкарук Л. В., Бевз І. А., Барановська І. В. та ін.] ; за ред. чл.-кор. НАН України Л. В. Шинкарук ; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». – К., 2015. – 304 с.
177. Структурно-інституціональні трансформації та економічна безпека держави / Запорізький ін-т економіки та інформаційних технологій ; [за заг. ред. О. С. Власюка, А. І. Мокія]. – Запоріжжя-Київ-Львів, 2012. – 836 с.
178. Татаренко Т. М. Просторові фактори формування регіональної політики в Україні / Т. М. Татаренко // Трибуна. – 2001. – №11-12. – С.7.
179. Татаркин А. И. Социально-экономический статус серединного региона / А. И. Татаркин // Пространственная экономика. – 2005. – № 4. – С. 21-39.
180. Територіальний розвиток та регіональна політика в Україні / НАН України. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України»; наук. редактор В.С. Кравців. – Львів, 2016. – 218 с. (Серія «Проблеми регіонального розвитку»).
181. Ткачук А. Регіональна політика: два роки шляху / А.Ткачук [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://decentralization.gov.ua/news/item/id/3863

182. Тоффлер Э. Шок будущего: Пер. с англ. / Э. Тоффлер. – М.: ООО «Издательство АСТ», 2002. – 557с.
183. Трансформаційна економіка : Навч.посіб. / В. В.Савчук, Ю. К.Зайцев, І. Й. Малий та ін. За ред. В. С. Савчука, Ю. К. Зайцева. –К.:КНЕУ, 2006. – 612 с.
184. Трещевский Ю. И. Регион как институциональная система / Ю. И. Трещевский, Е. М. Исаева // Вестник ВГУ. Серия: экономика и управление. – 2012. – № 1. – С.81-87.
185. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, європейським півтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. [Електронний ресурс].– Режим доступу : http://www.kmu.gov.ua/kmu/docs/EA/ 00_UkraineEU_Association-_Agreement _(body).pdf.
186. Ускова Т. В. Теория и методология управления устойчивым социально-экономическим развитием региона: диссертация на соискание ученой степени доктора экономических наук/ Т. В. Ускова. – Вологда, 2010. – С.45
187. Фавор О. Внутренние и внешние рынки / О. Фавор // Вопросы экономики. – 1997. – № 10. – С. 90-103.
188. Фащевський М. І. Сутність і структура економічного простору / М. І. Фащевський, Л. Г.Чернюк // Продуктивні сили України. – 2006. – №1. – С. 21-23.
189. Федулова Л. І. Проблемність регіонів : особливості регіональної політики в умовах нової економіки / Л. І. Федулова, Н. Ю. Буга // Регіональна економіка. – 2008. – №3. – С. 31-41.
190. Федулова Л. І. та інші. Технологічний імператив стратегії соціально-економічного розвитку України : монографія за ред. д-ра екон. наук, проф. Л. І.Федулової / НАН України; Ін-т екон.та прогноз. - К., 2011. – 456 с.
191. Форрестер Д. Мировая динамика / Д. Форрестер ; пер. с англ. А. Ворощука, С. Пегова. – М. : ООО Издательство АСТ, 2003. – 379 с.

192. Форсайт економіки України: середньостроковий (2015–2020 роки) і довгостроко- вий (2020–2030 роки) часові горизонти / наук. керівник проекту акад. НАН України М. З. Згуровський // Міжнародна рада з науки (ICSU); Комітет із системного аналізу при Президії НАН України; Національний технічний університет України «Київський політехніч- ний інститут»; Інститут прикладного системного аналізу НАН України і МОН України; Сві- товий центр даних з геоінформатики та сталого розвитку. — Київ : НТУУ «КПІ», 2015. — 136 с. [Електронний ресурс].– Режим доступу : http://wdc.org.ua/sites/default/files/WDC-IASA-FORSIGHT-UA.pdf
193. Хакен Г. Информация и самоорганизация: макроскопический подход к сложным системам / Г. Хакен. – М.: Мир, 1991. – 240 с.
194. Черевко О. В. Управління соціально-економічним розвитком регіону на стратегічних засадах / О. В. Черевко // Економіка та держава. – 2006. – №9. – С. 57-59.
195. Чорний Р. С. Розвиток трудового потенціалу просторових форм організації українського суспільства / Р. С. Чорний. – Львів : ІРД НАН України, 2013. – 384 с.
196. Чуба Н. Польський досвід управління державним боргом / Н. Чуба // Вісник Львівського університету. – 2008. – Вип. 40. – С. 354-359.
197. Чужиков В. І. Глобальна регіоналістика : історія та сучасна методологія : монографія / В. І. Чужиков. – К. : КНЕУ, 2008. – 272 с.
198. Чужиков В. Модернізація регіональної політики в ЄС / В. Чужиков // Економіка України. – 2008. – №3. – С. 51-58.
199. Шаблиста Л. М. Державне регулювання структурних зрушень в економіці україни : автореф. дис. … док. екон. наук : спец. 08.02.03 – організація управління, планування і регулювання економікою / Л. М. Шаблиста; Інститут економічного прогнозування НАН України. – Київ, 2003. – 40 с
200. Швидюк С. Регіональна політика Польщі у перспективі до 2020 року / С.Швидюк // Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник

наукових праць. Історія. Політичні науки. Міжнародні відносини. – Чернівці: Чернівецький університет, 2014. – Вип. 702-703. – С. 175-181.

201. Швидюк С. Становлення та розвиток регіональної політики у сучасній Польщі /С. Швидюк // Науковий вісник Чернівецького університету: Зб. наук. праць. Історія. Політичні науки. Міжнародні відносини. – Чернівці: Чернівецький університет, 2013. – Вип. 676-677. – С. 214-221.

202. Шинкарук Л. В. Прогнозні оцінки розвитку національної економіки в умовах створення ЗВТ з ЄС / Л. В. Шинкарук, І. В. Барановська, О. А. Герасімова // Економіка і прогнозування. – 2013. – № 3. – С. 38–58. [Електронний ресурс].– Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/econprog_2013_3_5.pdf.

203. Шинкарук Л. В. Структурні зміни та економічний розвиток України: монограф. за ред. д-ра. е. н. Л. В. Шинкарука. – К.: Ін-т екон. та прогноз., 2011. – 696 с.

204. Шнипер Р. И. Регион: Экономические методы управления. – Новосибирск, 1991.

205. Шульц С. Нова модель районування економічного простору України / С. Шульц, М. Максимчук // Економіст. – 2011. – № 5. – С. 9-12.

206. Шульц С. Л. Економічний простір України: формування, структурування та управління : монографія / С. Л. Шульц. – Львів: ІРД НАН України, 2010. – 408 с.

207. Шульц С.Л.Структурні процеси в економіці регіонів України та їх роль у забезпеченні економічного зростання / С.Л. Шульц // Львівська суспільно–географічна школа: історія, теорія, українознавчі студії: мат– ли Всеукр. наук. конф. (м. Львів, 19– 20 листопада 2015 р.), Львів 2015. – С. 253– 258.

208. Шумпетер Й. А. Теория экономического развития / Й. А. Шумпетер. – М: Прогресс, 1982. – 452 с

209. Экономическое развитие, рост и структурные изменения [Єлектронній ресурс]. – Режим доступа : http://www.be5.biz/ekonomika/e010/21.htm

210. Эмар-Дюверне Ф. Конвенции качества и множествен- ность форм координации / Ф. Эмар-Дюверне // Вопросы экономики. – 1997. – № 10. – С. 104-116.
211. Эшби У. Р. Введение в кібернетику / У. Р. Эшби. – Москва, 1959.
212. Яременко Ю. В. Экономический рост. Структурная политика / Ю. В. Яременко // Проблемы прогнозирования. – 2001. – № 1. – С. 6-14.
213. Ярошенко О. В. Програмно-цільовий метод управління на регіональному рівні: зарубіжний досвід і Україна / О. В.Ярошенко // Економіка та держава. – 2008. – №3. – С.71-74.
214. Ясин Е. Г. Перспективы российской экономики: проблемы и факторы роста / Е. Г. Ясин // Общество и экономика. – 2002. – № 2. – С. 31–74.
215. .Official Website European statistics [Electronic resource]. – Access: http://ec.europa.eu/eurostat.
216. «Solidarne Państwo». Program działania Rządu Premiera Kazimierza Marcinkiewicza. Warszawa, 9 listopada 2005 r.
217. A study of Poland's economic performance in period of I-IX 2013. – Dostęp do: http://www.mg.gov.pl/files/upload/9142/1q2013_eng.pdf.
218. About Business Sweden. - Dostęp do: http://www.business-sweden.se/en/about-us/about-business-sweden/
219. Abrantes P. Spatial modelling of metropolization in Portugal. Exploratory analysis of spatial metropolitan patterns / P.Abrantes, F. Bação, V.Lobo, J. A. Tenedório/ 14th European colloquium on theoretical and quantitative geography, september 9-13, 2005. – Tomar, Portugal. – Dostęp do : http://www.isegi.unl.pt
220. Adamczyk M. Polityka regionalna: ewolucja założeń. – Dostęp do : http://ftp.sgh.waw.pl/sknbng/publikacje/.
221. Aguilera V., Kabbach de Castro L., Ho Lee J., Jihae Y. Corporate Governance in Emerging Markets / V. Aguilera, L. Kabbach de Castro, J. Ho Lee, Y. Jihae // Oup uncorrected proof – revises. – 25.02.2012. – P. 319-344.

222. Ambroziak A. A., 2014. Renaissance of the European Union's industrial policy. Yearbook of Polish European Studies, vol. 17/2014, Warsaw: Centre for Europe. University of Warsaw. – P. 37-58.
223. Analysis of the «Stability and Development Plan – strengthening the Polish economy in the time of the world financial crisis». – Dostęp do: http://euemployment-observatory.net/resources/reports/Poland-StabilityAndDevptPlan.pdf.
224. Andersson A., Batten D. Creative Nodes, Logistical Networks and the Future of the Metropolis // Transportation. – 1987. – Vol. 14, Is. 4. – P. 281–293. – Dostęp do : http://link.springer.com/article/ 10.1007/BF00145752 11
225. Aring J. Europäische metropolregionen – annäherungen an eine raumordnerische modernisierungsstrategie / J. Aring // Metropolregionen: Innovation, Wettbewerb, Handlungsfähigkeit / J. Knieling (Hrsg.). – Hannover : ARL, 2009. – S. 10-21.
226. Bachtler J., McMaster I. EU Cohesion Policy and the Role of the Regions: Investigating the Influence of Structural Funds in the New Member States // Environment and Planning. – 2008. – №2. – P. 405.
227. Baldacci E. Fiscal Defcits, Public Debt and Sovereign Bond Yields / E. Baldacci, M. Kumar // IMF Working Paper. – 2010. – No. 184. – 28 p.
228. Bałtowski M. Przekształcenia własnościowe przedsiębiorstw państwowych w Polsce. – Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 2002.
229. Baran B., Koordynacja polityki budżetowej w UE a spójność gospodarcza // M. Klamut (red.), Konkurencyjność i spójność w polityce rozwoju Unii Europejskiej. – Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego, 2011.
230. Baranyai N., LUX G. Upper Silesia: The revival of a traditional industrial region in Poland // Regional Statistics. – 2014. - Vol. 4, no. 2. - pp. 126-144.
231. Barro R. J. Economic Growth and Convergence, International Center for Economic Growth, «Occasional Papers» nr 46/1994, za: Przesławska G., Rola państwa w gospodarce w ujęciu szkół ekonomicznych // U. Kalina-Prasznic

(red.), Regulowana gospodarka rynkowa, Ofi cyna Wolters Kluwer business. - Kraków 2007.

232. Bartosiewicz B. Metropolisation processes in contemporary space of Poland / B. Bartosiewicz, I. Pielesiak // Spatial development of contemporary Poland in Łódź University geographical research / Edited by T. Marszał. – Łódź : ŁU Press, 2014. – P. 9-35.

233. Bazydło A., Smętkowski M., Wieloński A. Inwestycje w specjalnych strefach ekonomicznych a przekształcenia strukturalne w przemy-śle Polski // Prace Komisji Geografii Przemysłu PTG. – 2011. – Vol.3. - pp. 135-148.

234. Bertalanffy L. General system theory. Foundations, development, applications / L. Bertalanffy. – New York : G. Brazille, 1973. – 295 p.

235. Bidzińska-Jakubowska B. Unia Europejska. Instytucje, porządek prawny, polityki wspólnotowe, integracja Polski z UE. - Opole Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, 2000.

236. Borko H. Transformacja gospodarek Ukrainy, Białorusi oraz Litwy i jej implikacje dla stosunków gospodarczych z Polską: istota transformacji rynkowej; wschodnie gospodarcze sąsiedztwo Polski; współpraca ogólnoeuropejska / H. Borko. – Warszawa: Semper, 2008. – 224 s.

237. Brezdeń P. Uwarunkowania bezpośrednie inwestycji zagranicznych i ich wpływ na umię- dzynarodowienie działalności produkcyjnej w województwie dolnośląskim. Prace Komisji Geografii Przemysłu PTG, 2006. – 8. – P. 60-73.

238. Broszura informacyjna «Program Operacyjny Rozwoj Polski Wschodniej». Ministerstwo Rozwoju Regonalnego. Warszawa, 2007. – S. 2.

239. Buchman J. Principles of Public Debt / J. Buchanan // Indianapolis, 1999. – 169 p.

240. Castells M. The Rise of the Network Society. Information Age, vol. 1; 2nd Edition with a New Preface edition. Wiley-Blackwell, 2009.

241. Category: Metropolitan areas of France ; Métropole (intercommunalité_française) – Dostęp do : http://fr.wikipedia.org/wiki/M%C3%A9tropole_(intercommunalit%C3%A9_fran

%C3%A7ais)#M.C3.A9tropoles_cr.C3.A9.C3.A9es_par_la_loi

242. Cecchini P., Research on the «Cost of Non-Europe»: Basic Findings, Wildwood House 1988. – Dostęp do http://ec.europa.eu/economy_finance/emu_history/documentation/chapter12/19880301en127eurochallenge92_a.pdf.

243. CEMAT glossary of key expressions used in spatial development policies in Europe. – Strasbourg, 2007 – 26 p. Danielewicz J. Delimitacja obszarów metropolitalnych jako podstawa wdrażania metropolitan governance / J. Danielewicz, M. Turała / Acta Universitatis Lodziensis. Folia Oeconomica. – 2011. – T. 258. Aktualne trendy w naukach o zarządzaniu, finansach i rachunkowości. – S. 109-121.

244. Chmurski M., Wieloński A. Restrukturyzacja polskiego przemysłu środków transportu szynowego na przykładzie przedsiębiorstwa Pojazdy Szynowe PESA Bydgoszcz SA // Prace Komisji Geografii Przemysłu PTG, 2009. – 14. – P. 57-64.

245. Churski P. Model polaryzacyjno-dyfuzyjny w przemianach polityki spójności – konsekwencje dla ukierunkowania polityki rozwoju / P. Churski // Rozwój regionalny i polityka regionalna. – Poznań, 2014. – Nr 25. – S. 13-27.

246. Ciepielewska M., Wewnętrzna spójność UE i jej wspólna polityka strukturalna w ujęciu Agendy 2000, «Wspólnoty Europejskie» nr 11/1997.

247. Cochrane J. Understanding Policy in the Great Recession: Some Unpleasant Fiscal Arithmetic / J. Cochrane // Chicago : University of Chicago Press, 2010. – 51 p.

248. Cohesion Policy in Support of Growth and Jobs: Community Strategic Guidelines, 2007-2013. – Dostęp do: http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docoffic/2007/osc/050706osc_en.pdf

249. Council Regulation (EC) No 1260/1999 of 21 June 1999. Laying down general provisions on the Structural Funds // Official Journal of the European Communities. – 26.6.1999. – Dostęp do :

http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:1999:161:0001:0042:EN:PDF

250. Czubocha K. Finansowanie polityki regionalnej Unii Europejskiej a wyzwania XXI wieku. – Dostęp do: http://www.e-finanse.com/artykuly/55.pdf.

251. Czykier-Wierzba D. finansowanie polityki regionalnej w unii Europejskiej. – Dostęp do: http://www.nbportal.pl/library.

252. Czym jest Inicjatywa INTERREG III ? – Dostęp do : http://www.interreg.wrotapodlasia.pl/.

253. Danielewicz J. Zarządzanie obszarami metropolitalnymi wobec globalnych procesów urbanizacji – Łódz : Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2013. – 432 s.

254. De Fraja, G., Roberts B. M. Privatization in Poland: What was the government trying to Achieve? / G. De Fraja, B. M. Roberts // Economics of Transition. – 2009. – № 17(3): 531. – P. 57.

255. De modernisation de l'action publique territoriale et d'affirmation des métropoles: LOI n. 2014-58 du 27 janvier 2014 – Dostęp do : http://legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000028526298&dateTexte=&categorieLien=id.

256. Decyzja Rady z dnia 6 października 2006 r. w sprawie strategicznych wytycznych Wspólnoty dla spójności wraz z załącznikiem – Strategiczne wytyczne Wspólnoty dla spójności gospodarczej, społecznej i terytorialnej na lata 2007–2013. – Bruksela 2006.

257. Dinan D. (red.), Encyclopedia of the European Union, Houndmills, Macmillan London–Basingstoke 1998.

258. Domański B. Rozwój polskich metropolii a regiony peryferyjne – bezpowrotna separacja czy współzależność rozwoju? / B. Domański // Studia KPZK PAN. – 2008. – Z. 120. – S. 135-143.

259. Dynia E. Integracja Europejska. Zarys problematyki, LexisNexis, Warszawa 2003. EUROPA 2020. Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego

rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu, COM(2010) 2020, Bruksela 2010.

260. Dzierzgwa R., Sudak S. (red.) Ocena postępów Polski w konwergencji z krajami UE oraz wpływ funduszy unijnych na gospodarkę w latach 2004–2007, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa, 2008.

261. EUROPE 2020. A strategy for smart, sustainable and inclusive growth. – Dostęp do : http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:2020:FIN:EN:PDF

262. European Economy, Bruksela 1996, vol. 4, s. 1, za: J. Kundera, Jednolity Rynek Europejski, Ofi cyna Ekonomiczna. – Kraków, 2003.

263. Faris S. How Poland Became Europe's Most Dynamic Economy / S. Faris. – Dostęp do: http://www.businessweek.com/articles/2013-11-27/howpoland-became-europes-most-dynamic-economy#p1.

264. Finansowanie polityki regionalnej w unii Europejskiej. – Dostęp do : http://www.nbportal.pl/library.

265. From the Lisbon Strategy to Europe 2020. – Dostęp do : http://www.dubrovnik.hr/HUPG/conference_dubrovnik2013/keydocuments/From%20the%20Lisbon%20Strategy%20to%20Europe%202020.pdf

266. Fundusze strukturalne Unii Europejskiej – wspieranie inwestycji. – Dostęp do : http://www.paiz.gov.pl/index/?id=52d080a3e172c33fd6886a37e7288491.

267. Gajda A. Regiony w prawie wspólnotowym. Prawne problemy udziału regionów polskich w procesach integracyjnych. – Wydawnictwo Prawo i Praktyka Gospodarcza, Warszawa, 2005.

268. Gawlikowska-Heuckel K. Polityka przemysłowa i spójności wobec planów reindustrializacji Unii Europejskiej. Wnioski dla Polski. – Gospodarka Narodowa, 2014. – no. 5. – P. 53-80.

269. Gierańczyk W., Stańczyk A. Korporacje międzynarodowe w przestrzeni globalnej // Prace Komisji Geografii Przemysłu PTG. – 2003. – 5. – P. 73-84.

270. Giering C., Agenda 2000 // W. Weidenfeld, W. Wessels (red.) Europa od A do Z. Podręcznik integracji europejskiej, Wydawnictwo «Wokół nas». - Gliwice 2002.
271. Głąbicka K., Grewiński M., Polityka spójności społeczno-gospodarczej Unii Europejskiej, Elipsa, Warszawa 2005. – Dostęp do http://www.europarl.europa.eu/ftu/pdf/pl/FTU_5.1.2.pdf
272. Główny Urząd Statystyczny [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.stat.gov.pl/gus.
273. Główny Urząd Statystyczny (GUS). Liczba bezrobotnych zarejestrowanych oraz stopa bezrobocia według województw, podregionów i powiatów. Stan w konca grudnia 2006 r.
274. Główny Urząd Statystyczny (GUS). Liczba bezrobotnych zarejestrowanych oraz stopa bezrobocia według województw, podregionów i powiatów. Stan w konca grudnia 2008 r.; RocznikStatystycznyWojewództw 2009. Warszawa: Główny Urząd Statystyczny. S.110-115.
275. Główny Urząd Statystyczny (GUS). Liczba bezrobotnych zarejestrowanych oraz stopa bezrobocia według województw, podregionów i powiatów. Stan w konca grudnia 2013 r.
276. Główny Urząd Statystyczny. – Dostęp do : http://stat.gov.pl/
277. Gorynia M. Jaka Metropolia Poznań? Debata panelowa na temat planów i wizji rozwoju Metropolii Poznań 2015. – Dostęp do: http://www.forumgospodarcze.com/wp-content/uploads/2014/04/FGMP-2015-Prezentacja-prof.-Marian-Gorynia.pdf.
278. Gorzelak G. Metropolia i jej region w gospodarce informacyjnej / G. Gorzelak, M. Smętkowski. – Warszawa : Scholar, 2005. – 224 s.
279. Gorzelak G. Obszary metropolitalne w Polsce – diagnoza i rekomendacje / M. Smętkowski, B. Jałowiecki, G. Gorzelak // Studia Regionalne i Lokalne. – 2009. – Nr 1(35). – S. 52-73.

280. Grabowska-Markiewicz B., Kotrasiński J., Zielonka K. Nowa koncepcja polityki regionalnej. Refleksje do dyskusji // Ministerstwo Rozwoju Regionalnego. – Warszawa, 2008.
281. Grinchel B., Nazarova E., Koshkarova O. A Method for measuring transformation of the economic space of russian regions under the influence of innovative development and modernization // http://cyberleninka.ru/article/n/metodicheskiy-podhod-k-izmereniyu-transformatsii-ekonomicheskogo-prostranstva-regionov-rossii-pod-vozdeystviem-innovatsionnogo#ixzz4LCFB1iY8
282. Grosfeld I., Hashi I. Changes in Ownership Concentration in Mass Privatized Firms: Evidence from Poland and the Czech Republic / I. Grosfeld, I. Hashi // Corporate Governance: An international review. – 2007. – 15(4): 520. – P. 34.
283. Grosse T. Wyzwania polityki rozwoju regionalnego w Polsce // Międzynarodowy Przegląd Polityczny. – 2004. – № 1(6). – S. 188.
284. Grosse T.Grz. An Evaluation of the Regional Policy System in Poland: Challenges and Threats Emerging from Participation in the EU's Cohesion Policy // European Urban and Regional Studies. 2006. №2. P. 153-155.
285. Growing Regions, growing Europe – Fourth report on economic and social cohesion / European Commission. – Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2010. – 222 p.
286. Gwosdz K., Huculak M., Jarczewski W., Wiedermann K., 2005. Specjalne strefy ekonomiczne w Polsce. Założenia a praktyka [in:] B. Domań- ski, K. Gwosdz (ed.), Dziesięć lat doświadczeń pierwszej polskiej specjalnej strefy ekonomicznej, Mielec 1995-2005, Kraków-Mielec: Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej Uniwersytetu Jagiellońskiego, Agencja Rozwoju Przemysłu P.A.
287. Haliżak E. Regionalizm w stosunkach międzynarodowych [w:] Stosunki międzynarodowe. Geneza, struktura, dynamika, red. E. Haliżak, R. Kuźniar. – Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa, 2000. – S. 281-307.

288. Hamm P., King L.P., Stuckler D. Mass privatization, state capacity, and economic growth in post-communist countries. American Sociological Review, 2012. – vol. 77. – no. 2. – P. 295-324.
289. Helbig F., Magryś W. Instrumenty Polityki Strukturalnej w Polsce w latach 2007 – 2013, Zeszyty Samorządowe nr 8, lipiec 2007 r, ŚZGiP, Katowice 2007.
290. Heymann E., Vetter S. Europe's reindustrialisation The gulf between aspiration and reality. Deutsche Bank Research EU Monitor – European integration. Frankfurt am Main: Deutsche Bank AG, 2013.
291. HICP – inflation rate. – Dostęp do : http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&plugin=1&language=en&pcode=tec00118
292. Hoffmann L. Ukraine on the Road to Europe / L. Hoffmann, F. Mollers. – Berlin-Heidelberg: Springer-Verlag, 2001. – 323 c.
293. Human Development Report of Poland 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://hdr.undp.org.
294. Identyfikacja i ocena barier w wykorzystaniu środków strukturalnych. Opracowanie wykonane przez PSDB Sp. z o.o. na zlecenie Ministerstwa Rozwoju Regionalnego, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa 2007.
295. Investing in Europe's future – Fifth report on economic and social cohesion / European Commission. – Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2014. – 298 p.
296. Investment for jobs and growth: Sixth report on economic, social and territorial cohesion. – Brussels: European Commission, 2014. – P. 182.
297. Jahn J. Wzrost gospodarczy a spójność ekonomiczna i społeczna na poziomie regionalnym w Unii Europejskiej // Polityka spójności – ocena i wyzwania. Materiały z konferencji. – Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa, 2008. – S. 141-158.
298. Jasiński L.J. Problemy konkurencyjności międzynarodowej gospodarek państw Unii Europejskiej w perspektywie rozszerzenia // Centrum Europejskie Natolin. – Warszawa, 2003.

299. Jasiński P., Europa jako szansa: Polityka regionalna Unii Europejskiej i jej instrumenty a władze lokalne i regionalne, Elipsa, Warszawa 2000.
300. Kardas M. Inteligentna specjalizacja – (nowa) koncepcja polityki innowacyjnej. «Optimum. Studia Ekoonomiczne». – 2011. – nr 2, WSE, Białystok.
301. Kazimiera W. European regional policy and its implementation in Poland in 2007–2013. – Dostęp do : http://www.wsb.pl/english/sites/english.nowestrony.sandbox.dti.tebakademia.pl/files.pdf
302. Kilar W. Settlement concentration of economic potential represented by IT corporations, Geographia Polonica, 2015. – vol. 88. – no. 1. – P. 123-141.
303. Kilar W. Zmiany potencjału ekonomicznego wybranych korporacji informatycznych w warunkach kryzysu gospodarczego. Prace Komisji Geografii Przemysłu PTG, 2014. – 27. – P. 57-71.
304. Kilar W., Rachwał T. Changing role of industry in the economy in the V4 countries – a regional approach // Theory, Methodology, Practice. – 2014. – vol. 10. – no. 1. – P. 45-54.
305. Kiss E. The impacts of the economic crisis on the spatial organization of Hungarian industry // European Urban and Regional Studies. – 2012. – vol. 19. – no. 1. – P. 62-76.
306. Kitowski J. Influence of global economic crisis on operation of special economic zones in Poland // J. Kitowski (ed.), Countries of Central & Eastern Europe versus global economic crisis, Geopolitical Studies, vol. 15, Warsaw: Institute of Geography and Spatial Organization PAS. – 2009. – P. 241-267.
307. Klimowicz M. Fundusze strukturalne oraz Fundusz Spójności w państwach Europy Środkowej i Wschodniej, CeDeWu. – Warszawa, 2010.
308. Knut Alicke. Thomas Ebel, Ulf Shrader, and Ketan Shah. Finding opportunities in uncertainty: A new paradigm for pharmaceutical supply chains. – January 2014. - mckinsey.com

309. Kolodko G. A Two-thirds Rate of Success. Polish Transformation and Economic Development, 1989-2008. / G. Kolodko // UNUWIDER Research paper. – 2009. – № 14. – P. 1-26.
310. Komisja Europejska, Nowe partnerstwo dla spójności; konwergencja, konkurencyjność, współpraca. Trzeci raport na temat spójności gospodarczej i społecznej. - Luksemburg 2004.
311. Komisja Europejska, Polityka spójności 2014–2020. Inwestycje w rozwój gospodarczy i wzrost zatrudnienia. – Dostęp do : http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docoffic/official/regulation/pdf/2014/proposals/regulation2014_ leafl et_pl.pdf.
312. Komunikat Komisji, Polityka regionalna jako czynnik przyczyniający się do inteligentnego rozwoju w ramach strategii Europa 2020, COM(2010)0553. - Bruksela 2010.
313. Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030. – Dostęp do : www.bydgoszcz.pl/binary/KPZK_2030_projekt_ 25012011_bez_map_tcm29-97257.pdf.
314. Korcelli-Olejniczak, E. Evaluation of MEGA identification and qualification In ESPON 1.4.3. Final Report. Comments on ESPON 1.1.1. final report
315. Korenik S., Zakrzewska-Półtorak A. Teorie rozwoju regionalnego. Ujęcie dynamiczne. - Uniwersytet Ekonomiczny, Wrocław 2011.
316. Kościelecki P. Inicjatywa interreg IIIA jako szansa na realizację wspólnych transgranicznych proektów edukacyjnych. – Dostęp do: http://www.kfs.uksw.edu.pl/prezentacje/koscielecki_Wspiz.ppt#301,3.
317. Koszel B. Rola i miejsce Polski w integracji Europy w XX wieku / B. Koszel. – Poznań, Instytut Historii UAM, 2002. – 492 p.
318. Koszel B. Umowa stowarzyszeniowa Polska-Wspólnoty Europejskie. Geneza, struktura, bilans / B. Koszel. – Poznań: 2001.
319. Kowalski A. M: Polityka regionalna w Unii Europejskiej w Irlandii i Wielkiej Brytanii w latach 1989-2006. – SGH, Warszawa.

320. Kowalski T. Polska transformacja gospodarcza na tle wybranych krajów Europy Środkowej / T. Kowalski // Ruch prawniczy. – 2009. – No. 2. – P. 253–278.
321. Kowalskij A. Polskie produkty podbijają rynek UE // «Dziennik Gazeta Prawna», 3.08.2011 г. www.produktregionalny.warmia.mazury.pl
322. Kozak M. Fundusze Strukturalne Unii Europejskiej po reformie. – Dostęp do : http://www.cie.gov.pl/fundusze/vademecum/programy/polityka%20strukturalna/fs-ue-ksi.doc.
323. Kozak M. Polityka regionalna UE: aspekty analizy. – Dostęp do: http://1markoz.webpark.pl/polityka_strukturalna_ue_prezentacja_06.pdf.
324. Kozlowski S. Obszary metropolitalne w Polsce – kontekst spojnosci terytorialnej i wspolpracy miedzygminnej / S. Kozlowski, T. Marszal // BWS. – 2010. – T. 63. – S. 124-133.
325. Kozmana M. Dopłaty będą rosły, ale powoli // «Rzeczpospolita», 01.08.2011. – Dostęp do : http://www.rp.pl/artykul/64435,695563-Wieksze-doplaty–ale-nadal-nierowne.html
326. Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2010 – 2020: Regiony, Miasta, Obszary wiejskie // Monitor Ppolski. – 2010. – Nr. 36. – Poz. 423. – S. 1374-1571.
327. Krätke S. Metropolisation of the European economic territory as a consequence of increasing specialisation of urban agglomerations in the knowledge economy / S. Krätke // European Planning Studies. – 2007. – Vol. 15. – No 1. – P. 1-27.
328. Krugman P. Complex landscapes in economic geography // American Economic Association, Papers and Proceedings. – 1994. – Vol. 84, issue 2. – P. 412-416.
329. Kumar M. Public Debt and Growth / M. Kumar, J. Woo // IMF Working Paper. – 2010. – № 174. – 46 p.
330. Ładyka S. Powstał Fundusz Spójności, «Wspólnoty Europejskie» nr 7–8/1994.
331. Leygues J-Ch. Przyszłość polityki spójności w Unii Europejskiej – punkt widzenia Komisji Europejskiej // Polska wobec nowej polityki spójności Unii

Europejskiej, red. T.G. Grosse. – Instytut Spraw Publicznych, Warszawa, 2004. – S. 109-114.

332. LUX G. Location differences of services and industry: A Central European dichotomy. Prace Komisji Geografii Przemysłu PTG, 2010. – 16. – P. 29-37.

333. LUX G. The institutional conditions of reindustrialization in post-crisis Central Europe // Journal of Economics & Management, 2015. – vol. 19. – P. 16-33.

334. Madej T. Regionalna polityka społeczno-gospodarcza, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. - Szczecin, 1998.

335. Malinowski M. Niech znów ruszą maszyny. Zarys programu reindustrializacji Polski. – Dostęp do : http://nowyobywatel.pl/2014/11/14/niech-znow-rusza-maszyny-zarys-programu-reindustrializacji-polski/

336. Mapa dotacji UE. Ministerstwo rozwoju regionalnego. – Dostęp do : http://www.mapadotacji.gov.pl.

337. Mapa pomocy Unii Europejskiej udzielonej Polsce w ramach programu Phare 1990–2003, ISPA 2000–2003 oraz SAPARD / Urząd Komitetu Integracji Europejskiej. – Warszawa: Urząd Komitetu Integracji Europejskiej, 2004. – 60 p.

338. Markowski T. Metropolie, obszary metropolitalne, metropolizacja. Problemy i pojęcia podstawowe / T. Markowski, T. Marszał. – Warszawa : KPZK PAN, 2006. – 26 s.

339. Markowski T. Od konkurencyjności zasobów do konkurencyjności regionów, «Samorząd Terytorialny» nr 12/96.

340. Marszal T. Someremarkson metropolitan development/ StudiaRegionalia. Volume 14. Urban and regional development – concepts and experiences. Warszawa, 2004. – S. 129-131

341. Meyer-Stamer Jörg: Moderne Industriepolitik oder postmoderne Industriepolitik? / Jörg Meyer-Stamer. – 1st ed. – Berlin : Friedrich-Ebert-Stiftung, Stabsabt. – 2009. – 46 p.

342. Ministerstwo Gospodarki, Pracy i Polityki Społecznej, Uzasadnienie do stanowiska Polski w sprawie polityki spójności Unii Europejskiej w latach 2007-

2013 // Polska wobec nowej polityki spójności Unii Europejskiej, red. T.G. Grosse, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa 2004. – S. 39-59.

343. Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Bilans otwarcia programów operacyjnych realizowanych w latach 2007 – 2013. Perspektywa regionalna w: Przegląd regionalny nr 1, Warszawa 2008

344. Ministerstwo Rozwoju Regionalnego. – Dostęp do : http://www.mrr.gov.pl/rozwoj_regionalny/polityka_rozwoju/ system_zarzadzania_rozwojem/strony/system_zarzadzania_rozwojem.aspx

345. Ministerstwo Rozwoju Regionalnego. – Dostęp do : http://www.mrr.gov.pl/rozwoj_regionalny/ polityka_przestrzenna/strony/polityka_przestrzenna.aspx

346. Misztal P. Regionalne efekty procesu prywatyzacji przemysłu w Polsce w latach 1989- 1995. Prace Komisji Geografii Przemysłu PTG, 2000. – 1. – P. 23-34.

347. Misztal P. Transformacja własnościowa działalności przemysłowej w Polsce według województw. Prace Komisji Geografii Przemysłu PTG, 2003. – 5. – P. 9-30.

348. Mrozińska A., 2013. Zmiany strukturalne w przemyśle przetwórczym według województw w latach 1999-2010. Prace Komisji Geografii Przemysłu PTG, 21, pp. 157-172. MSP, 2015. Przekształcenia własnościowe, stan na dzień 31 grudnia 2014 roku. - Warszawa: Ministerstwo Skarbu Państwa, http://bip.msp. gov.pl/bip/raporty-analizy/przeksztalceniawlasnos/9470,stan-na-dzien-31-grudnia-2014- roku.html [20 May 2015].

349. Namyślak B. Kapitał zagraniczny w specjalnych strefach ekonomicznych w Polsce. Prace Komisji Geografii Przemysłu PTG, 2004. – 7 – P. 25-30

350. Narodowa Strategia Integracji. – Warszawa: 1997. – 56 s. – Dostęp do : http://polskawue.gov.pl/files/Dokumenty/dok_przyjete_RM/Nsipl.pdf

351. Narodowe Strategiczne Ramy Odniesienia 2007-2013 wspierające wzrost gospodarczy i zatrudnienie / Ministerstwo Rozwoju Regionalnego. – Warszawa, maj 2007 r. – 165 s. – Dostęp do:

http://www.funduszeeuropejskie.gov.pl/WstepDoFunduszyEuropejskich/Documents/NSRO_maj2007.pdf

352. Narodowy Plan Rozwoju 2004-2006. Dokument przyjęty przez Radę Ministrów w dniu 14 stycznia 2003 r. – Dostęp do : https://bip.mrr.gov.pl/Dokumenty%20oficjalne/Okres%20programowania%2020042006/Akty%20prawne%20PL/Documents/2NPR20042007.pdf

353. Narodowy Program Przygotowania do Członkostwa w UE, 1998. – Dostęp do : http://polskawue.gov.pl/files/Dokumenty/N_P_P_do_czlo_w_UE/nppc1998.zip

354. National strategic reference framework. Poland 2007–2013. Document adopted by the European Commission on 7th May 2007. URL: https://www.mrr.gov.pl/english/european_funds/european_funds_2007_2013/nss/Documents/NSRO_an_20_07.pdf

355. Nowak A.Z., Milczarek D., (red. nauk.) Europeistyka w zarysie, PWE. – Warszawa, 2006r.

356. Nowe partnerstwo dla spójności Konwergencja konkurencyjność współ- praca, Trzeci Raport na temat spójności gospodarczej i społecznej. - Komisja Europejska, Luksemburg, 2004.

357. Ocena efektów udziału polskich partnerów w projektach realizowanych w ramach programu współpracy transnarodowej INTERREG III B BSR (Regionu Morza Bałtyckiego). Raport końcowy / Warzsawa 2009. [Grupa Doradcza Wspierania Rozwoju Regionalnego TROJDEN Paweł Kościelecki]. – Dostęp do: http://www.funduszestrukturalne.gov.pl/ NR/rdonlyres/9E770438-8ABD-4562-8378-2C0F3C7158F2/50042/Raport_koncowy_BSR_final2.pdf.

358. Ochrimienko A. Integracja z UE: sukcesy ekonomiczne Polski – doświadczenie dla Ukrainy. – Dostęp do : http://www.euractiv.pl/wersja-do-druku/ analizy/integracja-zue-sukcesy-ekonomiczne-polski---dowiadczenie-dla-ukrainy-005149

359. Ogólne zasady przyznawania wsparcia z funduszy strukturalnych Unii Europejskiej w okresie programowania 2007 – 2013. Raport specjalny - RIG. –

Dostęp do: http://raportysponsorowane.onet.pl/biznes/1531786,rig.html.

360. Olbrycht J. Europejska współpraca terytorialna jako instrument współpracy regionalnej w Europie. – Dostęp do: http://www.malopolskie.pl/pliki/2006/Olbrycht Jan.pdf.

361. Operational Programme ‘Lesser Poland’ P. 1–4. http://ec.europa.eu/regional_policy .

362. Orłowski W. Ocena możliwych skutków gospodarczych udziału Polski w polityce strukturalnej Unii Europejskiej // Polska wobec nowej polityki spójności Unii Europejskiej, red. T.G. Grosse, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa, 2004. - s. 173–187.

363. Padoa-Schioppa T. Efficiency, Stability, and Equity: A Strategy for the Evolution of the Economic System of the European Community: A Report, Oxford 1987, http://ec.europa.eu/economy_finance/emu_history/documentation/chapter12/19870410en149efficiencstabil_a.pdf.

364. Pancer-Cybulska E. Strategia Lizbońska jako podstawa polityki spójno- ści na lata 2007-2013 // G. Wrzeszcz-Kamińska (red.), Spójność społeczna i ekonomiczna Unii Europejskiej. - Wyższa Szkoła Handlowa, Wrocław, 2009.

365. Pastuszka S. Europejska polityka regionalna w województwie świętokrzyskim. – Kielce: Wyższa Szkoła Ekonomii i Prawa, 2008. – 380 s.

366. Pavlínek P. Regional development implications of foreign direct investment in Central Europe. European Urban and Regional Studies. -2004. - Vol. 11, no. 1. - pp. 47-70.

367. Pavlínek P. Restructuring of the Polish passenger car industry through foreign direct investment // Eurasian Geography and Economics, - 2006 - vol. 47, no. 3. - pp. 353-377.

368. Pavlínek P., Domański B., Guzik R. Industrial upgrading through foreign direct investment in Central European automotive manufacturing // European Urban and Regional Studies. – 2009. - vol. 16, no. 1. - pp. 43-63.

369. Pharmaceutical and biotechnological sector in Poland, Polish Information and Foreign Investment Agency. - www.paiz.gov.pl
370. Pietrzyk I. Polityka regionalna Unii Europejskiej i regiony w państwach członkowskich, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2002.
371. Pinelli D. i in. European Regional Competitiveness Indicators, Discussion Paper 103, Department of Land Economy. - University of Cambridge 1998.
372. Poland 2015 - economy report / Ministry of economy. – Warsaw, 2015. – https://www.mr.gov.pl/media/15347/Poland_2015_Report_economy_eng.pdf
373. Poland 2025: Europe's new growth engine // Wojciech Bogdan Daniel Boniecki Eric Labaye Tomasz Marciniak Marcin Nowacki. - January 2015. – 83 p. - www.mckinsey.pl
374. Polityka regionalna i koordynacja instrumentów structuralnych. Informacje podstawowe. Polityka strukturalna. [Centrum Informacji Eurupejskiej]. – Dostęp do: http://www.ukie.gov.pl/.
375. Polityka regionalna w Polsce / Ministerstwo Rozwoju Regionalnego. – Warszawa, 2011. – S. 16.
376. Polityka regionalna w Polsce. Instrumenty wspierania rozwoju regionalnego. – Dostęp do: http://www.exporter.pl/zarzadzanie/patrz_rowniez/unia_2_euroregiony_2.html.
377. Polityka spójności i polityka regionalna UE w nowym okresie programowania. – Dostęp do: http://www.domeuropejski.pl.
378. Polityka spójności po 2013 r. Pożądane kierunki reformy. Dokument problemowy. - Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa 2008.
379. Polityka spójności UE 1988–2008: Inwestowanie w przyszłość Europy, «Inforegio Panorama», Komisja Europejska, «Polityka Regionalna» nr 26/2008.
380. Polska w obliczu integracji europejskiej: [praca zbiorowa / red. J. Babiak]. – WarszawaKalisz-Poznań: Instytut Biznesu w Kaliszu, 2003. – 178 p.
381. Polska. Narodowe Strategiczne Ramy Odniesienia 2007–2013 wspieraja cewzro stgospodarczy i zatrudnienie. Warszawa: Ministerstwo Rozwoju Regionalnego // http://www.funduszestrukturalne.gov.pl/

382. Poniedziałek J. Skarb w mazurskim jeziorze // «Gazeta Wyborcza», 19.09.2011 http://wyborcza.pl/1,75515,10309945,Skarb_w_mazurskim_jeziorze.html?as=2&startsz=x
383. Popadynets N. State structural policy: basic directions of its implementation / I. Storonyanska, N. Popadynets // Developmental challenges of the economy and enterprises after crisis. – Cracow, 2014. – P. 25-32.
384. Praca na rzecz Regionów: Polityka regionalna Unii Europejskiej na lata 2007-2013 / Mike St Maur Sheil. – CEC: DG REGIO, 2008. – 33 s. (Komisja Europejska, Dyrekcja Generalna ds. Polityki Regionalnej).
385. PROGRAM OPERACYJNY POLSKA WSCHODNIA 2014-2020 (POPW) // https://www.funduszeeuropejskie.gov.pl/media/942/POPW_akcept_KE.pdf
386. Projekt Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego 2010-2020: Regiony, Miasta, Obszary wiejskie. Warszawa: Ministerstwo rozwoju regionalnego, 2009. URL: http://www.mrr.gov.pl/aktualnosci/rozwoj_regionalny/Documents/KSRR_09_09_09_kor_red_stat.pdf
387. Prokopiuk A. Model of regional development on the basis of structural transformations / A. Prokopiuk // Регіональна економіка. - 2016. - № 1. - С. 32-38.
388. Prokopiuk A. Modernization of economic structure of Ukraine's regions in terms of intensification of integration processes // Perspectives – Journal on economic issues, 2/2016.
389. Prokopiuk A. New regional policy in the eu: advantages and risks // Scientific Letters of Academic Society of Michal Baludansky. – Kosice, Slovakia: University of Central Europe of Skalica. – Volume 4. – No. – 4/2016. – C. 70-72.
390. Prokopiuk A. Regional structural policy: the essence and mechanism of implementation / A. Prokopiuk // Економічний форум. – Луцьк, 2016. – №4. – С. 86-92.
391. Prokopiuk A. The features of modern EU regional policy // Global World. – 2016. - #2.

392. Prokopiuk Aleksander. Reforming the structural funds: challenges for the EU regional policy // System transformations of the national economy: challenges and expectations – Collective monograph edited by Oleksandr Vlasiuk, Olga Ilyash, Volodymyr Voloshyn. – University of Economy Publishing, Bydgoszcz, Poland, 2016. – P.168-178.
393. Pyszkowski A. Polityka regionalna – balast czy czynnik rozwoju? // Studia Regionalne i Lokalne. – 2000. – №1(1). – ISSN 1509-4995. – Dostęp do: http://www.studreg.uw.edu.pl/pdf/SRIL01/Art06.pdf.
394. Rachwał T. Konkurencyjność przedsiębiorstw przemysłowych w Polsce w ujęciu regionalnym na tle innych krajów Unii Europejskiej // Rachwał T., Boguś M. // Przekształcenia struktur regionalnych. (red.) Piotr Raźniak. - Kraków: Oficyna Wydawnicza AFM, 2012. – S. 9-36.
395. Rachwał T. Rola przemysłu w gospodarce układów regionalnych Unii Europejskiej / T. Rachwał, K. Wiedermann, W. Kilar // Problemy kształtowania sie przestrzennych struktur przemysłowych i ich otoczenia: Prace Komisji Geografii Przemysłu PTG nr 14, pp. 31-42. Wydawnictwo Naukowe UP, Warszawa-Kraków. 2009.
396. Rachwał T. Structural changes in Polish industry after 1989 // Geographia Polonica Vol. 88 No. 4 (2015). - http://rcin.org.pl/Content/57335/WA51_77986_r2015-t88-no4_G-Polonica-Rachwal.pdf
397. Rajkowska N. Czy jest możliwe jednoczesne wsparcie konkurencyjności gospodarki i wyrównywanie poziomu rozwojowego poszczególnych regionów // Polityka spójności – ocena i wyzwania. Materiały z konferencji, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa, s. 37–52.
398. Ralf Otto, Alberto Santagostino, and Ulf Shrader. From science to operations: Questions, choices, and strategies for success in biopharma. - September 2014, mckinsey.com
399. Raport z konsultacji spolecznych Projektu Programu operacyjnego Polska Wschodna 2014-2020. Warszawa, 2013.

400. Raźniak P., Winiarczyk-Raźniak A., 2015. Did the 2008 global economic crisis affect large firms in Europe? Acta Geographica Slovenica, vol. 55, no. 1, pp. 127-139.
401. Regional gross domestic product (PPS per inhabitant in % of the EU-27 average). – Dostęp do: http://epp.eurostat.ec.europa.eu.
402. Regional Planning Guidelines for the Greater Dublin Area 2010 – 2022. Volume II. – Dostęp do : http://emra.ie/dubh/wp-content/uploads/2015/02/Greater-Dublin-Area-Regional-Planning-Guidelines-2010-2022-VolumeII.pdf.
403. Regionales Monitoring 2012. Daten und Karten zu den Europäischen Metropolregionen in Deutschland. – Dostęp do : http://www.deutsche-metropolregionen.org/fileadmin/ikm/01_monitoring/Regionales_Monitoring_IKM_BBR_2013.pdf.
404. Regionalny program operacyjny Województwa Podkarpackiego na lata 2007-2013. Dokument przyjęty przez Zarząd Województwa Podkarpackiego w dniu 6 listopada 2007 roku. – Dostęp do : http://www.wrota.podkarpackie.pl/res/rpo/Aktualnosci/2007/rpo_wp_6_11_07.pdf.
405. Regiony metropolitalne w Polsce. – Dostęp do : http://gdansk.naszemiasto.pl/artykul/gdanski-obszar-metropolitalny-pawel-adamowicz-nie-ma-woli,1914782,art,t,id,tm.html
406. Reichardt A. Poland and the Global Economic Crisis: Observations and Reflections in the Public Sector / A. Reichardt. – Dostęp do : http://www.cipfa.org/-/media/files/policy%20and%20guidance/the%20journal%20of%20finance%20and%20management%20in%20public%20services/vol%2010%20number%201/adam_reichard.pdf.
407. Reinhart C. Growth in a Time of Debt / C. Reinhart, K. Rogoff // Working Paper presented at American Economic Association Meeting. – 2010. – 26 p.
408. Review of city region governance in Greater Manchester. – Dostęp do : :

/Downloads/review_of_City_region_governance_in_Greater_Manchester_Final.pdf

409. Rocznik Statystyczny Województw 2015. - Warszawa: Główny Urząd Statystyczny.
410. Rocznik Statystyczny Województw 2006. Warszawa: Główny Urząd Statystyczny.
411. Rocznik Statystyczny Województw 2009. Warszawa: Główny Urząd Statystyczny.
412. Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) nr 1082/2006 z dnia 5 lipca 2006 roku w sprawie europejskiego ugrupowania współpracy terytorialnej.
413. Rozporządzenie Rady (WE) nr 1260/1999, z dnia 21 czerwca 1999 r., ustanawiającego przepisy ogólne w sprawie funduszy strukturalnych.
414. Samecki P. Pomoc Wspólnot Europejskich dla Polski / P. Samecki. – Warszawa-Łodz: 1994. – 156 p.
415. Sauer A., Kawecka-Wyrzykowska E., Kulesza M. Polityka regionalna Unii Europejskiej a instrumenty wspierania rozwoju regionalnego w Polsce. - Dom Wydawniczy ELIPSA, Warszawa, 2000.
416. Sieradzka K., Polityka regionalna unii Europejskiej – wczoraj, dziś i jutro, // P. Misztal, W. Rakowski (red.), Przyszłość integracji europejskiej. Uwarunkowania rozwoju gospodarczego Unii Europejskiej. - CeDeWu, Warszawa 2012.
417. Sixth Periodic Report on the Social and Economic Situation and Development of Regions in the European Union, Brussels–Luxemburg 1999.
418. Śleszyński P. Headquarters of large enterprises in the spatial structure of major Polish cities // Prace Komisji Geografii Przemysłu PTG. – 2014. – Vol. 25. - pp. 178-193.
419. Śleszyński P. Powiązania organizacyjne i właścicielskie przedsiębiorstw przemysłowych i usługowych w Polsce oraz ich znaczenie dla rozwoju regionalnego // Prace Komisji Geografii Przemysłu PTG. – 2010. – Vol. 15. - pp. 117-129.

420. Śliwa J., Fundusze Unijne bez tajemnic. - WN WZ Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2008
421. Sługocki W. Instrumenty kreowania i prowadzenia polityki regionalnej w Polsce // System nadzoru i kontroli nad samorządem terytorialnym w realiach funkcjonowania Polski w strukturach Unii Europejskiej, red. A. Cieśliński, W. Sługocki. – Regionalna Izba Obrachunkowa w Zielonej Górze, Zielona Góra-Łagów, 2014. - s. 21–34.
422. Smętkowski M. Rola specjalnych stref ekonomicznych w kształtowaniu struktury przestrzennej przemysłu w Polsce // Prace Komisji Geografii Przemysłu PTG. – 2008. – Vol. 10. - pp. 204-216.
423. Sokołowicz M. W kierunku nowej polityki regionalnej? Rozważania nad przyszłym kształtem polityki regionalnej w Polsce // Polityka spójności – ocena i wyzwania. Materiały z konferencji. - Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa, 2008. - s. 7–22.
424. Sprawozdanie ze Wspolnego Spotkania Komisji Rozwoju Regionalnego Parlamentu Europejskiego z komisjami odpowiedzialnymi za rozwoj regionalny i politykę spojności parlamentow narodowych na temat przyszłości polityki spojności po roku 2013. - Bruksela, 11 lutego 2009 r. – Dostęp do: http://www.senat.gov.pl/k7/ue/wspolne/2009/008.pdf.
425. Stanley M. The Broken EM Growth Model / M. Stanley // Morgan Stanley Research. – 27 June 2012. – 16 p.
426. Stanowisko Rządu Rzeczypospolitej Polskiej w sprawie przyszłości Polityki Spójności Unii Europejskiej po 2013 r. przyjęte w dniu 30 stycznia 2008 r.. - Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa 2008.
427. Stefaniak R., Społeczeństwo obywatelskie /Organizacje pozarządowe w społeczności lokalnej, WSIiZ, Rzeszów, 2005;
428. Storonyanska I. State structural policy: basic directions of its implementation / I. Storonyanska, N. Popadynets // Developmental challenges of the economy and enterprises after crisis. – Cracow, 2014. – P. 25-32.

429. Strategia Lizbońska. Droga do sukcesu zjednoczonej Europy, Departament Analiz Ekonomicznych i Społecznych Urzędu Komitetu Integracji Europejskiej. - Warszawa 2002.
430. Strategia rozwoju kraju. 2007-2015. – Warszawa: Ministerstwo rozwoju regionalnego, 2006. – Dostęp do : http://www.mrr.gov.pl/rozwoj_regionalny/polityka_rozwoju/srk/strony/strategia_rozwoju_kraju_2007_2015.aspx
431. Strategia Rozwoju m.st. Warszawy do 2020 roku. – Dostęp do ://www.um.warszawa.pl/v_syrenka/ratusz/strategia.php
432. Strategią rozwoju społeczno-gospodarczego Polski Wschodniej do roku 2020. – Warszawa: Ministerstwo rozwoju regionalnego, 2008. – Dostęp do: http://www.mrr.gov.pl/rozwoj_regionalny/poziom_regionalny/strategia_rozwoju_polski_wschodniej_do_2020/Documents/Strategia_PW_po_RM.pdf
433. Strona internetowa Komisji Europejskiej. - Dostęp do: http://ec.europa.eu/regional_policy/what/future/index_pl.cfm#_ftn1.
434. Stryjakiewicz T. Changes in Polish industrial geography at the turn of the 21st century // Prace Komisji Geografii Przemysłu PTG. – 2014. – Vol. 25. - pp. 7-19.
435. Szmytkie R. W kwestii metropolii i obszarów metropolitalnych. – S.35-47. – Dostęp do: http://przeglad.prawo.uni.wroc.pl/wp-content/uploads/2014/06/Szmytkie_PAP_nr_2_2013.pdf.
436. Szul R. Unia Europejska a polityka regionalna Polski. – Dostęp do : http://www.nsrr.gov.pl/NR/rdonlyres/06E2D2A6-8133-4A1C-853A-E2DC53E638C1/13095/szul_ue_a_polityka_regionalna.doc.
437. The European Union explained: Regional policy. – Luxembourg: European Commission, 2014. - P. 3
438. The Single Act: A New Frontier for Europe, Communication from the Commission to the Council, COM (87) 100 fi nal, 15 February 1987.
439. The Smart Specialisation Platform. – 2015. – Dostęp do:http://s3platform.jrc.ec.europa.eu/home

440. Tichá M. State or private ownership? A survey of empirical studies // Review of Economic Perspectives. - 2012,, vol. 12, no. 2. - pp. 120-144.
441. Tkocz M. Restrukturyzacja przemysłu regionu tradycyjnego // Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego. - Katowice: Uniwersytet Śląski, 2001.
442. Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (Dz.Urz. UE C 115 z 9 maja 2008 r.). – www.eur-lex.europa.eu
443. Trocki M., Grucza B. (red.) Zarządzanie projektem europejskim. – Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa, 2007
444. Unia metropolii polski. – Dostęp do: http://www.metropolie.pl/
445. Urząd Komitetu Integracji Europejskiej, Finansowanie projektów z funduszy UE w trzecim sektorze, Warszawa, 2006;
446. Ustawa z dnia 12 maja 2000 r. O zasadach wspierania rozwoju regionalnego // Dziennik Ustaw. – 2000. – № 48 . – Poz. 550. – S. 2930-2942.
447. Ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 r. o Narodowym Planie Rozwoju // Dziennik Ustaw. – 2004. – № 116 . – Poz. 1206. – S. 8178-8198.
448. Ustawa z dnia 7 listopada 2008 r. o Zmianie niektorych ustaw w zwiazku z wdrażaniem funduszy strukturalnych i Funduszu Spojnośći // Dziennik Ustaw. – 2008. – № 216. – Poz. 1370. – S. 11946-11964.
449. Ustawa z dnia 8 grudnia 2006 roku o zasadach prowadzenia polityki rozwoju // Dziennik Ustaw. – 2006. – № 227 . – Poz. 1658. – S. 11310-11323;
450. Waldziński D. Polityka regionalna w Polsce w procesie przemian kulturowocywilizacyjnych, Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego. – Olsztyn, 2005.
451. Wallerstein I. The politics of the World-Economy / Wallerstein I. – Cambridg, 1984.
452. Wasilewska M. Fundusze Unijne dla Organizacji Pozarządowych w latach 2007-2013, Przewodnik. – Federacja Organizacji Pozarządowych, Warszawa, 2008.
453. Weiss E., Zarządzanie projektami współfi nansowanymi przez Unię Europejską, I-Bis. – Wrocław, 2003. – S. 12.

454. Wieloński A. Wielkość i struktura eksportu miarą konkurencyjności polskiego przemysłu// Prace Komisji Geografii Przemysłu PTG. - №15. – 2010. – P. 99-104.
455. Wieloński A., Durydiwka M. 1994. Przemysł w Polsce w warunkach przejścia do gospodarki rynkowej i integracji z Europą Zachodnią. Czasopismo Geograficzne, 1994. – vol. 65, – no. 3-4. – P. 317-325.
456. Wizja przyszłości metropolitalnych usług publicznych w Górnośląskim Obszarze Metropolitalnym / red. J.Bondaruka // Główny Instytut Górnictwa. – Katowice 2011. – Dostęp do: www.foresightgom.pl/uploads/monografia_do_druku.pdf.
457. Wódz J. Między lokalnością i regionalnością a nowoczesną legitymizacją władzy lokalnej i regionalnej // Samorząd – rozwój – integracja, red. M. Barański. – Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice, 2003. – S. 21–30. – Dostęp do : www.mrr.gov.pl
458. Wójtowicz M., Rachwał T. Globalisation and new centers of automotive manufacturing – the case of Brazil, Mexico, and Central Europe // Prace Komisji Geografii Przemysłu PTG. – 2014. – №25. – pp. 81-107. – World Bank Group Education Strategy 2020. – Dostęp do : http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/TOPICS/ EXTEDUCATION/
459. Wosik Ł. Wpływ ukształtowania instytucji prawnych prawa krajowego na proces rozdziału funduszy strukturalnych. Dotychczasowe doświadczenia i wnioski na przyszłość / Ł. Wosik // Polityka spójności – ocena i wyzwania. Materiały z konferencji. - Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa, 2008. – S. 53-76.
460. Wspolne działania na rzecz wzrostu gospodarczego i zatrudnienia. Nowy początek strategii lizbońskiej. Komunikat przewodniczącego Barroso w porozumieniu z wiceprzewodniczącym Verheugenem. Bruksela, dnia 2 lutego 2005 r. COM (2005) 24. – Dostęp do: http://www.wrpo.wielkopolskie.pl/
461. Yuill Douglas. Ostatnie wydarzenia w zakresie polityki regionalnej w UE i Norwegii. Raport 06/1 // Rozwoj regionalny w Europie. Raporty EoRPA 2006. –

Warszawa: Ministerstwo rozwoju regionalnego, 2007. – 297 s.

462. Yuill Douglas. Przegląd, zmiany, reformy. Ostatnie wydarzenia w polityce regionalnej w UE i w Norwegii. Raport 07/1 / Yuill Douglas, Ferry Martin, Gross Tobias // Wzrost czy równość? Raporty EoRPA 2007. – Warszawa: Ministerstwo rozwoju regionalnego, 2008. – 324 s.

463. ZającW. Zasadniczytrójstopniowypodział terytorialny Polski / W.Zając. – Warszawa: Twigger, 1999. – 227 s.

464. Założenia systemu zarządzania rozwojem Polski / Warszawa: Ministerstwo rozwoju regionalnego, 2009. – Dostęp do : http://www.mrr.gov.pl/rozwoj_regionalny/Polityka_rozwoju/System_zarzadzania_rozwojem/Documents/Zalozenia_SZR_wersja_przyjeta_przez_RM_270409.pdf

465. Zasady funkcjonowania Funduszu Spójności do 2006 roku. – Dostęp do : http://www.ekoportal.pl/jetspeed/portal/portal/Fundusze_ UE/Fundusz_spojnosci/zasady_wsparcia.psml.

466. Zioło Z. Development of enterprises in the spatial structure of industry (Based on research of the Industrial Geography Commission of the Polish Geographical Society) // Prace Komisji Geografii Przemysłu PTG. – 2014. - №25. – P. 20-37.

467. Zioło Z. Procesy kształtowania się światowych korporacji i ich wpływ na otoczenie / Z. Zioło // Wpływ procesów globalizacji i integracji europejskiej na transformacje struktur przemysłowych, red. Z. Zioło, T. Rachwał // Prace Komisji Geografii Przemysłu PTG. – №12. – Wydawnictwo Naukowe AP, Warszawa-Kraków, 2009.

468. Ziomek A. Wyzwania polityki spójności. Partnerstwo lokalne, jako instrument rozwoju regionalnego w Polsce / A. Ziomek // Polityka spójności – ocena i wyzwania. Materiały z konferencji, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa, 2008. –S. 315-334.

469. Zloch St. Polens neue Regionen auf dem Weg in die Europäischen Union. Die Beitrittsvorbereitungen auf dem Gebiet der Regional- und Strukturpolitik / Zloch St. // Osteuropa. – 2000. – Heft 4. – S. 367-381.

470. Żmija D., Współczesne wyzwania polityki regionalnej Unii Europejskiej // M. Klamut, E. Szostak (red.), Jaka polityka spójności po roku 2013? – Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego, Wrocław, 2010.
471. Żuber P. Przyszłość polityki spójności Unii Europejskiej. Komentarz do polskiego stanowiska / P. Żuber // Polska wobec nowej polityki spójności Unii Europejskiej, red. T.G. Grosse, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa, 2004. – S. 61-71.

Додатки

Додаток А

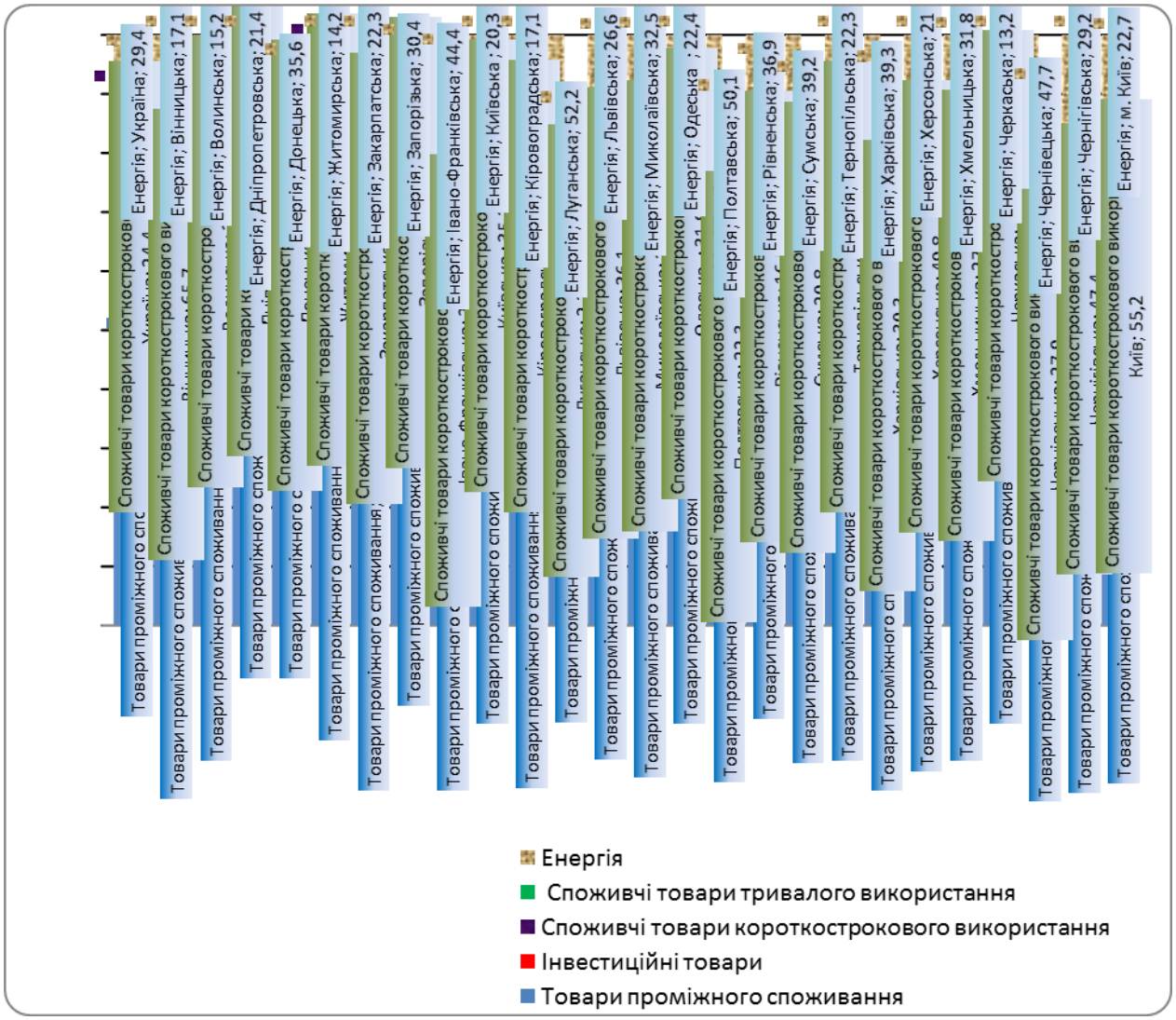

Рис. А.1. Розподіл обсягу реалізованої продукції добувної та переробної промисловості; постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря; забору, очищення та постачання води за основними промисловими групами за регіонами у 2015 р. (% до загального обсягу по регіону)

Таблиця А.1

Вихідні дані для регресійного аналізу залежності приросту ВРП регіонів України за 2002-2015 рр.

	Приріст ВРП за 2002-2015 рр., млрд грн	Інтенсивність структурних змін за 2002-2015 рр. у торгівлі та ремонті автотранспортних засобів, у %	Приріст капітальних інвестицій за 2002-2015 роки, млрд грн	Швидкість структурних трансформацій регіональної структури ПІІ за 2002-2015 рр., у в.п.
	У	X_1	X_2	X_3
Вінницька	33,711	138,0	5,2844	-0,04
Волинська	17,628	93,9	4,0554	-0,11
Дніпропетровська	127,787	239,5	16,1654	6,07
Донецька	22,653	106,6	-3,9381	0,64
Житомирська	22,497	118,1	2,3904	0,02
Закарпатська	16,218	159,6	1,9316	-0,88
Запорізька	47,547	152,9	3,3145	-1,21
Івано-Франківська	27,848	211,3	6,8302	1,11
Київська	64,416	254,8	17,8472	0,14
Кіровоградська	20,892	134,4	1,7686	-0,16
Луганська	5,514	132,6	-2,3534	-0,30
Львівська	54,701	208,3	6,7879	0,54
Миколаївська	25,704	164,7	3,033	0,00
Одеська	52,06	212,5	0,9379	-0,55
Полтавська	52,706	118,6	3,5573	0,55
Рівненська	21,459	226,1	1,1155	0,02
Сумська	23,94	187,5	1,9438	-0,55
Тернопільська	15,907	134,2	2,6611	-0,12
Харківська	69,117	186,8	3,2521	0,76
Херсонська	17,818	121,7	1,5622	-0,07
Хмельницька	23,406	158,9	3,92	-0,09
Черкаська	30,266	120,6	0,6754	0,16
Чернівецька	10,884	110,6	1,6788	-0,05
Чернігівська	19,835	166,7	1,8047	-0,37
м.Київ	272,79	112,3	60,2503	30,01

Таблиця А.2

Порівняння секторальних структурних трансформацій в промисловості України та Польщі за 2010-2014 рр. (за показником зайнятості населення)

	Польща						Україна						Відхилення структури України та Польщі у 2014 р., в.п.	Еластичність структурних трансформацій України та Польщі за 2010-2014 рр.
	2010 рік		2014 рік		Швидкість зміни, у в.п.	Інтенсив-ність зміни, у %	2010 рік		2014 рік		Швидкість зміни, у в.п.	Інтенсив-ність зміни, у %		
	тис.осіб	%	тис.осіб	%			тис.осіб	%	тис.осіб	%				
Промисловість	**2913,7**	***100***	**2891,5**	***100***	**x**	**x**	**2860**	100	**2297**	100	**x**	**x**	**x**	**x**
Добувна промисловість і розроблення кар'єрів	175,2	*6,01*	161,3	*5,60*	-0,41	93,1	436	15,24	309	13,45	-1,79	88,2	7,85	0,95
Переробна промисловість	**2437,9**	***83,67***	**2453,0**	***84,80***	1,13	101,4	1858	64,97	1511	65,78	0,82	101,3	-19,02	1,00
Виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів	447,8	*15,37*	429,2	*14,80*	-0,57	96,3	384	13,43	323	14,06	0,64	104,7	-0,74	1,09
Текстильне виробництво, виробництво одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів	203,1	*6,97*	173,6	*6,00*	-0,97	86,1	96	3,36	75	3,27	-0,09	97,3	-2,73	1,13
Виготовлення виробів з деревини, в-во паперу та поліграфічна діяльність	230,7	*7,92*	230,0	*7,90*	-0,02	99,8	85	2,97	75	3,27	0,29	109,9	-4,63	1,10
Виробництво коксу та продуктів нафтопереробленння	15,7	*0,54*	13,1	*0,50*	-0,04	92,8	49	1,71	31	1,35	-0,36	78,8	0,85	0,85
Виробництво хімічних речовин і хімічної продукції	74,8	*2,57*	75,8	*2,70*	0,13	105,2	94	3,29	74	3,22	-0,07	98,0	0,52	0,93
Виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів	23,7	*0,81*	21,4	*0,70*	-0,11	86,1	17	0,59	22	0,96	0,36	161,1	0,26	1,87
Виробництво гумових і пластмасових виробів, іншої неметалевої мінеральної продукції	302,8	*10,39*	313,4	*10,90*	0,51	104,9	165	5,77	129	5,62	-0,15	97,3	-5,28	0,93
Металургійне виробництво, виробництво готових металевих виробів, крім машин і устаткування	273,4	*9,38*	303,1	*10,50*	1,12	111,9	354	12,38	272	11,84	-0,54	95,7	1,34	0,85
Виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції	64,7	*2,22*	57,9	*2,00*	-0,22	90,1	51	1,78	33	1,44	-0,35	80,6	-0,56	0,89
Виробництво електричного устаткування	92,5	*3,17*	97,5	*3,40*	0,23	107,1	64	2,24	61	2,66	0,42	118,7	-0,74	1,11
Виробництво машин і устаткування, не віднесених до інших угрупувань	135,30	*4,64*	123,20	*4,30*	-0,34	92,6	188	6,57	142	6,18	-0,39	94,0	1,88	1,02
Виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів та інших транспортних засобів	187,7	*6,44*	211,4	*7,30*	0,86	113,3	154	5,38	166	7,23	1,84	134,2	-0,07	1,18
Виробництво меблів, іншої продукції; ремонт і монтаж машин та устаткування	325,9	*11,19*	341,8	*11,70*	0,51	104,6	157	5,49	108	4,70	-0,79	85,7	-7,00	0,82
Постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	161,4	*5,54*	132,8	*4,60*	-0,94	83,0	411	14,37	348	15,15	0,78	105,4	10,55	1,27
Водопостачання; каналізація, поводження з відходами	139,2	*4,78*	144,4	*5,00*	0,22	104,7	155	5,42	129	5,62	0,20	103,6	0,62	0,99

Таблиця А.3

Вплив структурних трансформацій у сфері зайнятості та капітальних інвестицій на ефективність економіки в Підкарпатському воєводстві за 2010-2015 рр. (за видами економічної діяльності)

Види економічної діяльності	**Зміна структури зайнятості за 2010-2015 рр., %**		**Чистий фінансовий результат, млн.дол. США**			**Капітальні інвестиції, млн.дол. США**			**Ефективність економіки (за фінансовими результатами)**		**Вплив на ефектив-ність економіки структурних зрушень у сфері:**	
	зайнятості	**капітальних інвестицій**	**2010**	**2015**	**темпи росту, %**	**2010**	**2015**	**темпи росту, %**	**коеф.**	**(E_{2015}-$E_{сер}$)**	**зайнятості**	**капітальних інвестицій**
Сільське, лісове та рибне господарство	**-0,90**	**0,21**	4,16	3,79	**91**	58,52	72,44	**123,80**	0,74	-7,32	6,60	-1,56
Промисловість	**0,12**	**3,18**	497,19	700,35	**141**	988,87	1208,68	**122,23**	1,15	-6,91	-0,80	-21,94
Будівництво	**-0,35**	**-0,44**	75,71	11,53	**15**	71,19	62,44	**87,71**	0,17	-7,89	2,73	3,48
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	**-0,30**	**-2,05**	176,68	204,94	**116**	232,74	182,06	**78,22**	1,48	-6,58	1,96	13,46
Транспорт, складське господарство, поштова та кур`єрська діяльність	**-0,26**	**-5,46**	-5,45	20,09	**-368**	889,55	782,41	**87,96**	-4,19	-12,25	3,21	66,88
Тимчасове розміщування й організація харчування	**0,15**	**-1,13**	-0,03	-0,91	**2826**	55,71	20,26	**36,38**	77,70	69,64	10,32	-78,40
Операції з нерухомим майном	**-0,03**	**1,39**	54,90	18,91	**34**	402,06	495,03	**123,12**	0,28	-7,78	0,22	-10,81
Професійна, наукова та технічна діяльність	**0,45**	**-0,36**	9,00	9,21	**102**	39,26	30,06	**76,57**	1,34	-6,72	-3,02	2,44
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	**0,40**	**0,16**	6,39	7,82	**122**	13,65	20,94	**153,47**	0,80	-7,26	-2,89	-1,16
Охорона здоров`я та надання соціальної допомоги	**0,46**	**-0,54**	9,06	9,24	**102**	97,03	87,24	**89,90**	1,13	-6,93	-3,22	3,77
φ *(вплив структурних зрушень на ефективність економіки)*											15,13	-23,84

Таблиця А.4

Вплив структурних трансформацій у сфері зайнятості та капітальних інвестицій на ефективність економіки в Любельському воєводстві за 2010-2015 рр. (за видами економічної діяльності)

Види економічної діяльності	**Зміна структури зайнятості за 2010-2015 рр., %**		**Чистий фінансовий результат, млн.дол. США**			**Капітальні інвестиції, млн.дол. США**			**Ефективність економіки (за фінансовими результатами)**		**Вплив на ефектив-ність економіки структурних зрушень у сфері:**	
	зайнятості	**капітальних інвестицій**	**2010**	**2015**	**темпи росту, %**	**2010**	**2015**	**темпи росту, %**	**коеф.**	**(E_{2015}-$E_{сер}$)**	**зайнятості**	**капітальних інвестицій**
Промисловість	**-0,02**	**0,32**	401,2	688,0	**172**	850,6	933,9	**109,79**	1,56	0,54	-0,01	0,17
Будівництво	**-0,28**	**-2,26**	58,3	26,8	**46**	97,1	40,1	**41,26**	1,11	0,09	-0,03	-0,21
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	**-0,28**	**-0,28**	160,9	166,4	**103**	213,3	223,9	**104,97**	0,99	-0,04	0,01	0,01
Транспорт, складське господарство, поштова та кур`єрська діяльність	**0,18**	**2,90**	25,0	29,5	**118**	441,0	563,3	**127,73**	0,93	-0,10	-0,02	-0,28
Тимчасове розміщування й організація харчування	**0,02**	**0,05**	1,5	0,9	**57**	33,4	37,8	**113,05**	0,50	-0,52	-0,01	-0,03
Інформація та телекомунікації	**0,11**	**0,52**	15,5	16,4	**106**	21,4	38,3	**178,95**	0,59	-0,43	-0,05	-0,22
Операції з нерухомим майном	**-0,02**	**0,38**	16,8	8,3	**50**	390,6	435,6	**111,52**	0,45	-0,58	0,01	-0,22
Професійна, наукова та технічна діяльність	**0,26**	**-0,16**	26,8	27,8	**104**	36,6	35,2	**96,30**	1,08	0,06	0,01	-0,01
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	**0,18**	**-0,04**	8,4	2,0	**24**	6,1	5,5	**90,21**	0,27	-0,76	-0,13	0,03
Освіта	**-0,12**	**0,88**	1,8	8,4	**457**	122,9	159,1	**129,45**	3,53	2,51	-0,29	2,21
Охорона здоров`я та надання соціальної допомоги	**0,25**	**-0,71**	4,4	1,0	**22**	96,1	83,8	**87,17**	0,25	-0,77	-0,20	0,55
φ *(вплив структурних зрушень на ефективність економіки)*											-0,70	2,01

Додаток Б

Таблиця Б.1

Структурна побудова інституціонального забезпечення реалізації європейської регіональної політики відповідно до етапів розвитку ЄС

Часовий горизонт, роки	Структурно-орієнтовані цілі регіональної політики	Структурні інструменти реалізації	Обсяги фінансування*	Регіони, що одержують підтримку
1988-1993 рр.	**Ціль №1** (регіональна). Підтримка розвитку і структурна трансформація слаборозвинених регіонів	Європейський фонд регіональ-ного розвитку; Європейський соціальний фонд; Європейський фонд управління та забезпечення у сільському господарстві	34 млрд євро	Регіони, де ВВП на одного мешканця менше 75% від середнього в ЄС (NUTS II)
	Ціль № 2 (регіональна). Реструктуризація при-кордонних регіонів та регіонів, в яких спостерігається зни-ження обсягів промис-лового виробництва	Європейський фонд регіонального розвитку (ЄФРР); Європейський соціальний фонд	6,4 млрд євро	Регіони з високим рівнем безробіття, зниженням обсягів промислового виробництва
	Ціль № 3 (горизонтальна). Зменшення рівня безробіття	Європейський соціальний фонд (ЄСФ)	7,2 млрд євро	Працевлаштування безробітних, які не працюють понад рік, а також осіб віком до 25 років
	Ціль № 4 (горизонтальна). Допомога у працевлаш-туванні молоді			
	Ціль № 5.a (горизонтальна). Реформування Спільної сільськогосподарської політики	Європейський фонд управління та забезпечення у сільському господарстві (ЄФУЗСГ)	3,5 млрд євро	Реконверсія виробництва, захист довкілля, працевлаштування селян, переробка агропродукції
	Ціль № 5.b (регіональна). Підтримка сільських територій	ЄФРР; ЄСФ; ЄФУЗСГ	2,7 млрд євро	Розвиток сільських районів (крім регіонів, охоплених ціллю №1)
	Разом	-	56,6 млрд євро	-

Продовження таблиці Б.1

Часовий горизонт, роки	Структурно-орієнтовані цілі регіональної політики	Структурні інструменти реалізації	Обсяги фінансування*	Регіони, що одержують підтримку
1988 - 1993 рр.	**Спеціальні ініціативи ЄС**			
	- INTERREG; - ENVIREG; - STRIDE; - LEADER; - RECHAR; - REGEN; - REGIS; - TELEMATIQUE; - KONVER; - PRISMA; - RETEX; - EUROFORM; - HORIZON; - RECITE -	ЄФРР; ЄСФ; ЄФУЗСГ	9,98 млрд євро	Регіональна орієнтація не визначена
1994 - 1999 рр.	**Ціль № 1** (регіональна). Розвиток і структурні зміни слаборозвинених регіонів	ЄФРР; ЄСФ; ЄФУЗСГ	96,5 млрд євро	Регіони, де ВВП на одного мешканця менше 75% від середнього в ЄС (NUTS III)
	Ціль № 2 (регіональна). Реконверсія регіонів і промислових зон, що знаходяться на стадії ліквідації	ЄФРР; ЄСФ	15,7 млрд євро	Регіони NUTS II
	Ціль № 3 (горизонтальна). Зменшення тривалого безробіття і працевлаштування	ЄСФ	11,5 млрд євро	Не стосується регіонів, вибраних для реалізації цілі №1; не має регіональної прив'язки
	Ціль № 4 (горизонтальна). Адаптація до промислових змін	ЄСФ		
	Ціль № 5.а (горизонтальна). Адаптація сільськогосподарських структур і структур рибальства	ЄФУЗСГ; Фінансовий інструмент управління в галузі риболовлі	5,4 млрд євро	Регіони всього ЄС

Продовження таблиці Б.1

Часовий горизонт, роки	Структурно-орієнтовані цілі регіональної політики	Структурні інструменти реалізації	Обсяги фінансування*	Регіони, що одержують підтримку
1994 - 1999 рр.	**Ціль № 5.б** (регіональна). Розвиток відсталих сільських територій	ЄФУЗСГ; ЄСФ; ЄФРР	7 млрд євро	Регіони з низьким ВВП на одного мешканця, у яких висока частка працівників агросектору, низький рівень дохідності, низька щільність населення або тенденція до його зменшення
	Ціль № 6 (регіональна)**.** Розвиток регіонів з найнижчою щільністю заселеності	ЄФУЗСГ; ЄСФ; ЄФРР	0,7 млрд євро	Регіони NUTS II, щільність населення в яких не перевищує вісім осіб на км^2 (регіони Швеції і Фінляндії)
	Разом		136,8 млрд євро	
	Спеціальні ініціативи ЄС			
	- INTERREG II; - EMPLOI; - LEADER II; - ADAPT; - PME; - URBAN; - KONVER; - REGIS II; - RETEX; - RESIDER II; - RECHAR II; - PEACE; - PESCA.	ЄФРР	13,937 млрд євро, 9,0% бюджету структурних фондів	Відсутня регіональна прив'язка
2000 - 2006 рр.	**Ціль № 1** (регіональна). Розвиток регіонів з відсталою економікою. Пріоритетні напрями: науково-дослідна, інноваційна діяльність; базова інфраструктура; розвиток людських ресурсів та інформаційне суспільство	ЄФРР; ЄСФ; ЄФУЗСГ; Фінансовий інструмент управління в галузі риболовлі; Фонд згуртування	69,7%, 135,9 млрд євро	Регіони, де ВВП на одного мешканця менше 75% від середнього в ЄС (понад 60 регіонів у 25 країнах-членах ЄС)

Продовження таблиці Б.1

Часовий горизонт, роки	Структурно-орієнтовані цілі регіональної політики	Структурні інструменти реалізації	Обсяги фінансування*	Регіони, що одержують підтримку
2000 - 2006 рр.	**Ціль № 2** (регіональна)**.** Економічні та соціальні перетворення у регіонах зі структурними проблемами	ЄФРР; ЄСФ	11,5% 22,5 млрд євро	Сільські місцевості, що занепадають; райони, де тривають радикальні зміни в промисловості та сфері послуг; області, які цілковито залежать від риболовлі
	Ціль № 3 (горизонтальна). Модернізація системи освіти, професійної підготовки і працевлаштування	ЄСФ	12,3% 24,05 млрд євро	Будь-який регіон, якщо він не отримує допомоги в межах цілі №1, прийнятний для підтримки в межах цілі №3
	Разом		182,5 млрд євро	
	Спеціальні ініціативи Співтовариства			
	- транскордонна та міжрегіональна співпраця (INTERREG III); 4,9 млрд євро; - соціально-економічне відродження міст і приміських зон у занепаді (Urban II); 0,7 млрд євро; - розвиток села через місцеві ініціативи (Leader+); 2,0 млрд євро; - боротьба проти дискримінації та нерівноправності у доступі до ринку праці (Equal), 2,8 млрд євро	ЄФРР; ЄФУЗСГ; ЄСФ	5,35% 10,4 млрд євро	Усі регіони країн-членів ЄС Міста країн-членів ЄС з населенням від 100 тис. осіб, з високим рівнем безробіття, низькою економічною активністю, низьким рівнем освіти Сільські території

Продовження таблиці Б.1

Часовий горизонт, роки	Структурно-орієнтовані цілі регіональної політики	Структурні інструменти реалізації	Обсяги фінансування*	Регіони, що одержують підтримку
2007 - 2013 рр.	**1. Конвергенція.** Пріоритетні напрями: - інноваційна діяльність; - охорона довкілля; - розвиток інфраструктури; - розвиток людського капіталу; - розвиток управлінських кадрів;	ЄФРР; ЄСФ; Регіональні програми	57,6% 177,29 млрд євро	Регіони з ВВП на одного мешканця менше 75% від середнього значення для ЄС-25
			4,1% 12,52 млрд євро	Регіони з ВВП на одного мешканця менше 75% від середнього значення для ЄС-15 і більше 75% для ЄС-25
	- транспорт; - охорона довкілля; - відновлювальні джерела енергії.	Фонд згуртування	20% 61,42 млрд євро	Регіони з валовим національним доходом меншим за 90% від середнього значення по ЄС-25
	2. Регіональна конкуренто-спроможність і зайнятість. Пріоритетні напрями: - інноваційна діяльність; - охорона довкілля; - Європейська стратегія працевлаштування.	ЄФРР; ЄСФ; Регіональні програми	15,5% 38,4 млрд євро	Регіони NUTS I чи NUTS II
			3,4% 10,38 млрд євро	Регіони, охоплені ціллю №1 у 2000-2006 рр. і не охоплені ціллю «Конвергенція»
	3. Європейська територіальна співпраця. Пріоритетні напрями: - інноваційна діяльність; - охорона довкілля; - культура; - освіта.	ЄФРР; транскордонні і наднаціональні програми співпраці	2,4% 7,8 млрд євро	Прикордонні регіони, регіони-учасники наднаціональної співпраці
	Разом		307,81 млрд євро	

* Обсяги фінансування – вказана частка коштів, виділених із загального бюджету структурних фондів у % і значення у вартісному вимірі, в євро

Додаток В

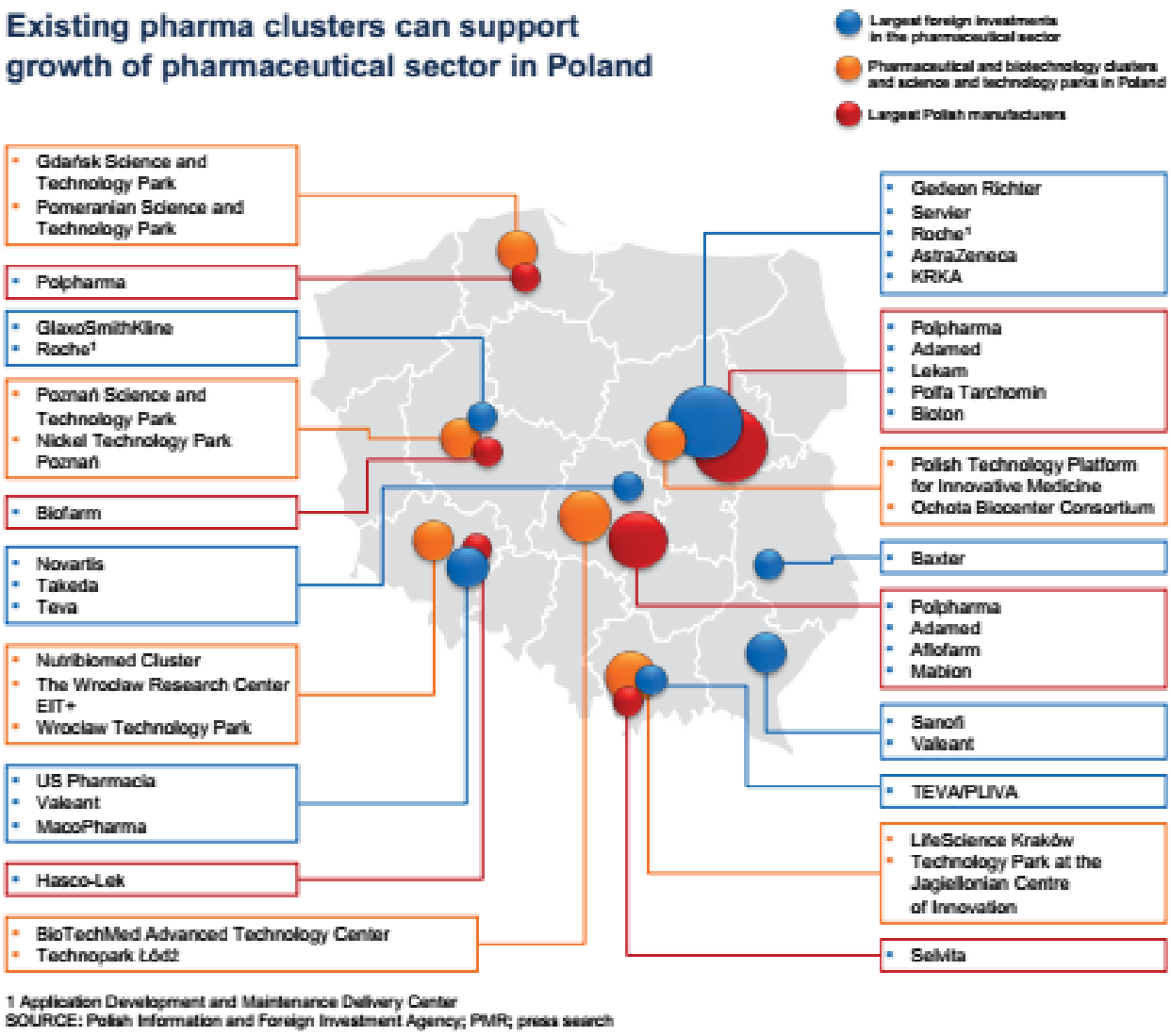

Рис. В. 1. Розташування фармацевтичних кластерів Польщі